

КАРЛОС КАСТАНЕДА

ВЧЕННЯ ДОНА ХУАНА

КАРЛОС КАСТАНЕДА

ВЧЕННЯ ДОНА ХУАНА

Шлях знання індіанців які

Переклад з англійської
Анни-Марії Кравець

Львів
Видавництво Terra Incognita
2018

УДК 141.339

К 28

Carlos Castaneda
THE TEACHINGS OF DON JUAN
A Yaqui Way of Knowledge

© 1969 by the Regents of the University of California

© renewed 1996 by Carlos Castaneda

Author Commentary © 1998 by Carlos Castaneda

Кастанеда Карлос

К 28 Вчення дона Хуана. Шлях знання індіанців які [Текст] / Карлос Кастанеда ; пер. з англ. Анни-Марії Кравець. — Львів : Видавництво Terra Incognita, 2018. — 272 с.
ISBN 978-617-7646-10-4

У 1960 році молодий аспірант-антрополог Каліфорнійського Університету Карлос Кастанеда відвідує Мексику з науковою метою – зібрати інформацію про лікарські рослини, які використовують індіанці у своїх цілительських практиках – та випадково знайомиться зі старим шаманом племені які Хуаном Матусом. Ця зустріч круто змінить не тільки його життя, але й життя мільйонів читачів по всьому світу, адже з неї почнеться відлік нової ери – ери *New Age*. Книга «Вчення дона Хуана» розповідає про перших п'ять років учнівства Кастанеди у загадкового індіанця, який посвятив його у таємниці мольфарства.

Написана як наукова робота з антропології для вузького кола фахівців, книга згодом стає бестселером і робить її автора всесвітньовідомим. Продовженням розповіді про дона Хуана та магічний світ мексиканських шаманів стали книги «Окрема реальність», «Подорож до Ікстлану», «Розповіді про силу», «Дарунок Орла» та інші (усього 12 книг).

Перша частина книги – це польові щоденники Кастанеди про перші роки його учнівства у дона Хуана; друга частина («Структурний аналіз») – спроба автора систематизувати отриману інформацію і оформити її як наукову працю.

УДК 141.339

*Усі права застережено. Жодна частина цього видання
не може бути відтворена у будь-який спосіб
без письмової згоди правовласника.*

© Анна-Марія Кравець, переклад, 2018

© Ярина Винницька, передмова, 2018

© Гриця Erde, дизайн обкладинки, 2018

© ТОВ «Видавництво Терра Інкогніта»,
українське видання, 2018

ISBN 978-617-7646-10-4

*Дону Хуану
і ще двом людям, які
ділили зі мною його відчуття
магічного часу*

ПОДЯКИ

Хочу висловити свою глибоку вдячність професорові Клементу Мієну, який дав початок моїй польовій антропологічній роботі й визначив її напрям; професорові Гаролду Гарфінкелу, який надав мені взірець і дух всебічного дослідження; професорові Роберту Едґертону, який від самого початку критично оцінював мою роботу; професорам Вільяму Брайту й Педро Карраско за їхні критичні відгуки та заохочення; і професорові Лоренсу Вотсону за його безцінну допомогу в з'ясуванні аналітичних аспектів мого дослідження. Нарешті, я хочу подякувати пані Грейс Стімсон і панові Ф. А. Гілфорду за їхню допомогу в підготовці рукопису цієї книжки.

Планета «Кастанеда»

Український переклад Карлоса Кастанеди виходить у ювілейний рік — рівно 50 років тому побачив світ перший наклад тепер уже культового «Вчення дона Хуана». Книга відразу стала бестселером і досі продовжує зрихлювати наш звичний режим сприйняття реальності, нагадуючи про велику й нерозгадану таїну життя. І свіжий український переклад — цьому доказ.

Кастанеда — батько *New Age*, автор 12 бестселерів і альтернативної версії реальності — цілком відмінної когнітивної системи, де люди схожі на ходячі писанки, де можна перетворитись на ворону, розмовляти з койотом чи виносити зі сну фізичні предмети так, як ми привозимо з далекої мандрівки сувеніри.

Кастанеда — це землетрус. І чим ближче ви до епіцентру, тим катастрофічнішими будуть наслідки для старої картини світу. Він поділив історію людства на власне «до і після». Його зустріч з доном Хуаном на автобусній зупинці в Ногалесі — сцена тепер не менш канонічна, аніж популярні біблійні сюжети. А такі терміни, як місце сили, зупинка внутрішнього діалогу, стакер, увійшли в наше повсякденне життя і стали загальнозживаними. Значить, кастанедівські «казки про Силу» продовжують підточувати нашу стару парадигму, як шашіль антикварну шафу.

Втім, подорожі паралельними світами і магічні спецефекти від вживання псилоцибінових грибів зовсім не є метою його духовних практик, як багато хто вважає. Існує інший — «побутовий» вимір вчення, і для нас він найцінніший. Кастанеда вчить, як правильно ходити, щоб не втомлюватись, як правильно дружити, щоб не ви-

трачати намарно життєву енергію, як спілкуватися з нестерпними людьми («дрібними тиранами») і вистежувати самого себе так, як мисливець вистежує здобич — наполегливо і цілеспрямовано, доки ви не здобудете головний трофей: власну свободу. Свободу, в першу чергу, від себе самого, від потреби вічно самостверджуватись, подобатись іншим чи доводити усім власну правоту. Тому шлях Воїна — основне поняття кастанедівського глосарію, і позначає воно особливий світогляд та відповідні йому практики, що мають на меті трансформувати «людину соціальну» у справжнього мудреця. Це вічна битва — битва не на життя, а на смерть: з власними страхами і демонами, хронічним бажанням жаліти себе і потурати своїм слабкостям — на шляху до власної цілісності.

То хто ж він — геніальний компілятор і духовний фантаст? Чи все ж таки його тексти описують автентичний досвід, співмірний за масштабами з біблійними подіями? «Вірю-не вірю» — тільки ваш внутрішній цензор (серце?) зможе підняти чи опустити великий палець руки, як цезар, що вирішує долю гладіатора.

Єдине, що не викликає жодних сумнівів, — цей світ набагато загадковіший, аніж ми звикли вважати. І Кастанеда — ще один шанс вирватися з «тюрми своєї голови» й усвідомити: звична для нас буденна реальність сповнена невимовної краси, глибини і магії. І все тут, включно з нами самими, — Велика Таїна, яку ми покликані розгадати.

P.S. Близький друг нашого видавництва, психіатр зі світовим ім'ям, засновник трансперсональної психології Станіслав Гроф засвідчив, що особисто і неодноразово зустрічався з Кастанедою і не має жодних сумнівів щодо існування дона Хуана чи автентичності переживань самого Кастанеди (інформація під грифом «цілком таємно»).

Ярина Винницька
Львів, 2018

КОМЕНТАР КАРЛОСА КАСТАНЕДИ

**з нагоди тридцятої річниці першого видання книжки
«Вчення дона Хуана: шлях знання індіанців які»**

«Вчення дона Хуана: шлях знання індіанців які» вперше вийшло друком у 1968 році. З нагоди тридцятої річниці його опублікування я б хотів прояснити певні моменти стосовно власне самої праці, а також викласти деякі загальні висновки щодо її предмета, яких дійшов після багатьох років серйозних і наполегливих зусиль. Моя книжка була вислідом польових антропологічних досліджень, які я проводив у штаті Аризона і в мексиканському штаті Сонора. Під час підготовки магістерської праці на факультеті антропології Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі я випадково познайомився зі старим шаманом, індіанцем племені які з мексиканського штату Сонора. Його ім'я було Хуан Матус.

Я радився з багатьма викладачами факультету антропології щодо можливості проведення антропологічних польових досліджень із залученням цього старого шамана як головного інформатора. Кожен із цих викладачів намагався відрадити мене від мого задуму. Вони були переконані в тому, що, перш ніж думати про польові дослідження, я мав присвятити себе вивченню обов'язкових академічних дисциплін загалом і зосередити головну увагу на формальних аспектах навчання в магістратурі, таких як складання письмових та усних іспитів. Ці професори були абсолютно праві. Їм не потрібно було переконувати мене в логічній обґрунтованості своїх порад.

Проте був серед них один викладач, доктор Клемент Міен, який відкрито підтримав мій інтерес до польової роботи. Саме він став

тою людиною, яка надихнула мене на проведення антропологічних досліджень, і якій я висловлюю за це безмежну вдячність. Він був єдиний, хто наполегливо спонукав мене якомога глибше зануритися в можливість, що відкрилася переді мною. Клемент Міен заохочував мене, спираючись на свій особистий досвід польової роботи як археолога. Він казав, що у своїй дослідницькій діяльності дійшов висновку, що саме час є найвагомим чинником, і його залишилося обмаль, адже величезні й багатогранні сфери знань, накопичені культурами, що занепадають, будуть втрачені назавжди під тиском сучасних технологій та філософських впливів. Як приклад він навів працю кількох відомих антропологів кінця XIX — початку XX століття, які хоча й поспіхом, але з максимально можливою за тих обставин методичністю зібрали етнографічні дані про культуру американських індіанців, що населяли прерії та Каліфорнію. Їхній поспіх був цілком виправданий, бо за життя лише одного покоління джерела інформації про більшість цих автохтонних культур були повністю втрачені, особливо серед індіанських культур Каліфорнії.

У той самий час, коли все це відбувалося, я мав щастя слухати курс лекцій професора Гаролда Гарфінкела з факультету соціології Каліфорнійського університету в Лос-Анджелесі. Він надав мені найекстраординарнішу етнометодологічну парадигму, в якій істинним предметом філософського дискурсу були практичні дії повсякденного життя, а будь-яке досліджуване явище підлягало вивченню в його власному світлі та у відповідності до його власних правил, упорядкованості й внутрішньої логіки. Якщо потрібно встановлювати й застосовувати якісь закони чи правила, ці закони і правила мають бути властиві досліджуваному явищу як такому. Отже, практичні дії шаманів, якщо розглядати їх як цілісну, логічно послідовну систему з власними правилами, структурою і взаємозв'язками, були вартісним предметом для ґрунтовного дослідження. Таке дослідження не мало спиратися на будь-які побудовані апіорі¹ теорії чи порівняння з матеріалом, отриманим у рамках якоїсь іншої філософської парадигми.

¹ А ріогі (*лат.*, буквально «первісно») — незалежно від досвіду. (Тут і далі – примітки перекладача, якщо не вказано інше).

Під впливом цих двох викладачів я глибоко занурився у свою польову роботу. Моє спілкування з цими двома людьми дало мені дві спонукальні причини: по-перше, у нас залишалось дуже мало часу для вивчення мисленневих процесів корінних американських культур, і не можна було стояти на місці, чекаючи, поки все це буде знищене в мішанині сучасних технологій; по-друге, досліджуване явище, хай яке воно було, становить важливий предмет для ґрунтового вивчення і заслуговує на мою найпильнішу увагу та максимального серйозного ставлення.

Я так глибоко занурився в польову роботу, що, на моє переконання, врешті-решт розчарував саме тих людей, які заохочували мене до цього. Зрештою я опинився на цілковито незвіданій території. По суті, вона не була предметом вивчення ні антропології, ані соціології, філософії чи релігії. Я дотримувався логічних правил і законів самих явищ, але вже не спромігся виринути на безпечний ґрунт. Як наслідок, я поставив під сумнів усі свої зусилля, бо цінність моєї роботи (або ж її відсутність) було неможливо встановити із застосуванням відповідних наукових критеріїв оцінки.

Опис змісту моєї польової роботи, який не піддається спрощенню, зводиться до того, що індіанський мольфар¹ із племені Які дон Хуан Матус вводив мене в когнітивний світ шаманів давньої Мексики, розкриваючи мені їхнє *пізнання*. Під *пізнанням* вони розуміють усі процеси, відповідальні за усвідомлення повсякденного життя,

¹ Мольфар — найближчий український відповідник іспанського слова «*brujo*» (англ. *sorcerer*), ним у Латинській Америці називають людину, що володіє недоступними іншим знаннями і є не просто чаклуном чи відьмаком, але також поєднує в собі риси знахаря, цілителя, травника, ворожбита, характерника, відуна. «Mag», «магія», «магічний» не є коректні відповідники англійських слів «*sorcerer(s)*», «*sorcery*» вже з огляду на те, що в книжках Кастанеди досить часто вживаються слова «*magic*», «*magical*» і «*magician*», адекватне передання яких призводило б у такому разі до змішування абсолютно різних понять «мольфарства» як системи знання та «магії», що в контексті вживання Кастанедою означає щось чарівне, дивовижне, загадкове, незбагненне. У книжці Флоринди Доннер «Життя у сновидстві» взагалі спостерігаємо пряме протиставлення цих двох понять. Характеризуючи сновидицю Есперансу, Делія каже: «*No. She's not a magician. She's a sorceress.*» (Ні, вона не магіня, вона мольфарка). Якщо ж слово «*magical*» перекладати як «чарівний», тоді й магічні паси (*magical passes*) слід називати «чарівними пасами», а саму магію (*magic*) — «чарівництвом» або «чарами».

тобто процеси, що включають у себе пам'ять, досвід, сприйняття і майстерне використання будь-якого конкретного синтаксису. На той час ідея *пізнання* була для мене найбільшим каменем спотикання. Мені, освіченій західній людині, була незбагненна вже сама думка про те, що *пізнання* (як цей термін визначають у сучасному філософському дискурсі) може бути чимось відмінним від однакового для всього людства всепоглинального процесу. Західна людина воліє вважати, що незвичні для неї способи описування тих самих явищ можуть бути зумовлені культурними відмінностями, проте останні навряд чи спроможні пояснити відмінність механізмів пам'яті, досвідчення, сприймання і майстерного використання мови від процесів, що нам відомі. Інакше кажучи, для західної людини *пізнання* існує лише як сукупність загальних процесів.

Проте для мольфарів лінії дона Хуана існує *пізнання* сучасної людини, і існує *пізнання* шаманів давньої Мексики. Дон Хуан вважав і перше, і друге повноцінними світами повсякденного життя, що за своєю природою принципово відмінні один від одного. У якийсь момент, що його я навіть не усвідомлював, мета моєї роботи незбагненим чином змістилася від простого збирання антропологічних даних до засвоєння нових для мене когнітивних процесів світу шаманів.

Справжнє засвоєння цих фундаментальних принципів спричинює своєрідну трансформацію, зміну способу нашого реагування на світ повсякденного життя. Шамани відкрили, що перший поштовх цієї трансформації завжди проявляється як інтелектуальна прихильність до чогось такого, що на перший погляд здається лише привабливою концепцією, але насправді наділене прихованою силою з несподівано потужним впливом. Дон Хуан чудово пояснив це такими словами: «До світу повсякденного життя ніколи не можна ставитися як до чогось особистісного, персоніфікованого, що має над нами владу, що може творити або знищувати нас, оскільки боротьба з навколишнім світом не є справжнім полем битви людини. Її поле битви перебуває за видноколом, у незбагненній для звичайних людей сфері — там, де людина перестає бути людиною».

Для пояснення цих тверджень він сказав, що в енергетичному сенсі людям доконечно потрібно досягнути, що єдиним справді важ-

ливим для них питанням є їхня зустріч із *нескінченністю*. Дон Хуан не зміг спростити поняття *нескінченності* до якогось доступнішого опису. Він сказав, що воно є енергетично незмінним. *Нескінченність* є чимось таким, що не можна ані персоніфікувати, ані навіть визначити опосередковано, хіба що за допомогою таких розпливчастих понять, як *нескінченність*, «*lo infinito*».

Тоді я навіть гадки не мав, що дон Хуан не просто ознайомлює мене з привабливою інтелектуальною концепцією: він описував те, що сам називав *енергетичним фактом*. Для нього *енергетичні факти* були тими висновками, яких він сам та інші шамани його лінії дійшли в результаті використання функціональної можливості, яку вони називали *баченням*, тобто акту безпосереднього сприймання енергії такою, як вона лине в усесвіті. Здатність сприймати енергію в цей спосіб є одним із кульмінаційних моментів шаманізму.

За словами дона Хуана Матуса, завдання введення мене в *пізнання* шаманів давньої Мексики виконувалося у традиційний спосіб, тобто хоч би що він робив зі мною, це так само робили протягом багатьох століть із кожним початківцем на шляху його втаємничення в шаманізм. Засвоєння процесів *пізнання* іншої, відмінної від нашої *когнітивної системи* завжди починалося зі звернення всієї уваги шамана-початківця на усвідомлення того факту, що ми є істоти на своєму шляху до смерті. Дон Хуан та інші шамани його лінії були переконані, що повне усвідомлення цього *енергетичного факту*, цієї незмінної істини веде до прийняття нового *пізнання*.

Кінцевим результатом, досягнення якого добиваються від своїх учнів шамани, подібні до дона Хуана Матуса, є усвідомлення ними того факту, що насправді ми — істоти, які неминуче мають померти. Незважаючи на всю його простоту, досягти цього усвідомлення надзвичайно важко. Таким чином, справжня битва людини полягає не в боротьбі з іншими людьми, а в протистоянні з *нескінченністю*, — по суті, це навіть не протистояння, а мовчазна покора. Ми мусимо добровільно впокоритися *нескінченності*. Згідно з описом мольфарів, наші життя беруть початок у *нескінченності* і закінчуються там, де зародилися — у *нескінченності*.

Більшість процесів, які я описав у своїх опублікованих книжках, пов'язані з моїми природними пориваннями і внутрішньою боротьбою як соціалізованої істоти під тиском нового світогляду. Те, що відбувалося під час моєї польової роботи, було чимось значно більшим, ніж просто запрошення до засвоєння процесів нового, *шаманістичного пізнання*, — це була настійна вимога. Після багатьох років боротьби за збереження непорушності меж моєї особистості, вони врешті-решт не встояли під цим тиском. Моя боротьба за їх утримання була позбавлена будь-якого сенсу, якщо розглядати її у світлі задумів дона Хуана та шаманів його лінії. Проте ця боротьба була надзвичайно важлива з погляду моєї власної потреби, яка була потребою будь-якої цивілізованої людини: утримувати межі відомого нам світу.

Дон Хуан казав, що *енергетичний факт*, який був наріжним каменем *пізнання* шаманів давньої Мексики, полягає в тому, що кожний найдрібніший нюанс у космосі є проявом енергії. Досліджуючи світ із позицій безпосереднього *бачення* енергії, ці шамани встановили ще один *енергетичний факт*: увесь космос складається з двох протилежних і водночас взаємодоповнювальних сил. Вони назвали ці дві спарені сили *живою енергією* та *неживою енергією*.

Вони *побачили*, що *нежива енергія* не має усвідомлення. Шамани розглядали усвідомлення як вібрувальний стан *живої енергії*. Дон Хуан казав, що шамани давньої Мексики були перші, хто *побачив*, що всі організми на Землі мають вібрувальну енергію. Вони назвали їх *органічними істотами* і *побачили*, що кожний організм сам встановлює внутрішню зв'язність і межі такої енергії. Вони також *побачили*, що існують конгломерати вібрувальної, *живої енергії*, які мають свою власну внутрішню зв'язність без єднальної структури організму. Шамани давньої Мексики назвали ці конгломерати *неорганічними істотами* й описали їх як невидимі для людського ока згустки структурованої енергії — енергії, що наділена самоусвідомленням і має внутрішню зв'язність, зумовлювану певною склеювальною силою, відмінною від склеювальної сили організму.

Шамани лінії дона Хуана *побачили*, що неодмінною умовою існування живої енергії — як органічної, так і неорганічної — є пере-

творювання сукупного потоку енергії, яка лине в усесвіті, в чуттєві дані. У випадку *органічних істот* ці чуттєві дані потім перетворюються на систему інтерпретації, в якій весь потік енергії класифікується і для кожної класифікації визначається певна обумовлена реакція, хоч би якою ця класифікація була. Мольфари стверджують, що у світі *неорганічних істот* чуттєві дані, на які *неорганічні істоти* перетворюють сукупний потік енергії, що лине у всесвіті, за означенням, також мають інтерпретуватися ними, хоч би в якій незбагненній формі вони це робили.

За логікою шаманів, у випадку з людьми саме система інтерпретації чуттєвих даних і є їхнім *пізнанням*. Шамани стверджують, що людське *пізнання* може бути тимчасово перерване в часі, бо це лише таксономічна система, в якій наші реакції класифікуються одночасно з інтерпретацією чуттєвих даних. За твердженням мольфарів, коли відбувається це переривання, енергію можна безпосередньо сприймати такою, як вона лине в усесвіті. Мольфари описують безпосереднє сприймання енергії в термінах бачення її очима, хоча при такому способі сприйняття очі залучені лише мінімально.

Завдяки своїй здатності безпосередньо сприймати енергію мольфари лінії дона Хуана могли *бачити* людей як конгломерати енергетичних полів, що мають вигляд світляних куль. Спостереження за людьми в такий спосіб дало цим шаманам змогу дійти надзвичайних енергетичних висновків. Вони помітили, що кожна з цих світляних куль має свій індивідуальний зв'язок з енергетичною масою немислимих розмірів, яка існує у всесвіті: шамани назвали цю масу *темним морем усвідомлення*. Вони також помітили, що кожна окрема куля приєднана до *темного моря усвідомлення* в певній точці, яка світиться навіть ще яскравіше, ніж сама світляна куля. Шамани назвали цю точку з'єднання *світозбором* або *точкою співнастроювання*¹, бо помітили, що саме в цьому місці відбувається акт

¹ Punto de encaje (ісп.) — дослівно «центр, місце узгодження, припасовування, співнастроювання»; assemblage point (англ.) — дослівно «центр, місце зібрання, сходження, складання» — основоположне поняття мольфарства. У цій словосполучці іспанське «punto» і його англійський відповідник «point» мають значення «місце», «центр», «осередок», «об'єкт» тощо. Менш вдалими, але вже усталеним відповідником є «точка», що має конотацію чо-

сприйняття. У цій точці сукупний потік енергії, яка лине у всесвіті, перетворюється на чуттєві дані, після чого людина інтерпретує ці дані як навколишній світ.

Коли я попросив дона Хуана пояснити мені, як відбувається цей процес перетворення потоку енергії в чуттєві дані, він сказав, що шаманам відомо лише те, що величезна маса енергії, яку вони називають *темним морем усвідомлення*, наділяє людей усім, чого вони потребують для здійснення цієї трансформації енергії в чуттєві дані, і що сам процес такого перетворення навряд чи вдасться коли-небудь розгадати через безмежжя його первісного джерела.

Коли шамани давньої Мексики зосередили своє бачення на *темному морі усвідомлення*, вони відкрили, що весь космос утворений зі світляних волокон нескінченної довжини. Шамани описують їх як світляні нитки, що простягаються в усіх можливих напрямках, але ніколи не торкаються одна одної. Вони *побачили*, що хоча кожна з цих світляних волокнинок простягається у всесвіті окремо від інших, усі вони згруповані в маси немислимо великих розмірів.

Крім *темного моря усвідомлення* шамани помітили ще одну масу волокон, на якій зосередили особливу увагу і яку вподобали через її специфічну вібрацію. Шамани назвали цю масу волокон *наміром*, а сам акт фокусування окремими шаманами своєї уваги на цій масі — *намірянням*. Вони *побачили*, що цілий всесвіт є всесвітом *наміру*, а *намір* для них був еквівалентом сутності розуму. Таким чином, всесвіт був для них всесвітом найвищого розуму. Висновок шаманів, який став складовою частиною їхнього *світу пізнання*, полягав у тому, що вібрвальна енергія, яка усвідомлює сама себе, є розумна в найвищій мірі. Вони *побачили*, що саме маса *наміру* в космосі відповідає за все його розмаїття й за всі можливі зміни,

гось нульвимірного, тоді як тут ідеться про кулю визначених розмірів, всередині якої відбуваються трансцендентальні процеси. Іспанське «епсажа» означає «увідповіднювати», «припасовувати», «узгоджувати», тоді як англійське «assemble» має значення «сходитися», «збирати(-ся)», «складати», «формувати». Сам Кастанеда вказував на те, що концепції шаманізму дон Хуан викладав йому іспанською мовою і, перекладаючи їх англійською, йому не завжди вдавалося знайти точні відповідники. З огляду на це за наявності різночитань у термінах видається доцільним надавати перевагу іспанському текстові або ж паралельно використовувати відповідники для обох мов перекладу, як у цьому випадку: світозбір = точка співнастроювання.

які відбуваються у всесвіті — не через якісь випадкові чи сліпі обставини, а внаслідок *намірання*, здійснюваного вібрувальною енергією на рівні потоку самої енергії.

Дон Хуан зазначав, що у світі повсякденного життя люди використовують *намір* і *намірання* в такий самий спосіб, в який вони інтерпретують світ. До прикладу, дон Хуан звернув мою увагу на те, що мій повсякденний світ визначається не моїм сприйняттям, а інтерпретацією мого сприйняття. Зокрема навів концепцію *університету*, що в той час була для мене концепцією першорядної ваги. Він сказав, що *університет* не є чимось таким, що я можу сприймати своїми органами чуття, бо ні мій зір, ні слух, ні мої чуття смаку, нюху чи дотику не дають мені анінайменшої інформації про нього. *Університет* виникає тільки в моєму *намірнні*, і для того, щоб сконструювати його там, я мушу використовувати, на свідомому чи підсвідомому рівні, усі свої знання цивілізованої людини.

Завдяки відкриттю *енергетичного факту*, згідно з яким весь всесвіт складається зі світляних волокон, шамани дійшли висновку про те, що кожна з цих нескінченно довгих волокнин є полем енергії. Вони помітили, що світляні нитки енергії — точніше, енергетичні поля такої природи — збираються разом і проходять крізь *світозбір*. А що розмір *точки співнастроювання* приблизно дорівнює розмірові сучасного тенісного м'яча, то лише певна скінченна кількість полів енергії, яка, проте, обчислюється трильйонами, сходиться тут до купи і проходить крізь цю ділянку.

Коли мольфари давньої Мексики *бачили точку співнастроювання*, вони відкрили ще один *енергетичний факт*: вплив полів енергії, які проходять крізь *світозбір*, трансформується у чуттєві дані, після чого ці дані інтерпретуються в *пізнання* світу повсякденного життя. Ці шамани вважали, що однорідність *пізнання* людей пояснюється тим, що у всіх представників людського роду *точка співнастроювання* розташована в тому самому місці на світляних кулях енергії, якими ми є: на висоті лопаток на відстані витягнутої за спину руки, біля межі світляної кулі.

Спостереження за *точкою співнастроювання* за допомогою *бачення* привели мольфарів давньої Мексики до ще одного від-

криття: під час звичайного сну, або в стані надмірної втоми чи хвороби, а також внаслідок вживання психотропних рослин *світозбір* змінює своє положення. Ці мольфари *побачили*, що коли *точка співнастроювання* перебуває в якомусь новому положенні, крізь неї проходить уже інший жмуток полів енергії, змушуючи *світозбір* перетворювати ці енергетичні поля в чуттєві дані, а потім інтерпретувати їх, що веде до сприйняття нового, цілком справжнього світу. Ці шамани стверджували, що кожний новий світ, який виникає в такий спосіб, є абсолютно повноцінний і всеохопний, хоча й відмінний від світу нашого повсякденного життя, — і водночас він надзвичайно подібний до нього тим, що в ньому так само можна по-справжньому і жити, і померти.

Для шаманів, подібних до дона Хуана Матуса, головний аспект в опануванні *наміряння*, його найвагоміший прояв полягає у свідомому вольовому руханні *точки співнастроювання* для досягнення певних наперед визначених положень в усьому конгломераті полів енергії, які становлять людину. Це означає, що за тисячі років наполегливих пошуків мольфари лінії дона Хуана відкрили, що в межах усієї світляної кулі, якою є людина, існують певні ключові позиції, в які можна помістити *точку співнастроювання*. Вплив усієї маси енергетичних полів на *світозбір* у цих ключових положеннях може привести до виникнення нового, абсолютно реального світу. Дон Хуан запевнив мене в існуванні того *енергетичного факту*, що можливість подорожування до будь-якого або до всіх цих світів є успадкованим надбанням кожної людини. Він сказав, що ці світи доступні для всіх — варто лише захотіти туди потрапити, і в них людина може отримати відповіді на запитання, які її турбують. Єдине, що треба зробити мольфару чи звичайній людині для досягнення цих світів, — це *намірити рух світозбору*.

Іншим питанням, яке пов'язане з *наміром*, але було транспоноване на рівень *наміряння* вселенського масштабу, для шаманів давньої Мексики був той *енергетичний факт*, що ми весь час зазнаємо тиску з боку самого всесвіту, який безперервно штовхає, шарпає та випробовує нас. Ще одним *енергетичним фактом* для них було те, що всесвіт загалом має хижку природу, хоча шамани розуміли хижість

зовсім не в тому сенсі, який вкладаємо в це поняття ми, тобто не в сенсі грабування чи захоплення, насильства чи нещадної експлуатації інших задля досягнення власних цілей. Для шаманів давньої Мексики хижка природа світобудови означала, що *намірнання* всесвіту полягає у безперервному випробовуванні усвідомлення. Вони *побачили*, що всесвіт породжує міріади *органічних і неорганічних істот*. Піддаючи всі ці істоти постійному зовнішньому тискові, всесвіт примушує їх розширювати своє усвідомлення і в такий спосіб намагається досягти повнішого усвідомлення самого себе. Отже, остаточним питанням у *світі пізнання* шаманів є питання усвідомлення.

Під *усвідомленням* дон Хуан Матус і шамани його лінії розуміли акт цілеспрямованого, самохітного усвідомлювання всіх можливостей людського сприйняття, які виходять далеко за межі сприйняткових можливостей, зумовлених певною культурою, чия роль, як видається, полягає лише в обмеженні сприйняттевої здатності членів відповідного культурного середовища. Дон Хуан стверджував, що зняття обмежень, або вивільнення повною мірою всіх сприйняткових можливостей людей аж ніяк не зашкодило б функціональності їхньої поведінки. Насправді функціональність є питанням першорядної ваги, бо за таких обставин вона набуває нового значення і стає чи не найнагальнішою потребою. Коли людина звільняється від своїх хибних уявлень і псевдоцілей, її єдиною спрямованою силою стає функціональність. Шамани називають це *бездоганністю*. Для них бути бездоганим — означає робити все якнайліпше і навіть ще трохи краще. Шамани дійшли розуміння функціональності завдяки безпосередньому *баченню* плинущу енергії в усесвіті. Якщо енергія лине певним чином, то функціональна поведінка полягає для них у тому, щоб керуватися її потоком і йти за ним. Отже, функціональність є саме тим спільним знаменником, за допомогою якого шамани зустрічають *енергетичні факти* свого *світу пізнання*.

Застосування всіх складових *мольфарського пізнання* дало змогу дону Хуану і всім шаманам його лінії дійти несподіваних енергетичних висновків. На перший погляд, ці висновки здаються слухними тільки для цих шаманів та обставин їхнього власного існування, проте, за умови уважного вивчення, можуть бути застосовні

до кожного з нас. За словами дона Хуана, кульмінацією пошуків шаманів є щось таке, що сам він вважав кінцевим *енергетичним фактом* — не лише для мольфарів, але й для кожної людини на Землі. Він називав це *остаточною подорожжю*.

Остаточна подорож полягає у можливості того, що індивідуальне усвідомлення, розширене до максимального рівня завдяки відданості індивідуума принципам *шаманського пізнання*, може бути збережене за межами тієї точки, в якій організм здатен функціонувати як з'єднана цілісна одиниця, тобто за межею смерті. Шамани давньої Мексики розуміли таке трансцендентальне усвідомлення як можливість для усвідомлення людей вийти за межі всього відомого і в такий спосіб досягти рівня енергії, яка лине у всесвіті. Мета пошуків шаманів, подібних до дона Хуана Матуса, полягала в тому, щоб стати у кінцевому підсумку *неорганічною істотою*, тобто енергією, яка усвідомлює сама себе й існує як з'єднана цілісна одиниця, але без організму. Вони називали цей аспект свого *пізнання* «*повною свободою*» — станом існування усвідомлення, звільненого від будь-якої зумовленості й обмежень соціалізації та синтаксису.

Ось таких загальних висновків я дійшов у результаті мого занурення в *пізнання* шаманів давньої Мексики. Через багато років після виходу друком книжки «Вчення дона Хуана: шлях знання індіанців йакі» я збагнув: те, що відкрив мені дон Хуан Матус, було повним переворотом у *пізнанні*, справжньою когнітивною революцією. У своїх наступних книжках я намагався дати уявлення про процедури, необхідні для здійснення цієї когнітивної революції. Оскільки дон Хуан знайомив мене із живим світом, треба зважати на те, що процеси змін у цьому живому світі ніколи не припиняються. Тому будь-які висновки є лише мнемонічними засобами або робочими конструкціями, що виконують функцію своєрідних трамплінів для стрибка до нових обріїв *пізнання*.

Карлос Кастанеда

ПЕРЕДНЄ СЛОВО Волтера Ґолдшмідта¹

Ця книжка — водночас етнографія та алегорія.

Карлос Кастанеда під наставництвом дона Хуана переносить нас крізь той момент сутінків, крізь ту прощілину в світобудові між денним світлом і пітьмою у світ, який не просто відрізняється від нашого, а належить до реальності цілковито іншого порядку. Дотягнути цього світу йому допомагали *мескаліто*, *yerba del diablo* та *humito*² — пейот, дурман і гриби. Але це не просто переповідання галюцинаторних досвідів, бо тоді як тонкі маніпуляції дона Хуана ведуть мандрівця, його інтерпретації надають сенсу подіям, що їх ми маємо нагоду досвідчити через учня мольфара.

Антропологія вчить нас, що світ неоднаково визначають у різних місцевостях. Річ не лише в тому, що люди мають різні традиції, не лише в тому, що вони вірять у різних богів й очікують різної долі після смерті. Річ радше в тому, що світи різних народів мають різні форми. Відмінні вже самі вихідні метафізичні передумови: простір не відповідає Евклідовій геометрії, час не створює безперервного односпрямованого потоку, причиново-наслідкові зв'язки не узгоджуються з Аристотелевою логікою, не проводиться відмінність між людиною й не-людиною або між життям і смертю, як у нашому світі. Ми знаємо дещо про вигляд цих інших світів з логіки мов корінних народів, а також з міфів та обрядів, записаних антропологами. Дон Хуан показує нам відблиски світу якійського мольфара,

¹ Волтер Ґолдшмідт (1903 – 2010) – авторитетний американський етнолог і антрополог, професор Каліфорнійського університету; був членом дисертаційної ради, що розглядала працю Кастанеди, написав передмову до його першої книжки.

² *Yerba del diablo* (ісп.) — трава диявола; *humito* (ісп.) — маленький дим.

а що ми бачимо цей світ, перебуваючи під дією галюциногенних речовин, то розуміємо його як реальність, цілковито відмінну від тих інших джерел. У цьому полягає особлива цінність цієї роботи.

Кастанеда слушно стверджує, що цей світ, попри всі його відмінності сприйняття, має свою внутрішню логіку. Він спробував пояснити його зсередини таким, як він є, — з погляду власних численних і дуже особистих досвідів під проводом дона Хуана, — замість того, щоб досліджувати його з позицій нашої логіки. А що він не може вповні досягти тут успіху, то це радше через обмеження, які наша культура й мова накладають на сприйняття, а не через його власну обмеженість; утім, своїми зусиллями він зводить для нас місток між світом мольфара племені Які та нашим власним, між світом незвичайної та світом звичайної реальності.

Найвищий сенс входження у світи, відмінні від нашого, — а отже й сенс самої антропології, — полягає в тому, що цей досвід приводить нас до розуміння, що наш світ — це також певна культурно-мисленнева побудова. Тож досвідчуючи інші світи, ми бачимо наш власний таким, яким він є, і завдяки цьому також здобуваємо здатність мигцем побачити, на що насправді має бути схожий реальний світ, який існує між нашою культурно-мисленневою побудовою й тими іншими світами. Звідси й алегорія поруч із етнографією. Мудрість і поезія дона Хуана, а також майстерність і поетичність його переповідача дають нам бачення водночас і нас самих, і реальності. Як у справжній алегорії, все побачене стосується лише самого глядача й не потребує жодного тлумачення.

Карлос Кастанеда почав спілкуватися з доном Хуаном іще коли був студентом антропології в Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі. Ми в боргу перед ним за його терпіння, відвагу й проникливість у пошуку й доланні викликів свого подвійного учнівства, а також у переповіданні нам подробиць своїх досвідів. У цій роботі він демонструє надзвичайно важливу рису справжнього етнографа — здатність входити до іншого, чужорідного світу. Я вірю, що йому вдалося знайти свою стежку із серцем.

Волтер Голдшмідт

Para mí solo recorrer los caminos que tienen corazón, cualquier camino que tenga corazón. Por ahí yo recorro, y la única prueba que vale es atravesar todo su largo. Y por ahí yo recorro mirando, mirando, sin aliento.

Для мене існує лише мандрівка стежками, які мають серце, будь-якою стежкою, що може мати серце. Я мандрую нею, і єдиний достойний виклик — пройти її від початку до кінця. І я йду, і дивлюся, дивлюся, затамувавши подих.

Дон Хуан

... найбільше, що можна спробувати зробити — це встановити початок і напрямок нескінченно довгого шляху. Претензії на якусь остаточність і вичерпність систематизації будуть, в кращому разі, самооманою. На цьому шляху кожен окремий учень може досягти досконалості лише в суб'єктивному сенсі його здатності розповісти про все, що він зможе побачити.

Ґеорґ Зіммель

ВСТУП

Упродовж літа 1960 року, ще будучи студентом антропології в Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі, я здійснив декілька поїздок на Південний Захід¹ для збору інформації про лікарські рослини, використовувані індіанцями тієї місцевості. Події, які я тут описую, розпочалися під час однієї з моїх поїздок. Я чекав на міжміський автобус транспортної компанії «Грейгаунд» в одному прикордонному містечку², розмовляючи з товаришем, який був мені за гіда й помічника в моїх пошуках. Раптом він нахилився до мене й прошепотів, що он той чолові'яга, старий сивоголовий індіанець, який сидить біля вікна, є чудовим знавцем рослин, особливо пейоту. Я попрохав свого друга познайомити мене з ним.

Мій товариш здалека привітав старого, потім підійшов до нього і потис руку. Вони перемовилися кількома словами, відтак мій друг зробив мені знак підійти, але одразу ж після цього залишив мене наодинці з індіанцем, навіть не потурбувавшись про те, щоб познайомити нас. Однак старого це зовсім не збентежило. Я назвав йому своє ім'я, і він сказав, що його звати Хуан і що він до моїх послуг — при цьому він вжив увічливу іспанську форму звертання. З моєї ініціативи ми потисли один одному руки, а потім якийсь час мовчали. Це не було напружене мовчання, воно було спокійне, природне і невимушене для нас обох. Хоча зморшки, які вкривали його

¹ Згадувана тут територія не зовсім відповідає південному заходові США. Фактично терміном «Південний Захід» фахівці з індіанських культур позначають великий регіон, що включає всю Аризону і частину штатів Каліфорнія, Юта, Колорадо, Нью-Мексико, а також частини мексиканських штатів Сонора і Чіуауа.

² Очевидно, йдеться про місто Ногалес, штат Аризона.

смагляве обличчя та шию, свідчили про поважний вік, мене вразило, що його тіло було дуже міцне і м'язисте.

Потім я повідомив йому, що мене цікавить одержання інформації про лікарські рослини. Хоча насправді я був майже повний невіглас щодо пейоту¹, проте вийшло так, що я вдав із себе великого знавця, і навіть дав зрозуміти, що йому буде корисно поспілкуватися зі мною. Поки я ніс усю цю маячню, він повільно кивнув і подивився на мене, проте нічого не сказав. Я відвів погляд, і ми закінчили тим, що стояли обоє у мертвій тиші. Нарешті, після паузи, яка видалась мені нестерпно довгою, дон Хуан підвівся і визирнув у вікно. Підійшов його автобус. Він попрощався і вийшов із приміщення автостанції.

Я відчував досаду через те, що плів йому всі ці нісенітниці, тим часом як він бачив мене наскрізь своїми дивовижними очима. Коли повернувся мій товариш, то спробував зарадити поганому настрою, який опанував мене через невдалу спробу дізнатися щось від дона Хуана. Він пояснив, що цей старий часто бував неговіркий або давав ухильні відповіді, проте бентежний ефект цієї першої зустрічі було не так легко розвіяти.

Я вважав, що обов'язково маю дізнатися, де мешкає дон Хуан, і пізніше кілька разів навідував його. При кожній нашій зустрічі я намагався вивести його на розмову про пейот, але безуспішно. Незважаючи на це, ми стали дуже добрими друзями, а моє наукове дослідження відтак було забуте або принаймні переспрямоване в зовсім інше річище і пішло шляхами, безмежно далекими від мого первісного заміру.

Товариш, який познайомив мене з доном Хуаном, пізніше розповів, що старий не був уродженцем Аризони, де ми зустрілися, — він був індіанцем племені які з мексиканської Сонори.

Спершу я бачив у доні Хуані лише досить ексцентричного чоловіка, який дуже добре знається на пейоті й напрочуд гарно володіє іспанською мовою. Проте всі люди, з якими він жив, вважали, що він має певного роду «таємне знання» і що він — «брухо». Іспанське

¹ Peyote (ісп.) — місцева назва мексиканського кактуса, з якого отримують галюциногенний алкалоїд мескалін.

слово *brujo* перекладається як знахар, цілитель, відьмак, мольфар. Воно загалом конотує людину, яка володіє надзвичайними і, здебільшого, темними силами.

Ми зналися з доном Хуаном цілий рік, перш ніж він перейнявся до мене довірою. Одного дня він повідомив, що володіє певним знанням, яке отримав від свого вчителя, «доброчинця», як він його називав, що скеровував його у своєрідному учнівстві. Дон Хуан, у свою чергу, обрав мене своїм учнем, але застеріг, що мені доведеться прийняти вельми серйозне рішення й дуже глибоко присвятити себе навчанню, і що це навчання буде довге і надзвичайно важке.

Описуючи свого вчителя, дон Хуан вживав слово «діаблеро». Пізніше я довідався, що цей термін використовують лише соноранські індіанці. Ним позначають лиху людину, що практикує чорне мольфування і здатна перетворюватися на тварину — птаха, собаку, койота чи будь-яке інше створіння. Якось під час однієї з моїх поїздок до Сонори я отримав дуже специфічний досвід, що наочно показав ставлення індіанців до діаблеро. Я кермував машиною вночі у товаристві двох приятелів-індіанців, коли раптом побачив якусь тварину, схожу на собаку, що перебігала через шосе. Один із моїх супутників сказав, що то був не собака, а велетенський койот. Я загальмував і з'їхав на узбіччя, щоб краще роздивитися тварину. Іще кілька секунд вона була в межах досяжності світла від фар, а потім забігла в чапараль¹. Це однозначно був койот, але вдвічі більший, ніж буває зазвичай. Збуджено перемовляючись, мої приятелі дійшли згоди в тому, що це була дуже незвичайна тварина, а один із них висловив припущення, що це міг бути діаблеро. Я вирішив скористатися з цієї пригоди, щоб розпитати місцевих індіанців про їхню віру в існування діаблеро. Я говорив із багатьма людьми, розповідав їм про цей випадок і ставив запитання. Три наведені нижче розмови показують, що вони думали з цього приводу.

— Як ти гадаєш, Чою, це був койот? — запитав я молодого індіанця після того, як він вислухав цю історію.

— Хтозна. Та ні, собака, звісно. Завеликий як на койота.

¹ Chaparral (ісп.) — зарості вічнозеленого чагарникового дуба, поширені на південному заході США та в Мексиці.

— А ти не думаєш, що це міг бути діаблеро?

— Це казочки для дурнів. Такого не буває.

— Чому ти так кажеш, Чою?

— Люди вигадують усяке. Закладаюся, що коли б ти був спіймав цю тварюку, то побачив би, що це звичайний пес. Я мав одного разу справи в іншому містечку, встав удосвіта й осідлав коня. Коли виїжджав, то натрапив на якусь чорну тінь на дорозі, що виглядала як велетенський звір. Мій кінь устав дибки і викинув мене з сідла. У мене самого душа в п'яти втекла, а виявилось, що ця тінь була просто жінкою, яка йшла в місто.

— Ти хочеш сказати, Чою, що не віриш в існування діаблеро?

— Діаблеро? А що це таке? Скажи-но мені, що таке діаблеро!

— Я не знаю, Чою. Мануель, який їхав зі мною тієї ночі, говорив, що той койот міг бути діаблеро. Може, ти скажеш мені, що таке діаблеро?

— Люди кажуть, що діаблеро — це брухо, який може приймати будь-яку форму, яку лишень забажає. Але кожен знає, що це повна дурня. Старі тут напхані всякими історіями про діаблеро. Але від нас, молодих, ти їх не почуєш.

— Як ви гадаєте, що це була за тварина, доньє Лус? — запитав я жінку середніх літ.

— Лише один Господь знає це напевне, але я гадаю, що це був не койот. Буває, стрінеш щось, подібне на койота, а насправді це зовсім не койот. Цей койот біг чи, може, щось їв?

— Здебільшого стояв на місці, але коли я тільки-но його побачив, то, по-моєму, він щось їв.

— А ви впевнені, що він нічого не ніс у зубах?

— Здається, ніс. Але, скажіть мені, це має якесь значення?

— Так, це має значення. Якщо він ніс щось у зубах, то це був не койот.

— Тоді що це було?

— Це був чоловік або жінка.

— А як ви називаєте таких людей, доньє Лус?

Вона не відповіла. Я ще якийсь час намагався витягнути з неї відповідь, але безуспішно. Нарешті вона сказала, що не знає. Я запитав,

чи не називають таких людей «діаблеро», і вона відповіла, що «діаблеро» — це одне з імен, яке їм дали.

— А ви знаєте якихось діаблеро?

— Я знала одну жінку, — відповіла вона. — Її вбили. Це сталося, коли я була малою дівчинкою. Кажали, що ця жінка мала звичку обертатися на суку. І якось уночі до будинку одного білого чоловіка заліз собака, щоб поцупити сир. Білий застрелив його з дробовика, і саме в ту мить, коли собака здох в домі білого, ця жінка померла у своїй халупі. Її родичі зібралися разом і прийшли до білого, вимагаючи плату за її смерть. Білий сплатив великі гроші за її вбивство.

— Як вони могли вимагати плату, якщо він убив просто собаку?

— А вони сказали, що білий чоловік знав, що це був не собака, адже з ним були ще й інші люди, і всі вони бачили, як собака зіп'явся на задні лапи, немов людина, і дотягнувся до сиру, що лежав на таці, а таця була підвішена до стелі. Ці люди тоді саме чигали на крадія, бо хтось щоночі цупив сир білого. Тож цей чоловік убив крадія, знаючи, що то був не собака.

— А чи існують діаблеро нині, доньє Лус?

— Такі речі тримають у великій таємниці. Подейкують, що їх більше не існує, але я сумніваюся в цьому, бо один із членів сім'ї діаблеро має навчитися всього, що знає діаблеро. Діаблеро мають свої власні закони, і один з них полягає в тому, що діаблеро мусить передати свої таємниці комусь зі своїх родичів.

— Як ви гадаєте, доне Хенаро, що це була за тварина? — запитав я в одного старезного діда.

— Собака з якогось місцевого ранчо. Що ж іще?

— Це міг бути діаблеро!

— Діаблеро? Та ви несповна розуму! Немає ніяких діаблеро.

— Ви хочете сказати, що їх немає сьогодні, чи що їх узагалі ніколи не було?

— Колись вони були, так. Це всім відомо. Кожен знає це. Але люди їх дуже боялися й повбивали усіх.

— Хто вбив їх, доне Хенаро?

— Усі люди племені. Останній діаблеро, про якого я знав, був С. Він занапастив десятки якщо не сотні людей своїм мольфуванням. Ми не могли цього більше терпіти, тому люди зібралися разом, захопили його зненацька одної ночі й спалили живцем.

— Як давно це було, доне Хенаро?

— У тисяча дев'ятсот сорок другому році.

— Ви бачили все це на власні очі?

— Ні, але люди досі про це говорять. Кажуть, від нього не лишилося навіть золи, хоча вогнище, на якому його спалили, було складене з сирих дров. Єдине, що залишилося по ньому, — величезна калюжа смальцю.

Хоча дон Хуан класифікував свого доброчинця як діаблеро, він ніколи не згадував місця, де набув своє знання, і ніколи не називав його імені. Власне, дон Хуан повідомив мені дуже мало про своє життя. Усе, що я від нього дізнався, зводилося до того, що він народився на Південному Заході у 1891 році, провів майже все своє життя в Мексиці, в 1900 році мексиканський уряд виселив його сім'ю до центральної Мексики разом із тисячами інших соноранських індіанців, і далі він жив у центральній та південній Мексиці до 1940 року. Таким чином, оскільки дон Хуан багато подорожував, його знання могли бути продуктом багатьох впливів. І хоча сам він вважав себе індіанцем із Сонори, я не був певен, чи можна повністю віднести контекст його знання до культури соноранських індіанців. Проте до моїх задумів не входить достеменно визначення його культурного середовища.

Я розпочав своє учнівство в дона Хуана з червня 1961 року. До того часу я неодноразово бачився з ним за різних обставин, але завжди як антрополог-спостерігач. Під час цих перших бесід я потай робив нотатки. Потім, покладаючись на свою пам'ять, відновлював усю нашу розмову. Проте коли я почав зустрічатися з ним уже як учень, мені стало дуже важко використовувати цей метод записування, бо наші бесіди торкалися багатьох різноманітних тем. Згодом дон Хуан дуже неохоче, але все ж дозволив відкрито записувати все, про що ми говорили. Я також хотів усе фотографувати й записувати на магнітофон, але цього вже він не дозволив.

Спершу моє учнівство проходило в Аризоні, а потім — у Сонорі, бо під час мого навчання дон Хуан перебрався до Мексики. Процедура, якої я дотримувався, полягала в тому, щоб приїжджати до нього на кілька днів за кожної зручної нагоди. Мої відвідини ставали частіші й тривали довше протягом літніх місяців 1961, 1962, 1963 і 1964 років. Тепер, озираючись назад, я вважаю, що такий метод учнівства не міг бути успішним, бо затримував настання повної залученості, необхідної для того, щоб стати мольфаром. І все ж, на мій погляд, цей метод мав також свої переваги, — адже він давав мені змогу залишатися дещо відстороненим, а це, своєю чергою, сприяло духові критичного дослідження, чого було б неможливо досягти, якби моя залученість у процес навчання була постійна й не переривалася. У вересні 1965 року я з власної волі відмовився продовжувати навчання.

Через кілька місяців після припинення учнівства я вперше замислився над тим, щоб систематизувати свої польові нотатки. А що зібраний мною матеріал був досить великий за обсягом і містив багато різноманітної інформації, то я почав зі спроби виробити класифікаційну систему. Я розділив усі дані на сфери споріднених концепцій і процедур і впорядкував ці сфери за ієрархією їхньої суб'єктивної важливості — тобто з огляду на вплив, який кожна з них мала на мене. У цей спосіб я прийшов до такої класифікації: застосування галюциногенних рослин; процедури і рецептури, що використовують у мольфарстві; придбання «предметів сили» і поводження з ними; застосування лікарських рослин; пісні й легенди.

Розмірковуючи над феноменом, який я досвідчив, я збагнув, що результат моєї спроби класифікації не давав чогось більшого, ніж перелік категорій; отже, будь-яка спроба поліпшити мою схему призвела б лише до ще складнішого переліку. Це було не те, чого я хотів. Протягом багатьох місяців після моєї відмови від учнівства я мав потребу в осмисленні того, що саме я досвідчив, і досвідчене мною було навчанням логічно послідовної та зв'язної системи переконань за допомогою прагматичного й експериментального методу.

Уже з першої сесії¹, в якій я брав участь, для мене було очевидно, що вчення дона Хуана має внутрішню єдність і узгодженість. Щойно він прийняв остаточне рішення передати мені своє знання, як одразу почав надавати мені пояснення, дотримуючись чіткого порядку. Розкрити цей порядок і зрозуміти його виявилось для мене надзвичайно складним завданням.

Певно, моя нездатність діяти якогось розуміння пояснювалася тим, що навіть після чотирьох років навчання я все ще залишався початківцем. Мені було ясно, що знання дона Хуана та його метод передавання цих знань були такі самі, як і в його доброчинця; очевидно, що й мої труднощі з розумінням його настанов також були подібні до тих, з якими свого часу зіткнувся дон Хуан. Він іноді натякав на нашу схожість як початківців у побіжних зауваженнях про його нездатність зрозуміти свого вчителя під час власного учнівства. Такі зауваження привели мене до переконання, що для будь-якого початківця, незалежно від того, індіанець він чи не-індіанець, мольфарське знання було незбагненне через дивну й чужорідну природу досвідчуваних ним подій та явищ. Для мене, західної людини, їхні властивості були такі химерні, що їх було абсолютно неможливо пояснити з погляду мого повсякденного життя, і я був змушений діяти висновку, що будь-які спроби класифікувати зібрані мною польові дані моїми власними категоріями були заздалегідь приречені на невдачу.

Отже, для мене стало очевидно, що знання дона Хуана треба розглядати лише в контексті того, як він сам його розумів, лише в цьому контексті воно може стати ясным і переконливим. Проте силкуючись узгодити свої уявлення з поглядами дона Хуана, я збагнув, що коли б він не намагався пояснити мені своє знання, він завжди послуговувався концепціями, які мали зробити його «зрозумілим» для нього. А що ці концепції були чужорідні для мене, то намагання зрозуміти його знання в той спосіб, як робив це він, ставили мене в інше безпорадне положення. Таким чином, моїм

¹ Session (англ.) — період часу, протягом якого відбувається певна діяльність (засідання, навчання, тренінг тощо), а також сама ця діяльність.

першим завданням було визначити його порядок концептуалізації. Працюючи в цьому напрямі, я побачив, що сам дон Хуан надавав особливого значення певному аспекту свого вчення, а саме — використанню галюциногенних рослин. На основі цього усвідомлення я переглянув свою схему категорій.

Дон Хуан використовував, окремо й за різних обставин, три галюциногенні рослини: пейот (*Lophophora williamsii*)¹, дурман (*Datura innoxia*, або *D. meteloides*) і гриб (можливо, *Psilocybe mexicana*). Галюциногенні властивості цих трьох рослин були відомі індіанцям задовго до першого контакту з європейцями. Завдяки таким якостям ці рослини широко вживали для розваг, лікування, відьомства, а також для досягнення екстатичного стану. У конкретному контексті свого вчення дон Хуан пов'язував застосування *Datura innoxia* та *Psilocybe mexicana* зі здобуттям сили, таку силу він називав «союзником». Використання *Lophophora williamsii* він пов'язував із набуттям мудрості, або знання правильного способу життя.

Для дона Хуана важлива роль цих рослин полягала в їхній здатності викликати в людині стани дуже особливого сприйняття. Так він вводив мене в переживання певної послідовності цих станів з метою розкриття й валідації свого знання. Я називаю їх «станами незвичайної реальності», маючи на увазі незвичну реальність, на відміну від звичної нам реальності повсякденного життя. Їхня відмінність ґрунтується на внутрішньому змісті станів незвичайної реальності. У контексті знання дона Хуана вони розглядалися як реальні, хоча він і проводив диференціацію між їхньою реальністю і звичайною реальністю повсякденного життя.

Дон Хуан вважав стани незвичайної реальності єдиною формою прагматичного навчання і єдиним засобом здобування сили. Він передав мені чітке уявлення, що інші частини його вчення були другорядними щодо здобуття сили в такий спосіб. Ця точка зору пронизувала ставлення дона Хуана до всього, що не було безпосередньо пов'язане зі станами незвичайної реальності. Мої польові нотатки

¹ Тут і далі в круглих і квадратних дужках подано авторські коментарі Карлоса Кастанеди згідно з оригіналом. (Прим. ред.).

всіяні його розрізненими зауваженнями, які віддзеркалюють позицію дона Хуана щодо цього. Наприклад, в одній із наших розмов він зауважив, що деякі предмети мають у собі певну кількість сили. Хоча сам дон Хуан не мав поваги до предметів сили, він сказав, що дрібні брухо нерідко вдаються до їхньої допомоги. Я часто розпитував його про такі предмети, але йому, здавалося, було зовсім не цікаво їх обговорювати. Проте коли одного разу ми знову торкнулися цієї теми, він неохоче погодився розповісти про них.

— Існують певні предмети, які просякнуті силою, — мовив він. — Є безліч таких предметів, що їх плекають могутні чоловіки за допомогою дружніх духів. Ці предмети є знаряддями — не звичайним робочим начинням, а знаряддями смерті. І все ж вони лише інструменти, вони не мають сили навчати. Власне кажучи, вони належать до розряду предметів війни, призначених для ворожнечі; вони створені для того, щоб убивати, щоб їх жбурляли.

— Що це за предмети, доне Хуане?

— Насправді це не предмети — це радше різновиди сили.

— А як можна дістати ці різновиди сили, доне Хуане?

— Усе залежить від типу предмета, який ти хочеш мати.

— А скільки типів існує?

— Як я вже казав, їх безліч. Предметом сили може бути будь-що.

— Гаразд: які, в такому разі, мають найбільшу силу?

— Сила предмета залежить від його власника, від того, що він за чоловік¹. Предмет сили, який плекає дрібний брухо, — це мало не посміховище; з іншого боку, сильний, могутній брухо наділяє свої знаряддя своєю силою.

— То які предмети сили найпоширеніші? Яким із них віддають перевагу більшість брухо?

— Немає ніяких переваг. Усі вони — предмети сили, усі однакові.

¹ У своїх розмовах із Кастанедою на правій стороні дон Хуан для позначення людини на шляху знання завжди вживав чоловічий рід. Пояснення цього Кастанеда наводить у «Розповідях про силу»: «Я [Кастанеда] сказав, що мене спантеличував той факт, що ми ніколи не говорили про жінок у зв'язку з його знанням. «Ти чоловік, — відповів дон Хуан, — тому я використовую чоловічий рід, коли говорю з тобою. Ось і все. Усе решта — таке саме.»».

— А ви¹ самі маєте такі предмети, доне Хуане?

Він не відповів, лише подивився на мене і засміявся. Довгий час він мовчав, і я подумав, що мої запитання дратують його.

Потім він продовжив:

— Для цих видів сили існують обмеження. Але цього моменту, я певен, ти зараз не в змозі збагнути. Мені знадобилося майже все життя для того, щоб зрозуміти, що союзник сам собою може розкрити всі таємниці цих дрібних сил, і що проти нього вони — як дитячі забавки. Колись давно, замолоду, я мав такі знаряддя.

— Які саме предмети сили ви мали?

— Маїс-пінто, кристали і пір'їни.

— Що таке маїс-пінто, доне Хуане?

— Це маленька кукурудзяна зернина, яка має червону смужку посередині.

— Лише одна-єдина зернина?

— Ні. Брухо володіє сорока вісьмома зернинами.

— Що роблять ці зернини, доне Хуане?

— Кожна з них може вбити чоловіка, ввійшовши всередину його тіла.

— Як зернина входить у людське тіло?

— Вона — предмет сили, і її сила полягає, крім іншого, у входженні в тіло.

— Що вона робить, коли входить у тіло?

— Зернина занурюється в тіло, вростає в груди або в кишки. Чоловік захворює, і якщо тільки брухо, який доглядає його, не виявиться сильнішим за ворожбита-напасника, хворий помре через три місяці після того, як зернина увійшла в його тіло.

— Чи є якийсь спосіб вилікувати його?

— Єдиний спосіб — це висмоктати зернину з тіла, але дуже мало які брухо наважаться зробити це. Брухо може впоратися з висмоктанням зернини з тіла, та якщо йому забракне сили відкинути її геть, вона увійде всередину нього й натомість уб'є його самого.

¹ Від першого й до останнього дня спілкування Карлос Кастанеда завжди звертався до дона Хуана надзвичайно шанобливо, на «ви». Серед іншого, на це вказують постійне вживання ним ввічливої іспанської форми звертання «*don*» у поєднанні із займенником «*usted*».

— Але як взагалі зернині вдається увійти всередину чийогось тіла?

— Щоб пояснити це, я мушу розповісти тобі про відьомство із зерном, що є одним із наймогутніших, які я знаю. Його роблять за допомогою двох зернин. Одну з них поміщають усередину бутону свіжозрізаної жовтої квітки. Потім квітку кладуть у такому місці, де вона має ввійти в контакт із жертвою: на дорозі, якою та ходить щодня, чи в будь-якому іншому місці, де вона часто буває. Щойно жертва наступить на зернину або торкнеться її в будь-який спосіб, — відьомство відбулося. Зернина сама занурюється в тіло.

— А що стається із цією зерниною після того, як людина доторкнеться до неї?

— Уся її сила входить усередину цієї людини, і зернина звільняється. Вона стає ще одною звичайною зерниною. Вона може залишитися на місці відьомства, або ж її можуть змести в інше місце — це вже не має значення. Краще замести її кудись у кущі, де який-небудь птах з'їсть її.

— А чи може птах з'їсти зернину раніше, ніж той чоловік торкнеться її?

— Ні. Таких дурних птахів немає, запевняю тебе. Птахи тримаються від неї подалі.

Потім дон Хуан описав дуже складну процедуру, за допомогою якої можна одержати такі зернини сили.

— Мусиш завжди пам'ятати, що маїс-пінто — усього лише інструмент, це не союзник, — мовив він. — Щойно збагнеш різницю між ними, як більше не матимеш жодних проблем. Але якщо ти вважатимеш таке знаряддя найголовнішим, то будеш просто дурнем.

— Предмети сили такі самі могутні, як союзник? — запитав я.

Дон Хуан зневажливо засміявся перш ніж відповісти. Здавалося, що він з усіх сил намагається бути терплячим зі мною.

— Маїс-пінто, кристали, пир'їни — це просто іграшки у порівнянні з союзником, — мовив він. — Ці предмети сили необхідні лише тоді, коли людина не має союзника. Ганятися за ними — означає марнувати час, особливо для тебе. Постарайся дістати собі союзника: коли тобі це вдасться, ти зрозумієш мої слова. Предмети сили схожі радше на дитячу забавку.

— Не зрозумійте мене хибно, доне Хуане, — запротестував я. — Я хочу мати союзника, але я також хочу дізнатися все, що зможу. Адже ви самі казали, що знання — це сила.

— Ні, — твердо промовив він. — Сила залежить від того, що саме знає людина. Який сенс у знанні речей, з яких немає жодної користі?

У системі переконань дона Хуана здобуття союзника означало винятково використання станів незвичайної реальності, які він викликав у мені за допомогою галюциногенних рослин. Він вважав, що зосереджуючи увагу на цих станах й оминаючи інші аспекти знання, якого він мене вчив, я прийду до зв'язного погляду на всі досвідчені мною явища.

У зв'язку з цим я поділив свою книжку на дві частини. У першій частині я наводжу вибрані польові нотатки, у яких ідеться про стани незвичайної реальності, пережиті мною протягом мого учнівства. Оскільки я впорядкував нотатки таким чином, щоб забезпечити безперервність і цілісність викладу подій, вони не завжди розташовані в належному хронологічному порядку. Я ніколи не занотовував свій опис стану незвичайної реальності раніше ніж через кілька днів після того, як досвідчив його, чекаючи, поки буду в змозі ставитися до нього спокійно й об'єктивно. Натомість мої розмови з доном Хуаном я записував безпосередньо тоді, коли вони відбувалися, тобто одразу ж після кожного стану незвичайної реальності. Тому звіти про ці бесіди іноді хронологічно випереджають повний опис самого досвіду.

Мої польові нотатки розкривають суб'єктивну версію того, що я сприймав під час переживання кожного конкретного досвіду. Ця версія подається тут саме так, як я розповідав її дону Хуану, який вимагав повного й сумлінного згадування кожної подробиці та якнай докладнішого переповідання кожного досвіду. Під час записування цих досвідів я додавав різноманітні супутні деталі, намагаючись повністю відтворити обстановку кожного стану незвичайної реальності. Я прагнув описувати пережитий мною емоційний вплив так повно, як це взагалі можливо.

Мої польові нотатки також розкривають зміст системи переконань дона Хуана. Я стисло виклав довгі сторінки запитань та від-

повідей між мною та доном Хуаном, щоб уникнути відтворення повторів, які мали місце в розмові. Проте, оскільки я також прагну максимально точно відобразити загальну атмосферу нашого спілкування, я вилучив з розмов лише ті репліки, які не містили нічого корисного для розуміння мною його шляху знання. Інформація, яку повідомляв мені дон Хуан про свій шлях знання, була завжди спорадична, і кожному несподіваному одкровенню з його боку нерідко передували години моїх розпитувань. Однак було також безліч випадків, коли він починав докладно роз'яснювати мені своє знання з власної волі.

У другій частині цієї книжки я подаю структурний аналіз, що ґрунтується виключно на відомостях, викладених у її першій частині. За допомогою цього аналізу я прагну обґрунтувати такі дискусійні твердження: 1) дон Хуан подавав своє вчення як систему логічної думки; 2) ця система мала сенс лише у разі її розгляду в світлі її власних структурних одиниць; і 3) цю систему було розроблено з метою вивести учня на такий рівень концептуалізації, який би пояснював природу досвідчених ним явищ.

ЧАСТИНА ПЕРША: ВЧЕННЯ

Розділ 1

Мої нотатки про першу сесію з доном Хуаном датовані 23 червня 1961 року. Саме цього дня і сталася подія, з якої розпочалося моє навчання. Перед тим я кілька разів зустрічався з ним лише як спостерігач. За кожної нагоди я прохав дона Хуана вчити мене своєму знанню про пейот. Він щоразу ігнорував моє прохання, але це ніколи не виглядало як категорична відмова взагалі торкатися цієї теми, і я інтерпретував вагання як можливість колись схилити дона Хуана до розмови про його знання, якщо вмовляти його і надалі.

Саме під час цієї сесії дон Хуан дав мені чітко зрозуміти, що міг би зважити на моє прохання за умови, що я матиму ясність думки і чітке усвідомлення мети щодо того, про що я його прошу. Для мене було неможливо виконати таку умову, бо я прохав його поділитися зі мною знаннями про пейот лише задля налагодження зв'язку і подальшого спілкування з ним. Я вважав, що його обізнаність із цим предметом могла б посприяти тому, що він стане більш відвертий та охочий до спілкування і, таким чином, дозволить мені дістати доступ до його знань про властивості рослин. Проте він зрозумів моє прохання буквально і перейнявся метою мого прагнення вивчати пейот.

П'ятниця, 23 червня 1961 року

- Ви навчатимете мене того, що знаєте про пейот, доне Хуане?
- Чому ти хочеш узятися до такого навчання?

— Я просто хотів би дізнатися про це. Хіба саме лише бажання знати не є достатньою причиною?

— Ні! Ти мусиш зазирнути у своє серце і знайти там відповідь, чому такому юнакові, як ти, раптом закортіло взятися до такого серйозного навчання.

— А самі ви навіщо цього вчилися, доне Хуане?

— Ти чому про це питаєш?

— Може, ми обоє маємо ті самі причини.

— Сумніваюся в цьому. Я індіанець. У нас різні стежки.

— Єдина моя причина в тому, що я хочу дізнатися про пейот лише для того, щоб знати. Але запевняю вас, доне Хуане, що мої наміри зовсім не лихі.

— Я вірю тобі. Я тебе кури́в.

— Пробачте?..

— Це зараз не важливо. Я знаю твої наміри.

— Чи не хочете ви сказати, що побачили мене наскрізь?

— Можеш називати це так.

— Отже, ви будете мене вчити?

— Ні!

— Тому що я не індіанець?

— Ні. Тому, що ти не знаєш свого серця. Що насправді важливо — це щоб ти точно знав, чому ти хочеш узятися за цю справу. Навчатися знанню про «Мескаліто» — надзвичайно серйозний акт. Якби ти був індіанцем, самого лише твого бажання було б достить. Дуже мало хто з індіанців має таке бажання.

Неділя, 25 червня 1961 року

У п'ятницю я весь день провів у дона Хуана. Я збирався виїхати десь о сьомій годині вечора. Ми сиділи на присінку перед його домом, і я вирішив іще раз спитати його про навчання. Це було запитання майже для годиться, і я очікував, що він знову відмовить мені. Цього разу я запитав, чи не існує, бува, такого способу, щоб він прийняв саме лише моє бажання вчитися, — так, ніби я індіанець. Дон Хуан довго не відповідав. Я був змушений залишитися, бо він, здавалося, намагався щось вирішити.

Нарешті він сказав, що є один спосіб, і став окреслювати моє завдання. Він зауважив, що я почуваюся дуже втомленим, сидячи раз за раз на долівці, і що мені слід було б знайти на підлозі таке «місце» (він називав його *cimio*), де я міг би сидіти і не втомлюватися. Досі я сидів, притиснувши коліна до грудей і обхопивши руками гомілки. Коли дон Хуан сказав про втому, я раптом відчув, що у мене болить спина і що я геть виснажений.

Я очікував від нього пояснень: що саме він мав на увазі під «місцем», — але він, здавалося, не збирався розтлумачувати суть завдання. Я подумав, що він, можливо, хотів сказати, що мені слід змінити позицію, тож підвівся і пересів ближче до нього. Він висловив незгоду з цим моїм переміщенням і чітко наголосив, що *cimio*¹ — це таке місце, де чоловік може природним чином почуватися щасливим і сильним. Дон Хуан поплескав рукою по підлозі біля себе і сказав, що це його власне місце, і що він загадав мені загадку, розв'язати яку я маю сам без будь-яких подальших обговорень.

Поставлена ним задача, яку я мав розв'язати, справді виявилась для мене загадкою. Я не мав анінайменшого уявлення, як за неї братися, ані навіть про те, що в нього на думці. Кілька разів я прохав його дати мені який-небудь ключ до розгадки або хоча б натякнути на те, як узятися до визначення місцезнаходження цієї точки, де я почуватимусь сильним і щасливим. Я наполегливо вимагав підказки, аргументуючи це тим, що навіть гадки не маю, чого він насправді від мене хоче, бо не можу збагнути, в чому, власне, полягає моє завдання. Він запропонував мені ходити по присінку, поки не відшукаю потрібне місце.

Я підвівся й почав міряти кроками підлогу. Відчув себе повним дурнем і сів навпроти нього.

Він дуже розсердився і звинуватив мене в тому, що я не слухаю його і взагалі, здається, не хочу вчитися. Трохи згодом він заспокоївся і став розтлумачувати мені, що не всяке місце годиться для того, щоб на ньому сидіти чи взагалі там бути, і що в межах присінка є одне особливе місце, де я почуватимусь якнайкраще. Загальна

¹ *Sitio* (ісп.) — нейтральне іспанське слово на позначення місця, яким дон Хуан називає тут хороше, дружнє місце на протигагу «ворожому».

схема розв'язання цієї задачі полягала в тому, що я мав «відчути» всі можливі точки, доступні в межах присінка, допоки мені не вдасться без жодного сумніву визначити серед них правильне місце.

Я заперечив, що хоча присінок не дуже великий (дванадцять на вісім футів), число можливих точок на його підлозі просто величезне, і мені знадобиться дуже багато часу, щоб перевірити кожну з них; а крім того, якщо врахувати, що він не вказав мені розмірів цього місця, кількість можливих варіантів узагалі може бути незліченна. Усі мої заперечення були марні. Він підвівся й дуже суворо попередив, що на розв'язання цієї задачі в мене може піти навіть кілька днів, але якщо я не знайду потрібного місця, то можу з таким самим успіхом їхати хоч зараз, бо він більше не матиме нічого мені сказати. Дон Хуан підкреслив, що сам він знає, де моє місце, тому я не зможу йому збрехати, і сказав, що це єдиний спосіб, у який він може прийняти моє бажання вчитися знанню про Мескаліто як вагому причину. Він додав, що ніщо в цьому світі не є дарунком, і хоч би яку науку належало опанувати, навчання завжди потребуватиме важких зусиль.

Він пішов у чапараль за будинком, щоб помочитися. Звідти повернувся просто в дім через задній вхід.

Я подумав, що завдання знайти це химерне місце щастя було його власним способом позбутися мене, і все ж підвівся і знову почав ходити туди-сюди. Небо було чисте. Я добре бачив усе, що було на присінку і поблизу нього. Тинявся так уже десь годину чи більше, але не відбулося нічого, що вказало б мені, де розташоване потрібне місце. Я втомився ходити і сів на долівку, через кілька хвилин пересів на інше місце, відтак ще на інше, поки в такий примітивний спосіб не випробував усю площу підлоги. Я старанно намагався «відчути» різницю між різними місцями, але мені бракувало чітких критеріїв для встановлення відмінностей. Я відчував, що лише марную свій час, і все ж не йшов. Розумним поясненням такої поведінки було те, що я подолав довгий шлях сюди лише задля того, щоб побачитись із доном Хуаном, і мені насправді не було чого тут більше робити.

Я ліг на спину, підклавши під голову руки, наче подушку. Потім я перевернувся долілиць і якийсь час лежав на животі. Я перекочувався по підлозі, поки не охопив у такий спосіб усю площу присінка.

Уперше мені здалося, що я натрапив на якийсь непевний критерій. Коли я лежав на спині, мені було тепліше.

Я знову став перекочуватися, цього разу у зворотному напрямку, і знову випробував так усю довжину підлоги, лягаючи обличчям униз на всіх місцях, де лежав горілиць під час першого циклу перекочувань. Я мав такі самі відчуття тепла й холоду залежно від мого положення, але жодної різниці між місцями не було.

Відтак у мене виникла ідея, яка видалась мені просто блискоучою: місце дона Хуана! Я сів там, потім ліг, спершу долілиць, потім на спину, але й це місце було таке саме, як усі інші. Я підвівся. З мене годі. Хотів попрощатися з доном Хуаном, але мене бентежило, що для цього доведеться його розбудити. Я подивився на годинник: була вже друга година ночі! Я перекочувався по підлозі цілих шість годин.

У цей момент вийшов дон Хуан і знову рушив навколо будинку в чапараль. Потім повернувся і став у дверях. Я почувався вкрай пригніченим, мені хотілося сказати йому щось неприємне й поїхати звідти. Та я розумів, що він ні в чому не винен: це був мій власний вибір — пройти через усе це безглуздя. Я розповів йому, що зазнав невдачі, що цілу ніч перекочувався по підлозі присінка, як ідіот, і все одно не можу знайти хоч якийсь сенс у його загадці.

Він засміявся й сказав, що це його зовсім не дивує, бо я неправильно підійшов до розв'язання задачі, — адже я не використовував своїх очей. Це була правда, і все ж я був абсолютно впевнений, що він сказав мені саме відчути різницю. Я почав сперечатися з цього приводу, але він заявив, що очима теж можна відчувати, якщо не дивитися на речі прямо. Що ж стосується мене, сказав дон Хуан, то я не маю жодного іншого способу розв'язати цю задачу, окрім як використовувати все, що в мене для цього є — мої очі.

Він увійшов у дім. Я був певен, що весь цей час він спостерігав за мною. Я вважав, що в нього просто не було іншого способу дізнатися, що я не користувався очима.

Я знову почав перекочуватися по підлозі, бо цей спосіб видавався мені найзручнішим. Проте цього разу я спирався підборіддям на руки і вдивлявся в кожну деталь.

Через якийсь час темрява навколо мене змінилася. Коли я фокусував погляд на певній точці прямо перед собою, уся периферійна частина мого поля зору яскраво забарвлювалася в однорідний зеленкувато-жовтий колір. Ефект був просто приголомшливий. Зберігаючи фіксацію погляду на точці перед собою, я почав поступово відсуватися на животі вбік, щоразу переповзаючи по підлозі на один фут.

Раптом в одній точці, приблизно посередині присінка, я вловив ще одну зміну кольору. У місці праворуч від мене, що так само було на периферії мого поля зору, зеленкувато-жовтий колір змінився на яскраво-пурпуровий. Я зосередив свою увагу на ньому. Пурпуровий колір потьмянішав, залишаючись, проте, досить яскравим, і більше не змінювався протягом усього часу, поки я втримував на ньому мою увагу.

Я поклав на це місце куртку і покликав дон Хуана. Він вийшов на присінок. Я відчував справжнє піднесення, бо дійсно бачив зміну кольорів. На нього це, здавалося, не справило особливого враження, але він запропонував мені сісти на це місце й описати свої відчуття.

Я сів там, а потім ліг на спину. Він стояв поруч зі мною і раз у раз запитував, як я почуваюся, але я не відчував жодних змін. Впродовж приблизно п'ятнадцяти хвилин я намагався відчутти або побачити хоч якусь відмінність, тоді як дон Хуан стояв поруч і терпляче чекав. У мене з'явилося відчуття відрази. В роті був металічний присмак. Раптом заболіла голова. Я відчував, що мене ось-ось знудить. Думка про даремність моїх зусиль дратувала мене до сказу. Я підвівся.

Дон Хуан, очевидно, помітив мою глибоку зневіру, що межувала з відчаєм. Тепер він не сміявся, а дуже серйозним тоном промовив, що якщо я хочу вчитися, то маю бути вимогливий до самого себе. Для мене, сказав він, відкриті лише дві можливості: або облишити свої спроби й поїхати додому, і в такому разі я вже ніколи не навчуся його знанню, або розгадати загадку.

Він знову пішов у дім. Я хотів поїхати негайно, але почувався занадто втомленим, щоб сідати за кермо; до того ж, моє сприйняття кольорів було таке приголомшливе, що вони, безсумнівно, становили якийсь критерій і, цілком можливо, мені вдасться виявити ще й інші зміни. У всякому разі, їхати було вже запізно. Тому я сів, випростав ноги і почав усе спочатку.

Цього разу я швидко рухався через усі точки, проминувши місце донна Хуана, до краю підлоги, а відтак повернувся назад, щоб охопити її зовнішній край. Коли я опинився в центрі присінка, то помітив ще одну зміну в забарвленні, знову на периферії мого поля зору. Розлитий по всій ділянці однорідний блідий зеленкувато-жовтий колір перетворився в одному місці праворуч від мене на яскравий мідяно-блакитний. Якийсь час він залишався незмінним, а потім відбулася його раптова метаморфоза в інший стійкий колір, відмінний від того, який я спостерігав раніше. Я зняв черевика, позначив ним цю точку і знову продовжив перекочуватися по присінку, поки не випробував підлогу в усіх можливих керунках. Нові зміни в забарвленні більше не відбувалися.

Я повернувся до точки, яку позначив черевиком, і став досліджувати її. Вона була приблизно в п'яти-шести футах на південний схід від місця, де я поклав свою куртку. Поруч із нею лежав великий камінь. На якийсь час я ліг там, намагаючись знайти ключ до розгадки і вдивляючись у кожну деталь, але не відчув ніякої різниці.

Тоді вирішив знову спробувати з першою точкою. Я швидко повернувся на колінах і збирався лягти на куртку, аж раптом мене охопив якийсь незвичний страх. Це більше нагадувало фізичне відчуття чогось, що буквально тиснуло на мій шлунок. Я підстрибнув угору й назад одним рухом. Волосся на карку стало сторч. Ноги несамохіть зігнулися в колінах, тулуб нахилився вперед, а руки напружено випросталися переді мною зі скоцюрбленими, як пазурі, пальцями. Я зауважив свою дивну позу і перелякався ще більше.

Мимоволі позадкував і сів на камінь поруч зі своїм черевиком. З каменя сповз на підлогу. Я намагався зміркувати, що, власне, сталося, що викликало в мені такий страх. Подумав, що причиною могла бути втома. Вже майже розвиднілося. Я почувався ніяково, був спантеличений. І все ж ніяк не міг пояснити, що саме так налякало мене, і досі не міг збагнути, чого хоче від мене дон Хуан.

Я вирішив зробити останню спробу. Підвівся, став повільно наближатися до місця, де перед тим поклав куртку, і знову відчув той самий страх. Цього разу я зробив величезне зусилля, щоб опанувати себе. Я сів, потім став навколішки, щоб лягти на живіт, але, попри все моє бажання, мені ніяк не вдавалося лягти. Я виставив руки прямо пе-

ред собою, впершись долоньями в підлогу. Моє дихання почастишало, у шлунку почалося збурення. Мене охопила раптова паніка, і я що-сили боровся з бажанням утекти. Я подумав, що дон Хуан, мабуть, спостерігає за мною. Повільно відповз до іншої знайденої мною точки і притулювся спиною до каменя. Хотів хвилюк перепочити, щоб якось упорядкувати свої думки, але одразу ж заснув.

Я почув голос і сміх дона Хуана в себе над головою — і прокинувся.
— Ти знайшов своє місце, — промовив він.

Спершу я не зрозумів, але дон Хуан знову запевнив мене, що точка біля каменя, де я заснув, — це і є саме те місце, яке я мав знайти. Він знову запитав, як я почуваюся, лежачи тут. Я відповів, що насправді не помічаю жодної різниці.

Він запропонував мені порівняти мої відчуття в цей момент із тим, що я відчував, лежачи на іншому знайденому місці. Мені вперше спало на думку, що я ніяк не можу пояснити страх, який охопив мене зненацька цієї ночі. Із викликом у голосі він запропонував мені сісти на те місце, де лежала куртка. З якоїсь непоясненої причини я справді дуже боявся цього місця і не хотів сідати там. Дон Хуан заявив, що лише дурень може не побачити різниці.

Я запитав його, чи має кожна з цих двох точок якусь особливу назву. Він відповів, що хороше місце називають *simio*, а погане — «ворогом», і що ці два місця є ключем до здоров'я та внутрішнього благополуччя чоловіка, особливо для того, хто шукає знання. Саме лише сидіння на своєму місці створює виняткову силу, з іншого боку, вороже місце ослаблює чоловіка і може навіть спричинити його смерть. Він сказав, що я відновив усю свою енергію, яку так надмірно розтратив минулої ночі, просто подрімавши трохи на своєму місці.

Він сказав також, що кольори, які я бачив у поєднанні з кожним із цих місць, мають таку саму загальну дію, додають сил або відбирають їх.¹

Я запитав, чи існують для мене інші місця, схожі на ці два, знайдені мною, і що мені потрібно робити, щоб їх знайти. Він відповів, що багато місць у світі подібні до цих двох, і що найкраще знаходити їх за допомогою визначення їхніх відповідних кольорів.

¹ У своїх усних виступах Кастанеда згадував про смертельно небезпечну дію на людину постільної білизни бірюзового кольору.

Я досі до кінця не розумів, чи розв'язав поставлену ним задачу, — насправді я навіть не мав певності, що тут взагалі існувала якась задача, ніяк не міг позбутися відчуття, що все це випробування якесь штучно створене й надумане. Я був певен, що дон Хуан спостерігав за мною цілу ніч, а потім вирішив підбадьорити мене, сказавши, хоч би де я заснув, що це і є саме те місце, яке я шукав. Проте я не спромігся знайти якесь логічне пояснення для такого його вчинку, а коли він запропонував мені сісти на інше знайдене мною місце, я не зміг цього зробити. Була якась дивна незбіжність між моїм прагматичним досвідом відчування страху перед цим «іншим місцем» і моїми раціональними міркуваннями про всю цю подію.

З іншого боку, дон Хуан був абсолютно переконаний, що я впорався із завданням, і діючи у відповідності з моїм успіхом, він повідомив, що береться навчати мене своєму знанню про пейот.

— Ти прохав мене навчити тебе того, що я знаю про Мескаліто, — мовив він. — Я хотів з'ясувати, чи маєш ти достатньо міцну вдачу, щоб зустрітися з ним віч-на-віч. Мескаліто — це не те, з чого можна сміятися. Ти повинен контролювати свої ресурси. Тепер я знаю, що можу прийняти саме лише твоє бажання як достатню причину, щоб навчати тебе.

— Ви справді вчитимете мене того, що знаєте про пейот?

— Я волю називати його Мескаліто. Роби так само.

— Коли ми почнемо?

— Це не так просто, як може здаватись на перший погляд. Ти мушиш бути готовий до цього.

— Я гадаю, що вже готовий!

— Це не жарт. Ти повинен зачекати, поки в тебе не лишиться жодних сумнівів, і тоді ти зустрінешся з ним.

— Я маю якимось готуватися?

— Ні. Ти маєш просто чекати. Через якусь хвилю ти, можливо, відмовишся від самої думки про це. Ти легко втомлюєшся. Минулої ночі ти був готовий все кинути й піти геть, щойно тобі стало важко. Мескаліто вимагає дуже серйозного наміру.

Розділ 2

Понеділок, 7 серпня 1961 року

Я приїхав до будинку дона Хуана в Аризоні приблизно о сьомій годині вечора в п'ятницю. З ним на присінку сиділи ще п'ятеро індіанців. Я привітався з доном Хуаном і сів, чекаючи, поки вони щось скажуть. Після церемоніального мовчання один із чоловіків підвівся, підійшов до мене і сказав: «*Buenas noches*¹». Я встав і відповів йому: «*Buenas noches*». Відтак усі інші чоловіки також підвелися й підійшли до мене, і всі ми пробубоніли «*Buenas noches*» і потисли один одному руки — або ледь торкаючись кінчиків пальців іншого, або тримаючи долоню у своїй якусь мить, а потім досить різко відсмикуючи її.

Ми всі знову посідали. Індіанці, здавалось, були досить сором'язливі й нерішучі — ніби не знаходили потрібних слів, хоча всі розмовляли іспанською.

Було, певно, вже близько пів на восьму, коли всі вони раптом підвелися й рушили на задвірок. Протягом довгого часу ніхто не промовив жодного слова. Дон Хуан зробив мені знак іти за ними, і ми всі залізли в стареньку вантажівку-пікап, що була припаркована за домом. Я сів позаду разом із доном Хуаном і двома молодшими індіанцями. У кузові не було ні сидінь, ані лав, і сидіти на твердому металевому настилі було дуже боляче, особливо коли машина з'їхала з шосе на ґрунтову дорогу. Дон Хуан прошепотів, що ми їдемо до оселі одного з його друзів, який мав для мене сім мескаліто.

¹ *Buenas noches* (ісп.) — добрий вечір.

Я запитав:

— А що, ви самі зовсім їх не маєте, доне Хуане?

— Маю, але не можу запропонувати їх тобі. Розумієш, потрібно, щоб це зробив хтось інший.

— Ви можете сказати мені, чому?

— Можливо, ти йому не підходиш і він не вподобає тебе, і тобі ти ніколи не зможеш пізнати його з почуттям прихильності, як це має бути, і наша дружба буде зруйнована.

— Чому це він може не вподобати мене? Я ж ніколи нічого йому не зробив.

— Ти не маєш *робити* щось, щоб сподобатися чи не сподобатися. Він або тебе приймає, або відштовхує.

— Але якщо він мене не прийме, чи немає чогось такого, що я можу зробити, щоб він усе ж мене вподобав?

Двоє інших чоловіків, очевидно, почули моє запитання й засміялися.

— Ні! Я не можу навіть уявити собі, що можна було б зробити, — мовив дон Хуан.

Він відвернувся від мене, і я більше не міг розмовляти з ним.

Ми їхали, напевно, не менше години, поки нарешті не зупинилися перед невеликим будиночком. Уже зовсім стемніло, і коли водій вимкнув передні фари, я міг розрізнити лише нечіткий обрис будівлі.

Молода жінка — судячи з її вимови, мексиканка, — пронизливо кричала на собаку, який заливався гавкотом, щоб змусити його замовкнути. Ми вилізли з вантажівки й увійшли в дім. Проходячи повз жінку, кожен із чоловіків пробубонів: «*Buenas noches*». Вона відповідала на привітання й продовжувала верещати на пса.

Простора кімната була захаращена величезною кількістю речей. У тьмяному світлі крихітної електричної лампочки вся обстановка справляла досить гнітюче враження. Уздовж стіни стояло кілька стільців зі зламаними ніжками й продавленими сидіннями. Троє чоловіків сіли на канапу, що була найбільшим предметом умеблювання в кімнаті. Вона була надзвичайно стара й просіла майже до самої підлоги, у тьмяному світлі здавалася червоною і брудною. Решта гостей вмостилися на стільцях. Довгий час усі сиділи мовчки.

Один із чоловіків раптом підвівся й пішов до сусідньої кімнати. Це був смаглявий, високий і кремезний індіанець приблизно п'ятдесяти років. Він повернувся за якусь хвилю, тримаючи в руках банку з-під кави. Зняв кришку і простягнув мені банку: в ній було сім дивних на вигляд предметів, різних за розміром і консистенцією. Деякі з них були майже круглі, інші мали видовжену форму. На дотик вони нагадували ядро волоського горіха або поверхню корка. Брунатний відтінок робив їх схожими на тверду й суху горіхову шкаралупу. Я взяв їх до рук і якийсь час тримав, потираючи їхню поверхню.

— Це треба жувати [*esto se masca*], — промовив дон Хуан пошепки.

Я зауважив, що він сидить поруч, лише коли він заговорив. Я поглянув на інших чоловіків, але ніхто не дивився на мене, — вони перемовлялися про щось між собою дуже тихими голосами. Це була мить гострої невпевненості й страху. Я відчував, що майже не здатен контролювати себе.

— Мені треба до вбиральні, — сказав я дону Хуану. — Я вийду надвір і трохи пройдуся.

Він простягнув мені банку з-під кави, я поклав туди бутони пейоту. Вже виходив з кімнати, коли чоловік, який дав мені банку з пейотом, підвівся, підійшов до мене і сказав, що має унітаз у сусідній кімнаті.

Унітаз був майже навпроти дверей. Впритул до них, ледь не торкаючись унітаза, стояло велике ліжко, що займало більше половини всієї кімнати. У ньому спала жінка, яку я бачив надворі з собакою. Я нерухомо постояв якусь хвилю біля дверей, відтак повернувся до кімнати, де всі сиділи.

Чоловік, якому належав дім, заговорив до мене англійською:

— Дон Хуан каже, що ви з Південної Америки. Чи є у вас там мескаль?

Я відповів, що ніколи не чув про таке.

Їх, очевидно, цікавила Південна Америка, і ми якийсь час розмовляли про індіанців. Потім один із чоловіків запитав, чому я хочу скуштувати пейот. Я сказав, що хочу дізнатися, що це таке. Усі вони якось змовницьки засміялися.

Дон Хуан м'яко намовляв мене:

— Жуй, жуй [*Masca, masca*].

Мої долоні спітніли, живіт зсудомило. Банка з бутонами пейоту стояла на підлозі біля стільця. Я нахилився, взяв один навмання і поклав до рота. Він мав якийсь затхлий присмак. Я розкусив його на дві частини і одну з них почав жувати. Відчув дуже сильну, їдку гіркоту, за мить увесь мій рот занімів. Відчуття гіркоти посилювалось мірою того, як я продовжував жувати, спричинюючи просто неймовірний потік слини. Відчуття в яснах і всередині рота було таке, ніби я поїв солоного висушеного м'яса чи риби, від яких хочеться жувати ще і ще. Через якийсь час я зжував другий кусень і мій рот так занімів, що я більше не відчував гіркоти. Бутон пейоту став тепер жмутом окремих шматків, що нагадували волокнисту частину помаранчі або цукрову тростину, і я не знав, проковтнути його чи виплюнути. Тоді господар будинку підвівся і запросив усіх вийти на присінок.

Ми вийшли з дому й розсілися в темряві. Сидіти надворі було дуже зручно, і господар виніс пляшку текіли.

Чоловіки сиділи рядочком, притулившись спинами до стіни. Я був крайній праворуч. Дон Хуан, який уместився поруч зі мною, поставив банку з бутонами пейоту мені між ноги. Потім він простягнув мені пляшку, яку передавали по всьому ряду, і сказав надпити трохи текіли, щоб змити гіркоту.

Я виплюнув рештки першого бутона і хильнув із пляшки. Дон Хуан сказав не ковтати текілу, а лише прополоскати нею рота, щоб зупинити потік слини. Зі слиною це мені не дуже зарадило, але принаймні допомогло трохи змити гіркоту.

Дон Хуан простягнув мені сушений абрикос, або, можливо, це був інжир, — у темряві я не міг роздивитися, що воно таке, як, утім, не зміг і визначити на смак, — і велів жувати його дуже ретельно й повільно, не кваплячись. Мені було надзвичайно важко ковтати цю масу, здавалося, що вона застрягне у мене в горлі.

Після невеличкої паузи пляшка знову пішла по колу. Дон Хуан простягнув мені шматок хрусткого сушеного м'яса. Я сказав, що зараз не дуже хочеться їсти.

— Це не їжа, — твердо промовив він.

Уся процедура повторювалася шість разів. Пригадую, що зжував шість бутонів пейоту, коли розмова раптом дуже пошвавилась, і хоч я не міг розрізнити, якою мовою її вели, однак тема бесіди, в якій усі брали участь, була дуже цікава, і я намагався уважно слухати, щоб також мати змогу приєднатися до неї. Але коли я спробував щось сказати, то раптом збагнув, що не можу цього зробити, слова безцільно й хаотично проносились у мене в голові.

Я сидів, спершись спиною об стіну, і дослухався до того, про що говорили чоловіки. Вони розмовляли італійською і без кінця повторювали одну й ту саму фразу про тупоголовість акул. Обговорення цієї теми здавалось мені цілком логічним і доречним. Колись раніше я розповідав дону Хуану, що новоприбулі іспанці назвали річку Колорадо в Аризоні «*el rio de los tizonos*» [річка обпаленої деревини], а потім хтось неправильно написав або невірно витлумачив слово «*tizonos*» і її стали називати «*el rio de los tiburones*» [річка акул]. Я був певен, що вони обговорюють зараз саме цю історію, і мені навіть на думку не спало, що ніхто з них не знає італійської.

Мене страшенно нудило, хотілося блювати, але не пригадую власне самого акту. Я запитав, чи може хтось принести мені води, бо відчував нестерпну спрагу.

Дон Хуан приніс велику каструлю. Він поставив її на землю по-під стіною. Також він приніс невелику чашку чи бляшанку. Зачерпнув нею води з каструлі і простягнув її мені, сказавши, що не треба пити, а лише прополоскати рота, щоб освіжити його.

Вода здавалась дивно блискучою, глянуватою, як товстий шар поливи. Я хотів запитати дона Хуана про це і з величезними зусиллями спробував висловити вголос мої думки англійською, аж раптом збагнув, що він не знає англійської. Я пережив момент дуже сильного сум'яття й остаточно усвідомив, що, попри абсолютну ясність думок, говорити я не можу. Я хотів щось сказати про цю дивну властивість води, але те, що витворилося з мого бажання, не було мовою: це було відчуття, наче мої не вимовлені вголос думки витікають з рота в якійсь рідиноподібній формі. Це було м'яке відчуття блювання без зусиль і скорочень діафрагми. Це був приємний потік рідких слів.

Я випив води. І враження, ніби я блюю, одразу зникло. На той час щезли всі звуки, і я виявив, що мені важко фокусувати погляд.

Я став шукати очима дона Хуана і, повертаючи голову, помітив, що моє поле зору зменшилося до невеличкої круглої ділянки прямо перед очима. Це відчуття не було лячне чи неприємне, навпаки, це було щось зовсім нове, я міг буквально підмітати землю поглядом, фокусуючи його на одній точці, а відтак повільно рухаючи головою у будь-якому напрямку. Коли я вперше вийшов з усіма на присінок, то зауважив, що навколо панувала суцільна темрява, крім хіба що далекої заграви від міських вогнів. Проте в коловій ділянці мого поля зору все було чітке й виразне. Я геть забув про свій інтерес до дона Хуана й усіх інших чоловіків і з головою поринув у дослідження землі своїм загостреним точковим зором.

Я бачив стик підлоги присінка і стіни будинку. Повільно повернув голову праворуч, ведучи погляд уздовж стіни, і побачив дона Хуана, який сидів біля неї. Я повернув голову трохи ліворуч, щоб сфокусувати зір на воді. Знайшов поглядом дно каструлі, тоді трохи підвів голову і помітив чорного собаку середніх розмірів, який наближався до мене. Я бачив, як він підходить до води і починає її хлебтати. Я підняв руку, щоб відігнати пса від моєї води, сфокусував на ньому свій точковий зір, щоб продовжити цей рух рукою, і раптом побачив, як пса стає прозорим. Вода була блискучою, в'язкою рідиною. Я бачив, як ця рідина проходить через горло собаки далі всередину його тіла. Я бачив, як вона рівномірно розливається по всьому його тілу, а потім виходить назовні через кожну його шерстинку. Я бачив, як ця переливчаста рідина тече по всій довжині кожної окремої шерстинки, а потім виходить назовні й утворює довгу, сріблясту, шовковисту гриву.

У цю мить я відчув сильні судоми, і за лічені секунди навколо мене утворився дуже низький і вузький тунель, твердий і якийсь на диво холодний. На дотик я відчував ніби стіну з масивної цупкої фольги. Я виявив, що сиджу на підлозі тунелю. Спробував підвестися, але вдарився головою об металеве склепіння, а тунель став стискатися, поки не почав душити мене. Я пам'ятаю, як був змушений повзти до чогось на кшталт круглого отвору, де тунель закінчувався, і коли я нарешті дістався до нього, якщо справді дістався, то вже забув геть усе про собаку, дона Хуана й про себе самого. Я був виснажений. Мій одяг був просякнутий якоюсь холодною липкою

рідиною. Я перекочувався взад і вперед, намагаючись знайти положення, в якому можна було б перепочити, положення, в якому моє серце не калатало б так шалено. Під час одного з цих переміщень я знову побачив пса.

До мене вмить повернулися всі спогади, і раптом у моїй голові все проясніло. Я озирнувся, щоб знайти дона Хуана, але не зміг розрізнити нічого й нікого. Єдине, що я міг бачити, — це був собака, який вигравав усіма барвами веселки, його тіло випромінювало інтенсивне сяйво. Я знову бачив, як крізь нього тече вода, запалюючи його зсередини, ніби багаття. Я дістався до води, занурив обличчя в каструлю і став пити разом із ним. Руками я впирався в землю перед собою і, п'ючи воду, бачив, як вона тече у моїх венах, переливаючись червоними, жовтими і зеленими барвами. Я пив ще і ще. Я пив, поки не запалахкотів цілком, усе моє тіло горіло яскравим вогнем. Я пив, поки рідина не почала виходити з мого тіла через кожну пору і випромінюватися назовні, ніби блискучі волокна шовку, — тепер я також мав довгу, сяючу, райдужну гриву. Я подивився на пса, його грива була така сама, як у мене. Усе моє тіло сповнилося почуттям найвищого щастя, і ми побігли разом до великого згустку жовтого тепла, що надходило з якогось невизначеного місця. І там ми з собакою почали бавитися. Ми гралися і боролися, аж поки я не дізнався про всі його бажання, а він про мої. Ми по черзі маніпулювали один одним, ніби ляльками у театрі маріонеток. Я міг змусити його рухати лапами, згинаючи пальці на моїх ногах, і щоразу, коли він кивав головою, я відчував непереборну спонуку стрибати. Але його найпустотливішою витівкою було змушувати мене сидючи чухати голову стопою ноги, він робив це, мотаючи головою з боку в бік і ляскаючи при цьому вухами. Цей його трюк здавався мені неймовірно, просто-таки нестерпно кумедним. Яка тонка грація та іронія, яка надзвичайна майстерність, думав я. Ейфорія, що опанувала мене, була невимовна. Я сміявся так, що майже не міг дихати.

Я виразно відчував, що не здатен розплющити очі: я дивився ніби крізь резервуар з водою. Це був тривалий і дуже болісний стан, сповнений почуття тривоги й занепокоєння через те, що ніяк не можеш прокинутися, хоча ніби й не спиш. Потім світ навколо по-

вільно прояснів та увійшов у фокус. Моє поле зору знову стало сферичним і дуже широким, це супроводжувалося цілком природною свідомою дією — озирнутися й відшукати те чудесне створіння. І ось тут я зіткнувся з найважчою переменою за весь час цього досвіду. Перехід від мого нормального стану стався майже непомітно для мене: я усвідомлював усе, що відбувалося, мої думки і почуття були наслідком цього усвідомлення, і сам процес переходу був плавний, м'який і цілком природний. Але ця друга перемена, пробудження до моєї холодної, тверезої свідомості, була для мене справжнім шоком. Я забув, що я людина! Мій смуток від усвідомлення безнадії та нерозв'язності цієї ситуації був такий глибокий, що я заплакав.

Субота, 5 серпня 1961 року

Пізніше того ж ранку, після снідання, індіанець-господар будинку, дон Хуан і я поїхали назад до оселі дона Хуана. Я почувався дуже втомленим, але заснути у вантажівці не зміг. Лише після від'їзду індіанця я нарешті поринув у сон прямо на присінку дому дона Хуана.

Коли рокинувся, було темно, поки я спав, дон Хуан укрит мене ковдрою. Я пошукав його, але в домі нікого не було. Він прийшов пізніше з горщиком смажених бобів і цілим стосом тортільїв¹. Я був страшенно голодний.

Після того, як ми поїли і вже просто відпочивали, він попросив розповісти йому все, що трапилося зі мною минулої ночі. Я дуже докладно та якомога точніше переповів йому свій досвід.

Коли я закінчив, він кивнув головою і промовив:

— Гадаю, з тобою все гаразд. Зараз мені важко пояснити, як і чому саме. Але я вважаю, що для тебе все минуло добре. Розумієш, іноді він грайливий і бавиться, як дитина, — іншим же разом він може бути грізний, жакхливий, моторошний. Він або грається і пустує, або ж смертельно серйозний. Ніколи не можна знати наперед, який він буде з іншою людиною. Щоправда, коли добре його знаєш, іноді

¹ Тортилья (ісп. *tortilla* — «круглий корж», мовою науатль — *tlaxcalli*) — тонкий коржик з кукурудзяного або пшеничного борошна. У Мексиці тортілья — національна страва.

передбачити можна. Ти грався з ним цієї ночі. Ти єдиний з усіх, кого я знаю, хто мав таку зустріч.

— Чим саме мій досвід відрізняється від того, що пережили інші?

— Ти не індіанець, через це мені важко зміркувати, що й до чого. У всякому разі він або приймає людей, або відкидає їх, незалежно від того, індіанці вони чи ні. Це те, що я знаю. Я бачив багато таких. Мені також відомо, що він полюбляє пустощі і змушує деяких людей сміятися, але я ще ніколи не бачив, щоб він із кимось грався.

— Ви можете сказати тепер, доне Хуане, як саме пейот захищає...

Він не дав мені договорити. Енергійним рухом торкнувся мого плеча.

— Ніколи не називай його цим іменем. Ти ще не бачив його достатньо, щоб знати його.

— Як Мескаліто захищає людей?

— Він дає поради. Він відповідає на будь-які запитання, що ти йому ставиш.

— Отже, Мескаліто реальний? Я маю на увазі, він щось таке, що можна побачити?

Дон Хуан, здавалося, був спантеличений моїм запитанням. Він дивився на мене з якимось недовірливим виразом обличчя.

— Я хотів сказати, що Мескаліто...

— Я чув, що ти сказав. Хіба ти не бачив його минулої ночі?

Я хотів сказати, що бачив лише собаку, але помітив його збентежений погляд.

— Отже, на вашудумку, те, що я бачив минулої ночі, це і був він?

Дон Хуан подивився на мене зверхньо. Він тихо засміявся, похитав головою, ніби не міг повірити в це, і дуже проникливим¹ тоном додав: «*A poco crees que era tu—madre*» [Тільки не кажи мені, ніби ти вважаєш, що це була твоя... мама]? Він зробив паузу перед тим, як вимовити слово «*madre*», тому що мав на увазі ідіому «*tu chingada madre*» з відверто зневажливим натяком на матір співрозмовника.

¹ Intelligent tone (англ.) — в деяких англомовних версіях книжки вжито словосполучення *belligerent tone* (задерикуватим тоном) — очевидно, це одна з правок редактора англійського тексту.

Слово «*tata*» було таке недоречне і несподіване, що ми обоє надовго зайшлися сміхом.

А потім я виявив, що він заснув, так і не відповівши на моє запитання.

Неділя, 6 серпня 1961 року

Я відвіз дона Хуана в той дім, де вживав пейот. Дорогою він повідомив, що чоловіка, який «запропонував мене Мескаліто», звати Джон. Під'їхавши до будинку, ми знайшли Джона на присінку з двома молодими індіанцями. Усі вони були в чудовому гуморі. Вони сміялися і невимушено розмовляли. Усі троє бездоганно володіли англійською. Я сказав Джонові, що приїхав подякувати йому за те, що він допоміг мені.

Я хотів дізнатися їхню думку про моє поведження під час галюциногенного досвіду і сказав, що намагався думати про те, що робив минулої ночі, але так і не зміг згадати. Вони засміялися, не виявляючи бажання говорити про це. Очевидно, їх стримувала присутність дона Хуана. Всі вони поглядали на нього, ніби очікуючи якогось підтверджувального сигналу, що дозволить їм продовжувати. Мабуть, дон Хуан подав їм такий сигнал, хоча я нічого не помітив, бо Джон раптом почав розповідати, що я робив тієї ночі.

Він сказав, що зрозумів, що мене «вставило», коли почув, як я блюю. За його спостереженнями, я блював десь разів із тридцять. Дон Хуан поправив його, сказавши, що це було лише десять разів.

Джон продовжував:

— Тоді ми всі присунулися ближче до тебе. Ти застиг, тебе почало корчити. Дуже довго ти лежав на спині й ворухив губами, ніби говорив щось. Потім почав битися головою об підлогу, і тоді дон Хуан нап'яв тобі на голову старе сомбреро, і ти припинив це. Ти здригався й скиглив кілька годин, лежачи на підлозі. Гадаю, вже всі поснули, але я навіть уві сні чув, як ти пхиркаєш і стогнеш. Потім я почув твій крик і прокинувся. Я побачив, що ти підстрибнув у повітря, репетуючи, тоді метнувся до води, перекинув каструлю й почав борсатися в калюжі. Дон Хуан приніс тобі ще води. Ти спокійно сидів перед ка-

струлею. Потім раптом підстрибнув угору й стягнув увесь свій одяг. Ти стояв навколішки перед водою й жадібно хлебтав великими ковтками. Потім просто сидів там, втупившись у простір. Ми гадали, що ти сидітимеш так вічно. Майже всі вже спали, включно з доном Хуаном, аж раптом ти знову підстрибнув угору із завиванням і погнався за собакою. Пес перелякався, він теж завив і побіг за дім. Тоді вже всі попрочидалися і посхоплювалися на ноги. Ти прибіг назад з протилежного боку будинку, — все гнався за собакою. Пес нісся перед тобою, гавкаючи й завиваючи. Я гадаю, ти десь разів двадцять оббіг кругом будинку, рухаючись колами і гавкаючи по-собачому. Я боявся, що ти привернеш до себе увагу людей. Поблизу тут сусідів немає, але твоє виття можна було почути за кілька миль звідси.

Один із молодих індіанців додав:

— Ти піймав пса і на руках приніс його до присінка.

Джон продовжив:

— Потім ти почав із ним гратися. Ти з ним боровся, ви з собакою кусали одне одного й бавилися. Це виглядало дуже кумедно. Мій пес зазвичай ні з ким не грається. Але цього разу ви з ним перекидалися і їздили один на одному.

— Потім ви побігли до води і собака пив разом з тобою, — сказав молодий індіанець. — Ти п'ять чи шість разів бігав до води разом із псом.

— Як довго все це тривало? — запитав я.

— Кілька годин, — сказав Джон. — Одного разу ми втратили вас обох з очей. Напевно, ви тоді побігли за дім. Ми лише чули, як ви там гавкаєте й крекчете. Ти видавав звуки такі схожі на собачі, що ми навіть не могли вас розрізнити.

— Може, гавкав тільки пес? — запитав я.

Вони засміялися, і Джон сказав:

— Хлопче, ти справді гавкав там.

— А що сталося потім?

Усі троє чоловіків презирнулися, ніби їм було важко сказати, що було потім. Нарешті відповів молодий індіанець, який досі нічого не говорив:

— Він почав задихатися, — промовив він, дивлячись на Джона.

— Саме так, ти справді став задихатися, почав дуже дивно кричати, а потім упав. Ми боялися, що ти відкусиш собі язик, — дон Хуан розтиснув тобі щелепи й ливонув води на обличчя. Після цього ти застремтів і тебе знову почало корчити. А потім ти довгий час залишався повністю нерухомий. Дон Хуан сказав, що все скінчилось. Був уже ранок, тож ми вкрили тебе ковдрою й залишили спати на присінку.

На цих словах він зупинився й подивився на інших чоловіків, які явно намагалися стримати сміх. Тоді повернувся до дона Хуана і щось запитав у нього. Дон Хуан усміхнувся і щось відповів. Джон повернувся до мене і сказав:

— Ми залишили тебе на присінку, бо боялися, що ти надзюриш в усіх кімнатах у домі.

Всі вибухнули гучним сміхом.

— Що зі мною було? — запитав я. — Невже я...

— Невже ти? — передражнив мене Джон. — Ми не збиралися розповідати тобі про це, але дон Хуан каже, що можна. Ти обісцяв мого пса від голови до хвоста!

— Що я зробив?

— Ти ж не думаєш, що собака бігав від тебе тому, що боявся? Пес тікав, бо ти дзюриш на нього.

На цих словах засміялися всі присутні. Я спробував звернутися із запитанням до одного з молодих індіанців, але через загальний регіт він не почув мене.

Джон продовжував:

— Проте мій пес поквитався з тобою: він також насцяв на тебе.

Ця заява, очевидно, видалася присутнім надзвичайно кумедною, бо всі так і попадали зо сміху, включно із доном Хуаном. Коли сміх затих, я дуже серйозно запитав:

— Невже це правда? Невже все так і було?

Джон відповів, усе ще підсміюючись:

— Присягаюся, мій собака таки сцяв на тебе.

Дорогою назад, до оселі дона Хуана, я запитав його:

— Невже все це справді сталося зі мною, доне Хуане?

— Так, — мовив він, — але вони не знають, що ти бачив. Їм не втямки, що ти грався з *ним*. Тому я й не втручався.

— То що, вся ця історія про пса і мене, як ми дзюрили одне на одного — правда?

— То був не пес! Скільки разів я маю сказати це тобі? Це єдиний спосіб зрозуміти те, що з тобою відбувалося. Єдиний спосіб! Саме він грався з тобою.

— А ви знали, що зі мною було, до того, як я вам розповів?

Перед тим, як відповісти на моє запитання, він якусь мить вагався.

— Ні, просто я згадав після твоєї розповіді, який дивний вигляд ти мав. Я лише припускав, що з тобою все гаразд, бо ти не виглядав наляканим.

— Невже собака справді грався зі мною, як вони розповідають?

— Прокляття! Це був не собака!

Четвер, 17 серпня 1961 року

Я повідомив донові Хуану, як ставлюся до здобутого досвіду. З огляду на те, як я уявляв собі свою працю, це була катастрофічна подія. Я сказав, що мене не цікавить ще якась подібна «зустріч» із Мескаліто. Я визнав, що все, що сталося зі мною, надзвичайно цікаве, але додав, що ніщо в цій пригоді не може спонукати мене знову шукати чогось подібного. Я серйозно вважав, що не створений для таких спроб. Пейот викликав у мені, як пост-ефект, якийсь дивний вид фізичного дискомфорту. Це було відчуття невизначеного страху чи нещасливості, якоїсь непевної меланхолії, яку я не міг точно визначити. І в цьому стані я не знаходив нічого прекрасного.

Дон Хуан засміявся і промовив:

— Ти починаєш вчитися.

— Таке навчання не для мене. Я не створений для нього, доне Хуане.

— Ти завжди перебільшуєш.

— Це не перебільшення.

— Авжеж, перебільшення. Єдина проблема в тому, що ти перебільшуєш лише негативні моменти.

— Як на мене, тут взагалі немає позитивних моментів. Я знаю лише, що це мене лякає.

— Немає нічого неправильного в тому, щоби боятися. Коли тобі лаяно, ти бачиш речі в інший спосіб.

— Але мені байдуже до інших способів бачення речей, доне Хуане. Мабуть, я покину вчитися знанню про Мескаліто. Я не здатен мати з ним справу. Це справді якась погана ситуація для мене.

— Звісно, вона погана, — для мене теж. Ти не єдиний, хто зараз спантеличений.

— Чому ви маєте бути спантеличений, доне Хуане?

— Я розмірковував про те, що ти бачив минулої ночі. Мескаліто справді грався з тобою. Це збентежило мене, бо це був знак.

— Який ще знак, доне Хуане?

— Мескаліто вказував мені на тебе.

— Для чого?

— Спершу це було мені незрозуміло, але тепер ясно. Він мав на увазі, що ти «обраний» [*escogido*]. Мескаліто вказував мені на тебе і таким чином повідомив, що ти обраний чоловік¹.

— Ви хочете сказати, що я був обраний з-поміж інших для якогось завдання, абощо?

— Ні. Я хочу сказати, що Мескаліто повідомив мені, що ти, можливо, той чоловік, якого я шукаю.

— Коли він повідомив це, доне Хуане?

— Він сказав мені це тим, що грався з тобою. Це робить тебе обраним чоловіком для мене.

— А що це означає — бути обраним чоловіком?

— Існують деякі таємні речі, які я знаю [*Tengo secretos*]. Я маю таємниці, яких не можу відкрити нікому, якщо тільки не знайду обраного чоловіка. Тієї ночі, коли я побачив, як ти граєшся з Мескаліто, мені було ясно, що ти і є цей чоловік. Але ж ти не індіанець. Оце так заковика!

— Але що це означає для мене, доне Хуане? Що я маю робити?

— Я прийняв рішення і вчитиму тебе тих таємниць, які становлять долю людини знання.

¹ Тут йдеться саме про чоловіка, а не про людину загалом, бо, згідно із Правилом, дон Хуан спочатку мав знайти саме чоловіка-нагваля.

— Ви маєте на увазі таємне знання про Мескаліто?

— Так, але це ще не всі секрети, відомі мені. Є також інші таємні речі, іншого роду, які я хотів би комусь передати. Я сам мав учителя, мого доброчинця, і я також став його обраним після того, як пройшов певне випробування. Він навчив мене всього, що я знаю.

Я знову запитав, чого саме ця нова роль вимагатиме від мене, а він сказав, що йдеться лише про одну річ — навчання, навчання в сенсі того, що я досвідчив у цих двох сесіях із ним.

Ситуація розвивалась у досить дивний спосіб. Я вже вирішив повідомити дону Хуану, що збираюся відмовитись від ідеї вивчення пейоту, і ось просто перед тим, як я хотів недвозначно донести до нього свою позицію, він пропонує навчати мене свого «знання». Я не знав, що він розуміє під цим, але відчував, що цей раптовий поворот подій має неабияке значення. Я почав переконувати його в тому, що не маю необхідних навичок для такого завдання, адже воно вимагало рідкісної мужності, якої мені бракувало. Я зізнався, що схильністю моєї вдачі було обговорювати дії, виконувани іншими. Я хотів просто вислуховувати його погляди й думки про різноманітні речі. Сказав, що був би щасливий, якби міг просто сидіти тут і день у день слухати його розповіді. Ось це для мене і було б навчання.

Він слухав мене, не перебиваючи. Я говорив досить довго. Потім він сказав:

— Усе це дуже легко зрозуміти. Страх — перший природний ворог, якого людина мусить перемогти на своїй стежці до знання. На додачу до цього, ти допитливий. Це зрівнює рахунок. І ти вчитимешся всупереч самому собі, таке правило.

Я ще якийсь час заперечував, намагаючись його відмовити. Але він, здавалося, був переконаний, що мені не залишається нічого іншого, ніж учитися.

— Ти думаєш не про те і взагалі не так, як слід, — мовив він. — Мескаліто справді грався з тобою. Чому б тобі не зосередитись на цьому, а не на своєму страху?

— Хіба це щось аж таке незвичайне?

— За все своє життя я бачив лише одну людину, яка гралася з ним, і це був ти. Ти не звиклий до такого життя, тож усі вказівки

[знаки] проходять повз твою увагу. Попри те ти серйозна людина, але твоя серйозність спрямована на те, що ти робиш, а не на те, що відбувається навколо. Ти занадто сильно зациклений на самому собі. Ось у чому проблема. І це породжує жахливу втому.

— Але що ж іще можна робити, доне Хуане?

— Шукай і помічай дива, яких повно довкола. Ти втомишся дивитися лише на самого себе, і ця втома зробить тебе глухим і сліпим до всього іншого.

— Ваша правда, доне Хуане, але як я можу змінитися?

— Думай про те диво, як Мескаліто грався з тобою. І не думай ні про що інше. Решта прийде до тебе сама собою.

Неділя, 20 серпня 1961 року

Минулого вечора дон Хуан почав вводити мене в світ свого знання. Ми сиділи в темряві перед його домом. Після довгого мовчання він несподівано заговорив. Він сказав, що збирається дати мені одне напучення тими самими словами, які використовував його власний доброчинець у перший день, коли почав його навчати. Дон Хуан, очевидно, добре запам'ятав ці слова, бо повторив їх кілька разів, щоб упевнитися в тому, що я не пропущу жодного слова:

— Людина іде до знання так, як іде на війну — повністю пробуджена, зі страхом, з повагою і з абсолютною впевненістю. Іти до знання або йти на війну в будь-який інший спосіб є помилкою, і хоч би хто її зробив, він житиме, шкодуючи про свої кроки.

Я запитав його, чому це так, і він відповів, що коли людина виконує ці чотири вимоги, то не існує помилок, за які вона муситиме звітуватись, за цих умов дії втрачають невдатну якість учинків дурня. Якщо така людина зазнає невдачі або поразки, то програє лише битву, і не матиме гіркого жалю щодо цього.

Потім він сказав, що має намір навчати мене знанню про «союзника» у такий самий спосіб, як його самого вчив його доброчинець. Він особливо підкреслив слова «у такий самий спосіб», повторивши цю фразу кілька разів.

Дон Хуан сказав, що союзник — це сила, яку людина може ввести у своє життя, щоб діставати від неї допомогу, поради і силу, необхідну

для здійснення вчинків — великих або малих, добрих або поганих. Цей союзник необхідний для того, щоб поліпшити життя людини, скеровувати її дії і розширювати знання. Насправді союзник — це незамінний помічник у справі пізнання. Дон Хуан промовив це з великою переконаністю і силою. Здавалося, він дуже ретельно добирає слова. Наступну свою фразу він повторив чотири рази:

— Союзник зробить так, що ти побачиш і зрозумієш речі, про які жодна людина ніколи не зможе повідати тобі.

— Союзник — це щось наче дух-охоронець?

— Він не є ані охоронцем, ані духом. Союзник — це помічник.

— Мескаліто — ваш союзник?

— Ні! Мескаліто — сила іншого роду. Унікальна сила! Він захисник, учитель.

— Чим Мескаліто відрізняється від союзника?

— Мескаліто не можна підкорити своїй волі і користуватися ним, тоді як союзника приборкують і використовують. Мескаліто поза тобою. Він сам вирішує показувати себе в численних подобах будь-кому, хто стоїть перед ним, незалежно від того, чи це брухо, чи простий фермер.

Дон Хуан з великим запалом промовив, що Мескаліто є вчителем правильного способу життя. Я запитав, як саме Мескаліто навчає «правильного способу життя», і дон Хуан відповів, що він *показує*, як жити.

— Як він це показує? — запитав я.

— Він має багато способів, як показати. Іноді він показує це на своїй долоні, або на каменях, або на деревах, або прямо перед тобою.

— Це схоже на картинку перед тобою?

— Ні. Це вчення перед тобою.

— Мескаліто розмовляє з цією людиною?

— Так. Але не словами.

— А як же тоді він розмовляє?

— Він розмовляє з кожним по-різному.

Я відчув, що мої запитання дратують його, і більше нічого не питав. Дон Хуан далі пояснював, що немає точних кроків для пізнання Мескаліто, тому навчати про нього не може ніхто, крім самого Мес-

каліто. Ця властивість робить його унікальною силою, він не є однаковий для кожного.

З іншого боку, сказав він, придбання союзника вимагало якнайточніших інструкцій і проходження чітко визначених етапів чи кроків без жодних відхилень. У світі є багато таких союзницьких сил, сказав дон Хуан, але сам він знайомий лише з двома із них. І він збирається привести мене до них і до їхніх таємниць, проте саме мені доведеться обрати *одного* з-поміж них, бо я можу мати лише одного союзника. Союзником його добродія була *la yerba del diablo* (трава диявола), сказав дон Хуан, але донові Хуану вона не подобалась, хоча добродієць відкрив йому всі її таємниці. Він повідомив, що його власним союзником був *humito* (маленький дим), проте не став докладніше розповідати про природу цього диму.

Я запитав про це. Він не відповів. Після тривалої паузи я знову спитав:

— Якого роду силою є союзник?

— Він — помічник. Я вже казав.

— Як він допомагає?

— Союзник — це сила, здатна переносити людину за її межі. Саме так союзник може відслоняти речі, які не спромоглася б відкрити тобі жодна людина.

— Але Мескаліто також виводить тебе за твої межі. Хіба це не робить його союзником?

— Ні. Мескаліто забирає тебе з тебе самого задля того, щоб учити. Союзник же забирає тебе, щоб дати тобі силу.

Я попрохав його докладніше пояснити мені цей момент або описати різницю в їхній дії. Дон Хуан довго дивився на мене, нарешті засміявся. Він сказав, що навчання шляхом балачок є не тільки марнуванням часу, але й дурістю, бо навчання — це найскладніше завдання, за яке лишень може взятися людина. Він попросив мене згадати, як я намагався знайти своє сприятливе місце і як хотів знайти його, не докладаючи жодних зусиль, бо сподівався, що він дасть мені всю потрібну інформацію. Він сказав, що якби вчинив так, то я б ніколи не дістав цього знання. Але знаючи тепер, як важко знайти своє місце, і насамперед знаючи, що воно справді існує, я здобув

унікальне почуття впевненості. Він сказав, що поки я залишаюся вкорінений на своєму «хорошому місці», ніщо не може завдати шкоди моєму тілу, бо я маю впевненість, що на цьому конкретному місці перебуваю у своїй якнайкращій формі. Я маю силу відігнати від себе все, що могло б зашкодити. Проте якби він *розповів* мені, де воно, це місце, я б ніколи не отримав упевненості, необхідної для того, щоб оголосити це знання істинним. Тож знання — це справді сила.

Потім дон Хуан повідомив, що завжди, коли хтось береться за навчання, він має докласти таких самих важких зусиль, яких докладав я для пошуку свого місця, а межі навчання кожного індивідуума визначаються його власною природою. Саме тому він не бачив жодного сенсу в балачках про знання. Він сказав, що деякі види знання занадто могутні для тієї сили, яку я маю, і їхнє обговорення лише завдало б мені шкоди. Очевидно, дон Хуан відчував, що йому наразі більше нема чого мені сказати. Він підвівся і рушив у бік дому. Я повідомив йому, що вся ця ситуація приголомшила мене. Усе було зовсім не так, як я собі уявляв чи хотів.

Він сказав, що страхи — цілком природна річ, що всі ми їх маємо і з цим нічого не можна вдіяти. Але, з іншого боку, хоч би яке жахливе було навчання, ще більше жахає думка про людину без союзника або без знання.

Розділ 3

Впродовж більш ніж двох років, які минули між тим часом, коли дон Хуан вирішив навчати мене знанню про союзницькі сили, і тим моментом, коли, на його думку, я був готовий учитися цього в прагматичній формі безпосередньої участі, що її він, власне, і вважав навчанням, він поступово окреслив загальні риси тих двох союзників, про яких йшлося. Він підготував мене до необхідного наслідку всіх вербальних пояснень і зведення воєдино всіх своїх настанов — до станів незвичайної реальності.

Спочатку він розповідав мені про союзницькі сили лише спорадично. Перші згадки про них у моїх нотатках вкраплені в розмови на інші теми.

Середа, 23 серпня 1961 року

— Трава диявола [дурман, або толоаче¹] була союзником мого доброчинця. Вона могла б бути і моїм союзником також, але мені вона не подобалась.

— Чому вам не сподобалась трава диявола, доне Хуане?

— Вона має одну серйозну ваду.

— Вона чимось гірша за інші союзницькі сили?

— Ні. Не зрозумій мене хибно. Вона така сама сильна, як найкращі з союзників, але в ній є дещо таке, що особисто мені не до вподоби.

¹ Toloache (*ісп.*) — це слово кілька разів трапляється в іспанському тексті «Вчення». Докладніше про його особливий зміст Кастанеда розповів у своїй лекції в книгарні «Шамбала» у Берклі 17 травня 1969 року: «...толоаче — це стан знання, пов'язаний з дурманом. Але це не рослина, це стан знання».

— Ви можете розповісти мені, що саме?

— Вона спотворює людей. Вона дає їм смак сили занадто рано, не зміцнивши їхніх сердець, і робить їх деспотичними й непередбачуваними. Вона робить їх слабкими в самому центрі їхньої величезної сили.

— Хіба не існує якогось способу уникнути цього?

— Є спосіб подолати це, але не уникнути. Хоч би хто став союзником трави диявола, він мусить заплатити таку ціну.

— Як можна подолати цю її дію, доне Хуане?

— Трава диявола має чотири голови: корінь, стебло з листям, квіти, насіння. Кожна з них відрізняється від решти, і хоч би хто став її союзником, він мусить дізнаватися про них саме в цій послідовності. Найважливіша голова міститься в коренях. Силу трави диявола завойовують через її корені. Стебло й листя — це голова, яка виліковує хвороби: якщо її правильно використовувати, вона є справжнім подарунком людству. Третя голова міститься у квітах, і її використовують, щоб робити людей божевільними, або робити покірними, або вбивати їх. Чоловік, чиїм союзником є ця трава, ніколи не вживає її квітів, і так само не вживає її стебла й листя, з тієї самої причини, хіба що у випадках, коли сам на щось захворіє, але коріння й насіння вживають завжди, особливо насіння: воно є четвертою головою трави диявола і найсильнішою з усіх чотирьох. Мій доброчинець зазвичай казав, що насіння становить «тверезу голову» — єдину частину, яка може зміцнити людське серце. Він стверджував, що трава диявола дуже сувора зі своїми протечеж, бо вона прагне швидко вбити їх, що зазвичай і робить, перш ніж вони зможуть дістатися до таємниць «тверезої голови». Утім, існують розповіді про людей, які розкрили таємниці тверезої голови. Який чудовий виклик для людини знання!

— А ваш доброчинець розкрив ці таємниці?

— Ні, не розкрив.

— Чи зустрічали ви когось, кому вдалося зробити це?

— Ні. Але ці люди жили в той час, коли таке знання цінувалося.

— Чи знаєте ви когось, хто зустрічав таких людей?

— Ні, не знаю.

— А ваш доброчинець знав когось із них?

— Так, знав.

— Чому ж він не дістався до таємниць «тверезої голови»?

— Приборкати траву диявола й обернути її на свого союзника — це одне з найскладніших завдань, які тільки можна уявити. Наприклад, зі мною вона ніколи не ставала одним цілим, можливо тому, що я ніколи не відчував до неї прихильності.

— І все ж ви можете використовувати її як союзника, попри те, що не є її прихильником?

— Можу, проте волю не робити цього. Можливо, для тебе все буде інакше.

— Чому її називають травою диявола?

Дон Хуан махнув рукою, знизав плечима і замовк. Нарешті, після паузи, сказав, що «трава диявола» — це її тимчасове ім'я [*su nombre de leche*]. А також додав, що для трави диявола є й інші імена, але їх не слід використовувати, бо вимовляння імені — це дуже серйозна річ, особливо якщо хтось вчиться приборкувати певну союзницьку силу. Я запитав, чому вимовляння імені — настільки серйозна справа. Дон Хуан відповів, що імена приборігають для особливих випадків, щоб використовувати їх, лише коли доведеться кликати на допомогу, у моменти великого напруження й потреби, і запевнив мене, що такі моменти раніше чи пізніше настають у житті кожного, хто шукає знання.

Неділя, 3 вересня 1961 року

Сьогодні після полудня дон Хуан викопав у полі дві рослини *Datura*.

Він досить несподівано заговорив про траву диявола під час нашої розмови, а потім запропонував мені вирушити разом із ним до пагорбів на її пошуки.

Ми дісталися розташованих неподалік гір. Я взяв у багажнику лопату і спустився в один із каньйонів. Якийсь час ми продиралися крізь чапараль, що густо розрісся на м'якому піщаному ґрунті. Дон Хуан зупинився біля невеличкої рослини з темно-зеленим листям і великими білястими квітами, що мали форму дзвіночків.

— Ось ця, — мовив він.

І відразу ж почав копати. Я хотів допомогти, але він заперечливо з силою захитав головою і продовжував викопувати круглу яму навколо рослини: яма мала форму конуса з основою глибоко по її зовнішньому краю й стрімкою вершиною на земляному насипі в центрі. Припинивши копати, він став навколішки дуже близько до стебла й пальцями розчистив м'яку землю навколо нього, оголивши приблизно чотири дюйми великого роздвоєного бульбоподібного кореня, товщина якого виразно контрастувала з товщиною стебла, яке порівняно з ним здавалося дуже тендітним.

Дон Хуан подивився на мене й сказав, що ця рослина є «чоловічою особиною», бо її корінь розгалужується саме в тому місці, де з'єднується зі стеблом. Потім він підвівся й почав відходити від рослини, шукаючи щось.

— Що ви шукаєте, доне Хуане?

— Я хочу знайти патичок.

Я почав озиратися навколо, але він зупинив мене.

— Не ти! Ти сядь он там, — він вказав на кілька каменів за двадцять футів звідти. — Я сам його знайду.

Невдовзі він повернувся з довгою сухою гілкою. Використовуючи її як копальний кілок, він обережно розрихлив землю уздовж обох відгалужень роздвоєного кореня. Зняв шар ґрунту навколо них на глибину приблизно двох футів. Що глибше він копав, то щільнішим ставав ґрунт, поки не стало практично неможливо розрихлювати його далі за допомогою патичка.

Він зупинився і сів на землю, щоб перевести подих. Я сів поруч. Ми довго мовчали.

— Чому б вам не викопати її лопатою? — запитав я.

— Лопата може порізати рослину і завдати їй шкоди. Я мав знайти патичок, який належить цій місцевості, щоб у випадку, якщо я вдарю корінь, завдана рослині шкода була не така серйозна, як від лопати чи іншого стороннього предмета.

— А що за патичок ви взяли?

— Годиться будь-яка суха гілка дерева паловерде. Якщо немає сухої, треба зрізати свіжу.

— Чи можна використовувати гілку якогось іншого дерева?

— Я ж сказав тобі — лише паловерде і ніяке інше.

— Чому так, доне Хуане?

— Тому що трава диявола має дуже мало друзів, і в цій місцевості з усіх дерев лише паловерде з нею в злагоді, — це єдина рослина, яка прив'язується до неї або тримається її [*lo unico que prende*]. Якщо ти пошкодиш корінь лопатою, вона не виросте для тебе, коли ти пересадиш її, але якщо ти пораниш її таким патичком, є шанс, що рослина навіть не відчує цього.

— А що ви тепер зробите з коренем?

— Я збираюся його зрізати. Ти повинен залишити мене самого. Іди знайди іншу рослину і чекай, поки я тебе не покличу.

— Хіба ви не хочете, щоб я допоміг вам?

— Ти можеш допомагати, лише коли я попрошу про це!

Я відійшов і почав шукати іншу рослину, намагаючись перебороти сильне бажання непомітно підкрастися і спостерігати за його діями. Трохи згодом він приєднався до мене.

— Нумо, пошукаймо жіночу особину, — мовив він.

— Як ви їх розрізняєте?

— Жіноча рослина вища й виростає над землею так, що насправді нагадує невеличке деревце. Чоловіча особина ширша і розростається при самій землі, тому більше нагадує густий кущ. Коли ми викопуємо жіночу рослину, ти побачиш, що її корінь розгалужується на досить великій відстані від стебла. З іншого боку, чоловіча особина має роздвоєний корінь, приєднаний просто до стебла.

Ми разом вели пошуки в полі рослин *Datura*. Потім, вказавши на одну з них, він промовив:

— Ось жіноча особина, — і почав викопувати її, як робив це з першою рослиною. І щойно очистив корінь від землі, як я побачив, що він саме такий, як і описував дон Хуан. Коли він зібрався зрізати корінь, я знову залишив його самого.

Коли ми повернулись до його дому, він розкрив клунок, у якому лежали обидві рослини *Datura*. Спершу вийняв більшу, чоловічу особину, і промив її у великій металевій мисці. Дуже обережно зішкрябав увесь ґрунт з кореня, стебла й листя. Після цього ретельно-

го чищення відокремив стебло від кореня, зробивши ножем із коротким зазубленим лезом неглибокий надріз навколо місця їхнього з'єднання і розломивши їх нарізно. Тоді взяв стебло й відокремив усі його частини, розклавши на окремі купки листя, квіти й колючі насінневі стручки. Він відкидав усе, що було засохле або поточене червою, і залишав тільки цілі частини. Відтак зв'язав разом обидва відгалуження кореня двома шворками і зламав їх навпіл, зробивши спочатку неглибокий надріз у місці з'єднання, і в результаті отримав два шматки кореня однакового розміру.

Після цього дон Хуан узяв клапоть ряднини й поклав у нього спершу два зв'язані разом шматки кореня, зверху на них він поклав акуратним жмутком листя, потім квіти, насінневі стручки і стебло. Врешті згорнув ряднину і зав'язав вузлом її кути.

Дон Хуан повторив точно таку саму процедуру з другою, жіночою рослиною, за винятком того, що коли черга дійшла до кореня, замість розрізати його, він залишив розгалуження цілим — так, що воно нагадувало перевернену догори латинську літеру Y. Відтак склав усі частини в інший клунок з ряднини. Коли він усе завершив, було вже темно.

Середа, 6 вересня 1961 року

Сьогодні ближче до вечора ми повернулися до теми трави диявола.

— Я думаю, нам слід знову взятися за траву, — раптом промовив дон Хуан.

Після ввічливого мовчання я запитав:

— Що ви збираєтеся робити з рослинами?

— Рослини, які я викопав і зрізав — мої, — мовив він. — Це так, ніби вони — це я сам: з їхньою допомогою я вчитиму тебе, як приборкувати траву диявола.

— Як ви робитимете це?

— Трава диявола поділяється на частини [*partes*], кожна з цих частин різна, кожна має своє унікальне призначення і застосування, — він розкрив ліву долоню й відміряв на підлозі відстань між

кінчиком великого пальця і кінчиком підмізинного. — Це моя частина. Свою ти відміряєш власною рукою. Тепер, щоб встановити свою владу над травою диявола, ти повинен почати з прийому першої частини кореня. Проте оскільки це я привів тебе до неї, ти мусиш приймати першу частину кореня *моєї* рослини. Я відміряв її для тебе, тож насправді спочатку ти повинен прийняти *мою* частину.

Дон Хуан увійшов у дім і вініс звідти один із рядняних клунків, сів і розгорнув його. Я помітив, що це чоловіча особина. Також я помітив, що там був лише один шматок кореня. Він узав цей шматок, що залишився від початкових двох, підніс його вгору і тримав перед моїм обличчям.

— Це твоя перша частина, — мовив він. — Я даю її тобі. Я сам відрізав її для тебе. Я відміряв її, як мою власну, — тепер я даю її тобі.

У мене промайнула думка, що ось зараз мені доведеться гризти цей шмат кореня, як морквину, але дон Хуан помістив його в маленький білий бавовняний мішечок.

Він пішов до задньої сторони дому. Сів на підлозі, схрестивши ноги, і круглим *mano*¹ став товкти корінь усередині мішечка. Розминав його на пласкому камені, що слугував йому ступкою. Час від часу він промивав обидва камені, а воду збирав у невеличкий полумисок, видовбаний з дерева.

Розтираючи корінь, дон Хуан наспівував щось нерозбірливе, тихо й монотонно. Коли вже розтовк корінь на м'яку безформну масу всередині мішечка, то поклав його в дерев'яний полумисок. Тоді знову помістив кам'яну ступку й товкачик у полумисок, наповнив його водою і відніс до чогось наче прямокутне корито для свиней, що лежало біля огорожі за будинком.

Він сказав, що корінь має мокнути всю ніч, і що його треба залишити надворі, щоб він ухопив там нічного повітря (*el sereno*).

— Якщо завтра випаде сонячний, жаркий день, це буде чудовий знак, — мовив він.

¹ *Mano* (ісп.) — камінь видовженої форми для перемелювання зерен на метаті [*metate*], який використовується індіанцями Південного Заходу.

Неділя, 10 вересня 1961 року

Четвер, 7 вересня, видався дуже ясным і спекотним. Дон Хуан, здавалося, був вельми задоволений гарним знаком і кілька разів повторив, що трава диявола, мабуть, вподобала мене. Корінь мок цілу ніч, і близько десятої ранку ми пішли на задвірок. Він вийняв полумисок із корита, поставив його на землю й сів біля нього, тоді взяв мішечок і потер його об дно полумиска. Потім підняв мішечок на кілька дюймів над водою і витиснув увесь його вміст, а потім знову занурив у воду. Він повторив цю послідовність дій ще тричі, відтак викинув мішечок у корито і залишив полумисок під спекотним сонцем.

Ми повернулися через дві години. Дон Хуан приніс із собою середніх розмірів казанок з окропом жовтуватого кольору. Він дуже обережно перекинув полумисок і злив верхній шар води, залишивши в ньому густий осад, який зібрався на дні, залив його окропом і знову залишив полумисок на осонні.

Ця процедура повторювалась тричі з інтервалами понад одну годину. Нарешті він вилив з полумиска більшу частину води, нахилив його під таким кутом, щоб на дно падали промені призахіднього сонця, і залишив у такому положенні.

Коли ми повернулися через кілька годин, уже стемніло. На дні полумиска утворився шар клейкої речовини. Вона нагадувала недоварений крохмаль білястого або світло-сірого кольору, якого там було десь із повну чайну ложку. Дон Хуан відніс полумисок у дім, і поки ставив на вогонь воду, щоб закип'ятити, я повизбирував шматочки ґрунту, занесені вітром в осад. Він засміявся з мене:

— Ця дрібка землі нікому не зашкодить.

Коли вода закипіла, він налив майже чашку окропу в полумисок. Це була така сама жовтувата вода, яку він використовував раніше. Окріп розчинив осад, утворивши субстанцію, схожу на молоко.

— Що це за вода, доне Хуане?

— Відвар плодів і квітів з каньйону.

Він вилив увесь вміст полумиска в старий глиняний кухоль, схожий на горщик для квітів. Напій був іще дуже гарячий, тож дон Хуан подмухав на нього, щоб охолодити. Трохи відсърбнув з кухля і простягнув його мені:

— Тепер пий! — сказав він.

Я машинально взяв кухоль і, не розмислюючи, випив усю воду. Напій мав трохи гіркуватий смак, хоча ця гіркота ледь відчувалася. Дуже примітним був їдкий запах води. Вона відгонила тарганями.

Майже одразу я почав пітніти. По тілу розійшлося тепло, кров припливла до вух. Я побачив червону пляму перед очима, а м'язи живота почали скорочуватися болісними спазмами. Трохи згодом, хоча я більше не відчував болю, мені стало холодно і я весь буквально змокрів від поту.

Дон Хуан запитав, чи не бачу я чорноти або чорних плям перед очима. Я відповів, що бачу все в червоному кольорі.

Я цокотів зубами через неконтрольовану нервозність, що хвилями накочувалась на мене, ніби випромінюючись звідкись із центру грудної клітки.

Потім він запитав, чи не лячно мені. Його запитання видавалися мені безглуздими. Я сказав, що, звісно, мені лячно, але він знову запитав, чи я боюся її. Я не зрозумів, що він має на увазі, і відповів «так». Він засміявся і сказав, що насправді я не боюся. Він спитав, чи я досі бачу червоне. Єдине, що я бачив, була велетенська червона пляма перед очима.

Трохи згодом мені покращало. Нервові спазми поступово зникли, залишивши по собі тільки відчуття приємної втоми й дуже сильне бажання спати. Мені не вдавалося тримати очі розплющеними, хоча я досі чув голос дона Хуана. Я заснув. Але відчуття зануреності в темний червоний колір тривало всю ніч. Я навіть бачив сні в усюмо червоному.

Прокинувся я в суботу близько третьої години дня. Проспав майже дві доби. Трохи боліла голова, трохи нудило і дошкуляли дуже гострі переривчасті болі в кишечнику. За винятком цього, все інше було, як при звичайному пробудженні. Я пішов шукати дона Хуана. Той сидів перед домом, дрімаючи. Побачивши мене, усміхнувся.

— Тої ночі все пройшло чудово, — мовив він. — Ти бачив червоний колір, і це єдине, що має значення.

— А що сталося б, якби я не бачив червоного?

— Тоді ти бачив би чорне, а це поганий знак.

- Чому поганий?
- Коли чоловік бачить чорне, це означає, що він не створений для трави диявола: тоді він виблює свої нутрощі, всі зелені й чорні.
- Він помре?
- Не думаю, що помре, але хворітиме довго.
- А що стається з тими, хто бачить червоне?
- Вони не блюють, корінь дає їм відчуття насолоди, а це означає, що вони сильні і мають несамовиту вдачу, — саме те, що подобається траві диявола. Ось так вона зваблює чоловіків. Погано лише те, що під кінець, в обмін на силу, яку вона дає, вони стають її рабами. Але це вже речі, які нам абсолютно не підвладні. Чоловік живе лише для того, щоб учитися. І якщо він вчиться, то це тому, що така вже природа його долі, на благо чи на лихо.
- А що мені робити далі, доне Хуане?
- Ти мусиш посадити пагін [*brote*], який я відрізав з іншої половини першої частини кореня. Ти прийняв одну його половину тої ночі, а тепер другу необхідно посадити в землю. Вона має вирости й дати насіння, перш ніж ти зможеш по-справжньому взятися за приборкування трави диявола.
- Як я приборкуватиму її?
- Траву диявола приборкують через її *корінь*. Крок за кроком ти мусиш дізнатися всі таємниці кожної частини кореня. Мусиш приймати їх, щоб пізнати ці таємниці і підкорити силу.
- Чи різні частини готують так само, як ви готували першу?
- Ні, кожна частина відрізняється від інших.
- Яка особлива дія в кожній частині?
- Я вже казав, кожна вчить різної форми сили. Те, що ти прийняв позавчора, це взагалі ніщо. Будь-хто може зробити це. Але тільки брухо може приймати потужніші частини. Я не можу розповісти тобі, що вони роблять, бо ще не знаю, чи прийме вона тебе. Мусимо зачекати.
- Коли ж ви мені розкажете про це?
- Коли виросте й дасть насіння твоя рослина.
- Якщо першу частину може приймати будь-хто, для чого тоді її використовують?

— У розрідженому вигляді вона годиться для всіх чоловічих справ — для старих, які втратили свою колишню жвавність, або для молодиків, що шукають пригод, або навіть для жінок, які прагнуть пристрасі.

— Ви казали, що корінь використовується лише задля сили, але я розумію, що його також використовують і для інших цілей, крім сили. Справді?

Він дуже довго дивився на мене, і його пильний погляд спантеличив мене. Я відчував, що моє запитання розсердило його, але не міг зрозуміти, чому.

— Траву диявола використовують лише задля сили, — промовив він нарешті сухим, суворим тоном. — Старий, що хоче повернути собі колишню жвавність, молодик, котрий шукає, як подолати втому і голод, чоловік, що хоче вбити іншу людину, жінка, яка бажає запалати пристрасцю, — всі вони прагнуть сили. І трава диявола дасть її їм! Як ти відчуваєш, подобається вона тобі? — запитав він після паузи.

— Мене переповнює якась дивна енергія, — сказав я, і це була правда. Я помітив це одразу після пробудження і потім також відчував її. Це було якесь дуже особливе відчуття дискомфорту або невдоволення, все моє тіло рухалося й розтягувалося з незвичайною легкістю й силою. Мої руки й ноги свербіли. Мої плечі ніби наливалися, у м'язах спини й шиї з'явилось таке відчуття, ніби я штовхаю дерева чи труся об них. Я відчував, що можу зруйнувати стіну, наскочивши на неї.

Ми більше не розмовляли. Якийсь час сиділи на присінку. Я помітив, що дон Хуан засинає: він клював носом раз по раз, потім просто витягнув ноги, ліг на підлогу, заклавши руки за голову, і заснув. Я підвівся і пішов на задвірок, де спалив надлишок фізичної енергії, очистивши двір від сміття: згадав, як одного разу дон Хуан мимохідь зауважив, що було б непогано, якби я допоміг йому прибрати сміття за будинком.

Пізніше, коли він прокинувся і прийшов до мене, мене вже трохи попустило.

Ми сіли снідати, і за сніданком він тричі цікавився моїм самопочуттям. Оскільки це було дуже нетипово для нього, я нарешті спитав:

— Чому вас так хвилює моє самопочуття, доне Хуане? Гадаєте, в мене може бути якась погана реакція на ваше питво?

Він засміявся. Я подумав, що він поводиться, як капосне хлопчисько, котре влаштувало якусь витівку і тепер раз у раз перевіряє, які ж будуть результати. Усе ще сміючись, він сказав:

— Ти не надто схожий на хворого. Якусь хвилю тому ти навіть непоштиво розмовляв зі мною.

— Я не робив цього, — заперечив я. — На моїй пам'яті я взагалі ніколи так з вами не говорив.

Я дуже серйозно поставився до цього, бо справді не пам'ятав, щоб колись дратувався на нього.

— Ти став на її захист, — мовив він.

— На чий захист?

— Ти захищав траву диявола. Ти говорив, як закоханий.

Я був зібрався ще гостріше заперечити йому, але зупинився.

— Я справді не здавав собі справи, що захищаю її.

— Звісно, ти не здавав собі справи. Ти навіть не пам'ятаєш того, що казав, хіба ні?

— Справді не пам'ятаю. Мушу визнати це.

— Ось бачиш. Трава диявола саме така. Вона підкрадається до тебе, як жінка. Ти навіть не усвідомлюєш цього. Для тебе має значення лише те, що завдяки їй ти добре почувашся і сповнений сили: м'язи аж налиті енергією, кулаки сверблять, стопи палають від бажання наздогнати когось. Коли чоловік пізнає її, його справді переповнюють шалені бажання. Мій доброчинець нерідко говорив, що трава диявола тримає чоловіків, які прагнуть сили, і позбувається тих, хто не може впоратися з нею. Але тоді сила була більш повсюдна, її шукали значно спраглише. Мій доброчинець був могутній чоловік і розповідав, що його доброчинець іще більше віддавався гонитві за силою. Але в ті дні існували вагомні причини бути могутніми.

— Ви вважаєте, що в наш час уже немає сенсу шукати силу?

— Сила — саме те, що потрібне тобі зараз. Ти молодий. Ти не індіанець. Можливо, трава диявола буде тобі корисна. Ти і сам, здається, вподобав її. Завдяки їй ти тепер почувашся сильним. Я також усе це відчував. І все ж вона мені не подобалася.

— Можете сказати чому, доне Хуане?

— Мені не до впадоби її сила! Сьогодні для неї більше немає застосування. В інші часи — наприклад, у ті, про які мені розповідав мій доброчинець — справді був сенс шукати силу. Чоловіки були здатні на неймовірні вчинки, ними захоплювалися за їхню силу, їх боялися й поважали за їхнє знання. Мій доброчинець розповідав історії про справді надзвичайні подвиги, здійснені дуже, дуже давно. Але тепер ми, індіанці, більше не шукаємо сили. У наш час індіанці використовують траву диявола, щоб натиратися нею. Вони застосовують листя й квіти для інших потреб, дехто навіть стверджує, що вона добре лікує нариви. Але не шукають її сили, тієї сили, що діє як магніт, стаючи дедалі потужнішою і небезпечнішою в поведженні в міру того, як її корінь проростає все глибше в землю. Коли доходиш до глибини в чотири ярди — а кажуть, що дехто робив це, — то знаходиш осередок довічної сили, яка ніколи не вичерпується. Дуже мало хто з людей здійснювали таке в минулому, і ніхто не робить цього сьогодні. Кажу тобі, сила трави диявола більше не потрібна нам, індіанцям. Гадаю, ми поступово втратили до неї інтерес, і тепер сила вже не важлива. Я й сам не шукаю її, а колись, як я був ще твого віку, також відчував, як вона переповнює мене. Я почувався так, як ти сьогодні, тільки в п'ятсот разів сильнішим. Я вбив чоловіка одним ударом руки. Я жбурляв цілі брили, величезні брили, що їх навіть двадцятьоро людей не могли зрушити з місця. Одного разу я підстрибнув так високо, що зірвав листя з верхівки найвищого дерева. Але з цього не було ніякої користі! Єдине, чого я досяг, — це налякав індіанців, самих лише індіанців. Решта, хто нічого про це не знав, просто не повірили в це. Вони бачили або якогось божевільного індіанця, або як щось рухається у верхівітті.

Ми довгий час мовчали. Я відчував потребу щось сказати.

— Було зовсім інакше, коли у світі ще були люди, — заговорив він, — люди, які знали, що людина може перетворитися на гірського лева чи на птаха, або може просто літати. Тож я більше не користуюся травою диявола. Навіщо? Щоб лякати індіанців? [*¿Para que? ¿Para asustar a los indios?*]

І я побачив його смуток, і глибоке співчуття охопило мене. Я хотів сказати йому що-небудь, нехай навіть банальність.

- Може, доне Хуане, така доля всіх людей, які хочуть знати.
- Може й так, — тихо промовив він.

..

Четвер, 23 листопада 1961 року

Під'їхавши до будинку дона Хуана, я не побачив його на при-
сінку і подумав, що це дивно. Я голосно гукнув його, з дому вийшла
його невістка.

— Він вдома, — сказала вона.

Виявилося, що кілька тижнів тому він підвихнув стопу. Сам
зробив собі шину, вимочивши смужки тканини у кашоподібній су-
міші, виготовленій з кактуса й розкришеної кістки. Коли висохли, ці
туго обгорнені навколо щиколотки смужки перетворилися на легку
й елегантну скріплювальну пов'язку. Вона мала твердість гіпсу, але
була значно компактніша.

— Як це сталося? — запитав я.

Відповіла його невістка, мексиканка з Юкатану, яка його догля-
дала:

— Це був нещасний випадок. Він упав і ледве не зламав собі ногу.

Дон Хуан засміявся, і лише дочекавшись, коли вона вийшла
з дому, відповів мені:

— Нещасний випадок, авжеж! Я маю ворога неподалік. Це жінка.

«Ля Каталіна!» Вона штовхнула мене у мить моєї слабкості, і я впав.

— Чому вона це зробила?

— Хотіла мене вбити, ось чому.

— Вона була тут із вами?

— Так!

— Навіщо ж ви її впустили?

— Я її не впускав. Вона залетіла в дім.

— Перепрошую?

— Вона — чорний дрізд [*chanate*]. І дуже спритна в цьому. Їй
вдалося заскочити мене зненацька. Вона вже давно намагається
прикінчити мене. І цього разу ледь не домоглася свого.

— Ви сказали, що вона — чорний дрізд? Я маю на увазі, вона що — *птах*?

— Знову ти зі своїми запитаннями. Вона — чорний дрізд! Так само, як я — ворона. Я людина чи птах? Я — людина, що знає, як стати птахом. Але що стосується «ля Каталіни», то вона — бісова відьма. Її намір убити мене такий сильний, що мені ледь вдається відбиватися від неї. Чорний дрізд влетів просто в мій дім, і я не зміг його зупинити.

— А ви можете ставати птахом, доне Хуане?

— Так! Але ми поговоримо про це іншим разом.

— Чому вона хоче вас убити?

— О, це давня справа між нами. Тепер ситуація вийшла з-під контролю і, схоже, я маю покінчити з нею, поки вона не вколювала мене.

— Ви збираєтеся вдатися до відьмування? — запитав я з великою надією.

— Не будь дурнем. Ніяким відьмуванням її не візьмеш. Я маю інші плани! Колись розповім тобі про них.

— А хіба ваш союзник не може захистити вас від неї?

— Ні! Маленький дим лише каже мені, що робити. Відтак я сам мушу себе захищати.

— А як щодо Мескаліто? Чи може він оборонити вас від неї?

— Ні! Мескаліто — учитель, а не сила, яку можна використовувати в особистих цілях.

— А трава диявола?

— Я вже сказав, що мушу захищати себе сам, дотримуючись вказівок мого союзника — диму. І наскільки мені відомо, дим може зробити все. Хоч би що ти хотів дізнатися, дим розповість тобі. І він дасть тобі не лише знання, але також і засоби для його застосування. Це найдивовижніший союзник, якого тільки може мати людина.

— То що, дим — найкращий союзник для всіх?

— Ні, він такий не для кожного. Багато хто боїться його й нізащо не доторкнеться до нього, або відмовиться навіть наблизитися. Дим подібний до всього іншого, він створений не для всіх.

— Що це за дим, доне Хуане?

— Це — дим віщунів!

У його голосі пролунала виразна шанобливість — інтонація, якої я ніколи раніше в нього не помічав.

— Я почну з того, що достеменно перекажу тобі слова мого доброчинця, які він промовив, коли почав учити мене цих речей. Хоча в той час, так само як ти зараз, не міг зрозуміти, про що йдеться. «Трава диявола призначена для тих, хто прагне сили. Дим — для тих, хто хоче дивитися й бачити». На мою думку, дим просто незрівнянний. Щойно чоловік увійшов у його поле, йому стає підвладна будь-яка інша сила. Це дивовижно! Звісно, для цього потрібне все життя. Роки підуть лише на те, щоб пізнати дві його найважливіші частини: люльку й димову суміш¹. Люльку дав мені мій доброчинець, і через багато років догляду і плекання вона стала моєю. Вона вросла в мої долоні. Передати її в твої руки, наприклад, буде складне завдання для мене й велике досягнення для тебе — якщо це нам вдасться! Люлька відчуватиме напруження через те, що її використовує хтось інший, і якщо один із нас припуститься помилки, то не існуватиме жодного способу запобігти тому, що люлька сама розламається на частини або вислизне з рук і розіб'ється на друзки, навіть якщо впаде на купу соломи. Якщо таке колись станеться, це означатиме кінець нам обом. Особливо мені. Дим обернеться проти мене в якийсь незбагнений спосіб.

— Як він може обернутися проти вас, якщо він — ваш союзник?

Очевидно, моє запитання змінило плин його думок. Він довгий час мовчав.

— Складність інгредієнтів, — несподівано продовжив він, — робить димову суміш однією з найнебезпечніших речовин, які я знаю. Ніхто не в змозі виготовити її без попереднього навчання. Вона смертельно отруйна для будь-кого, крім тих, хто перебуває під захистом диму! До люльки й суміші слід ставитися з якнайбільшою турботою та увагою. І людина, яка намагається вчитися, мусить підготувати себе, зважившись на суворе й помірковане життя. Дія диму така жа-

¹ Smoke mixture (англ.) — не курильна, а саме димова, або суміш із димом чи для диму.

хаюча, що лише дуже сильна людина здатна витримати навіть найменшу зтяжку. Спершу все здається жаским і викликає сум'яття, але кожна нова зтяжка робить речі дедалі виразнішими. І несподівано світ відкривається по-іншому! Неймовірно! Коли це трапиться, дим стане союзником цієї людини й розв'язуватиме будь-які запитання, дозволяючи входити в неуявленні світи. Це найдивовижніша властивість диму, його найбільший дарунок. І він робить це, не завдаючи анінайменшої шкоди. Я називаю дим справжнім союзником!

Ми, як зазвичай, сиділи на присінку перед його домом, земляна підлога якого завжди була чиста й добре втрамбована, як раптом він підвівся і зайшов до будинку. Невдовзі повернувся з вузьким згортком і знову сів.

— Це — моя люлька, — мовив він.

Він нахилився до мене й показав люльку, яку витяг з чохла, виготовленого із зеленого брезенту. Вона була приблизно дев'ять-десять дюймів у довжину. Чубук із червонястої деревини, гладкий, без оздоблення. Чаша на вигляд також була вирізьблена з дерева, але порівняно з тонким чубуком здавалася масивнішою. Вона була вилощена й мала темно-сірий колір, майже як у деревного вугілля.

Він підніс люльку на рівень мого обличчя. Я подумав, що він простягає її мені, і витягнув руку назустріч, але він рвучко відсмикнув люльку назад.

— Цю люльку дав мені мій доброчинець, — мовив він. — Я, у свою чергу, передам її тобі. Але спершу ти мусиш познайомитися з нею. Щоразу як ти приїжджатимеш сюди, я буду давати її тобі. Почни з дотику до неї. Спершу тримай її дуже недовго, поки ти і люлька не звикнете одне до одного. Потім покладеш її до себе в кишеню або, можливо, за пазуху. І нарешті візьмеш її до рота. Усе це слід робити поступово, дуже повільно й обережно. Коли між вами встановиться зв'язок [*la amistad esta hecha*], ти куритимеш з неї. Якщо дотримуватимешся моїх порад і не будеш діяти квапливо, то дим може стати також і твоїм найкращим союзником.

Він простягнув мені люльку, але й далі міцно її тримав. Я потягнувся до неї правою рукою.

— Обома руками, — мовив дон Хуан.

Я доторкнувся до люльки обома руками на дуже коротку мить. Він тримав її так, що я не мав змоги взятися за неї, а міг лише торкнутися її. Потім він відсмикнув її назад.

— Перший крок — полюбити люльку. На це потрібен час!

— А вона може мене незлюбити?

— Ні. Люлька не може тебе незлюбити, але ти мусиш навчитися любити її, щоб коли настане час курити, люлька допомогла тобі не відчувати страху.

— Що ви курите, доне Хуане?

— Ось це!

Він розстебнув комір, так, щоб я побачив невеликий мішечок, який був під сорочкою, — він висів у нього на шиї, як медальйон. Дон Хуан витяг його, розв'язав і дуже обережно насипав трохи його вмісту собі на долоню.

Наскільки я зміг розібрати, суміш виглядала як ретельно подрібнене чайне листя різного забарвлення — від темно-коричневого до світло-зеленого — з поодинокими краплями яскраво-жовтого кольору.

Він висипав суміш назад у мішечок, закрив його, затяг шкіряною шворкою і знову засунув собі під сорочку.

— Що це за суміш?

— У ній багато чого. Роздобути всі інгредієнти — дуже складна справа. Потрібно вирушати в далекі мандри. Грибочки [*los honguitos*], необхідні для приготування суміші, ростуть лише певної пори року й тільки в певних місцях.

— Ви маєте іншу суміш для кожного виду допомоги, якої потребуєте?

— Ні! Є лише один дим, і не існує жодного іншого, що був би подібний до нього.

Він показав пальцем на мішечок, що висів у нього за пазухою, й підняв люльку, яку тримав затиснутою між ногами.

— Ці двоє становлять єдине ціле! Одне не може без іншого. Ця люлька й секрет суміші належали моєму доброчинцеві. Вони були передані йому в такий самий спосіб, у який мій доброчинцеві передав їх мені. Суміш, хоча її й важко приготувати, можливо поповню-

вати. Секрет суміші полягає в її інгредієнтах і способі їх збирання, обробки та змішування. Натомість люлька — це справа всього життя. Про неї необхідно дбати з безмежною турботою й увагою. Вона тривка і міцна, але її ніколи не слід вдаряти чи стукати нею об щось. Тримати люльку слід тільки сухими руками й ніколи не братися за неї, коли долоні спітнілі, а використовувати її слід лише тоді, коли перебуваєш на самоті. І ніхто, взагалі ніхто й ніколи не повинен її бачити, хіба що ти збираєшся передати її комусь. Ось чого вчив мене мій доброчинець, і саме так я поводився з люлькою все своє життя.

— А що сталося б, якби ви її втратили чи зламали?

Він похитав головою, дуже повільно, і подивився на мене:

— Я б помер.

— Чи люльки всіх мольфарів такі, як ваша?

— Не всі вони мають люльку, як у мене. Але я знаю кількох, хто має таку.

— А ви самі можете зробити таку люльку, як ця, доне Хуане? — допитувався я. — Припустімо, ви б її не мали: як би ви тоді могли дати мені люльку, якби захотіли зробити це?

— Якби я не мав люльки, то не зміг би і не захотів би дати її тобі. Я дав би тобі замість неї щось інше.

Здавалося, дон Хуан чомусь сердитий на мене. Він дуже обережно поклав люльку в чохол, який, певно, мав підкладку з м'якого матеріалу, бо хоча люлька й вкладалася в нього досить щільно, вона дуже легко ковзнула всередину, і пішов у дім, щоб віднести люльку.

— Ви на мене гніваєтеся, доне Хуане? — запитав я, коли він повернувся. Моє запитання, здавалося, здивувало його.

— Ні! Я ніколи ні на кого не гніваюся! Жодна людина не може зробити нічого настільки поважного, щоб я міг на неї нагніватись. Це можливо лише коли відчуваєш, що чийсь вчинки важливі для тебе. Нічого подібного я давно не відчуваю.

Вівторок, 26 грудня 1961 року

Час для пересаджування «пагона», як дон Хуан називав корінь, не був точно встановлений, хоча передбачалося, що це буде наступний крок у приборкуванні цієї рослини сили.

Я приїхав до оселі дона Хуана в суботу, 23 грудня, невдовзі після полудня. Ми якийсь час сиділи мовчки, як і зазвичай. День був теплий і хмарний. Минуло кілька місяців відтоді, як він дав мені першу частину кореня.

— Настав час повернути траву диявола землі, — раптом сказав він. — Але спершу я збираюся встановити для тебе захист. Ти оберігатимеш і захищатимеш її, і лише тобі можна буде її бачити. Оскільки я встановлюватиму захист, я теж бачитиму її. Це недобре, бо, як я вже тобі казав, я не є прихильником трави диявола. Ми з нею не є одним цілим. Але моя пам'ять житиме недовго, я занадто старий. Проте ти муситимеш оберігати її від сторонніх очей, бо доки вони пам'ятатимуть про те, що бачили її, сила захисту зазнаватиме шкоди.

Дон Хуан пішов до своєї кімнати й витяг з-під старої солом'яної мати три рядняні клунки. Потім повернувся на присінок і сів.

Після тривалого мовчання розгорнув один клунок. Це була жіноча особина *Datura*, яку він викопав раніше зі мною: всі складені ним тоді квіти, листя й насінневі стручки були сухі. Він узяв довгий шмат кореня у формі латинської літери Y і зав'язав клунок знову.

Корінь висох і зморщився, а відростки розгалуження розійшлися ще ширше й стали ще більш покручені. Він поклав його собі на коліна, розкрив свою шкіряну торбинку й витяг із неї ножа. Тоді підняв сухий корінь, тримаючи його переді мною.

— Ця частина — для голови, — мовив дон Хуан і зробив перший надріз на кінці з'єднаної частини літери Y, яка у перевернутому положенні нагадувала фігурку чоловіка з широко розставленими ногами.

— Ця — для серця, — промовив він і зробив надріз поруч із місцем з'єднання двох відростків. Відтак він обрізав кінці кореня, залишивши приблизно по три дюйми на кожному відгалуженні. Потім повільно й старанно вирізьбив фігурку чоловіка.

Корінь був сухий і волокнистий. Для різьблення по ньому він робив два надрізи й вибирав волокна між ними на глибину прорізів. Проте коли він перейшов до деталей, то зрізав деревину, як під час вирізьблювання рук і кистей. Результатом його роботи була жилава фігурка чоловіка зі складеними на грудях руками і зчепленими долонями.

Дон Хуан підвівся й підійшов до блакитної агави, яка росла перед домом неподалік від присінка. Вхопився рукою за твердий шип одного з розташованих у центрі м'ясистих листків, зігнув його й три-чотири рази крутнув. Цей коловий рух майже відокремив шип від листка, і він повис, ледь тримаючись. Дон Хуан відкусив його, або радше затиснув шип зубами й висмикнув. Шип вийшов із м'якоті листка, тягнучи за собою цілий жмуток довгих ниткоподібних волокон, приєднаних до деревної частини, ніби білий хвіст завдовжки два фути. Потім, затискаючи шип у зубах, дон Хуан скрутив цей жмут волокон між долонями, зробивши з них шворку, яку обмотав навколо ніг фігурки, щоб звести їх до купи. У такий спосіб він оперезав усю нижню частину тулуба, поки шворка не скінчилась, тоді став спритно орудувати шипом, як шилом, всередині передньої частини тулуба під складеними руками, поки назовні не з'явилося його вістря, ніби вирвавшись із долонь фігурки. Тоді знову зубами обережно потягнув шип, поки висмикнув його майже повністю. Тепер шип нагадував довгий спис, що стирчить із грудей чоловічка. Не дивлячись більше на фігурку, дон Хуан поклав її у свою шкіряну торбину. Здавалося, що докладені до цієї роботи зусилля виснажили його. Він ліг на підлогу й заснув.

Було вже темно, коли він прокинувся. Ми поїли харчів, які я йому привіз, і ще трохи посиділи на присінку. Потім дон Хуан пішов за будинок, несучи три рядняні клунки. Наламав пруття і сухого гілля й розпалив багаття. Ми зручно влаштувались біля вогню, і дон Хуан розгорнув усі три клунки. Крім того, який містив сухі шматки жіночої рослини, був іще один клунок з усім, що залишилося від чоловічої особини, а в третьому, найоб'ємнішому, лежали зелені свіжозрізані шматки *Datura*.

Дон Хуан пішов до корита для свиней і повернувся з кам'яною ступкою, дуже глибокою, яка радше нагадувала горщик із заокругленим денцем. Він викопав у землі неглибоку ямку й міцно встановив у ній ступку, докинув сухого хмизу у вогонь, відтак узяв два клунки із сухими шматками чоловічої й жіночої рослин і висипав їх усі в ступку. Струснув ряднину, щоб упевнитися, що всі дрібні залишки впали у ступку. Із третього клунка він витяг два свіжі шматки кореня *Datura*.

— Я збираюся приготувати їх спеціально для тебе, — мовив він.

— Про яке приготування йдеться, доне Хуане?

— Один із цих шматків — від жіночої рослини, інший — від чоловічої. Це єдиний випадок, коли обидві рослини треба класти разом. Це шматки з глибини в один ярд.

Дон Хуан розминав їх у ступці розміреними ударами товчачика. Роблячи це, він тихим голосом наспівував щось, що звучало як позбавлене ритму монотонне мугикання. Слів я не міг розібрати. Він був поглинутий роботою.

Коли обидва корені були повністю розтерті, дон Хуан вийняв із клунка кілька листків *Datura*. Вони були чисті, свіжозрізані, абсолютно цілі — без жодних пошкоджень та дірок від гусені. Він по одному кинув їх у ступку, взяв жменю квітів *Datura* і теж кинув їх у ступку, так само неквапливо. Я нарахував чотирнадцять листків і стільки ж квіток. Потім він дістав жмуток зелених нерозкритих насінневих стручків, на яких збереглися всі шпичаки. Я не зміг їх порахувати, бо дон Хуан кинув їх у ступку всі разом, — проте, мабуть, їх теж було чотирнадцять. Він додав три стебла *Datura* без листя. Вони були темно-червоні, чисті й належали великим рослинам, судячи з численних розгалужень.

Поклавши це до ступки, дон Хуан розім'яв усе на кашку тими самими розміреними ударами. У певний момент він перевернув ступку і рукою вишкріб суміш у старий горщик. Простягнув мені руку, і я подумав, що він хоче, щоб я її витер. Натомість він схопив мою ліву долоню і дуже швидким рухом розчепірів середній і підмізинний пальці так широко, як тільки зміг. Відтак застромив вістря свого ножа прямо між ними й розрізав шкіру вниз по підмізинному пальцю. Він діяв так вправно і швидко, що, коли я відсмикнув руку, на ній уже був глибокий поріз, з якого струменіла кров. Він знову схопив мою долоню, розташував її над горщиком і стиснув, щоб вичавити більше крові.

Уся рука заніміла. Я був у стані шоку — дивно байдужий і закляклий, з якимось млосним відчуттям у грудях та вухах. Я відчував, що зісковзую кудись униз прямо там, де сиджу. Я непритомнів! Він відпустив мою руку й розмішав уміст горщика. Коли я отямився від

шоку, то був по-справжньому сердитий на нього. Мені знадобився якийсь час, щоб відновити самовладання.

Він розклав навколо багаття три камені й поставив на них горщик. До всіх інгредієнтів додав кухоль води й щось, що я сприйняв за великий шмат столярного клею, і залишив усю цю суміш кипіти. Рослини *Datura* самі мають дуже специфічний запах. У поєднанні зі столярним клеєм, від якого пішов сильний сморід, коли суміш закипіла, вони утворили такі їдкі випари, що я насилу стримувався від блювання.

Суміш довго кипіла, а ми нерухомо сиділи перед нею. Час від часу, коли вітер заносив випари в мій бік, мене огортав сморід і я затримував подих, намагаючись його уникнути.

Дон Хуан розкрив шкіряну торбину й дістав із неї фігурку, обережно подав її мені й сказав покласти до горщика, не обпікши при цьому рук. Я дав їй м'яко зісковзнути в кипляче кашоподібне вариво. Він вийняв ножа, і на якусь мить я подумав, що він знову збирається мене різонати, — натомість він штовхнув фігурку вістрям й утопив її.

Він ще якийсь час спостерігав, як кипить кашоподібна суміш, а потім почав чистити ступку. Я допомагав йому. Коли ми закінчили, він поклав ступку й товкачик біля огорожі. Ми ввійшли в дім, а горщик залишався на каменях цілу ніч.

Наступного ранку на світанні дон Хуан сказав мені витягти фігурку з клейкої маси й підвісити до покрівлі лицем на схід, щоб вона сохла на сонці. Опівдні вона вже була тверда, як дріт. Від спеки клей загус, а зелений колір листя змішався з ним. Фігурка мала якийсь глясуватий, моторошний вигляд.

Дон Хуан велів зняти фігурку. Відтак простягнув мені шкіряну торбину, яку зробив зі старої замшевої куртки, що я привіз для нього раніше. Торбина була схожа на його власну. Вони різнилися лише тим, що його була пошита з м'якої брунатої шкіри.

— Поклади своє «зображення» в торбинку й закрий її, — мовив він.

Він не дивився на мене й навмисно відвернув голову. Щойно фігурка опинилася в торбині, він дав мені сітку й велів покласти в неї глиняний горщик.

Підійшов до моєї машини, взяв сітку в мене з рук і причепив її до відкритого вічка бардачка.

— Ходімо зі мною, — сказав він.

Я рушив за ним. Дон Хуан обійшов навколо будинку, зробивши повне коло за годинниковою стрілкою. Зупинився біля присінка і ще раз обійшов навколо дому, цього разу рухаючись проти годинникової стрілки, і знову повернувся до присінка. Він нерухомо постояв якийсь час, а потім сів.

Я вже привчився вважати, що все, що він робить, має якесь значення, і саме розмірковував про сенс його кружляння навколо дому, коли він промовив:

— Отакої! Я забув, куди поклав його.

Я запитав, що він шукає. Дон Хуан відповів, що забув, куди поклав пагін, який я маю пересадити. Ми ще раз обійшли навколо будинку, поки він нарешті згадав, де був пагін.

Показав на скляну баночку, що стояла на прибитій до стіни дощці під покрівлю. У баночці була друга половина першої частини кореня *Datura*. На верхівці пагона вже прорізувалися молоді листочки. Баночка містила незначну кількість води, але землі не було зовсім.

— А чому в ній немає ґрунту? — запитав я.

— Усі ґрунти різні, а трава диявола повинна знати лише той ґрунт, на якому вона житиме й ростиме. А зараз саме час повернути її в землю, поки черва її не пошкодила.

— Може, посадити її тут, біля дому? — запитав я.

— Ні! Ні! Тут не можна. Її необхідно повернути землі на місці твого вподобання.

— Але де я можу знайти місце мого вподобання?

— Я не знаю. Ти можеш посадити її всюди, де захочеш. Але про неї необхідно дбати й доглядати її, бо вона повинна жити, щоб ти мав ту силу, якої потребуєш. Якщо вона загине, це означає, що трава диявола тебе не хоче і ти більше не повинен її турбувати. Це означає, що ти не матимеш над нею влади. Тож мусиш піклуватися про неї і доглядати її, щоб вона росла. Але при цьому не можна балувати її.

— Чому?

— Бо якщо вона не волитиме¹ рости, то не буде ніякої користі з принаджування її. Але, з іншого боку, ти мусиш довести, що дбаєш про неї. Захищай від черви і напувай її, коли навідуватимеш. Це необхідно робити регулярно, поки вона не дасть насіння. Після того, як проростуть перші насінини, ми будемо певні, що вона хоче тебе.

— Але, доне Хуане, для мене просто неможливо піклуватися про корінь так, як ви хочете.

— Якщо ти бажаєш її сили, то мусиш робити це! Іншого способу не існує!

— А ви можете подбати про неї, коли мене тут не буде, доне Хуане?

— Ні! Не я! Я не можу зробити цього! Кожен мусить сам плекати власний пагін. Я маю свій. Тепер ти повинен мати свій. І, як я тобі вже казав, ти можеш вважати себе готовим до навчання не раніше, ніж вона дасть насіння.

— Як ви вважаєте, де мені слід посадити її?

— Лише ти сам маєш вирішувати це. І ніхто не повинен знати про це місце, навіть я! Саме так необхідно її пересаджувати. Ніхто, взагалі ніхто не має знати, де росте твоя рослина. Якщо за тобою йтиме якийсь незнайомец, або якщо хтось сторонній побачить тебе, хапай пагін і біжи на інше місце. Хтось може завдати тобі немислимої шкоди, маніпулюючи твоєю рослиною. Він може ослабити або вбити тебе. Ось чому навіть я не повинен знати, де росте твій дурман.

Дон Хуан простягнув мені баночку з пагоном:

— Бери його зараз.

Я взяв. Відтак він майже потяг мене до машини.

— Тепер ти мусиш поїхати. Рушай і обери місце, куди ти пересадити свій пагін. Викопай глибоку яму в м'якому ґрунті, неподалік від води. Пам'ятай, вона мусить бути біля води, щоб рости. Копай яму лише руками, навіть якщо розіб'єш їх у кров. Помісти пагін посередині ями і насип навколо нього горбочок [*pilón*]. Потім добре

¹ Волити — дієслово від слова «воля», так само, як наміряти(-ся) — дієслова від слова «намір».

змочи його водою. Коли вода всякне, засип яму м'яким ґрунтом. Далі оберни місце за п'ять футів від пагона в тому напрямку (показав на південний схід). Викопай там ще одну глибоку яму, також своїми руками, і висип у неї весь вміст горщика. Після цього розбий горщик і глибоко закопай його деінде, подалі від того місця, де посадив пагін. Коли закопаєш горщик, повернися назад до свого пагона й ще раз його полий. Відтак дістань своє зображення, тримай його між пальцями, де в тебе поріз, і, стоячи на тому місці, де ти закопав клей, легенько торкнися пагона гострим шипом. Обійди пагін по колу чотири рази, зупиняючись щоразу на тому самому місці, щоб торкнутися його.

— Чи маю я дотримуватись якогось певного напрямку, коли ходитиму навколо кореня?

— Годиться будь-який напрям. Але ти мусиш *завжди пам'ятати*, в якому напрямку закопав клей і який напрямок обрав, кружляючи навколо пагона. Злегка торкайся вістря до пагона кожного разу, крім останнього обходу — тоді ти мусиш глибоко застромити його. Але зроби це обережно, стань навколішки, щоб додати руці стійкості, бо не можна зламати вістря всередині пагона. Якщо ти його зламаєш — на цьому все скінчиться. Тобі не буде з кореня ніякої користі.

— Чи маю я промовляти якісь слова, коли ходитиму навколо пагона?

— Ні, я зроблю це за тебе.

Субота, 27 січня 1962 року

Вранці я прийшов до дона Хуана, і він відразу сказав, що збирається показати мені, як готувати димову суміш. Ми пішли до пагорбів і досить далеко заглибилися в один із каньйонів. Він зупинився біля високого розлогого куща, колір якого помітно контрастував із навколишньою рослинністю. Чапараль довкола куща мав жовтуватий відтінок, а сам кущ був яскраво-зелений.

— Із цього невеличкого деревця ти мусиш нарвати листя й квітів, — мовив він. — Правильний час для їхнього збору — День всіх святих [*el día de las ánimas*].

Дон Хуан дістав ножа й зрізав кінчик тонкої галузки. Потім вибрав ще одну схожу гілку і також зрізав її верхній кінець. Він повторював цю дію, поки в його руках не назбиралася ціла жменя верхівок галуззя. Відтак він сів на землю.

— Дивися сюди, — мовив він. — Я зрізав усі ці гілки вище від розгалуження, утвореного двома чи більше листками і стеблом. Бачиш? Вони всі однакові. Я взяв лише верхній кінчик кожної галузки, де листя свіже й ніжне. Тепер ми мусимо пошукати якусь затінену місцину.

Ми довго ходили, поки дон Хуан начебто знайшов те, що шукав. Він вийняв з кишені довгу шворку і прив'язав її до стовбура й до нижніх гілок двох кущів, ніби мотузку для білизни, і розвісив на ній зрізані верхівки галузок. Акуратно розташував їх уздовж шворки, підвішені за розгалуження між листками і стеблом, вони нагадували довгу вервечку зелених вершників.

— Необхідно подбати про те, щоб листя сохло в затінку, — мовив він. — Місце має бути відлюдне й важкодоступне. Тоді листя буде захищене. Його треба залишити в такому місці, де буде майже неможливо його знайти. Коли листки висохнуть, їх треба скласти в пакунок і щільно закрити.

Дон Хуан зняв листя зі шворки й кинув його в кущі, що росли неподалік. Очевидно, він мав намір лише показати мені процедуру.

Ми продовжили шлях, і він зірвав три різні квітки, сказавши, що вони були частиною інгредієнтів і мали збиратися в той самий час. Але квітки треба було складати в окремі глиняні горщики й сушити в темряві, кожен горщик слід було закрити кришкою, щоб квіти всередині вкрилися цвіллю. Він сказав, що листя й квіти призначалися для пом'якшення димової суміші.

Ми вийшли з каньйону й попрямували до русла річки. Зробивши великий гак, повернулися до оселі. Пізно ввечері ми сіли в його власній кімнаті, що дон Хуан рідко дозволяв мені робити, і він розповів про останній інгредієнт суміші — гриби.

— Справжня таємниця суміші криється у грибах, — мовив він. — Вони є інгредієнтом, який найважче збирати. Подорож до місця, де вони ростуть, довга й небезпечна, а відібрати потрібний їхній різно-

вид — справа ще ризикованіша. Є інші види грибів, які ростуть поруч із ними і з яких немає ніякої користі, вони зіпсують добрі гриби, якщо їх сушити разом. Потрібен час, щоб добре пізнати гриби й навчитись їх розрізняти, аби не припускатися помилок. Використання неналежних грибів призведе до серйозної шкоди людині та її люльці. Я знаю про людей, які сконали на місці через те, що використовували неправильну суміш. Щойно гриби зірвали, їх поміщають усередину гарбузової баклажки, і після цього їх уже неможливо перебрати. Розумієш, спершу гриби необхідно покрити на дрібні шматочки, щоб можна було їх проштотувати крізь вузьку шийку баклажки.

— Як можна уникнути помилки?

— Треба бути уважним і знати, як вибирати. Я вже казав тобі, що це нелегка справа. Далеко не кожний може приборкати дим, більшість людей навіть не робить такої спроби.

— Як довго ви тримаєте гриби всередині гарбузової баклажки?

— Один рік. Усі інші інгредієнти також щільно закривають на рік. Потім відміряють однакові частини кожного з них й окремо розтирають на дуже дрібний порошок. Грибочки розмелювати немає потреби, бо вони самі собою перетворюються на дуже дрібний порошок, тож єдине, що необхідно зробити, — це розчавити грудки. Чотири частини грибів додають до однієї частини всіх інших інгредієнтів разом. Відтак усе це перемішують і поміщають у мішечок, отакий. — Він показав на маленьку торбинку в себе під сорочкою. — Потім усі інгредієнти збирають знову, і після їх висушування ти можеш курити суміш, яку щойно приготував. У твоєму випадку ти куритимеш наступного року. А через рік після цього суміш уже буде повністю твоя, бо ти збереш її самостійно. Коли ти куритимеш уперше, я розкурю люльку для тебе. Ти викуриш всю суміш у чаші й чекатимеш. Дим прийде до тебе. Ти відчуєш його. Він дасть тобі свободу бачити все, що ти лишень захочеш побачити. Правду кажучи, він — неперевершений союзник. Але кожен, хто шукає його, мусить мати бездоганний намір і волю. Він потребує їх, бо має наміряти і волити своє повернення, інакше дим не відпустить його назад. По-друге, він мусить намірятися і волити запам'ятати все, що дозволить йому побачити дим, інакше все це буде не що інше, як клапті туману в його голові.

Субота, 8 квітня 1962 року

У наших розмовах дон Хуан постійно використовував словосполучення «людина знання» або покликався на нього, але ніколи не пояснював, що саме він має на увазі. Я запитав його про це.

— Людина знання — це той, хто сумлінно проходить крізь усі важкі випробування навчання, — мовив він. — Той, хто без поспішних і поривчастих рухів та без вагань заходить так далеко, як лише зможе, у розкритті таємниць сили і знання.

— Чи може бути людиною знання будь-хто?

— Ні, не будь-хто.

— Що чоловік мусить зробити, щоб стати людиною знання?

— Він мусить кинути виклик і перемогти своїх чотирьох природних ворогів.

— І він буде людиною знання після перемоги над цими чотирма ворогами?

— Так. Хтось може назвати себе людиною знання, лише якщо виявиться здатний перемогти всіх чотирьох ворогів.

— Тоді чи може *кожен*, хто перемагає цих ворогів, бути людиною знання?

— Будь-хто, кому вдається їх здолати, стає людиною знання.

— Але чи існують якісь особливі вимоги, що їх чоловік мусить виконати, перш ніж битися зі своїми ворогами?

— Ні. Будь-хто може спробувати стати людиною знання, — дуже небагатьом вдається досягти успіху, але це цілком природно. Вороги, з якими стикаєшся на стежці навчання, щоб стати людиною знання — це справді грізні вороги, яких неймовірно важко здолати, більшість людей не встоюють проти них і зазнають поразки.

— Що це за вороги, доне Хуане?

Він відмовився говорити про ворогів: сказав, що мине багато часу, перш ніж це питання матиме для мене хоча б якийсь сенс. Я все ж спробував утримати тему нашої розмови й спитав його думки, чи можу я стати людиною знання. Він відповів, що, мабуть, жодна людина не може сказати цього напевно. Але я наполягав на тому, щоб дізнатися, чи немає, бува, якогось ключа, за допомогою якого він

міг би визначити, чи маю я шанс стати людиною знання. Він сказав, що це залежатиме від моєї битви проти чотирьох ворогів — від того, здолаю я їх чи буду переможений ними — але передбачити результат цієї битви неможливо.

Я запитав, чи не може він вдатися до відьомства або ворожіння, щоб побачити наслідки битви. Він категорично заявив, що результат битви неможливо провістити в жоден спосіб, адже стати людиною знання можна лише тимчасово. Коли я попрохав його пояснити це твердження, він відповів:

— Бути людиною знання — це непостійний стан. Насправді ніхто ніколи не є людиною знання. Радше людиною знання стають лише на дуже коротку мить після перемоги над чотирма природними ворогами.

— Ви мусите розповісти мені, доне Хуане, що це за вороги.

Він не відповів. Я продовжував наполягати, але він облишив цю тему й заговорив про щось інше.

Неділя, 15 квітня 1962 року

Готуючись до від'їзду, я вирішив іще раз запитати його про ворогів людини знання. Доводив, що якийсь час не зможу повернутися сюди, і тому було б добре записати те, що він має мені сказати, а потім поміркувати над цим, поки я буду відсутній.

Якось хвилю він вагався, але потім заговорив:

— Коли людина починає вчитися, то ніколи не має чіткого уявлення про свої цілі. Її мета хибна, її намір невиразний. Вона розраховує на винагороди, які ніколи не уречевляться, бо нічого не знає про труднощі навчання. Відтак вона поволі починає вчитися — спочатку по крихті, потім великими порціями. І її думки невдовзі вступають у конфлікт. Те, що вона дізнається, ніколи не узгоджується з тим, що малювала її уява, тож людина починає боятися. Навчання ніколи не буває тим, що від нього очікують. Кожний крок у навчанні — це нове завдання, і страх, який відчуває людина, зростає безжально й неухильно. Її мета стає полем бою. І так вона стикається з першим зі своїх природних ворогів: Страхом! Це жахливий ворог — підступний

і важкоздоланний. Він чаїться на кожному повороті шляху, підкрадаючись і вичікуючи. І якщо людина, нажахана його присутністю, кине́ться тікати, цей ворог покладе край її пошукам.

— Що станеться з людиною, якщо вона втече через страх?

— Нічого не станеться, крім того, що вона ніколи більше не вчитиметься. І ніколи не стане людиною знання. Вона, можливо, буде якимось лиходієм або нешкідливою наляканою людиною, але в будь-якому разі вона буде переможена. І перший ворог покладе край її прагненням.

— А що людина може зробити, щоб здолати страх?

— Відповідь дуже проста. Мусить не тікати. Мусить не піддаватися своєму страху і всупереч йому зробити наступний крок у навчанні, і ще один крок, і ще. Людина мусить не зупинятись, навіть коли охоплена смертельним страхом. Таке правило! І настане мить, коли перший ворог відступить. Людина почне відчувати впевненість у собі. Її намір стане сильніший. Навчання більше не буде жахаючим завданням. Коли настане ця радісна мить, людина зможе сказати без вагань, що перемогла свого першого природного ворога.

— Це стається одразу, доне Хуане, чи поступово?

— Це відбувається поступово, і все ж страх приборкується раптово й швидко.

— А хіба ця людина не злякається знову, якщо трапиться щось нове й невідоме?

— Ні. Щойно людина переможе страх, вона звільниться від нього на все життя, бо замість страху здобуде ясність — ясність думки, яка усуває страх. На цей час людина знає свої бажання, знає, як задовольнити ці бажання. Вона може передбачати нові кроки в навчанні, і гостра ясність охоплює все. Людина відчуває, що більше ніщо не приховане від неї. І так зустрічає свого другого ворога: Ясність! Ця ясність думки, така важкодосяжна, розсіює страх, але також і засліплює. Вона змушує людину ніколи не сумніватися в собі. Вона дає впевненість у тому, що можна робити все, що тільки забажаєш, бо ясно бачиш сутність усього. Така людина мужня завдяки ясності, й не зупиниться ні перед чим, бо для неї все ясне. Але все це — омана, всьому цьому бракує повноти. Якщо людина піддається цій уявній

могутності, то зазнає поразки від свого другого ворога і буде невдатна у навчанні. Стрімко кидатиметься вперед, коли треба стриматися, або ж навпаки, виявлятиме терпіння, коли слід діяти максимально швидко. І так недоладно поводитиметься з навчанням, поки взагалі не втратить здатність чогось навчитися.

— Що стається з людиною, яка зазнає такої поразки, доне Хуане? Вона помирає?

— Ні, не помирає. Просто другий ворог кладе край її намаганням стати людиною знання, — натомість вона може стати веселим вояком або блазнем. Проте ясність, за яку заплатила так дорого, ніколи знову не переміниться на пітьму й страх. Людина ясно бачитиме все, допоки житиме, але ніколи більше нічого не навчиться й нічого не зможе прагнути.

— Але що робити, щоб уникнути поразки?

— Треба робити те саме, що й зі страхом: нехтувати своєю ясністю й використовувати її лише для того, щоб бачити, і терпляче чекати, і ретельно все зважувати перед тим, як робити нові кроки; вважати насамперед, що ця ясність — це майже омана. І настане мить, коли людина зрозуміє, що її ясність була лише цяткою перед очима. І саме так вона переможе свого другого ворога й досягне такого стану, в якому ніщо більше не зможе завдати їй шкоди. І це не буде омана. Це не буде лише цятка перед очима. Це буде справжня сила. У цій точці вона знатиме, що сила, яку так довго шукала, нарешті належить їй. Вона може робити з нею все що забажає. Її союзник у її владі. Її бажання стає правилом, вона бачить усе навколо себе. Але стикається зі своїм третім ворогом: Силою! Сила — це наймогутніший з усіх ворогів. І звісно, найлегше, що можна зробити — це поступитися їй: зрештою, тепер ця людина стала справді непереможною. Вона володарює: починає з того, що бере на себе зважені ризики, а закінчує встановленням правил, бо вона — володар. На цьому етапі людина навряд чи зауважує, як третій ворог навалюється на неї. Аж раптом, навіть не знаючи про це, вона неодмінно програє битву. Цей ворог перетворить її на жорстоку й примхливу людину.

— Чи втратить вона свою силу?

— Ні, ніколи не втратить ані своєї ясності, ані своєї сили.

— Що тоді відрізнятиме її від людини знання?

— Людина, переможена силою, помирає, так насправді й не дізнавшись, як із нею поводитися. Сила — це лише тягар у її долі. Така людина не владна над собою і не в змоззі визначити, коли і як використовувати свою силу.

— Чи є поразка від будь-якого з цих ворогів остаточною?

— Звісно, вона завжди остаточна. Як тільки один із цих ворогів візьме гору над людиною, та вже нічого не зможе вдіяти.

— А чи можливо, наприклад, щоб переможена силою людина змогла побачити свою помилку і стати на правильний шлях?

— Ні. Щойно людина поступиться ворогові, з нею покінчено.

— А що як вона лише тимчасово засліплена силою, а потім відмовиться від неї?

— Це означає, що битва досі триває. Це означає, що вона досі намагається стати людиною знання. Людина переможена лише тоді, коли більше не робить спроб і відмовляється від самої себе.

— Але тоді можливо, доне Хуане, що хтось може піддатися страху на роки, але зрештою здолати його.

— Ні, це не так. Якщо він піддався страху, то ніколи не здолає його, бо уникатиме навчання й ніколи не робитиме нових спроб. Але якщо він намагатиметься вчитися протягом багатьох років навіть оточений своїм страхом, то врешті-решт переможе його, бо насправді ніколи йому не піддавався.

— Як людина може перемогти свого третього ворога, доне Хуане?

— Вона має цілеспрямовано не піддаватися йому. Людина має прийти до усвідомлення того, що сила, яку вона нібито підкорила, насправді ніколи їй не належатиме. Вона мусить постійно контролювати себе, уважно й добросовісно поводячись з усім, чого навчилась. Якщо побачить, що без контролю над собою ясність і сила гірші за самооману, то досягне такої точки, де контролюватиме все. Тоді вона знатиме, коли і як використовувати свою силу. І так здобуде перемогу над своїм третім ворогом. На той час людина буде вже в самому кінці своєї подорожі в навчанні, і отут, майже без попередження, зіткнеться з останнім зі своїх ворогів: Старістю! Цей

ворог найжорстокіший з усіх, він єдиний, кого людина не в змозі перемогти повністю, а може лише відігнати його на якийсь час. Це пора, коли людина не має більше страхів, не має більше нетерпеливої ясності думки, — пора, коли вся її сила під контролем, але також і пора, коли її опановує невідступне бажання відпочити. Якщо вона цілковито піддається своєму бажанню лягти й забути, якщо заколише себе втомою, то програє свою останню битву, і останній ворог розчавить її, перетворивши на старе і немічне створіння. Бажання відступити перекреслить усю її ясність, силу і знання. Але якщо людина відкине геть свою втому і проживе свою долю до кінця, тоді її можна буде назвати людиною знання, нехай лише на ту коротку мить, коли їй вдасться відбити свого останнього, непереможного ворога. Цієї миті ясності, сили й знання буде досить.

Розділ 4

Дон Хуан зрідка відкрито говорив про Мескаліто. Щоразу як я ставив запитання на цю тему, він відмовлявся обговорювати її, але завжди говорив достатньо, щоб створити певний образ Мескаліто, і цей образ щоразу був антропоморфний. Мескаліто був чоловічої статі не лише з огляду на строге граматичне правило, згідно з яким це слово в іспанській мові має чоловічий рід, але також через його постійні якості захисника й учителя. Дон Хуан знову й знову підтверджував ці характеристики різними способами в кожній нашій розмові.

Неділя, 24 грудня 1961 року

— Трава диявола ніколи нікого не захищає. Вона слугує лише для того, щоб давати силу. Мескаліто ж лагідний, як дитина.

— Але ж ви казали, що Мескаліто часом вселяє жах.

— Звісно, він вселяє жах, але коли його пізнаєш, він лагідний і доброзичливий.

— Як він виявляє свою доброзичливість?

— Він — захисник і вчитель.

— Як же він захищає?

— Його можна постійно тримати при собі, а він дивитиметься, щоб з тобою не сталося нічого лихого.

— Як його можна постійно тримати при собі?

— У мішечку, підвішеному на шворці під пахвою або на шиї.

— Ви також тримаєте його при собі?

— Ні, бо я маю союзника. Але інші люди так роблять.

- Чого він вчить?
- Він вчить правильно жити.
- А як він вчить?
- Він показує різні речі й каже, що є чим [*enseña las cosas y te dice lo que son*].
- Як?
- Ти маєш побачити це сам.

Вівторок, 30 січня 1962 року

- Що ви бачите, коли Мескаліто бере вас із собою, доне Хуане?
- Такі речі не відкривають у звичайній розмові. Я не можу розповісти тобі цього.
- Якщо ви розповісте, з вами станеться щось погане?
- Мескаліто — це захисник, добрий, лагідний захисник, але це не означає, що з нього можна жартувати. Саме тому, що він добрий захисник, він також може бути справжнім втіленням жаху для тих, хто йому не до вподоби.
- Я не маю наміру жартувати з нього. Я лише хочу знати, що він показує іншим людям або що спонукає їх робити. Адже я описував вам усе, що Мескаліто показав мені, доне Хуане.
- З тобою це інакше, — можливо, тому, що ти не знаєш його шляхів. Тебе доводиться вчити його шляхів, як дитину вчать ходити.
- Скільки ще мене треба буде вчити?
- Поки він сам не почне набувати для тебе сенсу.
- А що потім?
- Потім ти сам усе зрозумієш. Тобі більше не треба буде нічого мені розповідати.
- Чи не можете ви просто мені сказати, куди вас бере Мескаліто?
- Я не можу говорити про це.
- Я лише хочу знати, чи існує якийсь інший світ, куди він бере людей?
- Існує.
- Це рай? («Рай» іспанською *cielo*, але це слово також означає «небо»).

- Він бере тебе крізь небо [*cielo*].
- Я маю на увазі, чи це рай [*cielo*], де Бог?
- Ти зараз говориш дурниці. Я не знаю, де Бог.
- Мескаліто — це Бог, єдиний Бог? Чи він один із богів?
- Він просто захисник і вчитель. Він — сила.
- Він сила, що всередині нас самих?
- Ні. Мескаліто не має з нами нічого спільного. Він є поза нами.
- Але тоді кожен, хто приймає Мескаліто, мусить бачити його в тій самій формі.
- Ні, нічого подібного. Він не є однаковий для всіх.

Четвер, 12 квітня 1962 року

- Чому ви більше не розповідаєте мені про Мескаліто, доне Хуане?
- Нема чого розповідати.
- Але ж мають бути тисячі речей, які мені слід би було знати, перш ніж я знову зустріну його.
- Ні. Можливо, для тебе немає нічого, що ти мав би знати. Я вже казав, він не є однаковий для всіх.
- Я знаю, але все ж мені хотілося б почути, що інші відчувають щодо нього.
- Думка тих, кому кортить базікати про нього, не має великої цінності. Ти сам це побачиш. Ти, можливо, теж говоритимеш про нього до певного моменту, але потім уже ніколи більше не обговорюватимеш його.
- А ви можете розповісти мені про ваші перші досвіди?
- Для чого?
- Тоді я знатиму, як поводитися з Мескаліто.
- Ти вже знаєш більше від мене. Ти справді грався з ним. Одно-го дня ти зрозумієш, який добрий був до тебе захисник. Я переконаний, що того першого разу він розповів тобі багато-багато речей, але ти був глухий і сліпий.

Субота, 14 квітня 1962 року

- Чи Мескаліто приймає будь-яку форму, коли показує себе?
- Так, будь-яку форму.
- Тоді які ви знаєте найбільш поширені його форми?
- Поширених форм немає.
- Ви хочете сказати, доне Хуане, що він з'являється в будь-якій формі навіть тим людям, які добре його знають?
- Ні. Він з'являється в будь-якій формі тим, хто знає його лише трохи, але для тих, хто добре знає його, він завжди постійний.
- У чому проявляється його постійність?
- Він з'являється їм іноді як чоловік, подібний до нас, або як світло. Саме лише світло.
- Чи Мескаліто змінює коли-небудь свою постійну форму з тими, хто добре його знає?
- Наскільки мені відомо — ні.

П'ятниця, 6 липня 1962 року

Надвечір суботи 23 червня дон Хуан і я вирушили в дорогу. Він сказав, що ми їдемо шукати *honguitos* (грибочки) у штаті Чіуауа, а також повідомив, що наша подорож буде тривала і важка. Він був правий. У середу 27 липня о десятій годині вечора ми прибули до невеличкого гірницького селища в північній частині Чіуауа. Від того місця на околиці селища, де я припаркував машину, ми пішки дісталися до оселі його друзів, індіанця племені тараумара і його дружини. Там і заночували.

Наступного ранку десь о п'ятій годині нас розбудив господар. Він приніс нам кашу й боби. Поки ми їли, він говорив із доном Хуаном, але жодним словом не згадав про нашу подорож.

Після сніданку господар налив води в мою флягу й поклав мені в наплічник дві здобні булочки. Дон Хуан передав мені флягу, закріпив наплічник за допомогою мотузки в себе на спині, подякував за гостинність і, повернувшись до мене, сказав:

— Час рушати.

Ми пройшли близько однієї милі ґрунтовою дорогою. Відтак зрізали шлях через поля і за дві години опинилися біля підніжжя па-

горбів, розташованих на південь від селища. Ми почали підніматися пологими схилами в південно-західному напрямку. Коли дісталися крутіших схилів, дон Хуан змінив напрямок, і ми пішли високогірною долиною на схід. Попри похилий вік, дон Хуан тримав такий неймовірно швидкий темп ходьби, що опівдні я вже був цілковито виснажений. Ми сіли перепочити, і він відкрив мішечок з хлібом.

— Можеш з'їсти все, якщо хочеш, — мовив він.

— А ви?

— Я не голодний, а пізніше ця їжа не знадобиться.

Я дуже втомився і зголоднів, тож охоче скористався його пропозицією. Мені здавалося, що настав слушний момент, щоб поговорити про мету нашої подорожі, і я ніби мимохіть запитав:

— Як гадаєте, ми довго тут пробудемо?

— Ми прийшли сюди збирати Мескаліто і залишимося тут до завтра.

— А де є Мескаліто?

— Повсюди навколо нас.

У навколишній місцевості росло багато кактусів різних видів, але мені не вдалося помітити серед них жодної рослини пейоту.

Ми знову почали підніматися вгору і близько третьої години після полудня дійшли до довгої вузької долини, оточеної пагорбами зі стрімкими схилами. Я відчував дивне збудження на думку про таку близьку можливість знайти пейот, якого я ще ніколи не бачив у його природному середовищі. Ми ввійшли в долину й пройшли нею близько чотирьохсот футів, коли раптом я без сумніву розпізнав три рослини пейоту. Вони росли групкою, здіймаючись на кілька дюймів над землею переді мною, ліворуч від стежки, і були схожі на круглі, м'ясисті зелені троянди. Я побіг до рослин, показавши на них рукою дону Хуану.

Він проігнорував мій порив і не обертаючись ішов далі. Я зрозумів, що припустився помилки, і решту дня ми йшли мовчки, повільно простуючи пласкою рівниною, вкритою дрібним камінням із гострими краями. Ми йшли серед кактусів, полохаючи силу-силенну ящірок, а часом і якогось самотнього птаха, проминули безліч кактусів пейоту, та я не зронив і слова.

О шостій вечора ми дісталися до підніжжя гір на краю долини. Піднялися на виступ гори. Дон Хуан зняв свій рюкзак і сів.

Я знову зголоднів, але в нас більше не було їжі, тож я запропонував зібрати Мескаліто і йти назад до селища. Він роздратовано цмокнув губами і сказав, що ми проведемо ніч тут.

Сиділи мовчки. Ліворуч від нас була скеля, а праворуч — долина, яку ми щойно перетнули. Вона простягалася досить далеко і здавалася ширшою й не такою пласкою, як я вважав спочатку. З місця, де я сидів, було видно, що вся вона помережана невеликими пагорбами й опукlostями.

— Завтра вирушимо назад, — промовив дон Хуан, не дивлячись на мене і вказуючи на долину. — Дорогою назад збиратимемо його, переходячи через поле. Тобто ми будемо зривати його лише тоді, коли він опиниться просто на нашому шляху. Це він знаходитиме нас, аж ніяк інакше. Він знайде нас — якщо захоче.

Дон Хуан обперся спиною об скелю і, відвернувшись, продовжував говорити так, ніби крім мене тут був іще хтось:

— Ще одне. Лише я можу зривати його. Ти, можливо, нестимеш мішок або просто будеш іти попереду — я цього поки що не знаю. Але завтра ти не вказуватимеш на нього, як зробив це сьогодні!

— Мені шкода, доне Хуане.

— Усе гаразд. Ти не знав.

— Ваш доброчинець учив вас цього всього про Мескаліто?

— Ні! Ніхто не вчив мене знанню про нього. Сам захисник був моїм учителем.

— То Мескаліто схожий на людину, з якою можна поговорити?

— Ні, не схожий.

— Як же він тоді вчить?

Дон Хуан помовчав, а тоді спитав:

— Пам'ятаєш той випадок, коли ти грався з ним? Адже ти розумів його, чи не так?

— Так, розумів.

— Саме в такий спосіб він і вчить. Тоді ти цього не знав, але якби ти був уважний до нього, він би говорив з тобою.

— Коли?

— Коли ти вперше його побачив.

Здавалося, що мої розпитування дуже його дратують. Я сказав, що мушу розпитувати про все, бо хочу дізнатися якомога більше.

— Питай не мене, — мовив він із лукавою усмішкою. — Питай його. Наступного разу, коли його побачиш, запитай у нього про все, що хочеш дізнатися.

— Отже, Мескаліто все ж схожий на людину, з якою можна говорити...

Він не дав мені закінчити. Відвернувся, узяв флягу, спустився з виступу і зник за скелею. Мені не хотілося залишатись тут самому і, хоча він не кликав мене, я пішов слідом за ним. Ми пройшли близько п'ятисот футів до невеликого струмка. Дон Хуан помив руки й обличчя і наповнив флягу. Він прополоскав водою рота, але не пив. Я зачерпнув руками трохи води й почав ковтати, але він зупинив мене, сказавши, що пити зараз не обов'язково.

Він передав мені флягу й пішов назад до скельного виступу. Повернувшись туди, ми знову сіли обличчям до долини, притулившись спинами до скелястої стіни. Я запитав, чи не можна розвести багаття. Він зреагував так, ніби запитувати про такі речі було немислимо. Він сказав, що цієї ночі ми — гості Мескаліто, і він подбає про те, щоб нам було тепло.

Настали сутінки. Дон Хуан дістав зі свого мішка дві тонкі бавовняні ковдри, кинув одну мені на коліна й сів, схрестивши ноги і накинувши другу собі на плечі. Долина внизу під нами була темна, її краї вже розпливалися у вечірній імлі.

Дон Хуан сидів нерухомо, обличчям до пейотового поля. Мені в лице невпинно віяв вітерець.

— Сутінки — це прощілина між світами, — тихо промовив він, не повертаючись до мене.

Я не запитав, що він має на увазі. Мої очі втомилися. Мене несподівано охопило піднесення, я мав якесь дивне, непереборне бажання плакати!

Я ліг долілиць, лежати на твердому камені було дуже незручно, і мені доводилося змінювати положення кожні кілька хвилин. Нарешті я сів, схрестив ноги й накинув ковдру на плечі. На мій подив, ця поза виявилася надзвичайно зручна, і я заснув.

Прокинувшись, я почув голос дона Хуана, — він звертався до мене. Було дуже темно. Я не міг добре його розгледіти. Не розібрав, що каже, але пішов за ним, коли він почав спускатися зі скельного виступу. Через темряву ми рухалися дуже обережно, принаймні я. Ми зупинилися біля підніжжя стрімкого бескиду. Дон Хуан сів і знаком велів мені сісти ліворуч від себе. Він розстебнув сорочку й дістав шкіряний мішечок, розв'язав і поклав на землю перед собою. У мішечку були сушені бутони пейоту.

Після тривалої паузи дон Хуан витяг один бутон. Тримав його в правій руці, потираючи між великим і вказівним пальцями, тихо і монотонно щось наспівуючи. Раптом видав жакливий крик:

— Аїіііі!

Це було щось абсолютно химерне і неочікуване для мене. Я сторопів від жаху. Я неясно бачив, як дон Хуан підносить бутон пейоту до рота й починає жувати його. Через якусь мить він підняв із землі мішечок, нахилився до мене й пошепки велів взяти його, витягти звідти один мескаліто, знову покласти мішечок перед нами, а потім зробити все достоту так само, як робив він.

Я витяг бутон пейоту і потер його, як це робив дон Хуан. Він тим часом монотонно співав, розгойдуючись назад і вперед. Я кілька разів намагався покласти бутон до рота, але мене бентежила необхідність кричати. Потім, ніби уві сні, з мене вихопився неймовірний пронизливий зойк:

— Аїіііі!

На мить мені здалося, що це крикнув хтось інший. Я знову відчув наслідки нервового шоку в животі. Падав назад. Непритомнів. Поклав бутон пейоту до рота й почав жувати. Через якийсь час дон Хуан витяг з мішечка ще один бутон. Я з полегшенням побачив, що він поклав його собі до рота після короткого монотонного співу. Він передав мішечок мені, і я знову поставив його перед нами після того, як витяг звідти один бутон. Цей цикл повторився п'ять разів, поки я вперше зауважив ознаки спраги. Я взяв флягу, щоб напиться, але дон Хуан сказав мені не пити, а лише прополоскати рота, інакше мене знудить.

Я кілька разів ретельно прополоскав рота. У якийсь момент бажання пити стало непереборною спокусою, і я ковтнув трохи води. Негайно мій шлунок почали зводити судоми. Я очікував безболісного й легкого виверження рідини з рота, як це було під час мого першого досвіду з пейотом, але, на мій подив, мав лише звичайне відчуття блювання. Проте воно тривало недовго.

Дон Хуан узяв іще один бутон і передав мені мішечок, і цикл відновився, й повторювався, аж поки я не зжував чотирнадцять бутонів. На цей час зникли всі відчуття спраги, холоду й незручності, які виникали на початку процедури. Натомість я відчував незвичайне тепло й збудження. Взяв флягу, щоб прополоскати рота, але вона була порожня.

— Може, ходімо до струмка, доне Хуане?

Звук мого голосу не вийшов у мене з рота, а вдарив у верхнє піднебіння, відбився від нього в горло і почав луною перекочуватися в роті. Луна була м'яка та мелодійна, вона, здавалося, мала крила, які тріпотіли в моєму горлі. Її торкання тішило мене. Я стежив за її рухами, поки вона не стихла зовсім.

Я повторив запитання. Мій голос прозвучав так, ніби я говорив у середині склепу.

Дон Хуан не відповів. Я встав і пішов у напрямку струмка. Озирнувся, щоб побачити, чи не йде дон Хуан за мною, але він, здавалося, уважно прислухався до чогось.

Він зробив рукою владний жест, наказуючи мені не шуміти.

— Абутол [?] уже тут! — промовив він.

Я ніколи раніше не чув цього слова й не знав, чи слід мені запитати в дон Хуана, що воно означає, коли раптом вчув якийсь шум, схожий на дзиччання у вухах. Гучність звуку дедалі посилювалась, поки він не став схожий на вібрацію, спричинювану велетенською тріскачкою-ревун¹. Це тривало якусь коротку мить, а потім звук поступово стишувався, і невдовзі навколо знову запанувала ціл-

¹ Тріскачка-ревун (англ.: bull-roarer) — дерев'яна дощечка, прив'язана до мотузки, що при розкручуванні над головою видає ревіння; використовується в ритуальних цілях шаманам, зокрема в племені хопі [Норі] на північному сході Арізони.

ковита тиша. Несамовитість та інтенсивність цього шуму вжахнули мене. Я так сильно трусився, що ледве тримався на ногах, і все ж моє мислення було бездоганно раціональним. Якщо кілька хвилин тому я відчував сонливість, то тепер вона повністю зникла, змінившись абсолютною ясністю. Шум нагадав мені один науково-фантастичний фільм, у якому гігантська бджола гуділа крилами, вилітаючи із зони атомної радіації. Я засміявся від цієї думки. Побачив, як дон Хуан знову сідає у свою розслаблену позу. І раптом образ гігантської бджоли знову навідав мене. Він був реальніший, ніж звичайні думки. Він стояв осторонь від усього, оточений неймовірною ясністю. Усе інше зникло з моєї голови. Цей стан ясності розуму, який не мав прецедентів у моєму житті, спричинив новий напад жаху.

Я почав пітніти. Нахилився до дона Хуана, щоб сказати йому, що мені лячно. Його обличчя було в кількох дюймах від мого. Він дивився на мене, але його очі були очима бджоли. Вони були схожі на круглі лінзи, які світилися в темряві власним світлом. Його губи були витягнуті вперед, і з них виходив схожий на якесь бубоніння звук: «Пету-пе-ту-пет-ту». Я відстрибнув назад, ледь не вривавшись у скелю за спиною. Протягом, як мені здавалося, нескінченно довгого часу я відчував нестерпний жах. Я задихався і скиглив. Піт примерзав до моєї шкіри, змушуючи мене залякнутися у незграбній позі. Потім я почув голос дона Хуана, який казав:

— Підводься! Ворушися! Підводься!

Картинка перед очима зникла, і я знову бачив його знайоме обличчя.

— Я піду по воду, — сказав я після ще одного нескінченно довгого проміжку часу. Мій голос надломлювався. Я через силу вимовляв слова. Дон Хуан кивнув на знак згоди. Віддаляючись від підніжжя бескиду, я раптом збагнув, що мій страх зник так само швидко й загадково, як і з'явився.

Наблизившись до струмка, я зауважив, що можу бачити геть усе на своєму шляху. Згадав, що якусь хвилину тому чітко бачив дону Хуана, хоча перед тим ледве міг розрізнити його силует. Я зупинився й подивився вдалечінь — бачив всю долину, від краю до краю. І абсолютно чітко розгледів там декілька валунів. Подумав, що вже,

мабуть, світає, але тут мені спало на думку, що я просто міг згубити лік часові. Я подивився на годинник. Було десять хвилин на першу! Перевірив, чи годинник працює. Це не міг бути полудень, — отже, зараз мала бути північ! Я вирішив швидко збігти до води й повернутися на бескид, але тут помітив, що дон Хуан спускається, і зачекав на нього. Сказав йому, що можу бачити в темряві.

Він довгий час пильно дивився на мене, не промовивши жодного слова, а якщо й казав щось, — можливо, я просто не почув, бо цілковито зосередився на своїй новій унікальній здатності бачити в темряві. Я міг розрізнити навіть найдрібніші камінчики в піску. Часом усе було таке чітке, що здавалося, ніби зараз світає або вечоріє. Потім усе навколо темнішало, відтак світлішало знову. Невдовзі я збагнув, що періоди світла відповідали діастолі¹ мого серця, а періоди темряви — систолі. Світ змінювався зі світлого на темний і знову на світлий з кожним ударом мого серця.

Я був повністю поглинутий цим відкриттям, коли знову з'явився той самий дивний звук, який я вже чув раніше. Мої м'язи одразу задерев'яніли.

— Ануктал [так я почув цього разу] тут, — промовив дон Хуан. Рев здавався мені таким оглушливим, таким нестерпним, що все інше не мало ніякого значення. Коли він ущух, я зауважив раптове збільшення кількості води переді мною. Струмок, який іще хвилину тому був вужчий, ніж один фут, вийшов із берегів, перетворившись на гігантське озеро. Звідкись згори на його поверхню падало світло, ніби пробиваючись крізь густе листя. Час від часу вода на мить спалахувала золотом і блискучою чорнотою. Відтак знову поринала в нічим не освітлювану темряву, майже непроглядну й водночас якось незвично присутню.

Я не пам'ятаю, як довго сидів навпочіпки на березі чорного озера, дивлячись на нього. Рев, певне, тим часом стих, бо мене різко висмикнуло назад (до реальності?) знову те саме жахаюче дзижчання. Я озирнувся в пошуках дона Хуана. Побачив, як він піднімається

¹ Діастола і систола — фази серцевого циклу, ритмічне розслаблення і скорочення серцевого м'яза.

вгору і зникає за скельним виступом. Проте відчуття, що я залишився сам, зовсім мене не турбувало, я і далі сидів навпочіпки в стані абсолютної впевненості й самозабуття. Знову стало чути рев, він був дуже інтенсивний, як шум сильного вітру. Прислухаючись до нього якомога уважніше, я зумів розрізнити певну мелодію. Вона складалася зі схожих на людські голоси високих звуків у супроводі великого барабана з дуже глибоким низьким звучанням. Я зосередив усю свою увагу на цій мелодії і знову помітив, що діастола і систола мого серця збігаються зі звуками барабана й ритмом музики.

Я підвівся, і мелодія враз замовкла. Спробував почути удари серця, але більше не міг їх розрізнити. Знову сів навпочіпки, гадаючи, що, можливо, саме положення мого тіла викликало ці звуки або спричинювало їхню появу. Проте нічого не відбулося! Ані звуку! Навіть звуку мого серця! Я подумав, що з мене годі, але коли встав, щоб піти звідти, то відчув, як здригається земля. Земля у мене під ногами хиталася. Я втрачав рівновагу. Впав назад і лежав горілиць, поки земля несамовито розхитувалася. Я намагався вхопитися за якийсь камінь чи рослину, але піді мною щось ковзалося. Я підстрибнув угору, постояв якусь мить і знову впав. Земля, на якій я сидів, рухалася, зісковзуючи у воду, як пліт. Я був нерухомий, скутий жахом, таким же незвичайним, суцільним та абсолютним, як і все інше.

Я рухався водами чорного озера, зіп'явшись на клаптик ґрунту, схожий на земляну колоду. Було відчуття, наче течія відносить мене у південному напрямку. Я бачив, як тече і вирує вода навколо мене. На дотик вона була холодна і якась дивно важка. Мені здавалося, ніби вона жива.

Я не міг розрізнити ані берегів, ані якихось наземних орієнтирів, і не можу пригадати свої думки або почуття, що мали приходити до мене під час цієї подорожі. Після довгих, як здавалося, годин плавання мій пліт повернув під прямим кутом ліворуч, на схід. Він проплив по воді ще на якусь дуже коротку відстань і несподівано у щось врізався. Від удару мене різко кинуло вперед. Я заплющив очі й відчув гострий біль, забившись об землю колінами і витягнутими перед собою руками. Через якусь мить відкрив очі. Я лежав на голій землі. Це було так, ніби моя земляна колода злилася з ґрунтом. Я сів

і роззирнувся. Вода відступала! Вона рухалась назад, ніби хвиля, що відкочується від берега, аж поки не зникла зовсім.

Я просидів там довгий час, намагаючись звести докупи думки й організувати всі останні події в одне зв'язне ціле. Усе моє тіло боліло. Горло було, як відкрита рана, я прокусив собі губи, коли «приземлився». Я встав. Вітер допоміг мені усвідомити, що я змерз. Мій одяг був мокрий до нитки. Мої долоні, щелепи й коліна трусилися так сильно, що мені довелося знову лягти. Краплі поту затікали в очі й палили їх, поки я не заволав від болю.

Трохи згодом я опанував себе й підвівся. У густих сутінках було дуже добре видно все навколо. Я ступив кілька кроків. До мене долинув виразний звук багатьох людських голосів. Здавалося, вони гучно про щось розмовляють. Я рушив на звук, пройшов десь із п'ятдесят ярдів і раптово зупинився. Я опинився у глухому куті. Місце, де я стояв, нагадувало загін для худоби, утворений з величезних брил. Я побачив ще один ряд брил, а за ним ще один, і ще, аж поки вони не зливалися зі стрімким бескидом. З-поміж них долинала надзвичайно вишукана музика. Це був плинний, безперервний і якийсь надприродний потік звуків.

Біля підніжжя однієї з брил я побачив чоловіка, що сидів на землі, його обличчя було повернуте майже у профіль. Я наблизився до нього на відстань приблизно в десять футів, тоді він повернув голову й подивився на мене. Я зупинився — його очі були водою, яку я щойно бачив! Вони мали такий самий величезний об'єм і яскрили золотим і чорним кольорами. Голова в нього була загострена, ніби полуниця, його шкіра мала зелений колір і була поцяткована безліччю бородавок. За винятком загостреної форми, його голова була достоту як поверхня кактуса пейот. Я стояв перед ним, втупившись в нього поглядом, був не в змозі відвести очей. Я мав таке відчуття, ніби він навмисно тисне на мою грудну клітку силою свого погляду. Я задихався. Втратив рівновагу і впав на землю. Він відвів погляд убік. Я почув, що він говорить до мене. Спершу його голос був схожий на м'яке шелестіння легкого бризу. Потім я чув його вже як музику — ніби це була мелодія голосів — і я «знав», що вона каже: «Чого ти хочеш?»

Я став перед ним навколішки й почав розповідати про моє життя, а потім заплакав. Він знову подивився на мене. Я відчував, як

його погляд відносить мене кудись, і подумав, що ось зараз настала мить моєї смерті. Він зробив мені знак підійти ближче. Якусь мить я вагався, а потім зробив крок уперед. Коли я наблизився до нього, він відвів очі і показав мені тильний бік своєї долоні. Мелодія сказала: «Дивися!» Посередині долоні був круглий отвір. «Дивися!» — сказала мелодія знову. Я подивився в отвір і побачив там себе. Я був дуже старий та немічний і біг, зіщулившись, поміж якихось яскравих іскор, що літали скрізь навколо мене. Відтак три іскри влучили в мене: дві — у голову й одна — у ліве плече. Моя постать в отворі випрямилася на якусь мить, прийнявши вертикальне положення, а потім зникла разом із отвором.

Мескаліто знову перевів очі на мене. Вони були так близько, що я «почув», як вони м'яко гудуть тим самим дуже специфічним звуком, що його я вже багато разів чув цієї ночі. Поступово його очі вияснювалися, аж поки не стали схожі на тихий ставок із брижами, що їх утворювали золоті й чорні іскри.

Він знову відвів погляд і відстрибнув, ніби цвіркун, десь на п'ятдесят ярдів. Він стрибнув ще раз і ще — і зник з очей.

Наступне, що пам'ятаю, — як я почав іти. Щоби зорієнтуватися, я в дуже раціональний спосіб намагався розпізнати якісь об'єкти місцевості, наприклад, гори вдалині. Протягом усього досвіду я постійно переймався визначенням сторін світу і вважав, що північ має бути ліворуч. Я досить довго йшов у цьому напрямку, поки раптом збагнув, що вже настав день і я більше не використовую моє «нічне бачення». Я згадав, що маю годинник, і подивився на час. Була восьма година.

Близько десятої я дістався до скельного виступу, на якому був минулого вечора. Дон Хуан лежав на землі й спав.

— Де ти був? — запитав він.

Я сів, щоб перевести подих.

Після тривалого мовчання він запитав:

— Ти бачив його?

Я почав розповідати йому всю послідовність моїх досвідів із самого початку, але він перервав мене, сказавши, що єдина важлива

річ — це бачив я його чи ні. Він запитав, як близько був від мене Мескаліто. Я сказав, що майже торкався його.

Ця частина моєї розповіді зацікавила дон Хуана. Він уважно вислухав кожну деталь без жодних коментарів, перериваючи мене лише для того, щоб запитати про форму створіння, яке я бачив, його настрої та інші подробиці щодо нього. Було вже близько полудня, коли дон Хуан, очевидно, задовольнився почутим від мене. Він устав і повісив мені на груди брезентовий мішок, закріпивши його ремінцями, відтак велів мені йти за ним і сказав, що зрізатиме Мескаліто, а я маю брати його до рук і обережно класти в мішок.

Ми випили трохи води й вирушили в дорогу. Коли дійшли до краю долини, він, здавалося, якусь мить вагався перед тим, як обрати напрямок руху. Щойно рішення було прийняте, далі ми весь час ішли просто вперед.

Щоразу, як ми підходили до рослини пейоту, він сідав перед нею навпочіпки і дуже обережно зрізав верхівку своїм коротким ножем-пилкою. Дон Хуан робив розріз на рівні землі, а потім посипав «рану», як він називав її, порошком із чистої сірки, що його він ніс у шкіряному мішечку. Тримав щойно зрізаний бутон кактуса у лівій руці, а порошок насипав правою. Потім підводився і простягав мені бутон, який я, відповідно до його настанов, брав обома руками і клав у мішок.

— Стій рівно і пильнуй, щоб мішок не торкнувся землі, або кущів, чи будь-чого ще, — раз у раз повторював він, ніби вважаючи, що я можу забути.

Ми зібрали шістдесят п'ять бутонів. Коли мішок був цілком заповнений, дон Хуан перемістив його мені на спину, а на грудях за допомогою ремінців закріпив інший. На той час, як ми перетнули долину, ми мали два повні мішки, в яких було сто десять бутонів пейоту. Мішки були такі важкі й громіздкі, що я ледве пересував ноги під їхньою вагою.

Дон Хуан пошепки сказав мені, що мішки такі важкі, бо Мескаліто хоче повернутися до землі. Він пояснив, що саме смуток через розставання зі своєю домівкою робить Мескаліто важким, і моє непросте завдання полягає в тому, щоб у жодному разі не дати міш-

кам торкнутися землі, бо інакше Мескаліто ніколи не дозволить мені прийняти його знову.

В якийсь момент тиск ременів на мої плечі став нестерпним. Щось із надзвичайною силою тягнуло мене донизу. Мене охопив сильний страх. Я помітив, що почав іти швидше, майже біг, — можна сказати, підбігцем наздоганяв дона Хуана.

Раптом вага на моїй спині та грудях відчутно зменшилася. Вантаж став легкий, ніби в мішках була губка. Я легко бігцем наздогнав дона Хуана, який ішов попереду, і сказав йому, що більше не відчуваю ваги. Він пояснив, що ми вже покинули домівку Мескаліто.

Вівторок, 3 липня 1962 року

— Я гадаю, що Мескаліто майже прийняв тебе, — мовив дон Хуан.

— Чому ви говорите, що він *майже* прийняв мене, доне Хуане?

— Він тебе не вбив і навіть не завдав тобі ніякої шкоди. Він добряче тебе налякав, але в цьому не було нічого поганого. Якби він узагалі тебе не прийняв, то з'явився б тобі в подібні страхотливого, сповненого люти чудовиська. Дехто з людей пізнав на собі, що таке справжній жах, коли зустріли його й не були ним прийняті.

— Якщо він такий страшний, чому ви не розповіли мені про це до того, як взяли мене в поле?

— Ти не маєш мужності, щоб свідомо шукати його. Я подумав, що буде краще, якщо ти не знатимеш.

— Але ж я міг померти, доне Хуане!

— Так, міг. Але я був певен, що для тебе все минеться добре. Він уже грався з тобою одного разу і не зробив тобі нічого поганого. Я вважав, що цього разу він також поставиться до тебе зі співчуттям.

Я запитав, чи він справді гадає, що Мескаліто був до мене прихильний. Мій досвід був жаский, я почувався так, ніби ось-ось помру від страху.

Він сказав, що Мескаліто був надзвичайно добрий зі мною, бо показав мені сцену, яка була відповіддю на запитання. Дон Хуан сказав, що Мескаліто дав мені урок. Я запитав, який це був урок і що він означав. Він сказав, що неможливо відповісти на це за-

питання, бо я був занадто наляканий, щоб *точно* знати, про що спитав у Мескаліто.

Дон Хуан захотів прозондувати мою пам'ять і дізнатися, що саме я сказав Мескаліто перед тим, як він показав мені сцену на своїй долоні. Але я не зміг згадати. Усе, що я пам'ятав — це як упав перед ним навколішки й «сповідався йому у своїх гріхах».

Але дону Хуану, очевидно, було нецікаво говорити про це далі. Я запитав його:

— Ви можете навчити мене слів тих пісень, що ви співали?

— Ні, не можу. Ці слова — мої власні, слова, яких мене навчив сам захисник. Ці пісні — *мої* пісні. Я не можу тобі розповісти, що вони таке.

— Чому ви не можете розповісти, доне Хуане?

— Тому що ці пісні є сполучною ланкою між захисником і мною. Я впевнений, колись він навчить тебе твоїх власних пісень. Почекай до тієї пори і ніколи, абсолютно ніколи не копіюй і не запитуй про пісні, що належать іншій людині.

— А яке ім'я ви тоді вигукнули? Це ви можете мені сказати, доне Хуане?

— Ні. Його ім'я ніколи не можна вимовляти вголос, окрім як для того, щоб покликати його.

— А що як я сам захочу покликати його?

— Якщо одного дня він прийме тебе, то повідомить тобі своє ім'я. Це ім'я буде лише для тебе одного — щоб голосно кликати його або тихо промовляти самому собі. Може, він скаже тобі, що його звали Хосе. Хтозна.

— Чому не слід використовувати його ім'я, коли говориш про нього?

— Хіба ти не бачив його очей? Із захисником не можна жартувати. Тому я досі не можу звикнути з тим, що він вирішив гратися з тобою!

— Як він може бути захисником, якщо завдає шкоди деяким людям?

— Відповідь дуже проста. Мескаліто — захисник, бо він доступний кожному, хто шукає його.

— Але будь-що у світі доступне кожному, хто це шукає, хіба ні?

— Ні, не так. Союзницькі сили доступні лише для брухо, тоді як до Мескаліто може долучитися кожний.

— Але чому тоді він кривдить деяких людей?

— Не всі люблять Мескаліто, а проте ці люди також шукають його з думкою дістати якусь вигоду, не докладаючи жодних зусиль. Природно, що їхня зустріч із ним завжди сповнена неймовірного жаху.

— Що відбувається, коли він повністю приймає якусь людину?

— Він з'являється їй або в людській подобі, або як світло. Коли людина заслужить таку прихильність до себе, Мескаліто стає постійним. Відтоді він більше ніколи не змінюється. Можливо, коли ти знову зустрінешся з ним, він буде світлом, а одного дня навіть візьме тебе з собою в політ і відкриє всі свої таємниці.

— Що я маю робити, щоб досягти цього, доне Хуане?

— Ти маєш бути сильним чоловіком, і твоє життя має бути правдиве.

— Що таке «правдиве життя»?

— Життя, яке проживаєш усвідомлено, хороше, сильне життя.

Розділ 5

Час від часу дон Хуан запитував, ніби ненароком, як поживає моя рослина *Datura*. За рік, що минув відтоді, як я пересадив корінь, мій пагін виріс у великий кущ. Він дав насіння, і насінневі стручки висохли. Тож дон Хуан вирішив, що мені настав час дізнатися більше про траву диявола.

Неділя, 27 січня 1963 року

Сьогодні дон Хуан повідомив мені попередню інформацію стосовно «другої частини» кореня *Datura*, що є другим кроком у навчанні його традиції. Він сказав, що саме з другої частини кореня починається справжнє навчання, — проти неї перша частина була ніби дитяча забавка. Другу частину було необхідно опанувати й приборкати, він сказав, що її слід прийняти щонайменше двадцять разів, перш ніж можна буде переходити до третього кроку.

Я запитав:

— Що робить друга частина?

— Другу частину трави диявола використовують для *бачення*. З нею людина може літати в повітрі, щоб подивитись, що відбувається в будь-якому обраному ним місці.

— Хіба людина справді може літати в повітрі, доне Хуане?

— Чому ні? Я вже казав тобі, трава диявола для тих, хто шукає силу. Людина, яка приборкає другу частину, може використовувати траву диявола, щоб робити неуявленні речі, аби дістати ще більше сили.

— Які це речі, доне Хуане?

— Цього я не можу тобі розповісти. У кожної людини це інакше.

Понеділок, 28 січня 1963 року

Дон Хуан сказав:

— Якщо ти успішно пройдеш цей другий етап, я зможу показати тобі ще лише один крок. Під час мого навчання з травою диявола я зрозумів, що вона не для мене, і більше ніколи не йшов її стежкою.

— Що спонукало вас відмовитися від неї?

— Щоразу, коли я намагався використати її, трава диявола ледве не вбивала мене. Одного разу все було так кепсько, що я вже думав — мені кінець. І все ж мені вдалося уникнути всього цього болю.

— Як? Є якийсь особливий спосіб уникнути болю?

— Так, є один спосіб.

— Що це, якась формула, процедура абощо?

— Це спосіб схоплювання речей. Наприклад, коли я вчився траві диявола, я був занадто жадібний і нетерплячий. Я хапався за речі так само, як діти хапаються за солодощі. Трава диявола — це лише одна з мільйона стежок. Будь-що у світі — лише одна стежка з мільйона [*un camino entre cantidades de caminos*]. Тому ти завжди мусиш пам'ятати, що будь-яка стежка — це лише стежка, і якщо відчуваєш, що не слід іти нею, то не повинен залишатися на ній за жодних обставин. Щоб мати таку ясність, ти мусиш вести дисципліноване життя. Лише тоді знатимеш, що будь-яка стежка — це лише одна з багатьох стежок, і немає нічого ганебного ні для тебе самого, ані для будь-кого іншого в тому, щоб зійти з неї, якщо твоє серце каже тобі зробити це. Але твоє рішення йти далі цією стежкою чи облишити її мусить бути вільне від страху та честолюбства. Я застерігаю тебе від цього. Дивися на кожну стежку пильно й усвідомлено. Випробуй її стільки разів, скільки вважатимеш за необхідне. Потім постав самому собі, і тільки самому собі, одне запитання. Це запитання, яке ставлять лише дуже старі люди. Мій доброчинець розповів мені про нього одного разу, коли я був молодий, та моя кров була тоді занадто гаряча, щоб я міг його зрозуміти. Тепер я справді розумію його. Я скажу тобі, що воно таке: Чи має ця стежка серце? Усі стежки одна-

кові: вони ведуть в нікуди. Вони ведуть через кущі або в кущі. Я можу сказати, що в моєму власному житті пройшов довгі, довгі стежки, але зараз я не перебуваю ніде. Тепер запитання мого добродія набуло для мене сенсу. Чи має ця стежка серце? Якщо так, то це добра стежка, якщо ні, — то не буде з неї ніякого пуття. Обидві стежки ведуть в нікуди, але одна має серце, а інша — ні. Одна стежка дарує радісну подорож: доки ти йдеш нею, ви становите одне ціле. Інша змусить тебе проклинати життя. Одна стежка робить тебе сильним, інша — слабким.

Неділя, 21 квітня 1963 року

Після полудня у вівторок, 16 квітня, ми з доном Хуаном вирушили до пагорбів, до його рослин *Datura*. Там він велів мені залишити його самого і зачекати в машині. Він повернувся приблизно через три години, несучи якийсь клунок, загорнутий у червону тканину. Коли ми вирушили у зворотній шлях до його оселі, він вказав на клунок і повідомив, що це його останній подарунок для мене.

Я запитав, чи не хоче він сказати, що більше не вчитиме мене. Він пояснив, що говорив лише про те, що я тепер маю свою цілком дозрілу рослину і більше не потребуватиму його рослин.

Ближче до вечора ми сіли в його кімнаті, він дістав ретельно оброблену ступку й товкачик. Чаша ступки була приблизно шість дюймів у діаметрі. Він розкрив великий клунок, повний маленьких згортоків, відібрав два з них і поклав їх на солом'яну мату поруч зі мною, відтак додав до них ще чотири згортки такого самого розміру з принесеного ним додому клунка. Він сказав, що в них міститься насіння, яке я маю розтерти на дрібний порошок. Він розгорнув перший згорток і висипав трохи його вмісту всередину ступки. Насіння було сухе, округлої форми, і мало жовтувато-коричневий колір паленого цукру.

Я почав працювати товкачиком, через якусь хвилю він поправив мене. Він сказав мені спершу притиснути товкачик до одного боку ступки, а потім ковзати ним через дно і далі вгору з протилежного боку. Я запитав, що він збирається робити з порошком. Він не захотів говорити про це.

Першу порцію насіння було надзвичайно важко розмелювати. Мені знадобилося чотири години, щоб закінчити цю роботу. Через позу, в якій я сидів, боліла спина. Я ліг і хотів там одразу й заснути, але дон Хуан розгорнув наступний мішечок і відсипав трохи його вмісту в ступку. Цього разу насіння було трохи темніше, ніж у першій порції, і збивалося в грудки. Решта вмісту мішечка нагадувала порошок з дуже маленьких округлих темних зерняток.

Я хотів чогось попоїсти, але дон Хуан сказав, що якщо я бажаю вчитися, то мушу дотримуватись правила, а правило таке: пізнаючи таємниці другої частини кореня, мені можна лише випити трохи води.

Третій мішечок містив десь із жменю живих чорних жуків-зерноїдів. А в останньому мішечку було трохи свіжого білого насіння дуже м'якої, майже кашоподібної консистенції, що, втім, виявилось волокнистим і важко піддавалося розтиранню на однорідну пасту, як вимагав дон Хуан. Після того, як я закінчив розтирати вміст чотирьох мішечків, дон Хуан відміряв дві чашки зеленкуватої води, налив її в глиняний горщик і поставив горщик на вогонь. Коли вода закипіла, він висипав у неї першу порцію подрібненого на порошок насіння. Він розмішував вариво у горщику видовженим і загостреним на кінці шматком дерева чи кістки, який носив у шкіряній торбинці. Щойно вода закипіла знову, він додав один за одним інші інгредієнти, дотримуючись тієї самої процедури. Відтак додав ще одну чашку тієї самої води й залишив суміш повільно кипіти на малому вогні.

Потім він сказав, що настав час розтерти корінь. Обережно витяг довгий шматок кореня *Datura* з принесеного ним додому клунка. Корінь мав приблизно шістнадцять дюймів у довжину. Він був товстий, десь півтора дюйма в діаметрі. Дон Хуан повідомив, що це друга частина, і що він знову сам відміряв цю другу частину, бо це ще був його корінь. Він сказав, що коли я братимуся за траву диявола наступного разу, я відмірятиму свій власний корінь сам.

Він підштовхнув велику ступку до мене, і я почав товкти корінь достоту так само, як він розминав першу частину. Він провів мене через ті самі кроки, і ми знову залишили розтертий корінь мокнути у воді на нічному повітрі. На той час кипляче вариво в глиняному

горщику вже загусло. Дон Хуан зняв горщик з вогню, поклав його у підвісну сітку й почепив її до сволюку посеред кімнати.

17 квітня, десь о восьмій годині ранку, ми з доном Хуаном почали визолювати екстракт кореня водою. Було ясно та сонячно, і дон Хуан витлумачив погожий день як знак того, що я подобаюся траві диявола, і сказав, що, дивлячись на мене, може лише згадувати, яка лиха вона була з ним.

Процедура, якої ми дотримувалися під час визолювання екстракту кореня, була та сама, що я спостерігав для першої частини. До настання вечора, коли ми злили воду вже увосьме, на дні посудини лишилося трохи жовтуватої речовини.

Ми повернулися до його кімнати, де досі зоставалися два мішечки, яких він іще не торкався. Він розкрив один із них, ковзнув усередину однією рукою, а іншою затис відкритий край мішечка навколо зап'ястка. Судячи з того, як рухалася його рука в мішечку, він, очевидно, щось у ній тримав. Зненацька він швидким рухом стягнув мішечок зі своєї руки, вивернувши його навиворіт, як рукавичку, і сунув руку мені просто в обличчя. В руці була ящірка. Її голова опинилась в кількох дюймах від моїх очей. Із пащею ящірки щось було не так. Я пильно приглядався якусь мить, а потім мимоволі відсахнувся. Рот ящірки був зашитий грубими стібками. Дон Хуан наказав мені взяти ящірку в ліву руку. Я міцно затис її, а вона звивалася у моїй долоні. Мені до горла підступила нудота. Долоні враз спітніли.

Він узяв останній мішечок і, повторюючи ті самі рухи, витяг з нього іншу ящірку. Так само потримав її просто перед моїм обличчям. Я побачив, що в неї були зашиті повіки. Дон Хуан велів мені взяти цю ящірку в праву руку.

На той час, коли в моїх руках опинилися обидві ящірки, я відчував, що мене ось-ось знудить. Я мав непереборне бажання кинути їх і чимдуж забиратися звідти.

— Не роздуши їх! — сказав дон Хуан, і звук його голосу приніс мені відчуття полегшення й напряду. Він запитав, що зі мною негаразд. Намагався бути серйозним, але не зміг втримати незворушний вираз обличчя й розсміявся. Я спробував послабити хватку, але мої долоні так сильно пітніли, що ящірки почали вислизати з них. Їхні

маленькі гострі пазури шкрябали мені руки, викликаючи неймовірне відчуття огиди і нудоти. Я заплющив очі й міцно стиснув зуби. Одна з ящірок уже майже видряпалася мені на зап'ясток, їй досить було лише висмикнути голову з-поміж моїх пальців, щоб остаточно звільнитися. Я мав якесь дивне відчуття фізичного розпачу, надзвичайно сильного дискомфорту і просичав дону Хуану крізь зуби, щоб він забрав від мене цих бісових тварюк. Моя голова безконтрольно трусилася. Він дивився на мене з цікавістю. Я гарчав, як ведмідь, і тремтів усім тілом. Він опустил ящірок назад у їхні мішечки і зайшовся сміхом. Я також хотів засміятися, але мій шлунок був геть розладнаний. Я ліг на землю.

Я пояснив йому, що на мене так вплинуло відчуття пазурів ящірок на моїх долонях, на це він сказав, що існує сила-силенна речей, які можуть довести чоловіка до божевілля, особливо якщо він не має рішучості, спрямованості до мети, необхідних для навчання, — але якщо чоловік має чіткий, непохитний намір, ніякі емоції не стануть йому на заваді, бо він здатен контролювати їх.

Дон Хуан трохи зачекав, а потім, повторивши всі свої попередні рухи, знову передав мені ящірок. Він велів тримати їх догори головами і м'яко потирати ними мої скроні, запитуючи в них що-небудь з того, про що я хочу дізнатися.

Спершу я не зрозумів, чого він хоче від мене. Він знову сказав мені поставити ящіркам будь-яке запитання, на яке я сам не в змозі знайти відповідь. Він навів мені цілу низку прикладів: я міг би дізнатися щось про людей, з якими зазвичай не бачуся, або про загублені речі, або про місця, в яких ніколи не був. Лише тоді я збагнув, що він говорить про *ворожіння*. Мене охопило дуже сильне збудження. Моє серце закалатало. Я відчув, що мені в грудях забракло повітря.

Він застеріг, щоб під час мого першого такого досвіду я не запитував ні про що особисте, і сказав, що мені краще думати про щось, не пов'язане зі мною. Я мав думати швидко й чітко, бо потім мої думки вже не можна буде змінити на інші.

Я гарячково намагався подумати про щось таке, що я хотів би з'ясувати. Дон Хуан наполегливо квапив мене, і я був дуже здивований, коли зрозумів, що не можу подумки знайти геть нічого, про що хотів би запитати в ящірок.

Після болісно довгої паузи я нарешті подумав про одну річ. Якийсь час тому з читальної зали вкрали велику кількість книжок. Це запитання не було особистим, і все ж мені було цікаво дізнатися відповідь на нього. Я не мав жодних заздалегідь сформованих уявлень щодо людини чи людей, які взяли книжки. Я потер ящірками мої скроні, запитуючи, хто був крадієм.

Невдовзі дон Хуан поклав ящірок у мішечки і сказав, що стосовно кореня і пасти немає якихось великих таємниць. Пасту готують для того, щоб дати напрямок, а корінь робить речі зрозумілими. Але справжня таємниця — це ящірки. За його словами, саме вони є ключем до всього мольфування з другою частиною кореня. Я запитав його, чи ці ящірки ці якісь особливі, і дістав ствердну відповідь. Він сказав, що вони мають бути з тієї самої місцевості, що й власна рослина ворожбита, вони мають бути його друзями. А щоб потоваришувати з ящірками, необхідно довгий час дбати про них. Ворожбит мав зміцнювати свою дружбу з ящірками, годуючи їх і промовляючи до них добрі слова.

Я запитав, чому їхня дружба така важлива. Він сказав, що ящірки дозволять упіймати себе лише тому, кого вони знають, і кожен, хто приймає траву диявола всерйоз, має так само серйозно ставитися до ящірок. Як правило, сказав він, їх слід ловити вже після того, як будуть приготовані паста й корінь. Ловами треба займатися в надвечірній час. Якщо не завести з ящірками міцної дружби, сказав він, то на безуспішні спроби впіймати їх можна згаяти кілька днів, при цьому сама паста придатна для використання лише один день. Відтак він дав мені докладні інструкції стосовно процедури, якої треба дотримуватися після того, як ящірки будуть спіймані.

— Щойно ти зловиш ящірок, поклади їх в окремі мішечки. Потім дістань першу й поговори з нею. Перепроси її за те, що завдаєш їй болю, і благай допомогти тобі. Потім дерев'яною голкою заший їй рота. Для цього використовуй волокна агави й один із шипів чайо. Затягуй стібки туго. Далі скажи другій ящірці те саме і заший їй повіки. Ти маєш встигнути зробити все це, поки не почне смеркати. Візьми ящірку із зашитою пащею і поясни їй, про що хочеш дізнатися. Попрохай її піти й подивитися для тебе, скажи їй, що ти мусив за-

шити їй рота, щоб вона поспішала назад до тебе і дорогою не розмовляла ні з ким іншим. Дай ящірці поборсатися в пасті після того, як намастиш їй голову, потім поклади її на землю. Якщо вона піде в напрямку твого щастя, мольфування буде успішне й легке. Якщо піде в протилежний бік, воно буде невдале. Якщо ящірка рушить до тебе (на південь), ти можеш очікувати на щось навіть більше, ніж звичайне щастя, але якщо вона піде в напрямку від тебе (на північ), то мольфування буде страшенно важке. Ти можеш навіть померти! Тому якщо ящірка піде від тебе, це буде слухний час усе припинити. У цю мить ти можеш прийняти рішення облишити ворожіння. Якщо ти вчиниш так, то втратиш свою здатність керувати ящірками, але це краще, ніж втратити життя. З іншого боку, ти можеш вирішити продовжувати мольфування далі, попри мою пересторогу. У цьому разі твій наступний крок — дістати другу ящірку й сказати їй, щоб вона вислухала розповідь своєї сестри й переповіла її тобі.

— Але як може ящірка із зашитою пащею розповісти мені, що вона бачила? Хіба їй зашили рота не для того, щоб вона не могла розмовляти?

— Зашита паща не дозволить їй розповісти свою історію стороннім. Кажуть, що ящірки дуже балакучі: вони залюбки зупиняються будь-де, щоб потеревенити. Хай там як, наступний крок — намастити їй пастою задню частину голови, а потім потерти її головою свою праву скроню, пильнуючи, щоб випадково не нанести пасту на центр свого лоба. На самому початку навчання добре було б прив'язувати ящірку шворкою за середину тулуба до свого правого плеча. Тоді ти не загубиш і не покалічиш її. Але в міру того, як ти прогресуватимеш і ставатимеш обізнаніший із силою трави диявола, ящірки навчатимуться коритися твоїм командам і самі міцно триматимуться на твоєму плечі. Після того, як нанесеш пасту ящіркою на свою праву скроню, занур пальці обох рук у квашу в мисці: спершу натри нею обидві скроні, а потім розмаж з обох боків голови. Паста сохне дуже швидко і її можна накладати стільки разів, скільки буде необхідно. Щоразу починай наносити пасту спершу головою ящірки, а вже потім розмажуй її пальцями. Раніше чи пізніше та ящірка, що пішла дивитися, повернеться назад і розповість усе про свою подорож сестрі, а сліпа

ящірка опише все це тобі, ніби ти з нею одного племені. Коли мольфування закінчиться, поклади ящірку на землю і відпусти, але не дивися, куди вона піде. Викопай глибоку яму голими руками і поховай у ній все, чим ти користувався.

Близько шостої години вечора дон Хуан вишкріб екстракт кореня з миски на плаский уламок глинистого сланцю, там було менше чайної ложки жовтуватого крохмалю. Він поклав половину цієї кількості в чашку й додав трохи жовтуватої води. Коловими рухами він збовтав вміст чашки, щоб розчинити речовину. Потім простягнув чашку мені й велів випити суміш. На смак вона була прісна, але залишила в роті якийсь гіркуватий присмак. Вода була занадто гаряча, і це викликало в мене роздратування. Моє серце швидко закалатало, але незабаром я знову розпружився.

Дон Хуан добув іншу посудину з пастою. Паста на вигляд була тверда і мала лискучу поверхню. Я спробував тицьнути пальцем у її твердий верхній шар, але дон Хуан підскочив до мене і відштовхнув мою руку від горщика. Він дуже розсердився, заявив, що з мого боку було дуже необачно намагатися зробити це, і якщо я справді хочу вчитися, то мені не варто бути неуважним. Показуючи на пасту, він сказав, що це — сила, і ніхто не зможе визначити, якого роду силою вона є насправді. Досить погано вже те, що нам доводиться маніпулювати нею в наших власних цілях — тут нічого не вдієш, бо ми — люди, сказав він, але нам принаймні слід ставитися до неї з належною повагою.

Суміш була схожа на вівсяну кашу. Очевидно, вона містила достатню кількість крохмалю, щоб мати таку консистенцію. Він сказав мені дістати мішечки з ящірками. Вийняв ящірку із зашитим ротом і обережно простягнув її мені. Велів взяти її лівою рукою, зачерпнути пальцем трохи пасти і розтерти її на голові ящірки, а потім покласти ящірку в горщик і тримати її там, поки паста не вкриє все її тіло.

Потім дон Хуан сказав мені витягти ящірку з горщика. Він підняв горщик і повів мене до кам'янистої місцини неподалік від його оселі. Указавши на великий камінь, він велів мені сісти перед ним, ніби це була моя рослина *Datura*, і тримаючи ящірку перед своїм

обличчям, знову пояснити їй, що я хочу дізнатися, і попрохати її піти і знайти відповідь для мене. Він порадив мені вибачитися перед ящіркою за те, що я був змушений завдати їй усіх цих прикрощів, і пообіцяти їй, що натомість я буду добрий до всіх ящірок. Потім він сказав мені тримати ящірку між середнім і підмізинним пальцями лівої руки, де він колись зробив надріз, і танцювати навколо каменя, діючи достоту так само, як тоді, коли я пересаджував корінь трави диявола, а також запитав, чи пам'ятаю я все, що робив того разу. Я відповів, що пам'ятаю. Він підкреслив, що все має бути достоту таке саме, і якщо я не пам'ятатиму чогось, то маю зачекати, поки в голові у мене все проясниться. Він дуже наполегливо застерігав мене, що якщо я діятиму занадто покvapливо й нерозважливо, то серйозно постраждаю. Його останньою настановою було те, що я маю покласти ящірку із зашитим ротом на землю й дивитися, куди вона піде, щоб мати змогу визначити результат ворожіння. Він сказав, що я не повинен навіть на одну мить відводити очей від ящірки, бо поширеним трюком ящірок є відволікти увагу і дременути кудись.

Ще не зовсім стемніло. Дон Хуан подивився на небо.

— Гаразд, я залишу тебе тут самого, — промовив він і пішов геть.

Я виконав усі його інструкції, а потім опустив ящірку на землю. Ящірка нерухомо стояла на тому місці, де я її поклав. Потім подивилася на мене, відтак побігла до каменів у східному напрямку й зникла серед них.

Я сів на землю перед каменем, ніби це була моя рослина. Глибокий смуток огорнув мене. Я запитував себе про ящірку з її зашитою пащею. Я думав про її дивну подорож і про те, як вона подивилась на мене перед тим, як побігти геть. Це були якісь химерні міркування, дратівна й надокучлива проєкція. З певного погляду я, по-своєму, також був ящіркою, яка здійснювала іншу дивну мандрівку. Можливо, моя доля полягала лише в тому, щоб дивитися, тієї миті я відчував, що мені ніколи не вдасться з'ясувати, що саме я побачив. На той час уже зовсім стемніло. Я ледве міг розрізнити камені перед собою. Я подумав про слова дона Хуана: «Сутінки — це прощілина між світами!»

Після довгих вагань я почав виконувати всі належні кроки. Хоча паста й виглядала, як вівсяна каша, на дотик вона зовсім не була схожа на вівсянку. Вона була дуже однорідна й холодна. Вона мала дуже специфічний, їдкий запах. Вона створювала відчуття холоду на шкірі й швидко висихала. Я намастив скроні одинадцять разів, не помітивши ніякого ефекту. Я дуже ретельно намагався відзначити будь-які зміни в сприйнятті чи настрої, бо взагалі не знав, чого мені слід очікувати. Правду кажучи, для мене досі залишалася незбагненною природа цього досвіду, тож я продовжував шукати ключі до розгадки.

Паста висохла й почала злущуватися зі скронь. Я збирався нанести ще трохи пасту, як раптом помітив, що сиджу на п'ятах, по-японськи. Перед тим я сидів, схрестивши ноги, і зовсім не пам'ятав, щоб змінював своє положення. Мені знадобився якийсь час, щоб повною мірою усвідомити, що я сиджу на підлозі десь наче в галереї з високими арками. Спершу я вважав, що арки цегляні, але, дослідивши їх, з'ясував, що вони з каменю.

Цей перехід був дуже важкий. Він відбувся так раптово, що я виявився не готовий одразу ж адаптуватися до нього. Моє сприйняття всіх елементів сцени, яку я бачив, було розсіяним, як уві сні. Однак її елементи не змінювалися. Вони залишалися постійними, і я міг зупинитися поруч із будь-яким з них та уважно дослідити його. Картина перед моїми очима не була така чітка або ж така реальна, як сцени, викликані пейотом. Вона мала дещо невиразний характер, надзвичайно приємну пастельну якість.

Мені стало цікаво, чи можу я підвестися, а потім я раптом виявив, що кудись перенісся. Я був на якихось сходах, вгорі, а внизу стояла С., моя знайома. Її очі гарячково блищали. У них світилося божевілля. Вона сміялася так гучно й інтенсивно, що це жахало. Вона почала підніматися сходами. Я хотів утекти чи сховатися, бо знав, що «колись у неї поїхав дах». Саме такою була думка, що прийшла мені в голову. Я причаївся за колоною, і моя подруга пройшла повз мене, не подивившись у мій бік. «Вона вирушає в далеку подорож», — була інша думка, що з'явилася мені тро-

хи згодом, і, нарешті, остання думка, яку я пам'ятав, була така: «Вона сміється так щоразу, коли готова збожеволіти».

Раптом сцена стала дуже чітка, вона більше не скидалася на сон. Вона нагадувала звичайну сцену з життя, але я дивився на неї ніби крізь віконну шибу. Я спробував доторкнутися до колони, але відчув, що не можу поворухнутися, — проте я знав, що можу залишатися тут і дивитися на цю сцену так довго, як тільки захочу. Я був усередині неї — і все ж не був її частиною.

Я пережив цілий шквал раціональних думок і аргументів. Наскільки можна судити, я був у звичайному стані тверезої свідомості. Кожний елемент належав до царини моїх нормальних процесів. І все ж я знав, що це не був звичайний стан.

Сцена різко змінилася. Настала ніч. Я опинився у вестибюлі якоїсь будівлі. Темрява всередині будівлі допомогла мені усвідомити, що у попередній сцені сяяло приємне та ясне сонячне світло. Але тоді воно здавалося таким природним, що я його навіть не зауважував. Продовжуючи роздивлятися нову картину, я побачив юнака, що виходив з якогось приміщення, несучи на плечах великий рюкзак. Я не знав, хто він такий, хоча вже бачив його раніше один чи два рази. Він пройшов повз мене й почав спускатися сходами. На той час я вже забув про мої побоювання, про мої раціональні дилеми. «Хто цей хлопець? — подумав я. — Чому я побачив його?»

Сцена знову перемінилась, і я вже дивився, як цей юнак псує книжки, він клеював деякі сторінки разом, стирав позначки тощо. Далі я побачив, як він спритно вкладає книжки у дерев'яний ящик. У приміщенні стояв цілий стос ящиків. Вони були не в його кімнаті, а радше на якомусь складі. Мені до голови приходили також інші картини, але вони були нечіткі. Сцена стала невиразною. У мене виникло відчуття обертання.

Дон Хуан термосив мене за плечі, я прокинувся. Він допоміг мені підвестися, і ми пішли назад до його оселі. Минуло три з половиною години від того моменту, коли я почав натирати пастою скроні, до часу, коли я прокинувся, але всі мої видіння могли тривати не більш ніж десять хвилин. Я не відчував ніяких хворобливих ефектів. Я просто був голодний і сонний.

Четвер, 18 квітня 1963 року

Минулого вечора дон Хуан попросив мене описати мій останній досвід, але я був занадто сонний, щоб говорити про це, не міг зосередитись. Сьогодні щойно я прокинувся, як він знову взявся розпитувати.

— Хто тобі сказав, що в тієї дівчини С. поїхав дах? — запитав він, коли я закінчив свою розповідь.

— Ніхто. Це була просто одна з моїх думок.

— Гадаєш, це були твої думки?

Я сказав, що це, звісно, були мої думки, хоча я й не мав підстав вважати, що дівчина була хвора. Думки взагалі були якісь дивні. Здавалося, вони раптово нізвідки виникали у мене в голові. Він допитливо подивився на мене. Я запитав, чи він вірить мені, — він засміявся і відповів, що моя звична поведінка відзначається неухважною у власних діях.

— Що саме я робив неправильно, доне Хуане?

— Ти мав слухати ящірок.

— Як я мав їх слухати?

— Маленька ящірка на твоєму плечі описувала тобі все, що бачила її сестра. Вона говорила до тебе. Вона розповідала тобі все, а ти не звертав уваги на її слова. Натомість ти вважав, що слова ящірки були твоїми власними думками.

— Але вони були моїми власними думками, доне Хуане.

— Ні, не були. Така природа цього мольфування. Насправді ці видіння слід радше слухати, ніж дивитися. Так само було й зі мною. Я вже збирався попередити тебе, коли згадав, що мій доброчинець не попереджав мене.

— Чи був ваш досвід схожий на мій, доне Хуане?

— Ні. Я пережив пекельну подорож. Я ледве не помер.

— Чому вона була пекельна?

— Може, тому, що трава диявола незлюбила мене, або ж причиною було те, що я не дуже знав, про що саме хочу запитати. Як ти вчора. Ти, певне, мав на думці ту дівчину, коли ставив запитання про книжки.

— Я не можу пригадати нічого такого.

— Ящірки ніколи не помиляються, вони приймають кожную думку як запитання. Ящірка повернулася до тебе і розповіла про твою подругу те, чого ніхто ніколи не буде здатний зрозуміти, бо навіть ти сам не знаєш, які тоді були твої думки.

— А як щодо другої сцени, яку я бачив?

— Коли ти ставив це запитання, твої думки, очевидно, були сталі. І саме в такий спосіб слід здійснювати це мольфування, з ясними думками.

— Ви маєте на увазі, що до сцени з дівчиною не слід ставитися серйозно?

— Як можна ставитися до неї серйозно, якщо ти не знаєш, на які саме запитання відповідали маленькі ящірки?

— Чи для ящірки буде зрозуміліше, якщо ставити їй лише одне запитання?

— Так, це буде для неї зрозуміліше. Якщо ти зможеш постійно тримати в голові одну думку.

— Але що станеться, доне Хуане, якщо це єдине запитання буде дуже непросте?

— Поки твоя думка стала й не переходить на інші речі, вона зрозуміла маленьким ящіркам, і тоді їхня відповідь буде ясна для тебе.

— Чи можна ставити ящіркам додаткові запитання в процесі бачення сцени?

— Ні. Бачення сцен полягає в тому, щоб дивитися на все, що ящірки розповідають тобі, хоч би що це було. Саме тому я сказав, що це радше сцени, які слід слухати, ніж картини, на які треба дивитися. Саме тому я велів тобі мати справу лише з неособистими питаннями. Зазвичай коли запитуєш про людей, бажання доторкнутися до них або заговорити з ними занадто сильно, і тоді ящірка припинить свою розповідь, і все мольфування розвіється. Ти маєш знати значно більше, аніж знаєш зараз, щоб намагатися побачити речі, які стосуються тебе особисто. Наступного разу ти мусиш уважно слухати. Я впевнений, що ящірки розповіли тобі багато, багато речей, але ти їх не слухав.

П'ятниця, 19 квітня 1963 року

— Що за інгредієнти я перетирив для пасти, доне Хуане?

— Насіння трави диявола і жуків-зерноїдів, які ним живляться. Відміряють по одній жмені того й іншого, — він зігнув долоню у формі чаші, щоб показати, скільки саме.

Я запитав, що буде, якщо використати лише один із компонентів, без інших. Він сказав, що така поведінка лише відверне від мене траву диявола і ящірок.

— Ти не повинен відштовхувати ящірок, — мовив він, — бо наступного дня, ближче до вечора, мусиш повернутися на те місце, де росте твій дурман. Поговори з усіма ящірками й попрохай тих двох, які допомагали тобі в мольфуванні, вийти знову. Шукай їх, поки зовсім не спочіє. Якщо не зможеш їх знайти, то мусиш спробувати зробити це наступного дня. Якщо ти сильний, то знайдеш обох ящірок, і тоді мусиш їх з'їсти, просто там, на місці. Тоді ти будеш назавжди обдарований здатністю бачити невідоме. Тобі більше ніколи не знадобиться знову ловити ящірок, щоб практикувати це мольфування. Відтоді вони житимуть усередині тебе.

— А що робити, якщо я знайду лише одну з них?

— Якщо ти знайдеш лише одну з них, то муситимеш відпустити її, коли закінчиш пошуки. Якщо ти знайдеш її в перший день, не тримай її, сподіваючись упіймати другу завтра. Це лише зіпсує твою дружбу з ними.

— А що станеться, якщо мені не вдасться знайти жодної ящірки?

— Я гадаю, що це було б найкраще для тебе. Це означатиме, що ти муситимеш ловити дві ящірки щоразу, коли потребуватимеш їхньої допомоги, але це також означатиме, що ти вільний.

— Що ви маєте на увазі під словом «вільний»?

— Вільний від того, щоб бути рабом трави диявола. Якщо ящірки житимуть усередині тебе, трава диявола вже ніколи тебе не відпустить.

— А це погано?

— Звісно що погано. Вона відріже тебе від усього іншого. Тобі доведеться покласти все своє життя на те, щоб плекати її як свого со-

юзника. Вона — власниця. Щойно вона стане твоєю володаркою, ти зможеш іти лише одним шляхом — її шляхом.

— А що як я виявлю, що ящірки мертві?

— Якщо ти знайдеш одну чи обох із них мертвими, тобі якийсь час не можна буде робити це мольфування. Доведеться тимчасово зачекати з новими спробами. І ще одну річ маю тобі повідомити: те, що я тобі розповів, — це правило. Хоч би коли ти практикував це мольфування самостійно, сидячи перед своєю рослиною, ти мусиш дотримуватися всіх кроків, які я тобі щойно описав. Ще одна річ. Поки мольфування не закінчене, ти не повинен ні їсти, ані пити.

Розділ 6

Наступним кроком у вченні дона Хуана був новий аспект опанування другої частини кореня *Datura*. Весь час поміж цими двома етапами мого учнівства дон Хуан цікавився лише тим, як росте моя рослина.

Четвер, 27 червня 1963 року

— Доброю практикою є випробувати траву диявола перед тим, як повністю стати на її стежку, — мовив дон Хуан.

— А як це зробити, доне Хуане?

— Мусиш спробувати ще одне мольфування з ящірками. Ти маєш усі необхідні базові знання, щоб поставити ящіркам ще одне запитання, цього разу вже без моєї допомоги.

— Чи мені справді так необхідно проводити це мольфування, доне Хуане?

— Це найкращий спосіб перевірити, що трава диявола відчуває до тебе. Вона весь час тебе випробує, тож буде справедливо, якщо ти також випробуєш її, і якщо будь-де на її стежці ти відчуєш, що з якоїсь причини тобі не слід іти далі, то муситимеш просто зупинитися.

Субота, 29 червня 1963 року

Я повернувся до теми трави диявола. Хотів, щоб дон Хуан більше розповів про неї, але так, щоб мені не довелося знову мати з нею справу.

— Другу частину використовують лише для ворожіння, чи не так, доне Хуане? — запитав я, щоб почати розмову.

— Не лише для ворожіння. За допомогою другої частини навчаються мольфування з ящірками і водночас перевіряють траву диявола, але насправді другу частину використовують з іншою метою. Мольфування з ящірками — це лише початок.

— То для чого ще її використовують, доне Хуане?

Він не відповів. Різко змінив тему розмови й запитав, якої величини пагони *Datura* навколо моєї власної рослини. Я рукою показав розміри.

Дон Хуан мовив:

— Я навчив тебе, як відрізати чоловічу особину від жіночої. Тепер іди до своїх рослин і принеси мені обидві. Спершу піди до своєї старої рослини й уважно роздивись промивини на землі, які залишилися після дощів. На цей час дощі мали вже далеко порозносити насіння. Досліди всі промивини [*zanjitas*] від дощової води й визнач за ними напрямок потоку. Відтак розшукай пагін, що виріс у найвіддаленішій точці від твоєї рослини. Усі пагони трави диявола, що ростуть між ними, твої. Пізніше, коли вони дадуть насіння, ти зможеш розширити свою територію за дощовими промивинами від кожної рослини.

Він дав дуже докладні вказівки щодо того, як дістати належний різак. Зрізати корінь, сказав він, слід у такий спосіб: спершу обрати рослину, яку зрізатиму, і видалити всю землю навколо місця, де корінь з'єднується зі стеблом; по-друге, точно повторити той самий танець, який виконував, коли пересаджував корінь; по-третє, зрізати стебло, а корінь лишити в землі. Нарешті останній крок полягає в тому, щоб викопати шістнадцять дюймів кореня. Дон Хуан застеріг, що під час цієї процедури не можна зронити ані слова, а також не можна ніяким чином виявляти свої почуття.

— Тобі слід узяти з собою два шматки тканини, — мовив він. — Розстели їх на землі й поклади на них рослини. Відтак розріж рослини на частини й поскладай їх одна на одну. Складай їх в тому порядку, який обереш сам, але обов'язково назавжди запам'ятай

цю послідовність, бо муситимеш завжди дотримуватися її в майбутньому. Щойно рослини будуть у тебе, принеси їх мені.

Субота, 6 липня 1963 року

У понеділок 1 липня я зрізав рослини *Datura*, про які казав дон Хуан. Зачекав, поки стемніло, і лише тоді став танцювати навколо рослин, бо не хотів, щоб мене хтось бачив. Я відчував дуже сильне занепокоєння: був певен, що хтось обов'язково побачить мої дивні дії. Я заздалегідь обрав рослини, які, на мою думку, були чоловічою й жіночою особинами. Я мав відрізати по шістнадцять дюймів кореня від кожної рослини, а викопати дві ями такої глибини дерев'яним кілком виявилось нелегким завданням. На це в мене пішло кілька годин. Мені довелося закінчувати роботу в цілковитій темряві, і коли я нарешті був готовий зрізати корені, то мусив скористатися ліхтариком. Моє первісне побоювання, що хтось спостерігатиме за мною, було нічим порівняно зі страхом, що хтось помітить світло ліхтарика в кущах.

Я приніс рослини до оселі дона Хуана у вівторок, 2 липня. Він розв'язав клунки, уважно вивчив їхній вміст і сказав, що все ж має дати мені насіння своїх рослин. Поставив переді мною ступку. Тоді взяв скляну банку й висипав у ступку її вміст — сухе насіння, що збилося в грудки.

Я запитав його, що це таке, і він сказав, що це насіння, поточене зерноїдами. Серед насінин було кілька жуків — маленьких чорних носалів. Він сказав, що це — особливі жуки, і що ми маємо повибирати їх і поскладати в окрему склянку. І простягнув мені ще одну банку, наповнену на третину носаліями того самого різновиду. Банка була заткнута зіжмаканим клаптем паперу, щоб жуки не могли вилізти з неї.

— Наступного разу тобі доведеться використовувати носалів зі своїх власних рослин, — мовив дон Хуан. — Для цього ти маєш нарізати насінневих стручків, що мають крихітні дірочки, там повно комах. Розкрий стручок і вишкреби весь його вміст у банку. Збери одну жменю жуків і поклади їх в іншу посудину. З ними не потрібно

бути обережним чи делікатним. Відміряй одну жменю насінневих грудок, поточених жуками, й одну жменю порошку з жуків, і закопай решту в будь-якому місці в тому напрямку [тут він показав на південний схід] від своєї рослини. Далі збери хороше, сухе насіння й поклади його окремо. Можеш зібрати його стільки, скільки захочеш, — ти завжди зможеш його використати. Добре було б повибирати там же насіння зі стручків, щоб ти міг одразу ж усе закопати.

Після цього дон Хуан велів розтерти спершу грудки насіння, потім яйця носалів, потім самих жуків, і насамкінець добре, сухе насіння.

Коли все це було розмелене на дрібний порошок, дон Хуан узяв частини *Datura*, які я раніше нарізав і склав стосом. Він відокремив чоловічий корінь і обережно загорнув його в клапоть тканини. Передав мені решту і велів порізати все це на дрібні шматочки й добряче їх розтовкти, а потім зібрати у горщик весь сік до краплі. Сказав товкти частини кореня в тому самому порядку, в якому складав їх одна на одну.

Коли я закінчив, він велів мені відміряти одну чашку окропу і змішати із вмістом горщика, відтак додати туди ще дві чашки окропу. Він подав мені ретельно оброблену кістяну паличку. Я перемішав нею кашоподібну суміш в горщику й поставив на вогонь. Потім він сказав, що потрібно приготувати корінь, а для цього треба використовувати більшу ступку, бо корінь чоловічої рослини взагалі не можна різати. Ми вийшли на задвірок. Він мав наготовану для роботи ступку, і я почав розтирати корінь так само, як уже робив це раніше. Ми залишили корінь мокнути у воді на нічному повітрі і пішли в дім.

Він велів стежити за сумішшю в горщику. Вона мала кипіти, поки не загусне — поки не стане важко її перемішувати. Потім він ліг на свою мату й заснув. Кашоподібне вариво кипіло принаймні годину, коли я помітив, що його стає дедалі важче помішувати. Я вирішив, що воно, мабуть, уже готове, зняв горщик з вогню, поклав його у почеплену до піддашся сітку і ліг спати.

Я прокинувся, коли дон Хуан уже встав. Сонце сяяло в чистому небі. Був спекотний, сухий день. Дон Хуан знову відзначив, що я, безперечно, подобаюся траві диявола.

Ми взялися за приготування кореня й наприкінці дня мали досить значну кількість жовтуватої речовини на дні миски. Дон Хуан обережно злив з неї верхній шар води. Я подумав, що це кінець процедури, але він знову наповнив миску окропом.

Він зняв з-під даху горщик із кашоподібною сумішшю, яка, здавалось, була майже суха. Тоді заніс горщик у дім, обережно поставив на підлогу й сів. Після цього заговорив.

— Мій доброчинець розповідав, що траву диявола можна змішувати зі смальцем. І саме це ти зараз робитимеш. Мій доброчинець змішував її зі смальцем для мене, але, як я вже казав, я ніколи сильно не захоплювався цією рослиною і насправді ніколи не намагався стати з нею одним цілим. Мій доброчинець розповідав, що задля найкращих результатів для тих, хто справді бажає опанувати цю силу, дурман слід змішувати зі смальцем, витопленим з вепра. Сало з кишок — найліпше. Але тут уже тобі вирішувати. Може бути, поворот колеса визначить так, що ти візьмеш траву диявола собі в союзники, — у такому випадку я пораджу тобі, як радив мені мій доброчинець, уполювати вепра й витопити сало в нього з кишок [*sebo de tripa*]. В інші дні, коли трава диявола мала пошану, брухо часом вирушали в спеціальні мисливські експедиції, щоб роздобути сало диких кабанів. Вони шукали найбільших і найлютіших самців і мали спеціальну магію для вепрів, діставали від них особливу силу, настільки виняткову, що в це було важко повірити навіть у ті часи. Але зараз цю силу втрачено. Я нічого не знаю про неї і не знаю нікого, хто знав би хоч щось. Можливо, трава диявола сама навчить тебе всього цього.

Дон Хуан відміряв жменю смальцю, кинув його в горщик з висохлим варивом і зіскріб об верхній край горщика рештки смальцю з долоні. Він велів мені колотити вміст, поки він не стане однорідною, ідеально перемішаною пастою.

Я колотив суміш близько трьох годин. Дон Хуан час від часу оглядав її, але доходив висновку, що вона ще не готова. Нарешті вигляд суміші, здавалося, задовольнив його. Повітря, що змішалось з пастою під час збивання, надавало їй світло-сірого кольору, і за консистенцією вона тепер нагадувала драглі. Він підвісив горщик до піддашшя поруч з іншим і повідомив, що залишить його тут до

завтра, бо цю другу частину кореня готують два дні. Дон Хуан сказав, що протягом цього часу мені не можна нічого їсти. Можна пити воду, але ніякої їжі.

Наступного дня, у четвер 4 липня, я під його керівництвом чотири рази визолував корінь. Коли я востаннє зливав воду з миски, вже майже стемніло. Ми сіли на присінку. Він поставив обидві посудини перед собою. Екстракт кореня становив десь одну чайну ложку білуватого крохмалю. Дон Хуан поклав його в чашку й додав води. Коловими рухами він збовтав уміст чашки, щоб розчинити речовину у воді, а потім простягнув її мені. Він велів мені випити все, що було в посудині. Я швидко спорожнив чашку, відтак поставив її на підлогу й відкинувся назад. Серце почало шалено калатати, я відчув, що мені перехоплює подих. Дон Хуан наказав мені, ніби щось самозрозуміле, зняти з себе весь одяг. Я запитав, для чого це, і він сказав, що треба намаститися пастою. Я вагався, не знав, роздягатись мені чи ні. Дон Хуан спонукав мене поквипитися. Він сказав, що я маю занадто мало часу, щоб зволікати. Я скинув увесь свій одяг.

Він узяв кістяну паличку і прорізав нею дві горизонтальні лінії на поверхні пасти, розділивши в такий спосіб вміст горщика на три рівні частини. Після цього від центру верхньої лінії прорізав вертикальну лінію перпендикулярно до перших двох, поділивши пасту вже на п'ять частин. Він показав на ділянку внизу праворуч і сказав, що це для моєї лівої стопи. Ділянка над нею призначалася для лівої ноги. Верхня і найбільша частина була для геніталій. Ділянка під нею ліворуч — для моєї правої ноги, а ділянка внизу ліворуч — для правої стопи. Він велів мені нанести частину пасти, призначеної для лівої стопи, на підошву ноги й ретельно втирати її. Потім під його керівництвом я наніс пасту на внутрішню частину всієї лівої ноги, на статеві органи, далі вниз по внутрішній частині всієї правої ноги і, нарешті, на праву стопу.

Я виконував його вказівки. Паста була холодна й мала надзвичайно сильний запах. Коли я закінчив наносити її, то випростався. Сморід від суміші вдарив мені в ніс. Він душив мене. Цей їдкий запах справді викликав у мене задуху. Він був схожий на якийсь газ. Я намагався дихати ротом і спробував заговорити до дона Хуана, але не зміг.

Дон Хуан не зводив з мене пильного погляду. Я зробив крок до нього. Мої ноги були наче ґумові й довгі, надзвичайно довгі. Я зробив ще один крок. Відчував, як мої колінні суглоби пружиняють, ніби жердини для стрибків у висоту, вони тремтіли, вібрували й пружко стискалися. Я повільно просувався вперед. Рухи мого тіла були хисткі й дуже невпевнені, вони радше нагадували тремтливі поштовхи вперед і вгору. Я опустив очі додола і побачив дона Хуана, що сидів на підлозі, десь далеко внизу. Інерція пронесла мене вперед ще на один крок, який був навіть пружніший і довший за попередній. І тут я злетів. Пам'ятаю, що один раз опустився на землю, потім відштовхнувся обома ногами вгору, відстрибнув у зворотньому напрямі й полетів на спині, горілиць. Бачив темне небо над собою і хмари, що проносилися повз мене. Я смикнувся тілом так, щоб мати змогу дивитися вниз, і побачив темну масу гір. Моя швидкість була неймовірна. Руки були витягнуті вздовж тулуба і щільно притиснуті до нього. Голова виконувала функцію керма напрямку. Якщо я тримав її відкинутою назад, то описував вертикальні кола. Повертаючи голову вбік, я змінював напрямок польоту. Я насолоджувався такою свободою і стрімкістю, яких досі не знав ніколи в житті. Чарівна темрява викликала в мене дивне почуття смутку або, можливо, палкого прагнення чогось. Це було так, ніби я знайшов місце, з яким становив одне ціле — нічну п'тьму. Я спробував розглянутися навколо, але відчував лише тихомирність ночі, що мала в собі стільки сили.

Раптом я відчув, що настав час спускатися, це було так, ніби я дістав наказ, якому мав коритися. І я почав спускатися, як пір'їнка, гойдаючись у повітрі з боку в бік. Від цих бічних рухів мені стало дуже эле. Вони були повільні і рвучкі, ніби мене опускали за допомогою коловорота. Мене знудило. Голова розривалася від нестерпного болю, якого я ніколи раніше не знав. Мене огорнула якась чорнота. Я дуже добре усвідомлював відчуття своєї підвішеності в ній.

Наступне, що пам'ятаю, — це відчуття пробудження. Я був у своєму ліжку, у моїй власній кімнаті. Підвівся, сів, — і образ моєї кімнати зник. Тоді став на ноги. Я був голий! Від руху вгору мені знову стало эле.

Я розпізнав деякі з об'єктів місцевості — це було приблизно за півмилі від оселі дона Хуана, неподалік від місцини з його росли-

нами *Datura*. Раптом усе стало на свої місця, і я збагнув, що мені доведеться голим подолати весь шлях назад до будинку дона Хуана. Відсутність одягу викликала в мене почуття глибокого психологічного дискомфорту, але я не міг нічого вдіяти, щоб вирішити цю проблему. Я подумав, чи не змайструвати собі щось на кшталт спідниці з гілля, але ця ідея видалась мені безглуздою, крім того, скоро мало зійти сонце, бо вже починало світати. Я забув про свій дискомфорт і нудоту й рушив до оселі дона Хуана. Я страшенно боявся, що мене хтось побачить, видивлявся, чи немає десь поблизу людей чи собак. Я спробував бігти, але поранив стопи об дрібне гостре каміння і знову пішов повільно. Вже зовсім розвиднілося. Раптом я побачив, що хтось іде дорогою мені назустріч, і швидко застрибнув у кущі. Моє становище видавалося мені зовсім недоречним. Ще якусь мить тому я відчував неймовірну насолоду від польоту, і ось тепер мені вже доводиться ховатися, соромлячись власної наготи. Я розмірковував, чи не вискочити мені знову на дорогу й чимдуж побігти повз чоловіка, який наближався до мене. Він, напевне, має бути такий приголомшений, подумав я, що коли нарешті збагне, що це був голий чоловік, я вже залишу його далеко позаду. Я обмірковував усе це, але так і не насмівся вийти з кущів.

Чоловік, який ішов дорогою в мій бік, уже порівнявся з кущами й зупинився. Я почув, як він вигукує моє ім'я. Це був дон Хуан, він приніс мій одяг. Поки я вдягався, він дивився на мене й сміявся, — до того ж так заразливо, що врешті-решт я також зайшовся сміхом.

Надвечір цього ж дня, п'ятниці, 5 липня, дон Хуан велів мені якнай докладніше описати свій досвід. Я переповів йому всю пригоду, старанно згадуючи найдрібніші деталі.

— Другу частину трави диявола використовують для польоту, — сказав він, коли я закінчив. — Самої лише мазі недостатньо. Мій доброчинець говорив, що цей корінь дає напрямок та мудрість, і що саме завдяки йому відбувається політ. В міру того, як ти вчитимешся далі й прийматимеш його багато разів, щоб літати, ти бачитимеш все з дедалі більшою ясністю. Ти зможеш літати в повітрі за сотні миль, щоб побачити, що відбувається в будь-якому місці, яке ти захочеш відвідати, або щоб завдати смертельного удару твоїм воро-

гам, які перебувають на великій відстані від тебе. Коли ти краще за-пізнаєшся із травною диявола, вона навчить тебе, як робити такі речі. Приміром, вона вже навчила тебе, як змінювати напрямок польоту. І так само вона навчатиме тебе інших неувялених речей.

— Наприклад, яких, доне Хуане?

— Цього я не можу тобі сказати. У кожної людини це інакше. Мій доброчинець ніколи не повідомляв мені, чого він навчився. Він казав мені, як діяти, але ніколи не розповідав про те, що бачив сам. Це суто індивідуальне надбання.

— Але я розповідаю вам усе, що бачу, доне Хуане.

— Це зараз ти розповідаєш. Пізніше ти цього вже не робитимеш. Наступного разу, коли вживатимеш траву диявола, то будеш робити це самостійно, біля своїх власних рослин, бо саме там ти приземлишся, біля твоїх рослин. Запам'ятай це. Ось чому я пішов шукати тебе до моїх рослин.

Він більше нічого не сказав, і я заснув. Коли прокинувся ввечері, то почувався сповненим енергії. З якоїсь невідомої причини я буквально випромінював почуття фізичного задоволення. Я був радісний і щасливий.

Дон Хуан запитав мене:

— То що, сподобалася тобі ця ніч? Чи тобі було лячно?

Я сказав йому, що ніч була справді чудова.

— А як щодо головного болю? Він був дуже сильний?

— Головний біль був такий же сильний, як і всі інші відчуття. Це був найгірший біль у моєму житті.

— Чи стримає це тебе від бажання знову спробувати силу трави диявола?

— Не знаю. Зараз я не хочу цього, але пізніше, можливо, захочу спробувати ще. Я справді не знаю, доне Хуане.

Було одне запитання, яке я хотів йому поставити. Я знав, що він ухилитиметься від відповіді, тож чекав, коли він сам торкнеться цієї теми, я чекав так цілий день. Нарешті, перед тим, як поїхати від нього того вечора, я все ж був змушений спитати:

— Невже я справді літав, доне Хуане?

— Так ти мені сказав. Хіба ні?

— Я знаю, доне Хуане. Я маю на увазі, чи літало моє тіло? Чи злетів я в повітря, як птах?

— Ти завжди ставиш мені запитання, на які я просто не в змозі відповісти. Ти літав. Саме для цього й призначена друга частина трави диявола. Поступово, коли прийматимеш її далі, ти навчишся літати досконало. Це не проста справа. Чоловік *літає* за допомогою другої частини трави диявола. Це і все, що я можу сказати. А те, про що ти хочеш дізнатися, не має сенсу. Птахи літають, як птахи, а людина, що прийняла траву диявола, літає, як людина, що прийняла траву диявола [*el enyerbado vuela así*].

— Так, як птахи? [*¿Así como los pájaros?*]

— Ні, як людина, що прийняла траву диявола [*No, así como los enyerbados*].

— Тоді я не літав по-справжньому, доне Хуане. Я літав лише у своїй уяві, у своїх думках. Де було моє тіло?

— У кущах, — різко відповів він, але одразу знову вибухнув сміхом. — Твоя проблема в тому, що ти розумієш речі лише в один спосіб. Ти не думаєш, що людина літає, і все ж брухо може за одну секунду перенестися на тисячу миль, щоб подивитись, що там відбувається. Він може завдати удару по своїх ворогах, які перебувають дуже далеко від нього. То літає він чи ні?

— Розумієте, доне Хуане, ви і я говоримо зараз про різні речі. Припустімо, наприклад, що один із моїх однокурсників був тут зі мною, коли я прийняв траву диявола. Чи був би він здатен побачити, як я літаю?

— Ну ось, ти знову зі своїми запитаннями, що сталося б, якби... З таких розмов немає жодної користі. Якщо твій друг чи будь-хто інший прийме другу частину трави диявола, то все, що він зможе робити — це літати. А якби він просто спостерігав за тобою, то міг би побачити, як ти літаєш, а міг би й не побачити. Це залежить від конкретної людини.

— Але я хочу сказати, доне Хуане, що якщо ви і я дивимось на птаха й бачимо, як він летить, то ми погоджуємося з тим, що він летить. Але якби двоє моїх друзів побачили, як я літав минулої ночі, то чи погодилися б вони з тим, що я літав?

— Ну, могли б і погодитися. Адже ти згодний із тим, що птахи літають, бо ти бачив, як вони це роблять. Політ для птахів — звичайна річ. Але ти не погодишся з іншими речами, що виробляють птахи, бо ти ніколи не бачив, як вони їх роблять. Якби твої друзі знали про людей, що літають за допомогою трави диявола, тоді вони погодилися б.

— Гаразд, підійдімо до цього з іншого боку. Я хотів сказати, що якби я прив'язав себе до каменя важким ланцюгом, то все одно літав би так само, бо моє тіло не мало нічого спільного з моїм польотом.

Дон Хуан недовірливо подивився на мене.

— Якщо ти прив'яжеш себе до каменя, — мовив він, — то боюся, що тобі доведеться літати разом із цим каменем і його важким ланцюгом.

Розділ 7

Збирання всіх інгредієнтів і готування їх для димової суміші становило річний цикл. У перший рік дон Хуан навчив мене процедури. У грудні 1962, на другому році, коли почався новий цикл, дон Хуан просто керував мною, я сам зібрав усі інгредієнти, приготував їх і відклав до наступного року.

У грудні 1963 року почався наступний новий цикл, третій за ліком. У ньому дон Хуан показав мені, як поєднувати висушені інгредієнти, що їх я зібрав і приготував рік тому. Він поклав димову суміш у невеликий шкіряний мішечок, і ми знову почали збирати різні складники на наступний рік.

Дон Хуан рідко згадував «маленький дим» протягом року, що минув між двома збиральними періодами. Проте щоразу, коли я приїжджав до нього, він давав мені потримати свою люльку, і процедура «знайомства» з нею розвивалася саме в той спосіб, який він описав раніше. Він вкладав люльку мені в руки дуже поступово. Вимагав абсолютної і ретельної концентрації на цій дії і давав дуже детальні вказівки. Будь-яке невправне поводження з люлькою, казав він, неминуче призведе до його або моєї смерті.

Одразу ж після того, як ми закінчили третій цикл збирання й приготування інгредієнтів для димової суміші, дон Хуан уперше за більш ніж річний проміжок часу заговорив про дим як про союзника.

Понеділок, 23 грудня 1963 року

Ми їхали назад до його оселі після збирання якихось жовтих квітів для суміші — вони були одним із необхідних інгредієнтів. Я вказав

дону Хуану на те, що цього року ми не додержувалися такого самого порядку збирання складників суміші, як торік. Він засміявся й сказав, що димові не властиві примхливість і дріб'язковість трави диявола. Для диму порядок збирання не важливий, — єдине, що вимагається від чоловіка, який використовує суміш, це акуратність і точність.

Я запитав дона Хуана, що ми робитимемо з тією сумішшю, яку він приготував і передав мені на збереження. Він відповів, що вона моя, і додав, що я маю використати її якомога швидше. Я запитав, яку кількість суміші потрібно вживати за один раз. Вміст мішечка, що він мені дав, приблизно втричі перевищував об'єм маленької торбинки для тютюну. Він сказав, що я маю використати весь вміст мого мішечка протягом року, а скільки зілля мені брати щоразу, як я куритиму, — це моя особиста справа.

Я хотів знати, що станеться, якщо я не використаю всієї суміші з мішечка. Дон Хуан сказав, що нічого не станеться, дим нічого не вимагає. Він сам більше не має потреби курити, і все ж щороку готує нову суміш. Потім він виправив себе і сказав, що йому *рідко* доводиться курити. Я запитав, що він робить із невикористаною сумішшю, але він не відповів. Він сказав, що якщо суміш не використано протягом року, то потім її не варто вживати.

Тут у нас зав'язалася тривала суперечка. Очевидно, я неправильно формулював свої запитання, і його відповіді здавались мені неясними. Я хотів знати, чи втрачає суміш через рік свої галюциногенні властивості, або свою силу, що й робить необхідним річний цикл, але він наполягав на тому, що суміш ніколи не втрачає своєї сили. За його словами, єдине, що станеться — це те, що через рік вона більше не буде потрібна, бо на той час людина вже зробить новий запас, тож має позбутися невикористаної старої суміші в особливий спосіб, який дон Хуан не захотів мені тоді розкрити.

Вівторок, 24 грудня 1963 року

— Ви сказали, доне Хуане, що більше не маєте потреби курити.

— Так, оскільки дим — мій союзник, мені більше не потрібно курити. Я можу викликати його будь-коли і будь-де.

— Ви хочете сказати, що він приходить до вас, навіть якщо ви не курите?

— Я хочу сказати, що я вільно дістаюся до нього.

— А я також матиму таку змогу?

— Якщо тобі вдасться зробити його своїм союзником, то матимеш.

Вівторок, 31 грудня 1963 року

У четвер, 26 грудня, я мав свій перший досвід із союзником дона Хуана — димом. Цілий день я возив дона Хуана по різних місцях і виконував для нього всілякі рутинні завдання. Ми повернулися до нього додому вже надвечір. Я зауважив, що протягом дня ми нічого не їли. Він не звернув уваги на мої слова, натомість став говорити про те, що мені обов'язково треба познайомитися з димом. Сказав, що я маю сам досвідчити його, щоб збагнути всю його важливість як союзника.

Не давши мені змоги щось відповісти, дон Хуан повідомив, що просто зараз розкурить для мене свою люльку. Я спробував відмовити його, заперечуючи, що, мовляв, навряд чи готовий до цього, бо, як мені бачиться, ще недостатньо довго тримав його люльку в руках. Але він заявив, що в мене залишилося зовсім небагато часу на навчання, і що я маю скористатися люлькою якомога швидше. Він вийняв люльку з чохла й ніжно погладив її. Я сів на підлогу поруч із ним, шалено прагнучи, щоб мені прямо зараз стало зле і я відключився, — я був готовий на все, аби лише уникнути цього неминучого кроку.

У кімнаті було майже темно. Дон Хуан запалив газову лампу й поставив її в кутку. Зазвичай ця лампа створювала в кімнаті приємний напівморок, її жовтувате світло завжди діяло на мене заспокійливо. Проте цього разу світло здавалося тьмяним і незвично червоним, і дратувало мене. Він розв'язав свій мішечок із сумішшю, не знімаючи його зі шнурка, що висів у нього на шиї. Підніс люльку до себе, засунув її за пазуху й зачерпнув у чашу трохи суміші. Велів спостерігати за його рухами, зазначивши, що якщо частина суміші висипеться, то все одно залишиться в нього під сорочкою.

Дон Хуан наповнив чашу люльки на три чверті, відтак зав'язав мішечок однією рукою, тримаючи люльку в іншій. Підняв із підлоги невелику глиняну миску, простягнув її мені й велів принести кілька жаринок із вогнища надворі. Я пішов за дім до кабиці з невипаленої цегли, вигріб з неї в миску купку жарин і поспішив назад до його кімнати. Я відчував глибоку тривогу. Це було схоже на якесь передчуття.

Я сів поруч із доном Хуаном і подав йому миску. Він кинув на неї погляд і спокійно сказав, що жарини занадто великі. Йому були потрібні вуглинки меншого розміру, які б помістилися в чаші люльки. Я ще раз пішов до кабиці й приніс кілька менших. Він узяв нову миску з жаринками й поставив її перед собою. Сидів зі схрещеними й підібганими ногами. Позирнув на мене краєм ока і став нахилитися вперед, поки ледь не торкнувся жаринок своїм підборіддям. Тримав люльку в лівій руці, він надзвичайно швидким рухом правої руки підхопив гарячу жаринку і поклав її в чашу люльки, потім випрямив спину і, тримаючи люльку обома руками, підніс її до рота і тричі пахкнув. Потім простягнув руки до мене й владним шепотом звелів мені взяти люльку обома руками й курити її.

У мене на якусь мить промайнула думка відмовитися від люльки й утекти геть, але дон Хуан знову звелів — так само пошепки — взяти люльку й курити. Я подивився на нього. Його очі були прикуті до мене. Але його пильний погляд був дружній, небайдужий. Я добре розумів, що давно зробив свій вибір, тож тепер мені не лишалося нічого іншого, ніж робити те, що він казав.

Я взяв люльку й ледь не впустив її. Вона була гаряча! Я підніс її до рота з граничною обережністю, бо вже уявляв, як сильно вона обпече мої губи. Проте взагалі не відчув ніякого жару.

Дон Хуан велів мені зтягнутися. Дим потік мені до рота і, здавалося, почав там кружляти. Він був важкий! Здавалося, ніби в мене повен рот тіста. Мені на думку спало саме це порівняння, хоча я ніколи в житті не напихав собі рота тістом. Дим також нагадував ментол, і в мене в роті раптом стало холодно. Це було освіжливе відчуття. Я чув, як дон Хуан шепоче мені: «Ще! Ще!», — і відчував, як дим вільно проникає всередину мого тіла майже поза моїм контролем. Більше не було потреби у спонуканнях з боку дона Хуана. Я механічно зтягувався раз за разом.

Раптом дон Хуан нахилився й узяв люльку в мене з рук. Він легенько постукав люлькою, щоб витрусити з неї попіл у миску з жаринками, відтак зволожив пальця слиною і покрутив ним у чаші, щоб очистити бічну поверхню. Тоді кілька разів дмухнув у цибух і поклав люльку назад у чохол. Я з цікавістю стежив за його рухами.

Закінчивши чистити й прибравши люльку, він пильно подивився на мене, і лише тоді я раптом збагнув, що все моє тіло заціпеніло й ніби просякло ментолом. Обличчя обважніло, щелепи боліли. Я не міг тримати рота закритим, але слиновиділення не було. У мене в роті було так сухо, що він палав, і все ж я не відчував спраги. В усій голові з'явилося відчуття якогось незвичного жару. Холодний жар! Мені здавалося, що власний подих різав мені ніздрі й верхню губу щоразу, як я видихав повітря. Але він не палив вогнем, він обпікав, як уламок льоду.

Дон Хуан сидів поруч, з правого боку від мене. Не рухаючись, він притискав чохол із люлькою до підлоги, ніби йому доводилося докладати зусиль, щоб втримувати його внизу. Мої долоні обважніли, руки звисали, тягнучи донизу плечі, з носа текло. Я витер ніс тильним боком долоні і ненароком стер верхню губу! Я витер обличчя — і стер з нього всю плоть! Я танув! Відчуття було таке, ніби тануло все моє тіло. Я рвучко встав і спробував ухопитися за щось — будь-що — аби лише втриматися на ногах. Мене охопив такий жах, якого я ще ніколи раніше не знав. Я схопився за стовп, що стирчав з підлоги посеред кімнати. Постояв там якусь мить, а потім повернувся, щоб поглянути на дона Хуана. Він досі нерухомо сидів, тримаючи в руках свою люльку й пильно дивлячись на мене.

Мій подих був болісно гарячий (або холодний?). Він душив мене. Я нахилив голову вперед, щоби спертися нею об стовп, але, очевидно, промахнувся, і моя голова продовжувала нахилятися далі повз те місце, де був стовп. Я зупинився, коли вже ледь не впав на підлогу. Я смикнувся вгору. Стовп був там просто перед моїми очима! Я знову спробував притулитися до нього головою. Намагаючись контролювати себе й усвідомлювати свої дії, я почав нахилятися вперед з розплющеними очима, щоб доторкнутися до нього лобом. Стовп був на відстані декількох дюймів від моїх очей, але коли я нахилив

до нього голову, у мене виникло якесь абсолютно химерне відчуття, ніби я проходжу просто крізь нього.

Відчайдушно намагаючись знайти якесь раціональне пояснення, я дійшов висновку, що мої очі викривляють простір, і що від мене до стовпа має бути насправді близько десяти футів, хоча я й бачу його прямо перед своїм обличчям. Тоді я придумав логічний, раціональний спосіб, за допомогою якого зможу визначити положення стовпа. Я почав обходити його навколо, рухаючись маленькими кроками. Мій розрахунок полягав у тому, що, обходячи стовп у такий спосіб, я навряд чи зможу описати коло більше, ніж п'ять футів у діаметрі; якщо стовп справді був на відстані десяти футів від мене або поза моєю досяжністю, то в якийсь момент я опинюся до нього спиною. Я вважав, що тієї миті стовп зникне з моїх очей, бо опиниться позаду мене.

Я все ходив колами кругом стовпа, але він і далі залишався в мене перед очима. У нападі відчаю та роздратування я хотів схопити його обома руками, але мої руки пройшли крізь нього. Я хапав повітря. Я ретельно розрахував відстань від себе до стовпа і оцінив її десь у три фути. Тобто мої очі сприймали її так — як три фути. Якийсь час я грався зі сприйняттям глибини, рухаючи головою з боку в бік і по черзі фокусуючи очі то на стовпі, то на задньому плані. За моєю оцінкою просторової глибини, стовп явно був переді мною, можливо, на відстані трьох футів. Витягнувши вперед руки, щоб захистити голову, я з усієї сили кинувся на нього. Відчуття було таке саме — я пройшов крізь стовп. Цього разу я повалився на підлогу. І знову підвівся. І це моє вставання було, мабуть, найнезвичайнішою з усіх моїх дій тієї ночі. Я підняв себе вгору думкою! Щоб підвестися, я не використовував ані своїх м'язів, ані опорного апарату в звичний мені спосіб, бо не мав контролю над ними. Я знав це вже тієї миті, коли гепнувся на підлогу. Але моя цікавість щодо стовпа була така сильна, що я «думкою підняв себе вгору» у свого роду рефлекторній дії. І перш ніж я повною мірою збагнув, що не можу рухатись, я вже стояв на ногах.

Я став кликати дона Хуана на допомогу. В якийсь момент я пронизливо заверещав у найвищому діапазоні мого голосу, але дон

Хуан не поворухнувся. Він невідступно дивився на мене збоку, ніби не хотів повернути голову, щоб глянути на мене прямо. Я зробив один крок до нього, але замість того, щоб рушити вперед, хитнувся назад і налетів на стіну. Я знав, що вдарився об неї спиною, але вона не відчувалася твердою, я був повністю занурений у якусь м'яку губчасту субстанцію — це й була стіна. Мої руки були розведені в різні сторони, і здавалося, що все моє тіло повільно вгрузає в стіну. Я міг лише дивитися поперед себе. Дон Хуан досі спостерігав за мною, але навіть не поворухнувся, щоб допомогти мені. Я зробив відчайдушне зусилля, щоб вирвати своє тіло зі стіни, але воно лише вгрузало все глибше й глибше. У центрі свого невимовного жаху я відчував, як губчаста стіна затягується на моєму обличчі. Я спробував заплющити очі, але вони залишалися широко відкритими.

Не пам'ятаю, що сталося потім. Раптом переді мною опинився дон Хуан, зовсім близько від мене. Ми були в іншій кімнаті. Я бачив його стіл і земляну грубу, в якій палахкотів вогонь, краєм ока розрізняв огорожу навколо його оселі. Я міг бачити все дуже ясно. Дон Хуан приніс гасову лампу й почепив її на сволоку посеред кімнати. Я спробував глянути в інший бік, але мої очі могли дивитися лише просто перед собою. Я не міг розрізнити або відчутти жодної частини свого тіла. Я також не міг відчутти свого подиху. Але мої думки були надзвичайно ясні. Я чітко усвідомлював усе, що відбувалося переді мною. Дон Хуан підійшов до мене, і моя ясність розуму закінчилася. Здавалося, щось зупинилось усередині мене. Думок більше не було. Я бачив, як дон Хуан підходить до мене, і ненавидів його. Я хотів роздерти його на шмаття. Я міг би вбити його, але був не здатен поворухнутися. Спершу я відчував якийсь невизначений тиск на голову, але він також зник. Залишилося тільки одне — моя непереборна лють на дона Хуана. Я бачив його лише в кількох дюймах від себе. Я хотів розірвати його на шматки. Я чув свої стогони. Щось у мені почало здригатися. Я чув, як дон Хуан говорить до мене. Його голос був тихий, заспокійливий і, за моїми відчуттями, нескінченно приємний. Він підійшов ще ближче і почав наспівувати іспанську колискову.

«Свята сеньйоро Анно, чому плаче хлоп'ятко? Через яблучко, яке воно загубило. Я дам вам одне яблучко. Я дам вам два. Одне

хлоп'яті на втіху, а інше на втіху вам. [*¿Señora Santa Ana, porque llora el niño? Por una manzana que se le ha perdido. Yo le daré una. Yo le daré dos. Una para el niño y otra para vos*].» Мене наповнило тепло. Це було тепло серця і почуттів. Слова дона Хуана вчувались далеким відлунням і викликали в пам'яті забуті спогади дитинства.

Лють, яку я відчував раніше, зникла. Відчуття ворожості й роздратування змінилося на пристрасне поривання — радісну прихильність до дона Хуана. Він сказав, що я мушу докладати максимум зусиль, щоб не заснути, що я більше не маю тіла і можу вільно перетворитися на будь-що, чого лишень побажаю. Він відступив назад. Мої очі були на звичайному рівні, ніби я стояв навпроти нього. Він простягнув до мене обидві руки й велів мені увійти в них.

Я подався вперед, або ж це він підійшов ближче. Його руки були майже на моєму обличчі — на моїх очах, хоча я їх не відчував. «Увійди в мої груди», — долинули до мене його слова. Я відчував, як він огортає мене, — те саме відчуття, що й із губчастою стіною.

Потім був лише його голос, що наказував мені дивитися й бачити. Його самого я більше не міг розрізнити. Мої очі, певне, були розплющені, бо я бачив спалахи світла на якомусь червоному тлі, — це було так, ніби я дивився на світло крізь закриті повіки. Потім знову ввімкнулися думки. Вони повернулися швидким калейдоскопом картин — облич, ландшафтів. Сцени, що не мали між собою ніякого зв'язку, хаотично з'являлися й зникали. Це було схоже на швидкий сон, в якому картини постійно змінюються і накладаються одна на одну. Відтак кількість та інтенсивність думок почали зменшуватися і невдовзі вони знову зникли. Було тільки усвідомлення глибокої прихильності, щастя. Я не міг розрізнити ані якихось форм, ані світла. Зненацька щось потягло мене вгору. Я дуже виразно відчував, як щось мене піднімає. І я був вільний, рухаючись із надзвичайною легкістю і швидкістю чи-то у воді, чи-то в повітрі. Плив, як вугор, звивався й вивертався, ширяв угору і вниз, як тільки хотів. Я відчув, що всюди навколо мене дме холодний вітер, і мене почало носити, немов пір'їну, розгойдуючи в повітрі з боку в бік, опускаючи нижче, і нижче, і нижче.

Субота, 28 грудня 1963 року

Я прокинувся вчора надвечір. Дон Хуан сказав, що я міцно спав майже дві доби. Жакливо боліла голова. Я випив трохи води і мене знудило. Я почувався втомленим, страшенно втомленим, і, попоївши, знову ліг спати.

Сьогодні я знову бадьорий і повний сил. Ми з доном Хуаном розмовляли про мій досвід з маленьким димом. Гадаючи, що він, як завжди, захоче почути від мене докладне переповідання всіх подій, я почав описувати свої враження, але він зупинив мене і сказав, що в цьому немає потреби. І повідомив, що насправді я нічого не робив і майже одразу заснув, тому й немає чого обговорювати.

— А як же мої відчуття? Вони що, зовсім не важливі? — на-полягав я.

— Ні, якщо з димом, то не важливі. Згодом, коли ти навчишся подорожувати, ми поговоримо про це, — коли ти навчишся проникати всередину речей.

— Хіба можна насправді «проникати всередину речей»?

— Ти що, не пам'ятаєш? Ти *ввійшов* у ту стіну і *пройшов* крізь неї.

— Думаю, я тоді просто *з'їхав* з глузду.

— Ні, ти не *з'їхав* з глузду.

— А ви поводитись так само, як і я, коли курили вперше, доне Хуане?

— Ні, у мене все було інакше. У нас із тобою різна вдача.

— А як ви тоді поводитись?

Дон Хуан не відповів. Я сформулював своє запитання інакше і знову поставив його. Але він заявив, що не пам'ятає своїх досвідів, і запитувати його про таке — це як питати в старого рибалки, що той відчував, коли вперше був на риболовлі.

Він сказав, що дим як союзник — унікальний, а я нагадав йому, що він також говорив, що Мескаліто унікальний. Він відказав, що кожен із них унікальний по-своєму, але вони різні за своєю природою.

— Мескаліто є захисником, бо він розмовляє з тобою і може скеровувати твої дії, — мовив він. — Мескаліто навчає правильного способу життя. І ти можеш бачити його, бо він поза тобою. Натомість

дим — це союзник. Він трансформує тебе й дає тобі силу, ніколи не виявляючи своєї присутності. Ти не можеш розмовляти з ним. Але ти знаєш, що він існує, бо він забирає твоє тіло й робить тебе легким, як повітря. І все ж ти ніколи не побачиш його. Але він тут і дає тобі силу для звершення неймовірних речей — скажімо, коли забирає твоє тіло.

— Я справді відчував, що втратив своє тіло, доне Хуане.

— Так, ти втратив його.

— Ви маєте на увазі, я дійсно не мав тіла?

— А *ти* сам що про це думаєш?

— Ну, я не знаю. Я можу сказати вам лише те, що я відчував.

— Єдине, що є насправді — це те, що ти відчував.

— Але як ви бачили мене, доне Хуане? Який я мав вигляд для вас?

— Яким я тебе бачив, не має значення. Це схоже на те, як ти хапався за стовп. Ти відчував, що стовпа там не було, але ходив навколо нього, щоб переконатися, що він є. Проте коли ти стрибнув на нього, то знову відчув, що насправді його там немає.

— Але ж ви мене бачили таким, як зараз, хіба ні?

— Ні! Ти НЕ був таким, як зараз!

— Гаразд! Я погоджуюся з цим. Але ж я мав своє тіло, хоча я й не міг його відчувати, чи не так?

— Ні! Чорт забирай! Ти не мав такого тіла, як те, що маєш зараз!

— Тоді що сталося з моїм тілом?

— Я гадав, що ти розумієш. Твоє тіло забрав маленький дим.

— Куди ж воно поділося?

— Як у біса ти собі уявляєш, щоб я міг це знати?

Було марно далі намагатися отримати від нього якесь «раціональне» пояснення. Я сказав, що не хочу сперечатися чи ставити дурні запитання, але якщо я погоджуся з ідеєю того, що можливо втратити власне тіло, то втрачу всю свою раціональність.

Він відповів, що я перебільшую, як зазвичай, і що я нічого не втратив і не втрачу через маленький дим.

Вівторок, 28 січня 1964 року

Я запитав у дона Хуана, як він ставиться до ідеї давати дим будь-кому, хто захоче такого досвіду.

Він з обуренням відповів, що дати дим будь-кому — це те саме, що його вбити, бо він не матиме нікого, хто б скеровував його. Я попросив дон Хуана пояснити, що він має на увазі. Він сказав, що я зараз *тут* живий і розмовляю з ним, бо він повернув мене назад. Він відновив моє тіло. Без нього я б ніколи не прокинувся.

— Як ви відновили моє тіло, доне Хуане?

— Ти дізнаєшся про це пізніше, але тобі буде потрібно навчитися робити це самостійно. Саме тому я хочу, щоб ти навчився якомога більше, поки я ще тут, поблизу. Ти змарнував достатньо часу на те, щоб ставити безглузді запитання про всяку дурню. Але, можливо, цього справді немає у твоїй долі — навчитися всього про маленький дим.

— Гаразд, то що я маю робити?

— Дозволь диму навчити тебе стільки, скільки зможеш засвоїти.

— То що, дим також навчає?

— Звісно, навчає.

— Він навчає так само, як Мескаліто?

— Ні, він не такий учитель, як Мескаліто. Він не показує тих самих речей.

— То чого ж навчає дим?

— Він показує тобі, як поводитися з його силою, і щоб навчитися цього, ти мусиш приймати його якомога більшу кількість разів.

— Ваш союзник дуже лячний, доне Хуане. Те, що зі мною сталося, не було схоже ні на що досвідчене мною будь-коли раніше. Я гадав, що втратив розум.

З якоїсь причини це був найбільш болючий образ, що виник у моєї свідомості. Я розглядав усю подію цілком з погляду учасника, котрий мав також інші галюциногенні досвіди, з якими можна було порівнювати, і єдине, що знову й знову спадало мені на думку, — що з димом втрачаєш розум.

Дон Хуан відкинув моє порівняння, сказавши, що все відчуте мною було його неуявленою силою. І для того, щоб мати з нею справу, сказав він, необхідно жити сильним життям. Ідея сильного життя не обмежується лише підготовчим періодом, але також передбачає відповідне ставлення людини після самого досвіду. Він за-

значив, що дим такий могутній, що чоловік може протистояти йому, лише маючи силу, інакше його життя буде розбите на друзки.

Я запитав, чи дим однаково діє на будь-кого. Він відповів, що дим викликає трансформацію, але не в усіх.

— Тоді яка особлива причина того, що дим викликав трансформацію в мені? — запитав я.

— Гадаю, це зовсім дурне запитання. Ти слухняно дотримувався кожного необхідного кроку. Тож немає нічого загадкового в тому, що дим цілковито змінив тебе.

Я ще раз попрохав його розповісти про мій вигляд. Мені хотілося знати, як я виглядав, бо образ безтілесної істоти, який він вселив мені в голову, був зі зрозумілих причин неприйнятний для мене.

Він сказав, що, правду мовлячи, йому було лячно дивитися на мене, він почувався так само, як, певне, мав почуватися його добродичинець, коли дивився, як уперше курить дон Хуан.

— Чому ви боялися? Я що, був такий страшний? — запитав я.

— Я ніколи раніше не бачив, як хтось курить.

— Хіба ви не бачили, як курить ваш добродичинець?

— Ні.

— І ви ніколи не бачили навіть самого себе?

— Як я міг би побачити себе?

— Ви могли б курити перед дзеркалом.

Він не відповів, але пильно подивився на мене й похитав головою. Я знову запитав його, чи можливо дивитися на себе в дзеркало. Він сказав, що це було б можливо, але той, хто наважиться на таке, не матиме з цього ніякої користі, бо, напевно, помре від страху, якщо не від чогось іншого.

Я сказав:

— Тоді вигляд мусить бути моторошний.

— Я все своє життя запитував себе про те саме, — мовив він. — І все ж не ставив нікому таких питань і не дивився в дзеркало. Я навіть гадки не мав робити щось подібне.

— Як тоді я зможу з'ясувати це?

— Тобі доведеться чекати, так само, як чекав я, поки ти не даси дим комусь іще, — звісно, якщо ти коли-небудь опануєш його. Тоді побачиш, який вигляд має людина. Таке правило.

— А що сталося б, якби я кутив перед фотоапаратом і сфотографував сам себе?

— Я не знаю. Можливо, дим би обернувся проти тебе. Але ти, схоже, вважаєш його таким безпечним, що гадаєш, ніби можеш гратися з ним.

Я сказав, що зовсім не мав на думці гратися, але він сам мені раніше розповідав, що дим не вимагає дотримання чітких кроків, тож я й подумав, що не буде нічого поганого в бажанні дізнатися, який із ним маєш вигляд. Він виправив мене, сказавши, що мав на увазі відсутність потреби в дотриманні певного порядку дій, як із травою диявола; за його словами, єдине, що потрібно з димом — це належне ставлення. Із цього погляду треба точно дотримуватися правила. Він навів мені приклад, пояснивши, що не має значення, який інгредієнт для суміші був зібраний першим, якщо кількість усіх інгредієнтів правильна.

Я запитав, чи не матиме це якихось негативних наслідків, якщо я розповім іншим людям про мій досвід. Він відповів, що єдині секрети, яких ніколи не можна розкривати, — це як готувати суміш, як пересуватися і як повернутися назад, а всі інші деталі мого досвіду не мають значення.

Розділ 8

Моя остання зустріч із Мескаліто складалася з чотирьох послідовних сесій, що відбувалися протягом чотирьох днів поспіль. Дон Хуан називав цю довгу сесію «*мімота*». Це була пейотна церемонія для досвідчених *пейотерос* та учнів. У ній брали участь двоє старих індіанців приблизно того ж віку, що й дон Хуан, один з яких був ведучим, і п'ятеро молодших чоловіків, включно зі мною.

Церемонія проходила в мексиканському штаті Чіуауа неподалік від кордону з Техасом. Вона складалася зі співів і вживання пейоту протягом ночі. Удень до нас приходили жінки, які залишалися поза місцем проведення церемонії, вони приносили кожному учасникові воду і символічну кількість ритуальної їжі, що становила весь наш добовий раціон.

Субота, 12 вересня 1964 року

У першу ніч церемонії, у четвер, 3 вересня, я з'їв вісім бутонів пейоту. Вони на мене ніяк не подіяли, або ж їхній ефект був такий слабкий, що я його не помітив. Я провів майже всю ніч із заплющеними очима. Так я почувався значно краще. Я не засинав і не відчував втоми. Уже в самому кінці сесії спів став дуже незвичний. На коротку мить я відчув піднесення, до горла підступили ридання, але, щойно пісня закінчилася, це почуття одразу ж зникло.

Ми всі підвелися і вийшли надвір. Жінки дали нам води. Дехто з чоловіків прополоскав нею горло, інші випили її. Чоловіки взагалі не розмовляли, але жінки теревенили й хихотили

впродовж усього дня. Опівдні нам подали ритуальну їжу. Це була по-особливому приготована кукурудза.

При заході сонця в п'ятницю, 4 вересня, почалася друга сесія. Ведучий проспівав свою пейотну пісню, і знову почався цикл співів і вживання бутонів пейоту. Він закінчився вранці, коли кожний чоловік заспівав свою власну пісню в унісон з іншими.

Коли я вийшов з дому, то побачив надворі менше жінок, ніж напередодні. Хтось дав мені води, але мене більше не цікавило моє оточення. Я знову з'їв вісім бутонів, проте цього разу ефект був інший.

Певне, десь перед закінченням сесії спів дуже сильно прискорився, причому всі учасники заспівали так одночасно. Я відчув, що хтось або щось іззовні хоче ввійти в дім. Я не міг визначити, чи спів мав на меті не дати «цьому» увірватися, чи, навпаки, заманити його всередину будинку.

Я єдиний не мав власної пісні. Здавалося, що всі якось питально дивляться на мене, особливо молоді чоловіки. Через це я став почуватися незручно і заплющив очі.

Тоді я збагнув, що із заплющеними очима я можу значно краще сприймати все, що відбувається навколо. Ця ідея втримувала мою неподільну увагу. Я заплющив очі і побачив людей перед собою, розплющив очі — і картина зосталася без змін. Усе довкола мене залишалось точно таке саме, незалежно від того, були мої очі розплющені чи заплющені.

Раптом усе зникло або розпалося на дрібні шматки, і перед очима виникла схожа на людську постать Мескаліто, яку я бачив два роки тому. Він сидів на певній відстані від мене, і я бачив його профіль. Я невідривно дивився на нього, але він жодного разу не глянув у мій бік і не повернувся до мене.

Я подумав, що, можливо, роблю щось неправильно, і саме тому він тримається осторонь від мене. Я підвівся і рушив до нього, щоб запитати його про це. Але від мого руху картина розсіялася. Вона почала блякнути, на неї наклались фігури чоловіків, з якими я був. Я знову почув голосний, несамовитий спів.

Я зайшов у кущі, що росли неподалік, і якийсь час ходив там. Усе навколо було дуже чітке й виразне. Я відзначив, що бачу в темряві,

але це важило для мене дуже мало цього разу. Мені було важливо знайти відповідь на запитання: чому Мескаліто уникає мене?

Я повернувся назад, щоб приєднатися до групи, та коли вже був біля самих дверей будинку, почувся потужний рев і я відчув поштовхи під ногами. Земля здригалася. Це був той самий шум, який я чув у пейотовій долині два роки тому.

Я знову побіг у чагарник. Знав, що Мескаліто тут і я зараз знайду його. Але в кущах його не було. Я чекав до ранку і приєднався до інших перед самим закінченням сесії.

Третього дня повторилася звичайна процедура. Я не почувався втомленим, але поспав після полудня.

Увечері в суботу, 5 вересня, старий індіанець затягнув свою пейотну пісню, щоб розпочати новий цикл. Протягом цієї сесії я зжував лише один бутон і не дослухався до жодної з пісень, а також не звертав уваги ні на що з того, що відбувалося навколо. Із найпершої миті я цілковито зосередився лише на одному. Я знав, що бракує чогось страшенно важливого для мого внутрішнього благополуччя.

Поки всі чоловіки співали, я голосно попрохав Мескаліто навчити мене якоїсь пісні. Моє благання змішалось з гучним співом чоловіків. Негайно я почув пісню, що лунала в моїх вухах. Я повернувся спиною до всієї групи і став слухати. Я знову й знову чув слова й мелодію, і повторював їх, поки не завчив напам'ять усю пісню. Це була довга пісня іспанською. Потім я кілька разів проспівав її усій групі. І невдовзі мені у вухах залунала нова пісня. До настання ранку я проспівав обидві пісні безліч разів. Я почувався оновленим, зміцнілим.

Після того, як нам дали води, дон Хуан вручив мені мішок, і ми всі рушили до пагорбів. Це був довгий, виснажливий шлях до низького столового пагорба. Там я побачив кілька рослин пейоту. Але з якоїсь причини мені не хотілось на них дивитися. Коли ми перетнули пласку вершину пагорба, група розділилася. Дон Хуан і я пішли назад, збираючи бутони пейоту достоту так само, як робили це першого разу, коли я допомагав йому.

Ми повернулися наприкінці дня в неділю, 6 вересня. Увечері ведучий знову відкрив цикл. Ніхто не промовив жодного слова, але

я знав без тіні сумніву, що це наша остання зустріч. Цього разу ведучий проспівав нову пісню. По колу пішов мішок зі свіжими бутонами пейоту. Це вперше я скуштував свіжий бутон. Він був м'ясистий, але його було важко жувати. Він нагадував твердий зелений плід і був гостріший та гіркіший на смак, ніж висушені бутони. Особисто мені свіжий пейот видався нескінченно живішим.

Я зжував чотирнадцять бутонів. Я дуже уважно їх рахував. Не встиг доїсти останній бутон, бо почув знайомий мені рев, що означав присутність Мескаліто. Усі разом почали несамовито виводити свої пісні, і я знав, що дон Хуан і решта присутніх також почули цей шум. Я відкинув думку про те, що ця їхня реакція була відповіддю на якийсь сигнал, поданий одним із них лише для того, щоб обдурити мене.

У цю мить я відчув, як мене поглинає величезна хвиля мудрості. Відтак припущення, з яким я грався впродовж трьох років, перетворилося на впевненість. Мені знадобилося три роки для того, щоб збагнути, або, радше, з'ясувати, що хоч би що містилося в кактусі *Lophophora williamsii*, його існування як сутності жодним чином не було пов'язане зі мною, воно існувало саме собою поза всім і без жодних обмежень. Я знав це тоді.

Я гарячково співав, поки не втратив змогу вимовляти слова вголос. Відчував, ніби мої пісні були всередині мого тіла, змушуючи його неконтрольовано здригатися. Мені було потрібно вийти назовні й знайти Мескаліто, інакше я б вибухнув. Я пішов до пейотового поля, все співаючи свої пісні. Я знав, що вони належать особисто мені — як незаперечний доказ моєї індивідуальності, моєї самості. Я відчував кожний свій крок. Вони луною відбивалися від землі, їхня луна викликала невимовну ейфорію від того, що я людина.

Кожна рослина пейоту на полі сяjala блакитнуватим мерехтливим світлом. Один кактус мав дуже яскраве світіння. Я сів перед ним і заспівав йому свої пісні. Під час мого співу з рослини вийшов Мескаліто — та сама схожа на чоловіка постать, що я бачив раніше. Він подивився на мене. З великою відвагою, як на людину мого темпераменту, я співав йому свої пісні. Вони лунали під акомпанемент флейт або вітру, що створювали вже знайоме мені музичне бриніння. Мені здалося, що він запитав, як і два роки тому:

— Чого ти хочеш?

Я заговорив дуже голосно. Я сказав, що знаю: в моєму житті та в моїх вчинках щось не так, але не можу з'ясувати, що саме. Я благав його повідомити мені, що зі мною негаразд, а також сказати мені своє ім'я, щоб я міг при потребі покликати його. Він подивився на мене, і його рот витягувався, як сурма, аж поки не досяг мого вуха, і тоді промовив мені своє ім'я.

Раптом я побачив мого батька, що стояв посередині пейотового поля, враз поле зникло, і сценою став мій старий дім, дім мого дитинства. Ми з батьком стояли біля інжирового дерева. Я обійняв його й почав квапливо говорити йому те, чого ніколи раніше не міг сказати. Кожна моя думка була дуже чітка й доречна. Це було так, ніби ми справді не мали часу і я мусив сказати все одразу. Я говорив приголомшливі речі про мої почуття до нього, це були слова, які я б ніколи не наважився вимовити вголос за звичайних обставин.

Батько мовчав. Він просто слухав, а потім щось раптом потягло чи засмоктало його кудись, і він зник. Я знову був сам. Я ридав через докори сумління й невимовний смуток.

Я пішов через пейотове поле, вигукуючи ім'я, яке відкрив мені Мескаліто. Щось з'явилося з дивного, схожого на зоряне, світла на рослині пейоту. Це був довгий променистий предмет — наче палиця світла заввишки з людину. На якусь мить вона освітила все поле інтенсивним жовтуватим або бурштиновим світлом, потім вона запалила все небо над рослиною, створивши чудесне, дивовижне видовище. Я подумав, що осліпну, якщо й далі дивитимуся на це, заплющив очі й сховав голову між руками.

Я мав чітке знання, що Мескаліто велить мені з'їсти ще один бутон пейоту. Подумав: «Я не можу зробити цього, бо не маю ножа, щоб зрізати його».

— З'їж бутон просто з землі, — сказав він мені в той самий дивний спосіб.

Я ліг на живіт і зжував верхівку рослини. Вона запалила мене. Вона наповнила кожний куточок мого тіла теплом і ясністю. Усе було живе. Усе складалося з дуже виразних і складних деталей і разом було таке просте. Я був усюди: я міг бачити все вгорі, і внизу, й навколо себе, — усе водночас.

Це особливе відчуття тривало достатньо довго, щоб я зміг усвідомити його. Потім воно змінилося на гнітючий жах — жах, що з'явився хоча й не миттєво, але якось досить швидко опанував мене. Спершу в мій чудесний світ тиші ввірвалися різкі звуки, але мені не було до них діла. Потім ці звуки стали гучніші й лунали безперервно, ніби обступаючи мене зусібіч. І поступово я втратив те чудесне відчуття ширяння у світі — не розділеному на частини, безсторонньому й прекрасному. Звуки перетворилися на гігантські кроки. Щось велетенське дихало й рухалося навколо мене. Я був упевнений, що воно полює на мене.

Я побіг і сховався під валуном, намагаючись визначити звідти, що саме переслідує мене. У якусь мить я виповз зі свого сховку, і тоді мій переслідувач, хоч би хто він був, кинувся до мене. Він був схожий на морську водорість. Водорість навалилася на мене. Я подумав, що її вага ось-ось розчавить мене, але раптом виявив, що перебуваю всередині якоїсь труби чи порожнини. Я чітко бачив, що водорість накрила не всю поверхню землі навколо мене. Під валуном ще залишалось трішки вільного місця. Я почав заповзати туди. Бачив величезні краплини якоїсь рідини, що падали вниз із водорості. «Знав», що це вона виділяє травну кислоту, щоб розчинити мене. Одна крапля впала на мої руки. Я намагався стерти кислоту землею і змочував її слиною, продовжуючи вкопуватися. У якусь мить я став майже паром. Щось штовхало мене вгору, до світла. Я подумав, що водорість розчинила мене. Я невиразно розрізнув світло, яке ставало дедалі яскравіше, — світло виштовхувалося з-під землі, поки нарешті не прорвалося в те, у чому я впізнав сонце, що сходить за горами.

До мене почали повільно повертатися мої звичайні сенсорні процеси. Я ліг долілиць, поклавши підборіддя на зігнуту в лікті руку. Рослина пейоту переді мною знову почала світитися, і не встиг я оком змигнути, як із неї знову вихопився довгий промінь світла. Він завис наді мною. Я сів. Світло торкнулося мого тіла зі спокійною силою, а потім розсіялося, зникнувши з очей.

Я бігом подолав увесь шлях до того місця, де були інші чоловіки. Ми всі разом повернулися до міста. Дон Хуан і я ще на один день за-

лишилися в дона Роберто, ведучого пейотної церемонії. Я спав увесь час, поки ми були там. Коли ми вже були готові вирушити в дорогу, до мене підійшли молоді індіанці, що брали участь у пейотних сесіях. Вони по черзі обіймали мене й сором'язливо сміялися. Кожен із них назвав мені своє ім'я. Я говорив з ними кілька годин про все на світі, крім наших пейотних зібрань.

Дон Хуан сказав, що нам уже час рушати. Молоді індіанці знову обняли мене.

— Повертайся, — промовив один.

— Ми вже чекаємо на тебе, — додав інший.

Я від'їжджав повільно, намагаючись побачити десь двох старших чоловіків, але їх там не було.

Четвер, 10 вересня 1964 року

Переповідання дону Хуану кожного мого досвіду завжди змушувало мене згадувати його крок за кроком, з якомога більшою точністю. Напевно, це був єдиний спосіб згадати все.

Сьогодні я переповів йому деталі моєї останньої зустрічі з Мескаліто. Він уважно слухав мою історію аж до того місця, коли Мескаліто повідомив мені своє ім'я. Тут дон Хуан зупинив мене.

— Тепер ти сам по собі, — мовив він. — Захисник прийняв тебе. Відтепер моя допомога тобі буде дуже невелика. Ти не маєш нічого більше мені розповісти про свої відносини з ним. Тепер ти знаєш його ім'я, і ні цього імені, ні ваших стосунків ти ніколи не повинен розкривати жодній живій істоті.

Я став наполягати на тому, що хочу розповісти йому всі деталі цього досвіду, бо він не має для мене ніякого сенсу. Я сказав, що потребую його допомоги для витлумачення того, що я бачив. Він відповів, що я можу зробити це самостійно, і що мені краще починати думати власною головою. Я відказав, що мене дуже цікавить його думка, бо на те, щоб зрозуміти все самостійно, мені знадобиться надто багато часу, і я навіть не знаю, як підступитися до цього. Я сказав:

— Візьмімо, наприклад, пісні. Що вони означають?

— Лише ти можеш вирішувати це, — мовив він. — Як я можу знати, що вони означають? Тільки захисник може сказати тобі це, так само, як лише він може навчити тебе своїх пісень. Якби я став пояснювати тобі, що вони означають, це все одно, що ти вивчив би пісні когось іншого.

— Що ви маєте на увазі, доне Хуане?

— Слухаючи, як люди співають пісні захисника, ти можеш визначити, хто з них ошуканець. Лише пісні з душею є його піснями й були отримані від нього. Усі інші — це копії пісень інших людей. Іноді люди вводять в оману, поводяться нещиро. Вони співають чужих пісень, навіть не знаючи, про що в них ідеться.

Я сказав, що хотів лише дізнатися, з якою метою використовують ці пісні. Він відповів, що вивчені мною пісні призначені для викликання захисника, і що я завжди маю використовувати їх у поєднанні з його ім'ям, щоб викликати його. За словами дона Хуана, цілком можливо, що згодом Мескаліто навчить мене інших пісень для інших цілей.

Тоді я спитав його думку щодо того, чи захисник повністю прийняв мене. Він засміявся, ніби моє запитання видалось йому безглуздим. Сказав, що захисник прийняв мене, а щоб я напевне знав, що він мене прийняв, він показався мені як світло — двічі. Очевидно, доне Хуана дуже вразив той факт, що я бачив світло двічі. Він особливо наголошував саме на цьому моменті моєї зустрічі з Мескаліто.

Я сказав, що не розумію, як це можливо, щоб захисник тебе прийняв і водночас так сильно тебе нажахав.

Він дуже довго не відповідав. Здавалось, моє запитання спантеличило його. Нарешті він промовив:

— Це ж так очевидно. Те, чого він хотів, таке очевидне, що мені невямки, як це може бути незрозумілим для тебе.

— Для мене це все й досі незбагненне, доне Хуане.

— Потрібно багато часу, щоб зрозуміти й осмислити те, що має на увазі Мескаліто: тобі слід розмірковувати над його уроками доти, поки вони не стануть ясні для тебе.

П'ятниця, 11 вересня 1964 року

Я знову просив дона Хуана витлумачити мені те, що я бачив. Якийсь час він ухилявся від відповіді. Потім заговорив, ніби продовжуючи розмову про Мескаліто, яку ми вже давно ведемо.

— Тепер бачиш, як нерозумно запитувати, чи схожий він на людину, з якою можна поговорити? — промовив дон Хуан. — Він не схожий ні на що з будь-коли баченого тобою. Він виглядає як чоловік, і водночас зовсім не схожий на жодну людину. Це важко пояснити людям, які нічого не знають про нього і хочуть одразу дізнатися все. До того ж його уроки такі самі загадкові, як і він сам. Наскільки я знаю, жодна людина не в змозі передбачити його дії. Ти ставиш йому запитання, а він показує тобі шлях, однак він не говорить про нього в такий самий спосіб, як розмовляємо ми з тобою. Тепер ти розумієш, що він робить?

— Я не думаю, що маю якісь проблеми із розумінням цього. Проте я не можу збагнути, що він хотів усім цим сказати.

— Ти попросив його розповісти тобі, що з тобою не так, і він дав тобі повну картину. Тут не може бути ніякої помилки! Ти не можеш стверджувати, що не зрозумів. Це не була розмова — і водночас ви спілкувалися. Потім ти поставив йому інше запитання, і він відповів тобі достоту в такий самий спосіб. А щодо того, що він хотів цим сказати, то тут я не впевнений, що розумію, бо ти вирішив не розповідати мені, яке було твоє запитання.

Я дуже старанно повторив усі поставлені мною запитання, які зміг пригадати; я розташував їх у тому самому порядку, в якому вимовляв їх тоді: «Чи правильно я чиню? Чи я на правильній стежці? Що мені робити зі своїм життям?» Дон Хуан зазначив, що мої запитання були лише словами: краще не вимовляти запитань уголос, а ставити їх ізсередини. Він сказав, що захисник хотів дати мені урок, і як доказ того, що він саме хоче дати мені урок, а не відстрашити, він двічі показався мені як світло.

Я сказав, що все одно не можу зрозуміти, чому Мескаліто так нажахав мене, якщо прийняв. Я нагадав дону Хуану, що, згідно з його твердженнями, бути прийнятим Мескаліто означало, що його форма

стає постійною, а не змінюється з блаженства на жахіття. Дон Хуан знову засміявся з мене й сказав, що якби я обміркував те запитання, яке мав у своєму серці, коли розмовляв із Мескаліто, то я й сам зрозумів би його урок.

Обміркувати запитання, яке я мав у своєму «серці», було дуже нелегко. Я сказав дону Хуану, що мав тоді на думці багато чого. Коли запитував, чи я на правильній стежці, то мав на увазі таке: Чи не стою я однією ногою в кожному із двох світів? Який світ саме той, що мені потрібен? В якому напрямку має поточитися моє життя?

Дон Хуан вислухав мої пояснення і зробив висновок, що я не маю ясного бачення світу, і що захисник дав мені блискучий і абсолютно ясний урок.

Він сказав:

— Ти гадаєш, що для тебе існують два світи, два шляхи. Але є лише один. Захисник показав це тобі з неймовірною ясністю. Єдиний доступний тобі світ — це світ людей, і ти не можеш обирати, покинути його чи ні. Ти — людина! Захисник показав тобі світ щастя, де між речами немає відмінності, бо там нема кому запитувати про відмінність. Але це не світ людей. Захисник витрусив тебе з нього й показав, як людина думає й бореться. *Це* і є світ людей! І бути людиною означає бути приреченим на цей світ. Ти марнославно вважаєш, що живеш у двох світах, але це лише твоя зарозумілість. Для нас існує лише один-єдиний світ. Ми — люди, і мусимо триматися світу людей, дістаючи втіху від цього. Я вважаю, що саме в цьому й полягав урок.

Розділ 9

Дон Хуан, здавалося, хотів, щоб я якомога більше працював із травою диявола. Така позиція зовсім не узгоджувалася з його твердженнями про нібито його нелюбов до цієї сили. Сам він пояснював це тим, що вже дуже скоро мені знову доведеться курити, і до того часу я маю краще пізнати силу трави диявола.

Він раз у раз пропонував мені хоча б випробувати траву диявола на ще одному мольфуванні з ящірками. Довгий час я лише грався цією ідеєю. Однак наполегливість дона Хуана стрімко зростала, поки зрештою я не відчув себе зобов'язаним зважити на його вимогу. І ось одного дня я вирішив поворожити про деякі вкрадені речі.

Понеділок, 28 грудня 1964 року

У суботу, 19 грудня, я зрізав корінь *Datura*. Зачекав, поки стемніє, щоб виконати свій танець навколо рослини. Протягом тієї ж ночі я приготував екстракт кореня і в неділю, приблизно о шостій годині ранку, прийшов до місцини, де ріс мій дурман. Сів перед своєю рослиною. Я взяв із собою нотатки з ретельно записаними настановами дона Хуана щодо цієї процедури. Перечитавши нотатки, збагнув, що мені не обов'язково розмелювати насіння тут. Якимось чином уже те, що я просто сиджу перед своєю рослиною, давало мені рідкісне почуття емоційної рівноваги, ясності думки або сили зосереджуватися на своїх діях, чого мені зазвичай бракувало.

Я скрупульозно виконував усі вказівки, розрахувавши час так, щоб паста й корінь були готові ще до наближення вечора. Приблизно о п'ятій годині я вже розпочав спроби впіймати пару ящірок. За

півтори години перепробував усі способи, про які лишень міг подумати, але зазнав невдачі у кожній спробі.

Я сидів перед своєю рослиною *Datura*, намагаючись знайти спосіб досягти своєї мети, коли раптом згадав слова дона Хуана про те, що з ящірками треба поговорити. Спершу я почувався ніяково, розмовляючи з ящірками. Це було схоже на збентеження під час виступу перед аудиторією. Невдовзі це почуття зникло, я говорив далі. Було майже темно. Я підняв камінь. Під ним була ящірка. Вона виглядала заціпенілою. Я підняв її з землі. І тоді я побачив ще одну застиглу ящірку під іншим каменем. Вони навіть не звивалися у мене в руках.

Зашити ящіркам пащу й повіки виявилось найскладнішим завданням. Я відзначив, що дон Хуан прищепив своєрідне відчуття незворотності всім моїм діям. Його позиція полягала в тому, що коли людина розпочинає якусь дію, то вже не має способу зупинитися. Проте якби я захотів спинитися, ніщо не перешкоджало мені вчинити так. Можливо, я просто не хотів зупинитися.

Я відпустив одну ящірку, і вона попрямувала на північний схід — це був знак вдалого, але непростого мольфування. Я прив'язав іншу ящірку до свого плеча й намастив собі скроні відповідно до приписів дона Хуана. Ящірка була залякла, на якусь мить я подумав, що вона померла, а дон Хуан ніколи не казав мені, що робити в такому випадку. Але ящірка просто заціпеніла.

Я випив зілля й трохи почекав. Не відчував нічого незвичайного. Почав розтирати пасту в себе на скронях. Я наніс її двадцять п'ять разів. Відтак, зовсім машинально, ніби занурений у якісь думки, я кілька разів розмастив її по всьому чолі. Відразу усвідомив свою помилку й поспішно витер пасту. Чоло спітніло, почалася гарячка. Мене охопила сильна тривога, бо дон Хуан наполегливо застерігав мене в жодному разі не втирати пасту в чоло. Страх перейшов у почуття абсолютної самотності, відчуття приреченості. Я був тут самотин. Якщо зі мною станеться щось погане, тут немає нікого, хто міг би мені допомогти. Я хотів кудись утекти. Мене охопило тривожне почуття нерішучості, незнання, що тепер робити. Думки стрімкою лавиною ринули мені до голови, спалахуючи з надзвичайною швидкістю. Я відзначив, що це були доволі дивні думки: їхня дивність

полягала в тому, що вони, здавалося, приходили до мене в якийсь інший спосіб, ніж звичайні думки. Я знаю свій спосіб мислення. Мої думки мають певну, властиву саме мені, впорядкованість, і будь-яке відхилення одразу стає помітне.

Одна з таких чужих думок стосувалася висловлювання якогось автора. Це було, як я невиразно пам'ятаю, більше схоже на голос або на щось, вимовлене десь на задньому плані. Воно з'явилося так блискавично, що приголомшило мене. Я завмер, щоб розібратися в цьому, але це щось уже стало звичайною думкою. Я був певен, що раніше десь читав це висловлювання, але не міг пригадати, хто його автор. Раптом я згадав, що ним був Альфред Кребер. Потім вихопилася інша чужа думка й «сказала», що це не Кребер, а Георг Зіммель. Я наполягав, що то був Кребер, і раптом усвідомив, що вже з головою втягнутий у сперечання із самим собою. І цілковито забув про своє нещодавнє почуття приреченості.

Мої повіки обважніли, ніби я прийняв пігулки снодійного. Хоча ніколи їх не вживав, мені до голови чомусь прийшов саме такий образ. Я засинав. Хотів дістатися до своєї машини і якось заповзти в неї, але не міг поворухнутись.

Відтак, зовсім несподівано, я прокинувся, або радше ясно відчув, що прокинувся. Перше, про що я подумав, було — котра зараз година. Я роззирнувся навколо. Я не був перед рослиною *Datura*. Я байдуже прийняв той факт, що проходжу через ще один досвід ворожіння. Годинник над моєю головою показував 12:35. Я зрозумів, що вже день.

Я побачив якогось юнака зі стосом паперів. Я ледве не торкався його: бачив, як пульсують вени в нього на шиї, і чув його швидке серцебиття. Я був повністю поглинутий тим, на що дивився, і не здавав собі справи в той момент щодо якості моїх думок. Потім почув у вусі «голос», який описував сцену в мене перед очима, і лише тоді збагнув, що саме цей «голос» був чужою думкою в моїй голові.

Я так захопився слуханням голосу, що втратив інтерес до споглядання сцени перед моїми очима. Я чув голос над плечем біля правого вуха. Саме він і створював сцену, описуючи її. Але він корився моїй волі, бо я міг зупинити його в будь-який момент

і спокійно дослідити всі деталі того, про що він мені розповідав. Я «чув-бачив» усю послідовність дій юнака. Голос продовжував пояснювати все у найдрібніших деталях, але якимось чином ці дії не були для мене важливі. Екстраординарним в усій цій ситуації був саме тихий голос у вусі. Протягом усього цього досвіду я тричі пробував озирнутися, щоб побачити, хто ж говорить мені у вухо. Я намагався повернути голову якомога далі праворуч або ж просто швидко й несподівано озирнутися навколо, щоб подивитись, чи є там хтось. Але кожного разу, коли я робив таку спробу, уся картинка ніби затуманювалася. Я подумав: «Я не можу озирнутися навколо, бо сцена в мене перед очима не є в царині звичайної реальності». І ця думка була моя власна.

Починаючи з цього моменту, я зосередив усю увагу на самому лише голосі. Здавалося, що він лунає з мого плеча. Це був абсолютно чіткий, хоча й тихий голосок. Проте він не був дитячий чи дуже тонкий, а ніби якийсь зменшений чоловічий голос. Це не був також мій голос. Гадаю, я чув англійську мову. При кожній моїй свідомій спробі перехитрувати й виявити його джерело, голос одразу або замовкав, або ставав невиразний, і вся сцена тьмянішала. Мені спало на думку одне порівняння. Голос був ніби певний образ, що його створюють частинки пилу на віях, або кров'яні судинки на рогівці ока — червоподібна форма, яку можна бачити доти, поки не дивишся на неї прямо; але тієї миті, коли пробуєш глянути на неї, вона зміщується і зникає одночасно з рухом очного яблука.

Мене вже абсолютно не цікавила дія перед моїми очима. В міру того, як я слухав, голос ставав дедалі складніший. Те, що я вважав голосом, більше нагадувало щось, що нашіптує думки мені у вухо. Але це теж не точний опис. Насправді щось *думало* замість мене. Ці думки були поза мною. Я знав, що це так, бо міг одночасно втримувати свої власні думки й думки «іншого».

У якусь мить голос створив сцени, дійовою особою в яких був той юнак і які не мали ніякого стосунку до мого первісного запитання про зниклі речі. Юнак виконував дуже складні дії. Вони знову стали важливі для мене, і я більше не звертав уваги на голос. Мені вже уривався терпець, я хотів зупинитися. «Як я можу припинити

це?» — подумав я. Голос у вусі сказав, що мені слід повернутися до каньйону. Я запитав, як це зробити, і голос відповів, що я маю подумати про свою рослину.

Я подумав про свою рослину. Зазвичай я сидів перед нею. Я робив це так багато разів, що мені було дуже легко візуалізувати її. Побачивши рослину в той момент, я подумав, що це ще одна галюцинація, але голос сказав, що я «повернувся»! Я напружив слух. Довкола панувала суцільна тиша. Здавалося, що рослина *Datura* переді мною була така сама реальна, як і все, що я бачив досі, але я міг торкнутися її, міг рухатися навколо неї.

Я підвівся й пішов до машини. Це зусилля виснажило мене, і я сів і заплющив очі. Відчував запаморочення й нудоту. У вухах дзижчало.

Щось зісковзнуло мені на груди. Це була ящірка. Я пригадав застереження дона Хуана, що її треба відпустити. Я повернувся назад до моєї рослини й відв'язав ящірку. Я не хотів дивитися, мертва вона чи жива. Я розбив глиняний горщик із пастою й накидав на нього землю ногою. Відтак забрався до машини й заснув.

Четвер, 24 грудня 1964 року

Сьогодні я переповів увесь свій досвід дону Хуану. Як зазвичай, він слухав мене, не перебиваючи. Потім між нами відбулася така розмова:

— Ти зробив дуже серйозну помилку.

— Я знаю. Це була страшенно дурна помилка, випадковість.

— Не буває ніяких випадковостей, коли ти маєш справу з травою диявола. Я вже казав, що вона постійно випробовуватиме тебе. Як я розумію, ти або дуже сильний, або справді подобаєшся траві. Центр лоба — лише для могутніх брухо, які знають, як поводитися з її силою.

— Що зазвичай відбувається, коли хтось намастить собі пастою чоло, доне Хуане?

— Якщо тільки цей чоловік не великий брухо, він ніколи не повернеться зі своєї подорожі.

— А ви самі коли-небудь втирали собі пасту в лоба, доне Хуане?

— Ніколи! Мій доброчинець розповідав мені, що дуже мало хто повертається з такої подорожі. Чоловік може бути відсутній протя-

гом багатьох місяців, і весь цей час іншим доводиться ходити коло нього. Мій доброчинець казав, що ящірки можуть узяти чоловіка на край світу й показати йому найдивовижніші таємниці, які він тільки захоче побачити.

— Чи знаєте ви когось, хто вирушав у таку подорож?

— Так, мій доброчинець. Але він ніколи не розповідав мені, як звідти повернутися.

— Хіба так важко повернутися, доне Хуане?

— Так. Ось чому твій вчинок справді вразив мене. Ти не знав кроків, яким потрібно слідувати, а ми мусимо додержуватися певних кроків, бо саме в них чоловік знаходить силу. Без них ми ніщо.

Ми сиділи мовчки кілька годин. Він, здавалося, поринув у дуже глибоку задуму.

Субота, 26 грудня 1964 року

Дон Хуан запитав мене, чи шукав я ящірок. Я відповів, що шукав, але не зміг їх знайти. Запитав, що сталося би, якби одна з ящірок померла в мене в руках. Він сказав, що смерть ящірки означала б несприятливий поворот подій. За його словами, якщо ящірка із зашитим ротом помре в будь-який час протягом мольфування, то немає сенсу його продовжувати. Це також означатиме, що ящірки розірвали дружбу зі мною, і мені доведеться відмовитися від навчання знанню про траву диявола на довгий час.

— На скільки саме, доне Хуане? — запитав я.

— На два роки або більше.

— А що сталося б, якби померла друга ящірка?

— Якби померла друга ящірка, ти опинився б у справжній небезпеці. Ти був би сам, без провідника. Якби вона померла ще до того, як ти почав мольфування, ти міг би зупинити його, але якби ти зупинив його, тобі також довелося б назавжди облишити траву диявола. А якби ящірка померла в тебе на плечі, коли ти вже розпочав мольфування, тоді тобі довелося б продовжувати його, а це було би справжнє безумство.

— Чому це було би безумство?

— Бо за таких обставин усе втрачає сенс. Ти сам-один, без провідника, бачиш моторошні, безглузді речі.

— Що ви маєте на увазі під «безглуздими речами»?

— Те, що ми бачимо самі по собі. Речі, які ми бачимо, коли не маємо напрямку. Це означає, що трава диявола намагається остаточно відштовхнути, позбутися тебе.

— Чи знаєте ви когось, із ким таке сталося?

— Так. Зі мною. Без мудрості я щірок я стерявся розумом.

— Що ви бачили, доне Хуане?

— Цілу купу нісенітниць. Що ще я міг побачити без напрямку?

Понеділок, 28 грудня 1964 року

— Ви казали мені, доне Хуане, що трава диявола випробовує чоловіків. Що саме ви мали на увазі?

— Трава диявола схожа на жінку, і так само, як жінка, вона лестить чоловікам. Вона ставить для них пастки на кожному повороті. Вона зробила це з тобою, коли змусила тебе розтерти пасту на лобі. Вона намагатиметься зробити це знову, і ти, можливо, попадешся їй на гачок. Я застерігаю тебе проти цього. Не дозволяй собі пристрасного захоплення нею, трава диявола — це лише одна стежка до таємниць людини знання. Існують інші стежки. Але її пасткою є змусити тебе повірити, що її стежка — це єдиний можливий шлях. Я кажу, що не варто марнувати своє життя на одну стежку, особливо якщо вона не має серця.

— Але як дізнатися, що якась стежка не має серця, доне Хуане?

— Перш ніж піти нею, запитай себе: чи має ця стежка серце? Якщо відповідь буде «ні», ти знатимеш це і тоді муситимеш обрати іншу стежку.

— Але як я дізнаюся напевне, має стежка серце чи ні?

— Будь-хто може дізнатися про це. Проблема в тому, що ніхто не ставить цього запитання, і коли чоловік нарешті розуміє, що обрав стежку без серця, вона вже готова вбити його. У цій точці дуже мало хто може зупинитись, щоб зважити все й залишити свою стежку.

— Як правильно поставити це запитання, доне Хуане?

— Просто постав його.

— Я маю на увазі, чи є якийсь правильний спосіб не збрехати самому собі й не сприйняти негативну відповідь за позитивну?

— Чому це ти брехатимеш?

— Можливо, тому, що саме цієї миті стежка буде приємна й даватиме насолоду.

— Це нісенітниця. Стежка без серця ніколи не дає насолоди. Ти маєш тяжко працювати вже для того, щоб стати на неї. З іншого боку, стежка із серцем легка, тобі не доведеться докладати зусиль, щоб полюбити її.

Дон Хуан раптово змінив напрямок нашої розмови й навпростець заявив, що я вподобав траву диявола. Я мусив визнати, що найменш віддаю їй перевагу. Тоді він запитав, що я відчуваю стосовно його союзника, диму, і мені довелося сказати йому, що сама лише думка про нього лякає мене до нестями.

— Я говорив тобі, що, обираючи собі стежку, ти мусиш бути вільний від страху й честолюбства. Але дим засліплює тебе страхом, а трава диявола осліплює тебе честолюбством.

Я відказав, що честолюбство потрібне людині вже для того, щоб стати на якусь стежку, і тому його твердження про необхідність бути вільним від честолюбства не має сенсу. Людині потрібно мати честолюбство, щоб учитися.

— Бажання вчитися — це не честолюбство, — мовив дон Хуан. — Прагнути до знання — наша доля як людей, але шукати траву диявола означає жадати сили, що є честолюбством, бо тут немає прагнення до знань. Не дозволяй траві диявола засліплювати себе. Вона вже спіймала тебе на гачок. Вона принаджує чоловіків і дає їм відчуття сили, завдяки їй вони відчувають, що можуть робити речі, які не під силу жодному звичайному чоловікові. Але це її пастка. Бо потім шлях без серця обернеться проти людей і знищить їх. Небагато потрібно, щоб померти, а шукати смерті — це не шукати нічого.

Розділ 10

У грудні 1964 року ми з доном Хуаном вирушили збирати різні рослини, необхідні для приготування курильної суміші. Це був четвертий цикл. Дон Хуан лише спостерігав за моїми діями. Він наполегливо радив мені не квапитися, бути обачним і зважувати все, перш ніж зірвати будь-яку з рослин. Щойно всі інгредієнти були зібрані й поміщені на зберігання, він почав спонукати мене знову зустрітись з його союзником.

Четвер, 31 грудня 1964 року

— Тепер, коли ти знаєш трохи більше про траву диявола і дим, ти можеш краще визначити, хто з них тобі дужче подобається, — мовив дон Хуан.

— Дим справді жахає мене, доне Хуане. Я не знаю точно чому, але не почуваю до нього нічого доброго.

— Ти полюбляєш лестоці, а трава диявола тобі лестить. Так само, як жінка, вона догоджає тобі й дарує гарне самопочуття. Натомість дим — це значно шляхетніша сила, він має найчистіше серце. Він не заманює людей і не робить їх бранцями, так само, як не відчуває любові чи ненависті до когось. Єдине, чого він вимагає — сили. Трава диявола також вимагає сили, але іншого роду. Вона ближча до чоловічої сили в поведженні з жінками. Тоді як сила, якої вимагає дим — це сила серця. Ти її не маєш! Утім, дуже мало хто з чоловіків має її. Ось чому я раджу тобі дізнатися більше про дим. Він зміцнює серце. Він не схожий на траву диявола, яку

переповнюють пристрасті, ревності та шаленство. Дим постійний. Із ним тобі не потрібно непокоїтися, що зробиш раптом щось не так.

Середа, 27 січня 1965 року

У вівторок, 19 січня, я знову курих галюциногенну суміш. Перед тим я говорив дону Хуану, що дим наповнює мене поганими передчуттями і дуже мене лякає. Він сказав, що я маю знову спробувати дим, щоб оцінити його неупереджено.

Ми зайшли до нього в кімнату. Була майже друга година дня. Він дістав свою люльку. Я приніс жаринки, потім ми сіли обличчям один до одного. Він сказав, що збирається зігріти й розбудити люльку, і якщо я дивитимуся уважно, то побачу, як вона засяє. Десь тричотири рази він підносив люльку до рота і затягувався. І ніжно потирив її. Раптом майже невловимим рухом подав мені знак дивитися, як пробуджується люлька. Я дивився, але не зміг нічого побачити.

Він передав мені люльку. Я наповнив чашу своєю власною сумішшю, відтак схопив палаючу жаринку чимось на кшталт щипчиків, які я заздалегідь зладнав з дерев'яної прищипки й тримав наготові саме для цього випадку. Дон Хуан подивився на мої щипчики і зайшовся сміхом. Я завагався на якусь мить, і жаринка пристала до щипчиків. Я побоявся стукати щипчиками об чашу люльки, тому мені довелося плюнути на жаринку, щоб скинути її вбік.

Дон Хуан відвернувся й закрив обличчя рукою. Усе його тіло здригалось. На мить я подумав, що він плаче, але він безгучно сміявся.

Процедура була надовго перервана, потім він сам швидко схопив жаринку, поклав її в чашу люльки й наказав мені курити. Щоб втягувати суміш через люльку, мені доводилося докладати чималих зусиль: очевидно, вона була дуже щільна. Після першої спроби я відчув, що всмоктав до рота дрібний порошок. Від нього мій рот відразу онімів. Я бачив, як розжарюється чаша люльки, але зовсім не відчував диму, — так, як відчуваєш дим цигарки. І все ж я мав відчуття, ніби вдихаю щось таке, що спершу наповнило мої легені, а потім почало поширюватися вниз, заповнюючи собою решту мого тіла.

Я нарахував двадцять зтяжок, а потім лік більше не мав значення. Я почав пітніти, дон Хуан пильно дивився на мене й велів мені не боятися і точно виконувати його вказівки. Я спробував сказати «гаразд», але натомість видав якийсь потойбічний виючий звук. Він продовжував лунати навіть після того, як я закрити рот. Почувши його, дон Хуан спочатку здригнувся від несподіванки, а потім знову зайшовся сміхом. Я хотів дати ствердну відповідь кивком голови, але не міг поворухнутися.

Дон Хуан обережно розтиснув мої долоні й забрав із них люльку. Він наказав мені лягти на підлогу, але не засинати. Мені було цікаво, чи допоможе дон Хуан мені лягти, але він нічого не робив. Лише невідривно дивився на мене своїм пильним поглядом. Зненацька кімната різко перевернулася, і я вже дивився на дона Хуана з підлоги, лежачи на боці. З цього моменту картинки в мене перед очима стали дивно змазані, як уві сні. Я можу невиразно пригадати, що поки лежав так нерухомо, дон Хуан довгий час щось мені говорив.

Я не відчував страху і не мав жодних неприємних відчуттів протягом усього мого перебування в цьому стані, і після пробудження наступного дня мені зовсім не було зле. Незвичайним було лише те, що, прокинувшись, я певний час не міг ясно думати. Потім поступово, за чотири-п'ять годин, знову став самим собою.

Середа, 20 січня 1965 року

Дон Хуан не говорив зі мною про мій досвід і не просив мене розповісти про нього. Він лише зауважив, що я надто швидко заснув.

— Єдиний спосіб не заснути — це стати птахом, або цвіркуном, або ще чимось подібним, — промовив він.

— Як ви це робите, доне Хуане?

— Це те, чого я тебе навчаю. Хіба ти не пам'ятаєш, що я говорив тобі вчора, поки ти був без свого тіла?

— Я не можу чітко згадати.

— Я — ворона. Я вчу тебе, як стати вороною. Коли ти цього навчишся, то залишатимешся пробудженим і зможеш вільно пересуватися, в іншому разі ти завжди будеш приклеєний до землі там, де впадеш.

Неділя, 7 лютого 1965 року

Моя наступна спроба з димом відбулася близько полудня в неділю, 31 січня. Я прокинувся наступного дня надвечір. Я мав таке відчуття, ніби володію якоюсь незвичайною силою згадувати все, що казав мені дон Хуан протягом усього досвіду. Його слова були закарбовані в моєму мозку. Вони продовжували лунати у мене в голові з надзвичайною ясністю і наполегливістю. Протягом цієї спроби для мене став очевидним іще один факт: усе моє тіло заціпеніло невдовзі після того, як я почав ковтати дрібний порошок, що потрапляв мені до рота при кожній затажці. Таким чином, я не лише вдихав дим, але також ковтав суміш.

Я спробував переповісти свій досвід дону Хуану, — він сказав, що я не зробив нічого важливого. Я зазначив, що можу згадати все, що відбувалося, але він не захотів слухати про це. Кожний мій спогад був точний і дуже виразний. Процедура куріння була така сама, як і під час попередньої спроби. Здавалося, ніби один досвід ідеально накладався на інший, і я міг відтворити в пам'яті весь ланцюжок подій з тієї миті, коли закінчився перший досвід. Я чітко пам'ятав, що після того, як упав боком на долівку, я взагалі не мав ніяких відчуттів чи думок. І все ж це аж ніяк не вплинуло на мою ясність сприйняття. Я пам'ятаю свою останню думку приблизно в той момент, коли кімната стала вертикально: «Я, певно, вдарився головою об підлогу, але не відчуваю ніякого болю».

Із цього моменту я міг лише дивитися й слухати. Я міг би повторити кожне слово, вимовлене доном Хуаном. Я виконував кожну з його вказівок. Вони видавалися мені зрозумілими, логічними і нескладними. Він сказав, що моє тіло зникає й залишиться тільки голова, і за таких умов єдина можливість зберегти ясність розуму й пересуватися — це стати вороною. Він казав мені постаратися кліпнути і додав, що коли я зможу кліпати, то буду готовий продовжувати. Потім він повідомив, що моє тіло вже повністю зникло і єдине, що я маю — це голова; він сказав, що голова не може зникнути, бо саме вона перетворюється на ворону.

Він наказав мені кліпати. Цю і всі інші свої команди він, мабуть, повторював безліч разів, бо я можу згадати кожну з них із надзви-

чайною ясністю. Очевидно, я кліпав, бо він повідомив, що я готовий, і наказав мені підвести голову і спертися об підлогу підборіддям. Він сказав, що підборіддя — це лапи ворони, скомандував мені відчутти лапи й спостерігати, як вони поволі з'являються. Потім він сказав, що я ще не став твердий, і мені потрібно відростити хвоста, і що цей хвіст з'явиться з моєї шиї. Він наказав мені розпустити хвоста, як віяло, й відчутти, як він підмітає підлогу.

Потім він заговорив про воронячі крила і сказав, що вони виростуть із моїх вилиць, зазначивши, що це буде важкий і болісний процес. Скомандував розгорнути їх. Він сказав, що вони мають бути надзвичайно довгі, такі довгі, наскільки я спроможуся їх витягнути, інакше мені не вдасться злетіти. Він сказав, що крила вже з'являються, вони довгі та прекрасні, і що я маю махати ними, поки вони не стануть справжніми крилами.

Далі він заговорив про верхню частину голови і повідомив, що вона ще дуже велика й важка, і її маса не дозволить мені літати. Він сказав, що її розміри можна зменшити за допомогою кліпання, із кожним новим кліпанням моя голова зменшуватиметься. Наказав мені кліпати доти, поки вага вгорі зникне і я зможу вільно стрибати. Потім він повідомив мені, що я вже зменшив мою голову до розмірів голови ворони, і тепер треба походити й пострибати, щоб позбутися скутості рухів.

Він сказав, що мені залишилося змінити ще одну річ перед тим, як я зможу полетіти. Це була найскладніша зміна, і щоб здійснити її, треба виявити тямущість і робити все точно так, як він мені казатиме. Я маю навчитися бачити, як ворона. Він повідомив, що мій рот і ніс ростимуть у мене між очима, поки не утворять сильний дзьоб. Він сказав, що ворони бачать перпендикулярно в кожний бік, і скомандував мені повернути голову й подивитися на нього одним оком. Далі він повідомив, що якщо я захочу змінити перспективу й бачити другим оком, я маю просто труснути дзьобом униз, і завдяки цьому дивитимуся вже другим оком. Він наказав мені поперемінно дивитися то лівим, то правим оком. А потім він сказав, що я готовий до польоту, і єдиний спосіб полетіти полягає в тому, щоб він підкинув мене в повітря.

Я не мав жодних труднощів із тим, щоб викликати відповідне відчуття для кожної його команди. Я відчував, як ростуть пташині лапи, спершу слабкі й хисткі. Відчував, як із задньої частини шиї виростає хвіст, а з вилиць — крила. Крила були складені дуже глибоко. Я відчував, як вони поступово розгортаються назовні. Цей процес був важкий, але не болісний. Потім за допомогою кліпання я зменшив свою голову до розмірів воронячої. Але найдивовижніший ефект стався з моїми очима. Мій погляд став пташиним!

Коли я під керівництвом дона Хуана відрощував дзьоб, то мав неприємне відчуття, ніби мені бракувало повітря. Потім щось випнулося назовні й утворило масивну форму переді мною. Проте мої очі стали здатні на повний панорамний огляд лише після того, як дон Хуан велів мені дивитися вбік. Я міг кліпати ними по черзі й попере-мінно змінювати фокусування з одного ока на інше. Але вигляд кімнати й усіх речей у ній був незвичний для мене. І все ж було неможливо визначити, чим саме він відрізнявся. Можливо, він був якийсь нахилений, або ж речі вийшли з фокуса. Дон Хуан став дуже великий і світлий. Щось у ньому було заспокійливе й безпечне. Потім усі образи затуманилися, втратили свої чіткі контури й перетворилися на контрастні абстрактні візерунки, що мерехтіли якийсь час.

Неділя, 28 березня 1965 року

У четвер, 18 березня, я знову курих галюциногенну суміш. Цього разу початкова процедура дещо відрізнялася. Я мав ще раз наповнити сумішшю чашу люльки. Коли я викурих першу порцію, дон Хуан звелів мені почистити чашу, але вже сам поклав у неї суміш, бо в мене була порушена м'язова координація. Щоб рухати руками, мені доводилося докладати великих зусиль. Суміші в моєму мішечку було достатньо лише на один раз. Дон Хуан подивився на мішечок і сказав, що до наступного року це моя остання спроба з димом, бо я використав усі свої запаси.

Дон Хуан вивернув мішечок навиворіт і витрусив увесь порошок із нього в миску з жаринками. Порох зайнявся жовтогарячим полум'ям, ніби на жаринки покладали листок якогось прозорого ма-

теріалу. Лист спалахнув і розсипався заплутаним візерунком ліній. Щось рухалося зигзагом усередині цих ліній на великій швидкості. Дон Хуан велів мені стежити за рухом у лініях. Я побачив щось схоже на маленький крем'яшок, що перекочувався взад і вперед усередині розжареної ділянки. Дон Хуан нахилився, засунув руку просто в жар, витяг з нього крем'ях і поклав його в чашу люльки. Наказав мені зробити затяжку. Я мав чітке враження, що він поклав цю маленьку кулю до люльки саме для того, щоб я її вдихнув. В одну мить кімната втратила своє горизонтальне положення. Я відчув глибоке заціпеніння та важкість.

Прийшовши до тями, я виявив, що лежу горілиць на дні неглибокого зрошувального рівчака, занурений у воду до підборіддя. Хтось підтримував мою голову. Це був дон Хуан. Перша моя думка була про те, що вода в каналі мала якусь незвичайну якість, вона була холодна й важка. Вона м'яко накочувалась на мене, і з кожним її рухом мої думки ставали ясніші. Спершу вода мала яскраво-зелений ореол або світіння, яке невдовзі розсіялося, залишивши тільки потік звичайної води.

Я запитав у дона Хуана, котра година. Він сказав, що зараз ранній ранок. Трохи згодом я повністю оговтався й вибрався з води.

— Ти мусиш розповісти мені все, що бачив, — промовив дон Хуан, коли ми дісталися до його дому. Він повідомив, що протягом трьох днів намагався «повернути мене» і що це була дуже нелегка справа для нього. Я зробив багато спроб описати те, що бачив, але ніяк не міг зосередитися. Пізніше, вже надвечір, я нарешті відчув, що готовий до розмови з доном Хуаном, і почав розповідати йому все, що пам'ятав, починаючи з тієї миті, коли упав боком на долівку, але він не захотів про це слухати. Його цікавить лише те, сказав він, що я бачив і робив після того, як він «підкинув мене в повітря і я полетів».

Усе, що я міг згадати, — це низка окремих картин чи сцен, які я бачив, ніби уві сні. Вони не мали лінійної послідовності. Складалося враження, ніби кожна з них була ніби окремий пухирець, який впливає у фокус, а потім так само зникає з поля зору. Проте це не були просто сцени для споглядання. Я був усередині них. Я брав

у них участь. Коли я спробував згадати їх уперше, то мав відчуття, що це були якісь неясні, розмиті спалахи, але поступово, міркуючи про них, я збагнув, що кожна з цих сцен була надзвичайно чіткою, хоча й абсолютно неспіввідносною зі звичайним баченням, — звідки й виникало це відчуття розмитості. Картин було лише кілька, і всі вони були прості.

Як тільки дон Хуан згадав, що «підкинув мене в повітря», у мене одразу виник млосний спогад абсолютно чіткої сцени, у якій я дивився просто на нього з певної відстані. Я дивився лише на його обличчя. Воно мало монументальні розміри. Воно було пласке і яскраво сяяло. Його волосся мало жовтуватий колір і ворухилося. Кожна частинка його обличчя рухалася сама по собі, випромінюючи щось на кшталт бурштинового світла.

У наступній картині дон Хуан уже підкинув мене вгору або, скоріше, жбурнув у повітря прямо від себе. Я пам'ятаю, як «розправив крила й полетів». Я відчував самоту, розтинаючи крилами повітря і з боєм просуваючись уперед. Це більше нагадувало ходіння пішки, а не політ. Це втомлювало моє тіло. Не було ніякого відчуття вільного ширяння, ніякого піднесення.

Потім мені пригадався один момент, коли я був нерухомий і дивився на якусь кутасту масу з гострими темними краями, усе це перебувало в місці, залитому тьмяним, разючим світлом, потім я побачив поле з незліченною кількістю різних вогнів. Вогні рухалися, мерехтіли і змінювали свою яскравість. Вони були майже як барви. Їхнє блискуче сяйво засліплювало мене.

Був іще один момент, коли в мене майже перед самими очима з'явився якийсь предмет. Він був товстий і загострений, випромінював виразне блідо-рожеве світіння. Я відчув раптове тремтіння десь у тілі й побачив силу-силенну подібних рожевих форм, що рухалися в мій бік. Вони всі насувалися на мене. Я відстрибнув геть.

Останньою сценою, яку я пам'ятав, були три сріблясті птахи. Вони випромінювали сліпуче світло з металічним блиском, майже як нержавіюча сталь, тільки ще яскравіше, — це світло рухалося і було живе. Птахи сподобалися мені. Ми полетіли далі разом.

Дон Хуан ніяк не прокоментував мою розповідь.

Вівторок, 23 березня 1965 року

Наступного дня після розповіді про мій досвід між нами відбулася така розмова.

Дон Хуан сказав:

— Стати вороною не так вже й складно. Ти зробив це і відтепер будеш вороною завжди.

— Що було після того, як я став вороною, доне Хуане? Невже я літав аж три дні?

— Ні. Ти повернувся з настанням сутінків, як я тобі й велів.

— Але як я повернувся?

— Ти був дуже втомлений і ліг спати. Ось і все.

— Я маю на увазі — я що, прилетів назад?

— Я вже сказав тобі. Ти послухався мене й повернувся додому. Але не забивай собі цим голову. Це зовсім не важливо.

— Що ж тоді важливо?

— Єдина річ в усій твоїй подорожі, що має велику вагу, — це сріблясті птахи.

— Що в них такого особливого? Це були просто птахи.

— Не просто птахи — це були ворони.

— Білі ворони, доне Хуане?

— Чорне вороняче пір'я насправді є сріблястим. Ворони виблискують так яскраво, що інші птахи їх не чіпають.

— Але чому їхнє пір'я виглядає сріблястим?

— Бо ти бачив так, як бачить ворона. Птах, що здається нам темним, для ворони виглядатиме білим. Білі голуби, наприклад, для ворони рожеві або блакитні, чайки для неї — жовті. Тепер спробуй згадати, як ти приєднався до них.

Я замислився про це, але птахи були туманним, незв'язним образом. Я сказав йому, що пам'ятаю лише відчуття, як летів з ними. Він запитав мене, де я до них приєднався, у повітрі чи на землі, — але я не зміг нічого на це відповісти. Він майже розсердився на мене. Він вимагав, щоб я серйозно подумав про це. Він сказав:

— Усе це ні чорта не означитиме, воно буде лише примарним відінням, якщо ти не згадаєш усе як слід.

Я з усієї сили намагався згадати, але не зміг.

Субота, 3 квітня 1965 року

Сьогодні мені прийшла ще одна картина з мого «сну» про сріблястих птахів. Я згадав, що бачив якусь темну масу з мірадами крихітних отворів. Фактично ця маса була темним скупченням дрібних вічок. Не знаю, чому, але я подумав, що вона м'яка. Поки я дивився на неї, просто до мене підлетіли три птахи. Один із них створював якийсь шум, потім усі троє опинилися на землі поруч зі мною.

Я описав цю картину дону Хуану. Він запитав мене, який був напрямок польоту цих птахів, коли вони підлітали до мене. Я сказав, що, мабуть, не зможу визначити, звідки вони з'явилися. Він став досить нетерплячий і звинуватив мене у негнучкості мислення. Він сказав, що я зміг би дуже добре все пригадати, якби постарався, і що я просто боюся дозволити собі стати менш закостенілим. Він сказав, що я зараз мислю категоріями людей і ворон, але я не був ані людиною, ані вороною в той час, який хочу згадати.

Він велів мені пригадати, що сказала мені ворона. Я намагався думати про це, але натомість у мене в голові безладно проносилися думки про безліч інших речей. Я не міг зосередитися.

Неділя, 4 квітня 1965 року

Сьогодні я довго гуляв, зайшов досить далеко від оселі дона Хуана. Коли повернувся, вже зовсім стемніло. Я саме розмірковував про ворон, коли у мене в голові промайнула дуже дивна «думка». Вона більше нагадувала якесь враження або відчуття, ніж думку. Птах, який створював шум, нібито сказав, що вони прилетіли з півночі і прямують на південь, і коли ми знову зустрінемося, вони летітимуть у тому самому напрямку.

Я розповів дону Хуану про те, що домислив або, можливо, згадав. Він сказав:

— Не думай про те, згадав ти це чи вигадав. Такі думки властиві лише людям. Ворони так не думають, особливо ті, яких ти зустрів, бо вони є посланцями твоєї долі. Ти вже ворона. Ти ніколи не зміниш цього. Відтепер ворони повідомлятимуть тобі своїм польотом про кожний поворот твоєї долі. У якому напрямку ти полетів із ними?

— Я не міг цього знати, доне Хуане!

— Якщо ти думатимеш належним чином, то все згадаєш. Сідай на долівку і скажи мені, в якому місці ти був, коли птахи підлетіли до тебе. Заплющ очі й проведи лінію на підлозі.

Я зробив, як він велів, і позначив точку.

— Не розплющуй поки що очей! — продовжував він. — В якому напрямку ви всі полетіли відносно цієї точки?

Я зробив іншу позначку на землі.

Узявши ці дві позначки за вихідні точки для визначення напрямків, дон Хуан витлумачив різні патерни польоту, яких дотримуватимуться ворони, щоб передрікати моє особисте майбутнє чи долю. Він визначив чотири напрями відносно сторін світу як осі польоту ворон.

Я запитав, чи ворони завжди дотримуються сторін світу, щоб передрікати долю людини. Він відповів, що це визначення напрямків стосується лише мене, хоч би що ворони робили під час моєї першої зустрічі з ними, це було критично важливо. Він наполягав на тому, щоб я згадав кожну найдрібнішу деталь, бо як послання, так і патерн «посланців» — це дуже індивідуальна, особистісна справа.

Була ще одна річ, яку я за наполяганням дона Хуана обов'язково мав згадати, а саме: в який час доби посланці покинули мене. Він просив мене згадати різницю в освітленні довкола впроміжку між часом, коли я «почав летіти», і часом, коли сріблясті птахи «полетіли зі мною». Коли в мене вперше з'явилося відчуття болісного польоту, було темно. Але коли я побачив птахів, усе було червонясте — світло-червоне або, можливо, помаранчеве.

Він сказав:

— Це означає, що був кінець дня, сонце ще не зайшло. Коли настає суцільна темрява, ворона засліплена білістю, а не мороком, як ми вночі. Тож ця ознака часу свідчить про те, що твої посланці з'являться наприкінці дня. Вони покличуть тебе, і коли пролітатимуть над твоєю головою, то стануть сріблясто-білими, — ти побачиш, як вони засяють на тлі неба, і це означатиме, що твій час вичерпався. Це означатиме, що ти зараз помреш і сам перетворишся на ворону.

— А що, як я побачу їх вранці?
— Ти не побачиш їх вранці.
— Але ж ворони літають цілий день...
— Тільки не твої посланці, дурню!
— А як щодо *ваших* посланців, доне Хуане?
— Мої з'являться вранці. Їх також буде три. Мій доброчинець казав мені, що якщо не хочеш помирати, то можеш криком знову зробити їх чорними. Але тепер я знаю, що цього не можна робити. Мій доброчинець був схильний до криків, а також до всього гвалту й шаленства трави диявола. Я знаю, що дим інший, бо він не має ніяких пристрастей. Він безсторонній. Коли твої сріблясті посланці придуть за тобою, немає потреби кричати на них. Просто лети разом із ними, як ти вже робив. Узавши тебе з собою, вони змінять напрям, і їх буде вже четверо, що летітимуть геть.

Субота, 10 квітня 1965 року

Я переживав короткочасні спалахи дизасоціації, або неглибокі стани незвичайної реальності.

Один елемент із галюциногенного досвіду з грибами постійно спливав у моїх думках: м'яка темна маса крихітних отворів. Далі я візуалізував її як жировий чи олійний міхур, що починав затягувати мене до свого центру. Це було так, ніби його центр розкривається й проковтує мене, і на дуже короткі миті я досвідчував щось схоже на стан незвичайної реальності. Внаслідок цього я переживав моменти сильного збудження, тривожності й дискомфорту, і цілеспрямовано намагався припиняти ці досвіди, щойно вони починалися.

Сьогодні я обговорював цей мій стан із доном Хуаном. Я попросив у нього поради. Його, здавалося, ця тема не дуже цікавила. Він лише сказав мені не надавати значення цим переживанням й ігнорувати їх, бо вони позбавлені сенсу або, точніше, не мають жодної цінності. Він сказав, що на мій інтерес та увагу заслуговують лише ті досвіди, в яких я побачу ворону, будь-які інші «видіння» — це просто результат моїх страхів. Він знову нагадав мені, що для того, щоб долучитися до диму, необхідно вести сильне, тихомірне життя. Осо-

бисто ж мені здавалося, що я досяг якогось небезпечного порога. Я поділився з ним своїм відчуттям, що не можу продовжувати далі, у цих грибах було щось справді застрашливе.

Перебираючи в голові картини, які я згадував зі свого галюциногенного досвіду, я дійшов неминучого висновку, що бачив світ у спосіб, який був структурно відмінний від звичайного зору. В інших станах незвичайної реальності, які я пережив, візуалізовані мною форми і патерни завжди перебували в межах мого зорового уявлення про світ. Але моє відчуття бачення під впливом галюциногенної димової суміші не було таке саме. Усе, що я бачив, розташовувалося переді мною на прямій лінії зору, ніщо не було вище або нижче від цієї лінії зору.

Кожна картина мала якусь дратівну плескатість і водночас — що викликало в мене сум'яття — величезну глибину. Мабуть, було б правильніше сказати, що всі картини були поєднанням неймовірно чітких деталей, розташованих усередині полів різної освітленості, світло в цих полях рухалося, створюючи ефект циклічної мінливості.

Після тривалих роздумів і напружених спроб усе згадати, я був змушений вдатися до серії аналогій чи порівнянь для «осмислення» того, що я «бачив». Наприклад, обличчя дона Хуана мало такий вигляд, ніби він був занурений у воду. Здавалося, що вода безперервним потоком тече над його лицем і волоссям. Це створювало такий сильний ефект збільшення, що я міг розрізнити кожну пору на його шкірі й кожну волосинку на його голові, коли фокусував на них свій погляд. З іншого боку, я бачив маси речовини, що були пласкі й кутасті, але не рухалися, бо в світлі, яке від них надходило, не було ніякого коливання.

Я запитав дона Хуана, що за речі я бачив. Він сказав, що оскільки я вперше бачив, як ворона, всі ці образи не були чіткі або важливі, але пізніше, із практикою, я буду здатен розпізнавати все.

Я запитав його про цю відмінність, яку виявив у русі світла.

— Речі, що є живими, — відповів він, — рухаються всередині, і ворона може легко побачити, коли щось мертво чи близьке до смерті, бо рух там зупиняється або вповільнюється, поки зовсім не спи-

ниться. Ворона також може розрізнити, коли щось рухається занадто швидко, і так само може визначити, коли щось рухається як слід.

— Що це означає, коли щось рухається занадто швидко або як слід?

— Це означає, що ворона може точно розрізнити, чого їй треба уникати і що шукати. Коли щось рухається всередині занадто швидко, це означає, що воно ось-ось шалено вибухне або стрімко кине́ться вперед, і ворона уникатиме цього. Коли ж воно рухається всередині як слід, це приємне видовище, і ворона шукатиме його.

— А камені рухаються всередині?

— Ні, ані в каменях, ані в мертвих тваринах чи в засохлих деревах немає внутрішнього руху. Проте вони дуже гарні на вигляд. Саме тому ворони кружляють навколо трупів. Їм подобається на них дивитись. Усередині них зовсім немає руху світла.

— Але коли плоть гниє, хіба в ній не відбуваються зміни чи внутрішній рух?

— Так, але це зовсім інший рух. Те, що бачить тоді ворона, це мільйони крихітних світляних цяток, які рухаються всередині плоті і сяють своїм власним світлом, саме на них так полюбляє дивитися ворона. Це справді незабутнє видовище.

— А ви самі бачили таке, доне Хуане?

— Це може побачити кожен, хто навчиться перетворюватись на ворону. Ти й сам це побачиш.

Ось тут я й поставив дону Хуану неунікненне запитання:

— Я що, справді став вороною? Я маю на увазі — будь-хто, побачивши мене, вважав би, що перед ним звичайна ворона?

— Ні. Ти не можеш так думати, коли маєш справу із силою союзників. Такі запитання не мають сенсу, і все ж, стати вороною — це найпростіша з усіх справ. Майже як пустощі, користі з цього небагато. Як я вже казав, дим не для тих, хто шукає силу. Він лише для тих, хто палко бажає бачити. Я навчився ставати вороною, бо ці птахи найбільш придатні з усіх. Їх не турбують жодні інші птахи, крім хіба що великих голодних орлів, але ворони літають зграями й можуть захистити себе. Люди також не чіпають ворон, і це дуже важливий момент. Будь-хто може помітити великого орла, особливо якщо

в ньому буде щось незвичайне, чи взагалі будь-якого іншого великого, незвичного птаха, — але кому є діло до ворони? Ворона в безпечі. Вона ідеальна за розміром і за своєю природою. Вона може безпечно з'являтися в будь-якому місці, не привертаючи до себе уваги. З іншого боку, можна стати левом чи ведмедем, але це досить небезпечно. Такі створіння занадто великі, і подібна трансформація потребує забагато енергії. Можна також стати цвіркуном чи ящіркою або навіть мурахою, але це ще небезпечніше, бо великі тварини полюють на малих.

Я заперечив, сказавши, що його слова означають можливість реального перетворення на ворону, або на цвіркуна, чи на будь-що інше. Але він наполягав, що я неправильно його розумію.

— Потрібен дуже довгий час, щоб навчитися бути повноцінною вороною, — мовив він. — Але ти не змінився і не перестав бути людиною. Існує ще дещо.

— Ви можете сказати мені, доне Хуане, що таке оце «ще дещо»?

— Можливо, ти й сам уже знаєш. Може якби ти так не боявся збожеволіти чи втратити своє тіло, то зрозумів би цю дивовижну таємницю. Але, мабуть, ти мусиш чекати, поки не позбудешся свого страху, щоб зрозуміти, що я маю на увазі.

Розділ 11

Остання подія, яку я описав у своїх польових нотатках, відбулася у вересні 1965 року. Це також був мій останній досвід як учня дона Хуана. Я назвав його «особливим станом звичайної реальності»¹, бо він не був спричинений жодною з рослин, які я використовував раніше. Очевидно, дон Хуан викликав його за допомогою ретельного маніпулювання сигналами щодо себе самого, тобто поведився переді мною в такий майстерний спосіб, що створив чітке і стійке враження, ніби насправді це був не він, а хтось інший в його подібі. Внаслідок цього я пережив глибокий внутрішній конфлікт: я хотів вірити, що це був дон Хуан, і водночас не міг бути впевнений у цьому. Мій внутрішній конфлікт супроводжувався усвідомленим жахом — таким гострим, що спричинені ним проблеми зі здоров'ям тривали ще впродовж багатьох тижнів. Тож після цієї події я вирішив, що з мого боку буде мудро припинити учнівство. Відтоді я більше ніколи не брав участі в жодних досвідах, хоча дон Хуан не перестав вважати мене своїм учнем. Він розглядав мою відмову від учнівства лише як необхідний період перепроживання², іще один крок у навчанні, який може тривати нескінченно довго. Однак з того часу він більше ніколи не розкривав мені свого знання.

¹ В оригіналі — *special state of non-ordinary reality*; очевидно, тут має місце помилкове втручання редактора англійського тексту, бо в другій частині книжки Кастанеда аналізує цю подію як один з двох особливих станів звичайної реальності і в усьому тексті вживає словосполучення «*special state*» лише в конструкції «*special state of ordinary reality*».

² Recapitulation (англ.) — одна з базових практик мольфарства, докладно описана в пізніших книжках і лекціях Кастанеда.

Я написав докладний звіт про свій останній досвід майже через місяць після того, як він стався, хоча численні нотатки про його найяскравіші моменти зробив уже наступного дня, у години величезного емоційного збудження, яке передувало найвищій точці пережитого мною жаху.

П'ятниця, 29 жовтня 1965 року

У четвер, 30 вересня 1965 року, я приїхав побачитися з доном Хуаном. У мене й далі виникали короткочасні, неглибокі стани незвичайної реальності, попри всі мої цілеспрямовані зусилля покласти їм край або ж відкинути їх геть, як радив мені дон Хуан. Я відчував, що моє становище погіршується, бо тривалість таких станів ставала дедалі більша. Я почав гостро усвідомлювати шум літаків. Коли вони пролітали наді мною, звук їхніх двигунів невідворотно захоплював мою увагу і так сильно фіксував її на собі, що я буквально відчував, як слідую за літаком, ніби перебуваю всередині нього або лечу разом із ним. Це відчуття було дуже неприємне. Неспроможність позбутись його викликала в мене глибоку тривогу.

Дон Хуан, уважно вислухавши всі деталі, зробив висновок, що я страждаю через втрату душі. Я повідомив йому, що ці галюцинації з'явилися в мене після куріння грибів, але він наполягав, що вони є чимось новим. Він сказав, що раніше я просто боявся і мені «привиджувалися різні безглузді речі», але тепер мене по-справжньому зачаклували. Доказом цього було те, що шум літаків у небі може відносити мене за собою. Зазвичай, мовив він, шум струмка або річки може впіймати зачаклованого чоловіка, який втратив свою душу, і віднести його до його смерті. Потім він велів мені описати все, що я робив до того моменту, коли ці галюцинації з'явилися вперше. Я перелічив йому все, що зміг пригадати. І з мого звіту він визначив місце, де я втратив свою душу.

Дон Хуан здавався серйозно стурбованим, хоча такий стан був цілком не властивий для нього. Це, звісно, ще більше посилило мій страх. Він сказав, що наразі не може точно визначити, хто саме впіймав мою душу, але хоч би хто це був, він, безсумнівно, мав намір

мене вбити або наслати на мене дуже серйозну хворобу. Потім він дав мені докладні інструкції щодо «бойової стійки», особливого положення тіла, яке слід утримувати, перебуваючи на своєму сприятливому місці. Я будь-що *мусив* утримувати цю позу, яку він назвав бойовою стійкою [*una forma para pelear*].

Я запитав його, навіщо все це і з ким я битимуся. Він відповів, що збирається вирушити на пошуки того, хто впіймав мою душу, і з'ясувати, чи можливо якось повернути її назад. Тим часом я маю залишатися на своєму місці, поки він не вернеться додому. Він сказав, що бойова стійка — це лише застережний захід на той випадок, якби щось сталося під час його відсутності, і її необхідно використовувати, якщо на мене буде вчинено напад. Вона складається з ляскання себе по правій литці і стегну й притупування лівою ногою у своєрідному танці, який я маю виконувати, повернувшись обличчям до напасника.

Він попередив мене, що цю стійку треба приймати лише в найкритичніші моменти, але доки немає видимої небезпеки, мені слід просто сидіти на своєму місці, схрестивши ноги. Проте у випадку надзвичайної небезпеки, сказав він, я можу вдатися до останнього засобу захисту — жбурнути у ворога якийсь предмет. Він повідомив, що зазвичай жбурляють предмет сили, але оскільки я такого не маю, мені доведеться використати будь-який невеличкий камінь, що ляже в мою праву долоню так, щоб я міг тримати його, притискаючи до долоні великим пальцем. Він сказав, що цю техніку слід використовувати лише у разі безсумнівної загрози життю. Предмет слід жбурляти в супроводі бойового крику — пронизливого зойку, що скеровує предмет прямо в ціль. Він дуже наполегливо радив мені бути максимально обачним і розважливим із цим криком і не використовувати його навмання, а лише «в суворих умовах серйозності».

Я запитав, що він має на увазі під «суворими умовами серйозності». Він відповів, що бойовий зойк або крик — це щось таке, що залишається з чоловіком все його життя, тому він від самого початку має бути якнайкращий. І єдиний спосіб видати правильний крик з першого ж разу полягає в стримуванні природного страху й нетерпіння, поки не будеш абсолютно наповнений силою, і тоді він ви-

хопиться назовні в потрібному напрямку і з належною силою. Він сказав, що саме такими є умови серйозності, необхідні для того, щоб видати бойовий крик.

Я попросив докладніше розповісти про силу, яка має наповнювати людину перед криком. Він сказав, що це щось таке, що проноситься крізь усе тіло, надійшовши туди із землі, на якій стоїть людина, точніше, це той різновид сили, що виходить зі сприятливого місця. Саме ця сила і виштовхує крик назовні. Якщо правильно поводитися з нею, бойовий крик буде досконалий.

Я знову запитав, чи вважає він, що зі мною має щось трапитися. Він сказав, що йому про це нічого невідомо, і драматично застеріг мене залишатися приклеєним до мого місця так довго, скільки це буде необхідно, бо воно — єдиний захист, який я маю проти чогось, що може трапитися.

Тут мене почав мучити страх, я став благати його говорити конкретніше. Він сказав, що знає лише одне: я не повинен сходити зі свого місця за жодних обставин, мені не слід заходити в дім чи в куці. І найголовніше, сказав він, я не повинен вимовити жодного слова, навіть йому. Він сказав, що якщо я дуже сильно злякаюсь, то можу співати свої пісні Мескаліто, і потім додав, що я вже досить багато знаю про ці речі, щоб не потребувати нагадувань, як дитина, наскільки важливо робити все правильно.

Його настанови викликали в мене стан глибокого душевного страждання. Я був певен, що він очікує, що щось обов'язково має статися. Я запитав, чому він радить мені співати пісні Мескаліто, і що, на його думку, має налякати мене. Він засміявся і сказав, що я можу злякатися через те, що буду тут сам-один. Тоді увійшов у дім і зачинив за собою двері. Я подивився на годинник. Була сьома година вечора. Я тихо сидів довгий час. Із кімнати дона Хуана не долиняло жодного звуку. Всюди навколо панувала тиша. Було вітряно. Я подумав, чи не зробити мені стрімкий ривок до машини, щоб узяти з неї вітрозахисну куртку¹, але не наважився діяти всупереч настановам

¹ Windbreaker (англ.) — у деяких розтиражованих перекладах це слово неправильно передане як «лобове скло» або «щит для захисту від вітру».

дона Хуана. Мені не хотілося спати, але я почувався втомленим, холодний вітер не давав змоги відпочити.

Десь через чотири години я почув, як дон Хуан ходить навколо будинку. Я подумав, що він, мабуть, вийшов через задні двері, щоб помочитися в кущах. Потім він став голосно кликати мене:

— Агов, хлопче! Агов, хлопче! Ти потрібен мені тут! — гукав він.

Я ледь не схопився, щоб піти до нього. Це був його голос, але не його інтонація і не його звичайні слова. Дон Хуан ніколи не звертався до мене: «Агов, хлопче!» Тож я залишився там, де сидів. Угору спиною пробіг холодок. Він знову почав кричати, вигукуючи ту саму або подібну фразу.

Я чув, як він ходить по задвірку. Він перечебився через стос дров, ніби не знаючи, що вони там є. Потім вийшов до присінка і сів біля дверей, притулившись спиною до стіни. Він здавався важчим, ніж звичайно. Його рухи не були повільні чи незграбні, просто важчі. Замість того, щоб легко і спритно, як зазвичай, зісковзнути на підлогу, він з розгону гепнувся на неї. Крім того, це не було його місце, а дон Хуан ніколи й за жодних обставин не сідав ні на яке інше.

Тоді він знову заговорив до мене. Запитав, чому я відмовився підійти, коли був йому потрібний. Говорив дуже голосно. Я не хотів дивитися на нього, і все ж щось спонукало мене спостерігати за ним. Він почав повільно гойдатися з боку в бік. Я змінив своє положення, прийняв бойову стійку, якої він мене навчив, і повернувся обличчям до нього. Мої м'язи були тверді й дивно напружені. Я не знаю, що спонукало мене прийняти бойову стійку, але, можливо, це сталося через мою впевненість у тому, що дон Хуан навмисно намагається мене налякати, створюючи враження, що людина, яку я бачу — це насправді не він. Я мав таке відчуття, ніби він дуже старанно добирає якихось незвичних рис у своєму поведженні, щоб викликати сумніви в моєму розумі. Я був наляканий, але й досі почувався ніби над усім цим, бо наразі нотував та аналізував всю послідовність подій.

Раптом дон Хуан підвівся. Його рухи були абсолютно чужі. Він витягнув перед собою руки і штовхнув себе вгору, піднявши спершу свій зад, потім ухопився за двері й випрямив верхню частину тіла. Мене вразило те, наскільки добре я вивчив його

рухи і яке жахливе почуття він викликав, зображаючи переді мною дон Хуана, що рухався не так, як дон Хуан.

Він зробив кілька кроків у мій бік. Обома руками тримався за поперек, ніби йому там боліло, або ж намагаючись випростатися. Він пхикав і сопів. Здавалося, що в нього закладений ніс. Сказав, що збирається забрати мене із собою, і наказав мені встати і йти за ним. Він пішов до західного боку дому. Я змінив положення, щоб залишатися обличчям до нього. Він обернувся до мене. Я не рушив зі свого місця, я був приклеєний до нього.

Він заволав:

— Агов, хлопче! Я велів тобі йти зі мною! Якщо не підеш, я потягну тебе силоміць!

І рушив до мене. Я став бити себе по литці й стегну і швидко пританцьовувати. Він дійшов до краю присінка переді мною і ледве не торкнувся мене. Я гарячково приготувався стати в позицію для жбурляння, але він змінив напрямок і пішов убік від мене, до кущів ліворуч. У якийсь момент, уже віддаляючись, він несподівано повернувся, але я стояв обличчям до нього.

Він зник із поля зору. Я ще якийсь час залишався в бойовій позиції, але, оскільки його більше не було видно, я знову сів, схрестивши ноги і притулившись спиною до каменя. Тепер мені вже було посправжньому лячно. Я хотів утекти, але ця думка вжахнула мене ще більше. Я був певен, що якщо він схопить мене на шляху до машини, я опинюсь повністю в його владі. Я почав співати усі пейотні пісні, які знав. Але якимось чином я відчував, що вони тут безсилі. Пісні слугували лише як дитячий смочок для немовляти, і все ж трохи заспокоювали мене. Я співав їх знову і знову.

Була десь за чверть третя ночі, коли я почув якийсь шум усередині дому. Я одразу змінив положення. Двері розчахнулися, і звідти, заточуючись, вийшов дон Хуан. Він важко дихав і тримався за горло. Впав переді мною навколішки і застогнав. Високим, жалісливим голосом попрохав мене підійти і допомогти йому. Потім знову заволав, наказуючи мені йти до нього. Він видавав звуки, ніби в його горлі щось булькало. Він благав мене, щоб я підійшов і допоміг йому, бо його щось душить. Він повз навкарачки в мій бік, поки не опинився десь у чотирьох футах від мене. Простягнув до мене руки і про-

мовив: «Ходи сюди!» Потім підвівся. Його руки були простягнуті до мене. Здавалось, він був готовий схопити мене. Я затупотів ногою об землю й почав ляскати себе по литці й стегну. А сам аж нетямився від страху.

Він зупинився, потім пішов уздовж будинку і зник у кущах. Я змінив положення, щоб залишатися обличчям до нього. Відтак знову сів. Я більше не мав бажання співати. Здавалося, що в мене майже не лишилося енергії. Усе моє тіло боліло, усі м'язи були тверді й болісно напружені. Я не знав, що мені думати, не міг вирішити, гніватися на дона Хуана чи ні. Я подумував, чи не накинутись мені на нього, але якимось чином знав, що він роздушить мене, як блощицю. Мені по-справжньому хотілося розплакатись. Я був у глибокому розпачі, на саму лише думку, що дон Хуан вдається до всіх цих крайнощів, щоб налякати мене, до горла підступали ридання. Я був нездатний знайти пояснення його приголомшливій театральній виставі, його рухи були такі вправні, що привели мене в сум'яття. Це було не так, ніби він намагався рухатись, як жінка, — це було так, неначе жінка старалася рухатись, як дон Хуан. У мене склалося враження, що вона докладає всіх зусиль, щоб ходити й рухатися з розрахованою точністю дона Хуана, але була заважка для цього і її рухам бракувало його спритності. Хоч би хто це був переді мною, він створював враження, ніби якась досить молода, важка й незграбна жінка намагається імітувати повільні рухи жвавого старого чоловіка.

Ці думки повергли мене в стан цілковитої паніки. Десь дуже близько від мене голосно й заклично засюрчав цвіркун. Я звернув увагу на діапазон звуків, мені здавалося, ніби він співає баритоном. Закличний спів почав стишуватися й віддалятися. Раптом усе моє тіло різко смикнулося. Я знову став у бойову позицію, повернувшись обличчям туди, звідки долинав спів цвіркуна. Цей звук відносив мене із собою, він почав оволодівати мною, перш ніж я збагнув, що він лише схожий на цвіркунову пісню. Звук знову наблизився. Він став жакливо гучний. Я почав співати свої пейотні пісні, виводячи їх дедалі гучніше. Раптом цвіркун замовк. Я одразу ж сів на землю, але продовжував співати. Через якусь хвилю побачив постать чоловіка, що біг до мене з боку, протилежного напрямкові, звідки лунав клич

цвіркуна. Я став обома руками ляскати себе по стегну і литці й енергійно, несамовито затупотів другою ногою. Постаць дуже швидко пронеслася повз мене, майже торкнувшись мене. Тепер вона була схожа на собаку. Я відчув такий дикий страх, що буквально заляк на місці. Я не можу пригадати ніяких інших своїх почуттів чи думок.

Ранкова роса була живодайною. Я відчув себе краще. Хоч би що то було за явище, воно, здавалося, вже минуло. Була за дванадцять шоста ранку, коли дон Хуан тихо прочинив двері і вийшов з дому. Він потягнувся, позіхаючи, і кинув на мене швидкий погляд. Потім ступив два кроки в мій бік, далі позіхаючи. Я бачив його погляд крізь напівзаплющені повіки. Я підхопився: знав, що хоч би кого чи що бачив зараз перед собою — це аж ніяк не дон Хуан.

Я схопив невеличкий камінь із гострими краями — він лежав на землі біля правої руки. Я не дивився на нього — просто тримав його в долоні, затиснувши між великим і рештою витягнутих пальців. Я прийняв бойову стійку, якої дон Хуан навчив мене. Відчув, як за лічені секунди мене наповнила якась дивна сила. Тоді я закричав і жбурнув у нього камінь. Мені здалося, що мій крик був просто неймовірний. Тієї миті мене зовсім не хвилювало, живий я чи вже помер, — я відчув, який жажливий був цей крик у своїй могутності. Він був пронизливий і довгий і, фактично, саме він спрямував камінь у ціль. Постаць переді мною заточилась, зойкнула, відтак непевною ходюю пошкандибала за дім і знову розчинилася в кущах.

У мене пішло кілька годин на те, щоб якимось заспокоїтися. Я взагалі не міг сидіти, я безупину швидко йшов на місці. Мені бракувало повітря і тому доводилося дихати ротом.

Об одинадцятій годині ранку дон Хуан вийшов знову. Я хотів підскочити, але рухи були саме його. Він пішов просто до свого місця й сів там у добре знайомий мені спосіб. Він подивився на мене й усміхнувся. Це був дон Хуан! Я підійшов до нього і, замість злитися, поцілував йому руку. Я справді вважав у той момент, що це не він розігрував усю цю виставу заради якогось драматичного ефекту, а хтось видавав себе за нього, щоб завдати мені шкоди чи вбити мене.

Наша розмова почалася з його розмірковувань про особу жінки, яка начебто забрала мою душу. Потім дон Хуан попросив мене переповісти йому мій досвід в усіх деталях.

Я дуже ретельно і зважено виклав йому всю послідовність подій. Він сміявся протягом усієї моєї розповіді, ніби це був якийсь жарт. Коли я закінчив, він мовив:

— Ти діяв дуже добре. Ти виграв битву за свою душу. Але ця справа виявилася серйозніша, ніж я гадав. Минулої ночі твоє життя не було варте й шеляга. На щастя, ти вже навчився дечого раніше. Якби ти не мав цієї невеликої підготовки, то зараз був би вже мертвий, бо хоч би кого ти бачив минулої ночі, ця жінка хотіла прикінчити тебе.

— Але як це можливо, доне Хуане, щоб вона могла прийняти вашу подобу?

— Дуже просто. Вона *діаблера* і має гарного помічника на іншому боці. Але їй не дуже добре вдалося видавати себе за мене, і ти розкрив її хитрощі.

— Помічник на тому боці — це те саме, що й союзник?

— Ні, помічник — це допомога діаблеро. Помічник — це дух, який живе на іншому боці світу й допомагає діаблеро накликати хворобу чи біль. Він допомагає вбивати.

— А чи може діаблеро також мати союзника, доне Хуане?

— Саме діаблеро і мають союзників, але до того, як діаблеро спроможеться приборкати союзника, він зазвичай має помічника, який допомагає йому вирішувати його завдання.

— А як щодо тієї жінки, котра прийняла вашу подобу, доне Хуане? Вона має самого лише помічника, без союзника?

— Я не знаю, має вона союзника чи ні. Деяким людям не до вподоби сила союзника, і вони віддають перевагу помічникам. Приборкати союзника — це важка праця. Простіше дістати помічника на іншому боці.

— Як ви вважаєте, я міг би дістати собі помічника?

— Щоб дізнатися про це, ти маєш ще дуже багато чого навчитися. Ми знову на самому початку, майже як першого дня, коли ти прийшов і став прохати мене, щоб я розповів тобі про Мескаліто, а я не міг зробити цього, бо ти б нічого не зрозумів. Той, інший бік, — це світ діаблеро. Мабуть, буде краще розповісти тобі про мої власні почуття, так само, як мій доброчинець розповів мені про свої. Він був діаблеро і воїн, його життя тяжіло до сили й шаленства світу.

Але я зовсім інший. Така моя природа. Ти бачив мій світ від самого початку. А щоби показати тобі світ мого доброчинця, я можу лише підвести тебе до дверей, і тобі доведеться самому приймати рішення, тобі доведеться вчитися знанню про нього за допомогою лише власних зусиль. Я мушу зараз визнати, що зробив помилку. Набагато краще, як я бачу тепер, починати шлях так, як зробив це я, самостійно. Тоді легше зрозуміти, яка проста й zarazом глибока різниця. Діаблеро — це діаблеро, а воїн — це воїн. Або ж можна бути водночас обома. Є досить людей, що є і тим, і тим. Але той, хто лише проходить стежками життя — він є всім. Сьогодні я не воїн і не діаблеро. Для мене існує лише мандрівка стежками, які мають серце, будь-якою стежкою, яка може мати серце. Я мандрую нею, і єдиний достойний виклик для мене — пройти її від початку до кінця. І я йду, і дивлюся, дивлюся, затамувавши подих.

Він замовк. Його обличчя відбивало дуже особливий настрій — він, здавалося, був незвично серйозний. Я не знав, що мені запитати чи сказати. Він продовжив:

— Особлива річ, якої треба навчитися — це як дістатися прощілини між світами і як увійти до іншого світу. Існує прощілина між двома світами, світом діаблеро й світом живих людей. Є місце, де ці два світи накладаються один на одного. Саме там є прощілина. Вона відкривається й закривається, як двері на вітрі. Щоби дістатись туди, людина мусить задіяти свою волю. Я б сказав, що вона мусить виплекати нестримне прагнення цього, щирі відданість своїй меті. Але мусить робити це без допомоги будь-яких сил чи людей. Людина мусить самостійно все зважувати й прагнути настання тієї миті, коли її тіло буде готове витримати таку подорож. Ця мить сповіщає про себе тривалим тремтінням кінцівок й інтенсивним блюванням. Людина тоді не може ані спати, ні їсти, і геть знесилюється. Якщо судоми не припиняються, людина готова до подорожі, і прямо перед її очима з'являється прощілина між світами, схожа на гігантські двері, прощілина, що тягнеться вгору і вниз. Коли прощілина відкривається, людина має прослизнути крізь неї. По той бік межі важко розгледіти щось. Там дуже вітряно, як у піщаній бурі. Вітер завихрюється навколо. Потрапивши туди, людина мусить іти в будь-якому напрямку.

Це буде коротка або довга подорож, залежно від сили волі. Людина із сильною волею швидко закінчить свою мандрівку. У нерішучої та слабкої людини шлях буде довгий і небезпечний. Закінчивши свою подорож, людина прибуває до своєрідного плато. Можна чітко розрізнити його ознаки. Це рівнина високо над землею. Її можна впізнати за вітром, який стає тут іще більш несамовитий і дошкульний, заглушаючи своїм ревінням усе навколо. Нагорі цього плато є вхід до іншого світу. Там стоїть запада, що розділяє ці два світи, — мертві проходять крізь неї безгучно, але ми, живі, маємо розірвати її криком. Вітер посилюється, той самий шалений вітер, який дме на плато. Коли він набере достатньо сили, людина має закричати, і вітер проштовхне її крізь западу. Тут воля також має бути незламна, щоб могли керувати вітром. Усе, що їх необхідно, — це м'який поштовх, їй не треба бути віднесеною аж на край іншого світу. Опинившись на іншому боці, людині доведеться там блукати. Великим щастям буде знайти помічника десь неподалік, не дуже далеко від входу. Людина має попросити його про допомогу, своїми словами попросити помічника навчити її і зробити з неї діаблеро. Якщо помічник погоджується, він убиває людину на місці і, доки вона мертва, навчає її. Коли ти сам здійсниш таку подорож, то, залежно від твого щастя, можеш знайти собі в помічники великого діаблеро, який вб'є тебе і навчить. Утім найчастіше натрапляють на дрібних брухо, які можуть навчити дуже мало чого. Проте ані ти, ані вони не мають сили відмовитися. Найкращий варіант — це знайти помічника-людину, щоб не стати жертвою діаблери, яка змусить тебе неймовірно страждати. Жінки завжди так роблять. Але тут усе залежить від талану, хіба що чийсь добродієць сам є великий діаблеро, і тоді він матиме багато помічників в іншому світі і зможе скерувати свого учня, щоб той зустрів якогось певного помічника. Мій добродієць був саме такий діаблеро. Він скерував мене так, щоб я зустрів його духа-помічника. Після повернення ти вже не будеш тією самою людиною. Відтоді ти муситимеш часто повертатися на той бік, щоб бачитися зі своїм помічником. Тобі доведеться блукати чимраз далі від входу, поки одного дня ти, врешті-решт, зайдеш занадто далеко і не зможеш повернутися. Іноді діаблеро може спіймати чийсь душу, проштовхнути її крізь вхід

і тримати в неволі у свого помічника, аж поки не відбере в людини всю її силу волі. В інших випадках — як, наприклад, у твоєму, — душа належить людині із сильною волею, і тоді діаблеро може тримати її у своїй торбинці, бо інакше її дуже важко вдержати. У таких випадках, як твій, проблему може вирішити битва — битва, в якій діаблеро або все виграє, або все втрачає. Цього разу вона програла битву і їй довелося звільнити твою душу. Якби вона здобула перемогу, то віднесла б її своєму помічникові, назавжди.

— Але як я переміг?

— Ти не зрушив зі свого місця. Якби ти зійшов з нього хоча б на один дюйм, то був би знищений. Вона обрала саме той момент, коли я був відсутній, як найкращий час для завдання удару, і діяла дуже правильно. Вона зазнала поразки, бо не взяла до уваги твою власну вдачу, що є несамовитою, а також тому, що ти не зрушив з місця, на якому тебе неможливо перемогти.

— А як вона вбила б мене, якби я зійшов з місця?

— Вона вразила б тебе, немов блискавка. Але передусім вона б залишила в себе твою душу, і ти би станув, як віск.

— А що буде тепер, доне Хуане?

— Нічого. Ти відвоював свою душу. Це була добра битва. Минулої ночі ти багато чого навчився.

Після цього ми почали шукати камінь, який я жбурнув. Він сказав, що якщо нам вдасться знайти його, ми зможемо бути цілковито певні того, що цю справу закінчено. Ми шукали близько трьох годин. Я відчував, що впізнав би його. Але мені це не вдалося.

Того самого дня, коли ще тільки починало сутеніти, дон Хуан повів мене до пагорбів неподалік від свого будинку. Там він давав мені довгі й докладні інструкції щодо специфічних технік ведення бою. Якоїсь миті, повторюючи певні описані ним прийоми, я раптом виявив, що залишився сам-один. Я побіг вгору по схилу і мені забракло повітря. Захеканий, я обливався потом, але мені було холодно. Знов і знов я кликав дона Хуана, але він не відгукувався, і мене почав опановувати дивний страх. Я почув шелест у заростях, ніби хтось ішов за мною. Я уважно дослухався, але шум зник. Потім він почувся знову, гучніше і ближче до мене. Цієї миті мені спало на думку, що зараз

повторяться всі події минулої ночі. За кілька секунд мій страх виріс понад усі мислимі межі. Шелест у заростях став іще ближчий, і сили покинули мене. Я хотів закричати або заплакати, утекти або знепритомніти. Мої коліна підкосилися: я повалився на землю, жалібно завиваючи. Я не міг навіть заплющити очі. Після цього я пам'ятаю лише, що дон Хуан розпалив багаття й розтирав зсудомлені м'язи моїх рук і ніг.

Я залишався в стані глибокого потрясіння і знемоги протягом багатьох годин. Пізніше дон Хуан пояснив цю мою неадекватну реакцію як цілком звичайне й поширене явище. Я сказав, що не можу знайти логічного пояснення, що саме спричинило мою паніку, і він відповів, що це був не страх смерті, а, скоріше, страх втратити свою душу — страх, звичайний для людей, які не мають непохитного наміру.

Цей досвід був останній у моєму навчанні в дона Хуана. Відтоді я більше ніколи не намагався дістати від нього якісь уроки. І хоча дон Хуан не змінив свого ставлення до мене і продовжував вважати себе моїм доброчинцем, я цілковито переконаний, що зазнав поразки від першого ворога людини знання.

ЧАСТИНА ДРУГА: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Подана нижче структурна схема, складена на підставі відомостей про стани незвичайної реальності, що були викладені в попередній частині цієї праці, була задумана як спроба розкрити внутрішню зв'язність і переконливість Вчення дона Хуана. Як мені бачиться, його структура складається з чотирьох концепцій, що є її головними одиницями: 1) людина знання; 2) людина знання мала союзника; 3) союзник мав правило; і 4) правило підтверджувалося особливим консенсусом. Ці чотири головні одиниці, своєю чергою, складаються з кількох допоміжних ідей кожна; таким чином, уся структура містить у собі всі суттєві концепції, що були представлені мені до того, як я відмовився від подальшого учнівства. У певному сенсі ці структурні одиниці є послідовними рівнями аналізу, причому кожний наступний рівень змінює попередній.¹

Оскільки ця концептуальна побудова цілком залежить від значення кожної з її структурних одиниць, очевидно, у цій точці буде доречне таке роз'яснення: всюди в цій роботі значення подавалося так, як я його розумів. Складові концепції знання дона Хуана в тому вигляді, в якому я подаю їх тут, певно, не можуть бути точною копією того, що говорив він сам. Попри всі мої найсумлінніші зусилля передати ці концепції з максимальною точністю, мої власні спроби класифікувати їх так чи інакше призводили до певного відхилення від їхніх первісних значень. Проте таке розташування чотирьох головних одиниць цієї структурної схеми є логічною послідовністю, що видається мені вільною від впливу моїх власних сторонніх класи-

¹ Начерк одиниць мого структурного аналізу див. у Додатку Б. (Прим. автора).

фікаційних побудов. Але тією мірою, якою розглядаються складові поняття кожної головної структурної одиниці, повністю позбутися мого особистого впливу виявилось неможливо. У деяких моментах сторонні елементи класифікації необхідні для того, щоб зробити досліджувані явища доступними для розуміння. І якщо тут належало виконати подібне завдання, це доводилося робити за допомогою багаторазових переходів уперед-назад між гаданими значеннями і класифікаційною схемою вчителя та значеннями і класифікаційними побудовами учня.

Робочий порядок

ПЕРША СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Людина знання

Ще на самому початку мого учнівства дон Хуан зазначив, що метою його настанов є «показати, як стати людиною знання». Я використовую це твердження як вихідну точку. Очевидно, що стати людиною знання було операційною метою. Також очевидно й те, що кожна частина методичних настанов дона Хуана була так чи інакше спрямована на досягнення цієї мети. Хід моїх міркувань щодо цього такий: імовірно, за наявних обставин «людина знання», будучи операційною метою, становив необхідний елемент для пояснення певного «робочого порядку». Тоді цілком правомірно зробити висновок, що для розуміння цього робочого порядку потрібно розуміти, чим є його мета: людина знання.

Прийнявши поняття «людина знання» як першу структурну одиницю, я зміг чітко визначити й розташувати в певному порядку сім концепцій, що є її складовими частинами, а саме: 1) стати людиною знання було справою навчання; 2) людина знання мала непохитний намір; 3) людина знання мала ясний розум; 4) стати людиною знання було питанням наполегливої праці; 5) людина знання була воїном; 6) досягнення стану людини знання було безупинним процесом; і 7) людина знання мала союзника.

Ці сім концепцій були темами, що проходили крізь усе вчення дона Хуана й визначали природу всього його знання. З огляду на те, що операційна мета його вчення полягала у створенні людини знання, усе, чого він учив, містило в собі специфічні характеристики кожної з цих семи тем. Усі разом вони склали концепцію «людини знання» як певного способу дій і поведінки, що було кінцевим результатом тривалого й небезпечного навчання. Проте поняття «людина знання» було не керівним вказівником щодо того, як слід поводитися, а сукупністю принципів, котрі охоплювали всі незвичайні обставини, що мали безпосередній стосунок до передаваного знання.

Кожна із цих тем складалася, своєю чергою, з багатьох інших концепцій, які охоплювали їхні різні аспекти.

На підставі тверджень дона Хуана можна було припустити, що людина знання могла бути діаблеро, тобто чорним мольфаром. Він стверджував, що його вчитель був діаблеро і сам він у минулому теж був діаблеро, але потім його перестали цікавити певні аспекти мольфарських практик. Оскільки метою його вчення було показати, як стати людиною знання, а знання, яким він володів, містило також складові елементи буття діаблеро, — очевидно, мав існувати якийсь внутрішній зв'язок між діаблеро і людиною знання. Хоча дон Хуан ніколи не вживав ці два терміни як взаємозамінні, вірогідність існування такого зв'язку між ними породжувала можливість того, що поняття «людина знання» з його сімома темами і їхніми складовими концепціями теоретично охоплювало всі обставини, що могли виникнути в процесі того, як людина ставала діаблеро.

Стати людиною знання було справою навчання

Перша тема передбачала, що навчання було єдиним способом ставати людиною знання, а це, своєю чергою, означало докладати рішучих зусиль для досягнення мети. Стати людиною знання було кінцевим результатом певного процесу на протигагу негайному набуттю знань завдяки акту благовоління чи дарункові від надприродних сил. Наявність можливості навчитися, як стати людиною знання, була переконливим свідченням існування певної системи для навчання індивідуума того, як досягти цієї мети.

Перша тема мала три складові елементи: 1) не було чітко виражених вимог для ставання людиною знання; 2) існували деякі приховані вимоги; 3) рішення, хто саме може навчатися того, щоб стати людиною знання, приймала безособова сила.

Очевидно, не було якихось чітких попередніх умов, що визначали б, хто має необхідні якості для навчання тому, як стати людиною знання, а хто ні. В ідеалі це завдання було відкрите будь-кому, хто прагнув неухильно виконувати його. Проте на практиці така позиція не узгоджувалася з тим фактом, що дон Хуан як учитель відбирав собі учнів.

Насправді за подібних обставин будь-який учитель обирав би собі учнів, перевіряючи кандидатів на відповідність певним прихованим попереднім вимогам. Конкретна природа цих попередніх вимог ніколи не була чітко сформульована, дон Хуан лише натякав, що існують певні вказівки, на які треба зважати при оцінці можливого учня. Передбачалося, що згадувані ним вказівки мали виявити, чи має такий кандидат в учні певну схильність вдачі, яку дон Хуан називав «непохитним наміром».

Утім, прийняття остаточного рішення щодо того, хто може вчитися, як стати людиною знання, залишалось за безособовою силою, яка була відома дону Хуану, але перебувала поза сферою його волі чи бажання. Ця безособова сила мала вказати на потрібну людину, надавши їй можливість зробити вчинок надзвичайного характеру або створивши навколо неї низку своєрідних незвичайних обставин. Отже, не було жодного протиріччя між відсутністю чітко виражених вимог та існуванням неназваних, прихованих попередніх вимог.

Чоловік, на якого було вказано в такий спосіб, ставав учнем. Дон Хуан називав його ескохідо¹ — «той, кого обрали». Але бути ескохідо означало щось більше, ніж бути просто учнем. Саме лише те, що ескохідо обирався силою, вже відрізняло його від звичайних людей. Вважалося, що він уже дістав певну мінімальну кількість сили, яка мала збільшуватись завдяки навчанню.

Проте навчання було процесом нескінченного пошуку, тому очікувалось, що сила, яка прийняла первісне рішення, або якась поді-

¹ Escogido (ісп.) — обраний.

бна сила, і надалі робитиме аналогічні рішення щодо того, чи може ескохідо продовжувати навчання, чи він зазнав поразки. Ці рішення показувалися за допомогою знаків, що могли з'явитися в будь-який момент навчання. У цьому сенсі будь-які дивні обставини, що виникали навколо учня, розглядалися як такі знаки.

Людина знання мала непохитний намір

Ідея того, що людина знання потребувала непохитного наміру, стосувалася задіяння волі. Мати непохитний намір означало мати волю для виконання певної необхідної процедури, завжди залишаючись при цьому строго в межах знання, якого тебе навчали. Чоловікові знання була потрібна міцна воля, щоб прийняти обов'язковий характер кожної дії, виконуваної в контексті його знання.

Обов'язковість усіх дій, вчинюваних у такому контексті, а також їхня незмінність і визначеність наперед, безсумнівно, не були приємні жодній людині, тому наявність у потенційного учня певної мінімальної кількості непохитного наміру була єдиною прихованою вимогою, яку він мав задовольнити.

Складовими непохитного наміру були: 1) помірність і ощадливість, 2) тверезість суджень, 3) відсутність свободи нововведень.

Людина знання потребувала помірності й ощадливості, бо більшість обов'язкових дій мали стосунок до таких випадків чи обставин, які перебували поза межами звичайного повсякденного життя або ж не були звичними в буденній діяльності, і чоловік, якому доводилося діяти у відповідності з ними, мусив докладати надзвичайних зусиль кожного разу, коли брався до такої дії. Передбачалося, що на такі надзвичайні зусилля міг бути здатний лише той, хто виявляв помірність і ощадливість у будь-якій іншій діяльності, що не мала прямого стосунку до таких заздалегідь визначених дій.

Оскільки всі дії були визначені наперед та обов'язкові, людина знання потребувала тверезості суджень. Під цим розумівся не здоровий глузд, а здатність оцінювати всі обставини, в яких виникає будь-яка потреба діяти. Керівні вказівки для такого оцінювання одержу-

вали шляхом зведення воєдино, як підґрунтя, усіх частин Вчення, які індивідуум опанував і мав у своєму розпорядженні на той момент, коли необхідно виконати ту чи іншу дію. З цієї причини такі керівні вказівки постійно змінювалися мірою того, як людина опановувала нові частини вчення; проте це завжди передбачало наявність переконаності в тому, що хоч би яку обов'язкову дію вона мала виконати, ця дія є найбільш слухна і правильна за наявних обставин.

Оскільки всі дії були заздалегідь визначені й обов'язкові, під необхідністю їх виконання розумілася відсутність свободи нововведень. Система, за якою дон Хуан передавав свої знання, була настільки усталена і так чітко побудована, що не існувало жодної можливості змінювати її в будь-який спосіб.

Людина знання мала ясний розум

Ясність розуму була темою, що забезпечувала відчуття напрямку. Той факт, що всі дії були визначені заздалегідь, означав, що орієнтування в межах одержуваного знання так само було наперед визначене, — отже, ясний розум надавав лише відчуття напрямку. Він постійно наново підтверджував правильність обраного людиною шляху через такі складові концепції: 1) свобода пошуку своєї стежки, 2) знання особливої мети і 3) перебування у стані плинкості.

Вважалося, що індивідуум має свободу шукати свою стежку. Така свобода вибору аж ніяк не була розбіжна з відсутністю свободи нововведень, ці дві ідеї не протистояли і не суперечили одна одній. Під свободою пошуку своєї стежки розумілася свобода обирати з-поміж різних можливостей дії, що були однаково ефективні й застосовні. Критерієм вибору слугували переваги однієї можливості над іншими, на основі уподобань тієї чи іншої людини. Фактично свобода вибору своєї стежки забезпечувала відчуття напрямку через вияв особистих схильностей.

Інший спосіб сформуванню відчуття напрямку ґрунтувався на ідеї наявності особливої мети для кожної дії, вчиненої у контексті передаваного знання. Тому людина знання потребувала ясного розуму

для увідповіднення своїх власних особливих причин діяти з особливою метою кожної дії. Знання особливої мети кожної дії було керівним вказівником, використовуваним для оцінювання всіх обставин, у яких виникає будь-яка потреба діяти.

Ще одним аспектом ясного розуму була ідея того, що для надання більшої сили виконуваним обов'язковим діям чоловікові знання було необхідно зібрати до купи всі ресурси, які опинилися в його розпорядженні завдяки навчанню. Саме в цьому й полягала ідея перебування у стані плинкості. Стан плинкості створював чуття напрямку, дозволяючи чоловікові знання почуватися гнучким, пластичним і винахідливим. Якби людина знання не сповідувала ідею потреби бути плинким, обов'язковий характер усіх без винятку дій вселяв би у нього відчуття скутості або марності його вчинків.

Стати людиною знання було питанням наполегливої праці

Людина знання мала володіти здатністю до всебічного докладавання зусиль або ж розвинути цю здатність у процесі свого учнівства. За словами дона Хуана, стати людиною знання можна лише завдяки невтомній і наполегливій праці. Така праця означала здатність: 1) докладати драматичних зусиль; 2) досягати ефективності; і 3) приймати виклики й успішно справлятися з ними.

На стежці людини знання, безсумнівно, найпримітнішою окремою рисою був драматизм, і для адекватного поведіння в ситуаціях, які вимагали драматичного напруження, було необхідно проявляти себе особливим чином; тобто від людини знання вимагалось докладати драматичних зусиль. Якщо взяти за приклад поведінку дона Хуана, то на перший погляд могло видатися, що його драматичні зусилля пояснювалися лише властивою йому схильністю до театральності. І все ж його драматична поведінка завжди була чимось значно більшим, ніж просто акторська гра, — це був радше стан глибокого переконання.

За допомогою своїх драматичних зусиль він надавав усім своїм діям особливих рис завершеності й остаточності. Внаслідок цього його дії ніби розігрувалися на своєрідній сцені, де однією з головних

дійових осіб була смерть. Завжди передбачалося, що смерть була цілком реальною можливістю у процесі учнівства через саму внутрішньо небезпечну природу речей, з якими мала справу людина знання; отже, було логічно вважати, що за драматичними зусиллями, породженими переконанням у постійній присутності смерті як гравця, стояло щось значно більше, ніж театральність.

Зусиллям мала бути притаманна не лише драматичність, але й ефективність. Зусилля мали бути ефективні, вони мали посідати якість бути каналізованими належним чином, бути відповідними. Ідея навислої смерті породжувала не лише драматичність, необхідну для загальної виразності, але й переконаність у тому, що кожна дія передбачала боротьбу за виживання, впевненість у тому, що в разі, якщо зусилля індивідуума не відповідатимуть вимозі ефективності, на нього чекає неминуча загибель.

Крім того, докладання зусиль передбачало ідею виклику, тобто акту випробування і доведення того, чи здатна ця людина здійснити належний вчинок у жорстких межах знання, якого вона навчалася.

Людина знання була воїном

Існування людини знання було безупинною боротьбою, а ідея того, що вона — воїн, який живе воїнським життям, забезпечувала її засобами для досягнення емоційної стійкості. Ідея чоловіка на війні охоплювала такі чотири концепції: 1) людина знання мусила мати повагу; 2) людина знання мала відчувати страх; 3) вона мала бути повністю пробуджена і пильна; 4) вона мала бути впевнена в собі. Отже, бути воїном являло собою певну форму самодисципліни, яка надавала особливого значення індивідуальній ефективності; водночас це була позиція, в якій особисті інтереси зводилися до мінімуму, бо в більшості ситуацій особиста зацікавленість була несумісна із твердістю, необхідною для виконання будь-якого визначеного наперед обов'язкового вчинку.

У своїй ролі воїна людина знання була зобов'язана шанобливо ставитися до всіх речей, з якими вона мала справу, вона мала перейнятися глибокою повагою до всього, що стосувалося її знання, щоб

надавати ваги всьому, з чим вона стикалася, і розглядати всі речі саме з такої позиції. Мати повагу було рівносильне оцінюванню тих незначних ресурсів, що були в розпорядженні індивідуума, коли той віч-на-віч зустрічався з Невідомим.

Якщо людина і надалі дотримувалася такого способу мислення, то ідея поваги логічно поширювалася також і на самого індивідуума, бо людина така ж невідома, як і саме Невідоме. Практикування настільки протверезливого почуття поваги перетворювало навчання цього специфічного знання, яке інакше могло б видаватися абсурдним, на дуже раціональну альтернативу.

Іншою необхідною умовою життя воїна була потреба пережити й ретельно оцінювати почуття страху. В ідеалі чоловік мав продовжувати розпочаті ним дії, не зважаючи на свій страх. Передбачалося, що індивідуум мав побороти страх, і що в житті людини знання мав настати час, коли страх буде переможений, але спершу людина мала бути свідомою того, що вона боїться, і належним чином оцінити це почуття. Дон Хуан стверджував, що людина здатна перемогти страх, лише стикаючись із ним віч-на-віч.

Як воїну, людині знання також було необхідно бути повністю пробудженою і пильною. Чоловік на війні мав бути алертний, щоб бути обізнаним із більшістю чинників, властивих двом обов'язковим аспектам усвідомлення: 1) усвідомлення наміру та 2) усвідомлення очікуваного потоку.

Усвідомлення наміру являло собою акт обізнаності із чинниками, залученими у взаємозв'язок між особливою метою тієї чи іншої обов'язкової дії та своєю власною особливою метою для того, щоб діяти. Оскільки всі обов'язкові дії мали визначену мету, людина знання мала бути повністю пробуджена і пильна, тобто їй було необхідно завжди бути спроможною увідповіднювати визначену мету кожної обов'язкової дії з визначеною причиною, яку вона мав на думці, щоб дістати спонуку діяти.

Завдяки усвідомленню цього взаємозв'язку людина знання також була спроможна здавати собі справу в тому, що вважалося очікуваним потоком. Те, що я називаю тут «усвідомленням очікуваного потоку», стосувалося впевненості в тому, що індивідуум був

здатен виявляти у будь-який момент часу важливі змінні, залучені у взаємозв'язок між особливою метою кожної дії і своїм власним особливим мотивом для того, щоб діяти. Передбачалося, що, усвідомлюючи очікуваний потік, людина могла виявляти найбільш невловимі зміни. Таке цілеспрямоване усвідомлення змін давало змогу розпізнавати й тлумачити знаки та інші незвичайні події.

Останнім аспектом ідеї стосовно поведінки воїна була потреба мати впевненість у собі, тобто переконаність у тому, що особлива мета тієї чи іншої дії, яку індивідуум міг вирішити зробити, являла собою єдину виправдану альтернативу для його власних конкретних мотивів діяти. Без упевненості в собі людина не була б спроможна виконувати один із найважливіших аспектів Вчення: здатність проголошувати знання силою.

Досягнення стану людини знання було безупинним процесом

Бути людиною знання не означало досягнення якогось перманентного стану. Ніколи не було жодної впевненості в тому, що, виконавши всі наперед визначені кроки в рамках передаваного йому знання, учень обов'язково стане людиною знання. Передбачалося, що функція всіх цих кроків полягала лише в тому, щоб показати, як можна стати людиною знання. Таким чином, стати людиною знання було завданням, яке не можна реалізувати повною мірою; це був радше безупинний процес, що включав у себе: 1) ідею того, що індивідуум мав продовжувати свої пошуки і намагання стати людиною знання; 2) ідею непостійності будь-якого стану людини; і 3) ідею того, що індивідуум мав іти стежкою із серцем.

Постійне продовження пошуків і намагань стати людиною знання знаходило своє вираження в темі чотирьох символічних ворогів, яких зустрічає людина на стежці навчання: страх, ясність, силу і старість. Продовження пошуків передбачало здобуття і підтримання контролю над самим собою. Очікувалося, що справжня людина знання мала послідовно вести битва з кожним із чотирьох ворогів до останньої миті свого життя, щоб постійно підтримувати свою активну залученість у процес ставання людиною знання. Утім навіть

попри правильне й сумлінне продовження цих пошуків і намагань, шанси на здобуття перемоги неминуче виявлялися проти людини, вона мала зазнати поразки від свого останнього символічного ворога. У цьому й полягала ідея несталості.

Негативне значення несталості індивідуума компенсувала ідея того, що він мав іти «стежкою із серцем». Стежка із серцем була метафоричним способом ствердження тієї думки, що, не зважаючи на свою несталість, індивідуум мав продовжувати діяти і бути здатний знаходити задоволення й відчуття самореалізації в самому акті вибору найбільш відповідної альтернативи й повністю ототожнювати себе з нею.

Дон Хуан метафорично узагальнив підґрунтя всього свого знання, сказавши, що єдиною важливою річчю для нього було знайти стежку із серцем, а потім пройти її всю до кінця, розуміючи під цим, що йому було достатньо ототожнювати себе з такою обраною ним відповідною альтернативою. Достатньою була вже сама подорож, будь-яка надія досягти якогось перманентного стану не вписувалася в його знання.

ДРУГА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Людина знання мала союзника

Ідея того, що людина знання мала союзника, була найважливіша із семи складових тем, бо саме вона була обов'язково необхідною для пояснення того, що становила собою людина знання. У класифікаційній схемі дона Хуана людина знання мала союзника, тоді як у звичайної людини його не було, і саме володіння союзником відрізняло людину знання від пересічних людей.

Дон Хуан описував союзника як «силу, здатну переносити людину за її власні межі», тобто союзник — це сила, яка дозволяла індивідууму виходити за межі звичайної реальності. Отже під володінням союзником малося на увазі володіння силою, а той факт, що людина знання мала союзника, сам по собі був доказом досягнення опера-

ційної мети вчення. Оскільки ця мета полягала в тому, щоб показати, як стати людиною знання, і оскільки людина знання — це той, хто має союзника, іншим способом описати операційну мету вчення дона Хуана було сказати, що вона також полягала в показі того, як здобути союзника. Концепція «людини знання» як мольфарська філософська побудова мала сенс для будь-кого, хто бажав жити в її рамках, лише за умови, що він мав союзника.

У моїй схемі класифікації я виділив цю останню складову тему людини знання як другу головну структурну одиницю через її величезну важливість для пояснення того, чим є людина знання.

У вченні дона Хуана було два союзники. Перший містився в рослинах *Datura*, відомих також як дурман (толоаче). Дон Хуан називав цього союзника одним з іспанських імен цієї рослини, *yerba del diablo* (трава диявола). За словами дона Хуана, будь-який вид рослин *Datura* був умістищем цього союзника. І все ж кожен мольфар мав плекати невеличку ділянку, засаджену рослинами якогось одного виду, які він називав своїми власними не лише в тому сенсі, що ці рослини були його приватною власністю, але в сенсі того, що вони ототожнювалися з його особистістю.

Власні рослини дона Хуана належали до виду *inoxia*, проте, як видається, не було ніякого зв'язку між цим фактом і відмінностями, які, можливо, існували між двома видами рослин *Datura*, що були йому доступні.

Другий союзник містився у грибі, який я відніс до роду *Psilocybe*; можливо, це гриб *Psilocybe mexicana*, але ця моя класифікація була лише умовна, здогадна, бо я не мав змоги роздобути зразок для лабораторного аналізу.

Дон Хуан називав цього союзника *humito* (маленький дим), натякаючи на його подібність до диму чи до курильної суміші, яку він виготовляв, додаючи до неї цей гриб. Дон Хуан говорив про дим так, ніби він був справжнім умістищем, і все ж він давав чітко зрозуміти, що сила пов'язувалася лише з одним видом гриба роду *Psilocybe*, тому під час збирання була потрібна особлива уважність, щоб не переплутати цей гриб з будь-яким із дюжини інших видів, що належали до того самого роду й росли в тій самій місцевості.

Союзник як важлива концепція включав у себе такі ідеї та їхні відгалуження: 1) союзник був безформний; 2) союзник сприймався як певна якість; 3) союзник був приборкуваний; 4) союзник мав правило.

Союзник був безформний

Вважається, що союзник був сутністю, яка існувала поза людиною і незалежно від неї; і все ж попри той факт, що союзник був окремою сутністю, він вважався безформним. Я встановив «безформність» як стан, протилежний до «володіння певною формою»; відмінність проведена з огляду на той факт, що існували також інші сили, подібні до союзника, які мали, проте, чітко окреслену сприйману форму. Стан безформності союзника означав, що він не мав ані чітко окресленої, ані неясно вираженої чи навіть хоча б просто якоїсь розпізнаваної форми; і такий стан мав наслідком, що союзник завжди був невидимий.

Союзник сприймався як певна якість

Продовженням безформності союзника була інша властивість, виражена в ідеї, що союзник сприймався лише як певна якість відчуттів; інакше кажучи, оскільки союзник був безформний, його присутність можна було помітити лише за його ефектами на мольфара. Дон Хуан відносив деякі з цих ефектів до таких, що мають антропоморфні характеристики. В описі дона Хуана союзник мав людський характер, з чого випливало, що мольфар був у змозі обрати собі найбільш придатного союзника, зіставляючи свою власну вдачу з антропоморфними характеристиками, що ними, як вважалося, наділений цей союзник.

Ті два союзники, що були залучені у вчення дона Хуана, мали в його описі набір прямо протилежних якостей.

За класифікацією дона Хуана союзник, що містився в *Datura innoxia*, мав дві якості: він був жінкоподібний, і він був давцем надмірної сили. Дон Хуан вважав, що обидві ці якості були вкрай небажані. Він висловлювався щодо цього з цілковитою ясністю, але водночас

указував, що його оцінювальне судження стосовно цього було лише його особистісним вибором.

Найважливішою відмітною ознакою цього союзника було безсумнівно те, що дон Хуан називав його жінкоподібною природою. Той факт, що він зображався як жінкоподібний, аж ніяк, проте, не означав, що він являв собою якусь жіночу силу. Очевидно, ця аналогія з жінкою могла бути лише метафоричним способом, у який дон Хуан описував те, що вважав неприємними ефектами цього союзника. Окрім того, цій аналогії з жіночим началом могла посприяти іспанська назва рослини, *yerba*, що має жіночий рід. У будь-якому разі, уособлення цього союзника як певної жінкоподібної сили наділяло його такими антропоморфними якостями: 1) він мав власницьку вдачу; 2) він був несамовитий; 3) він був непередбачуваний; та 4) він мав згубний вплив.

Дон Хуан вважав, що цей союзник мав здатність поневолювати чоловіків, які стали його прихильниками; він пояснював цю здатність його власницькою вдачею, яку пов'язував із жіночою природою. Союзник оволодівав своїми прихильниками, наділяючи їх силою, вселяючи в них почуття залежності і даруючи їм фізичну міць, здоров'я і внутрішнє благополуччя.

Цей союзник також вважався несамовитим. Його несамовитість мала жіночу природу і виявлялася в тому, що він змушував своїх прихильників вчиняти руйнівні дії, засновані на грубій силі. Ця особлива властивість робила його найбільш підходящим для чоловіків із шаленою вдачею, які прагнули знайти в несамовитості ключ до особистої сили.

Ще однією жіночою рисою союзника, що містився в *Datura innoxia*, була непередбачуваність. Для дона Хуана це означало, що його ефекти ніколи не були стійкі й послідовні; навпаки, їм було властиво змінюватися в хаотичний спосіб, і не існувало жодного видимого способу їх прогнозувати. Цій непослідовності союзника мольфар мав протиставити свою найбільш ретельну й драматичну увагу до кожної дрібної деталі поведінки із ним. Будь-який несприятливий і незбагненний розвиток подій, що виникав у результаті помилки чи неправильного поведінки, пояснювався як наслідок жіночої непередбачуваності цього союзника.

Вважалося, що через свою власницьку вдачу, несамовитість і передбачуваність цей союзник мав у цілому згубний вплив на характер його прихильників. Дон Хуан вважав, що цей союзник навмисне намагався передати людині свої жіночі риси, і що ці його зусилля зазвичай були успішні.

Але, крім своєї жіночої природи, цей союзник мав ще одну властивість, що також сприймалася як певна якість: він був давцем надмірної сили. Дон Хуан дуже наполегливо підкреслював цю обставину, наголошуючи на тому, що як щедрий давець сили цей союзник не мав собі рівних. Вважалося, що він наділяє своїх прихильників фізичною міццю, почуттям відваги і завзяттям, які дозволяли робити надзвичайні вчинки. Проте, на думку дона Хуана, така надмірна сила була непотрібна; принаймні він стверджував, що сам він її більше не потребував. І все ж він розглядав її як потужний стимул для потенційної людини знання, якщо та має природну схильність до пошуку сили.

З іншого боку, союзник, що містився в *Psilocybe mexicana*, на особисте переконання дона Хуана, мав надзвичайно корисні та цінні властивості, а саме: 1) він був чоловікоподібний, і 2) він був давцем екстатичних відчуттів.

Дон Хуан змальовував його як антипода союзника, що містився у рослині *Datura*. Він вважав цього союзника чоловікоподібним, наділеним чоловічими рисами. Його чоловіча природа, як видавалося, була аналогічна до жіночоподібної природи союзника, що містився в *Datura innoxia*; тобто тут йшлося, власне, не про чоловічу силу, а про ефекти, які дон Хуан вважав властивими поведінці чоловіка. Можливо, що і в цьому випадку проведенню аналогії з чоловічою силою міг посприяти чоловічий рід його іспанської назви — *humito*.

Антропоморфні якості цього союзника, які дон Хуан вважав властивими чоловікові, були такі: 1) він був безстрашний; 2) він був лагідний; 3) він був передбачуваний; і 4) він мав благотворний вплив.

Ідея дона Хуана про безпристрасну природу цього союзника виражалася в його переконанні щодо того, що він був безсторонній і ніколи не вимагав від своїх послідовників якихось екстравагантних учинків. Він ніколи не робив чоловіків своїми рабами, бо не наділяв їх легкоотриманою силою; навпаки, *Humito* був вимогливий, але справедливий до своїх послідовників.

Той факт, що цей союзник не вимагав виразно несамовитого поведження, робив його лагідним. Вважалося, що він викликав відчуття безтілесності, тому дон Хуан описував його як тихомирного і лагідного давця внутрішнього спокою.

Крім того, цей союзник був передбачуваний. Дон Хуан описував ефекти його дії на кожного зі своїх прихильників і в усіх наступних досвідах кожного індивідуума із ним, як постійні; інакше кажучи, його дія не змінювалася або, навіть якщо й так, ці ефекти були такі подібні, що їх можна було вважати однаковими.

Завдяки його якостям безстрасності, лагідності й передбачуваності цей союзник, як вважалося, мав ще одну чоловічу рису: благодійний вплив на характер своїх прихильників. Чоловіча природа *Humito* здогадно мала створювати в них дуже рідкісний стан емоційної рівноваги. На переконання дона Хуана, під проводом цього союзника чоловік міг ушляхетнити своє серце й досягти душевного спокою.

Вважалося, що наслідком усіх чоловічих рис цього союзника була його здатність дарувати екстаз. Ця інша грань натури *Humito* сприймалася як ще одна його якість. Він наділявся здатністю усувати тіло своїх прихильників, дозволяючи їм тим самим виконувати дуже специфічні види діяльності, характерні для стану безтілесності. Дон Хуан стверджував, що ці специфічні види діяльності неодмінно приводили до виникнення екстатичного стану. За словами дона Хуана, союзник, який містився всередині *Psilocybe*, ідеально підходив для чоловіків, котрі за своєю вдачею були схильні до споглядальності.

Союзник був приборкуваний

Ідея того, що союзник піддавався приборканню, означала потенційну можливість його використання як певної сили. Дон Хуан пояснював це як властиву союзникові здатність бути використовуваним; вважалося, що після того, як мольфар приборкає союзника, він може розпоряджатися його специфічною силою, а це означало, що він може маніпулювати ним у своїх власних цілях. Здатність союзника бути приборканим протиставлялася нездатності до цього інших

сил, які були подібні до союзників, за винятком того, що ними не можна було маніпулювати.

Маніпулювання союзником мало два аспекти: 1) союзник був засобом пересування, 2) союзник був помічником.

Союзник являв собою засіб пересування в тому сенсі, що він слугував для перенесення мольфара в царину незвичайної реальності. Наскільки я можу судити з власного знання, обидва союзники, з якими я мав справу, використовувались як засоби пересування, хоча ця їхня функція мала різні застосування для кожного з них.

У цілому небажані якості союзника, який містився в *Datura innoxia*, особливо така його риса, як непередбачуваність, робили його небезпечним, ненадійним засобом пересування. Ритуал був єдиним можливим захистом проти його непостійності, але й цього ніколи не було достатньо, щоб забезпечити його сталість; мольфар, який використовував цього союзника як засіб пересування, мав чекати на появу сприятливих знаків, перш ніж іти далі.

З іншого боку, союзник, який містився всередині *Psilocybe mexicana*, вважався надійним і передбачуваним засобом пересування завдяки сукупності усіх його цінних якостей. Через передбачуваність цього союзника мольфар, що використовував його, не мав потреби виконувати будь-які підготовчі ритуали.

Інший аспект здатності союзника піддаватися маніпулюванню знаходив вираз в ідеї того, що він був помічником. Бути помічником означало, що після того, як союзник послужив мольфару засобом пересування, той знову міг використовувати його як помічника або провідника для допомоги в досягненні будь-яких цілей, які мольфар ставив перед собою, вирушаючи в царину незвичайної реальності.

Як помічники, обидва ці союзники мали різні властивості, притаманні лише кожному з них. Складність і застосовність цих властивостей зростала мірою просування індивідуума стежкою навчання. Проте загалом вважалося, що союзник, який містився в *Datura innoxia*, був надзвичайним помічником, і цю якість розглядали як наслідок його здатності давати надмірну силу. Проте союзник, який містився всередині *Psilocybe mexicana*, вважався ще більш надзвичайним помічником. На думку дона Хуана, той узагалі не мав рівних як поміч-

ник, і він розглядав таку його функцію як продовження всіх цінних якостей цього союзника в цілому.

ТРЕТЯ СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Союзник мав правило

3-поміж усіх складових елементів концепції «союзника» лише один мав критичне значення для пояснення того, що являв собою союзник. Цим елементом була ідея, що союзник мав правило. Саме через її критичне значення для такого пояснення я помістив цю ідею як третю головну одиницю в цій структурній схемі.

Правило, яке дон Хуан також називав законом, становило жорстку організуючу концепцію, що регулювала всі дії, які мали бути виконані, а також поведження, якого було необхідно дотримуватись протягом усього процесу маніпулювання союзником. Правило передавалося усно від учителя до учня, в ідеалі у незмінній формі, протягом усієї тривалої взаємодії між ними. Таким чином, правило було чимось більшим, ніж просте зведення певних інструкцій, це була, скоріше, низка схематичних описів дій, що визначали лінію поведінки, якої треба було дотримуватися в процесі маніпулювання союзником.

Безсумнівно, багато елементів задовольнили б Донхуанове визначення союзника як «сили, здатної переносити чоловіка за його власні межі». Кожен, хто прийняв це визначення, міг би цілком резонно вважати, що будь-що, наділене такою здатністю, є союзником. За логікою речей, навіть фізичні стани, викликані голодом, утомою, хворобою тощо, також могли б слугувати союзниками, бо вони можуть мати здатність переносити людину за межі сфери звичайної реальності. Але та ідея, що союзник мав правило, виключала всі ці можливості. Союзник був силою, що мала правило. Всі інші можливі варіанти не можна вважати союзниками, бо вони не мають правила.

Концепція правила охоплювала такі ідеї та їхні різні складові елементи: 1) правило було негнучке; 2) правило було недоповнюва-

не; 3) правило підтверджувалося у звичайній реальності; 4) правило підтверджувалося у незвичайній реальності; 5) правило підтверджувалося особливим консенсусом.

Правило було негнучке

Схематичні описи дій, що утворюють корпус правила, були неухильними кроками, яких мала дотримуватися людина для того, щоб досягти операційної мети вчення. Ця якість обов'язкового характеру правила виражалася в ідеї його негнучкості. Негнучкість правила була тісно пов'язана з ідеєю ефективності. Драматичні зусилля породжували безперервну битву за виживання, а за таких умов лише найефективніша дія, яку лишень в змозі зробити людина, могла забезпечити її виживання. Оскільки індивідуалістичні точки відліку не дозволялися, правило приписувало дії, що становили єдину альтернативу для виживання. Тому правило мало бути негнучким; воно мало вимагати точного дотримання всіх його приписів.

Проте дотримання вимог правила не мало абсолютного характеру. У процесі мого навчання я зафіксував один випадок, коли його негнучкість була скасована. Дон Хуан пояснив цей приклад відхилення як особливу милість, зумовлену прямим утручанням союзника. У випадку, про який ідеться, через мою ненавмисну помилку у поводженні із союзником, що містився в *Datura innoxia*, правило було порушене. На основі цієї ситуації дон Хуан зробив висновок, що союзник мав здатність безпосередньо втручатися в хід подій і зупиняти шкідливі й зазвичай фатальні наслідки недотримання правила. Дон Хуан вважав, що подібні факти гнучкості правила завжди мали бути наслідком існування міцного зв'язку спорідненості між союзником та його послідовником.

Правило було недоповнюване

Суть цієї ідеї полягала в тому, що всі мислимі способи маніпулювання союзником уже були використані. З теоретичного погляду правило було недоповнюване; не існувало жодної можливості дода-

ти щось до нього. Ідея про недоповнювану природу правила також була пов'язана з концепцією ефективності. Оскільки правило приписує єдину ефективну альтернативу для особистого виживання індивідуума, будь-яка спроба змінити саме правило чи порядок його виконання шляхом уведення будь-яких новацій вважалася не лише непотрібним, але й смертельно небезпечним учинком. Людина мала змогу лише розширювати своє особисте знання правила — або під проводом учителя, або під особливим керівництвом самого союзника. Останній випадок розглядався як приклад безпосереднього набуття знань, а не додавання чогось до корпусу правила.

Правило підтверджувалося у звичайній реальності

Підтвердження правила означало акт перевірки його істинності, акт установлення його дієвості шляхом його верифікації в прагматичний, експериментальний спосіб. Оскільки правило поширювалося на ситуації, що мали місце у звичайній та в незвичайній реальностях, його підтвердження відбувалося в обох царинах.

Ситуації звичайної реальності, на які поширювалося правило, найчастіше були напрочуд незвичні, але хоч би які неординарні вони були, правило підтверджувалося у звичайній реальності. З цієї причини мені видається, що їхній розгляд виходить за рамки даної роботи і що це питання мало б бути предметом іншого дослідження. Ця частина правила стосувалася різноманітних деталей процедур, пов'язаних із розпізнаванням, збиранням, змішуванням, приготуванням і догляданням за рослинами сили, в яких містилися союзники, а також до деталей інших процедур, що мали відношення до різних способів використання таких рослин сили, та інших подібних моментів.

Правило підтверджувалося у незвичайній реальності

Правило також підтверджувалося у незвичайній реальності, і це підтвердження здійснювалося в такий самий прагматичний, експериментальний спосіб його валідації, що й застосований у ситуаціях звичайної реальності. Ідея прагматичного підтвердження правила

містила в собі дві концепції: 1) зустрічі із союзником, які я називаю станами незвичайної реальності; і 2) особливі цілі правила.

Стани незвичайної реальності. — Обидві рослини, всередині яких містилися союзники, у разі їх використання із дотриманням відповідних правил цих союзників, продукували стани особливого сприйняття, які дон Хуан відносив до категорії зустрічей із союзником. При цьому він надзвичайно сильно наголошував на важливості домагатися цих зустрічей, стверджуючи, що людина мала зустрічатись із союзником якомога більше разів, щоб установити істинність правила у прагматичний, експериментальний спосіб. Вважалося, що частка загального обсягу правила, істинність якої було можливо встановити, прямо корелювала з кількістю зустрічей індивідуума із союзником.

Єдиний спосіб влаштувати зустріч із союзником полягав, природно, у належному використанні відповідної рослини, в якій містився той союзник. Водночас дон Хуан натякав, що на певній просунутій стадії навчання зустрічі із союзником можливі й без використання рослини; інакше кажучи, їх можна було викликати самим лише волевим актом.

Я називаю такі зустрічі із союзником станами незвичайної реальності. Я обрав термін «незвичайна реальність», бо він відповідав твердженню дона Хуана, що такі зустрічі мали місце у певному континуумі реальності — реальності, лишé трохи відмінної від звичайної реальності повсякденного життя. Отже, незвичайна реальність мала специфічні характерні ознаки, які, очевидно, могли бути оцінені в однакових термінах кожною людиною. Дон Хуан ніколи чітко не формулював цих характерних ознак, але його стриманість, скоріше за все, була зумовлена його переконанням, що кожен чоловік мав утверджувати знання відповідно до власної вдачі.

Наведені нижче категорії, які я вважаю специфічними характерними ознаками незвичайної реальності, були виведені з мого особистого досвіду. Утім, не зважаючи на їхнє начебто дуже специфічне особистісне походження, вони були підкріплені й розвинені доном Хуаном на основі його власного знання; він провадив своє навчання так, ніби ці характерні ознаки були невід'ємними властивостями не-

звичайної реальності: 1) незвичайна реальність була використовна; 2) незвичайна реальність мала складові елементи.

Перша характерна ознака незвичайної реальності — що її було можливо використувати — передбачала, що вона була придатна для досягнення певних цілей. Дон Хуан знову й знову казав мені, що головною спрямованістю його знання було прагнення досягти практичних результатів, і що цей пошук практичних результатів мав місце як у звичайній, так і в незвичайній реальності. Він стверджував, що в його знанні існували засоби для того, щоб поставити незвичайну реальність собі на службу в такий самий спосіб, що й звичайну реальність. Згідно з цим твердженням, викликуваних союзниками станів домагалися зі свідомим прагненням їх використання. У цьому конкретному випадку в основі міркувань дона Хуана лежала ідея, що зустрічі зі союзниками проводили для того, щоб дізнатися їхні таємниці, і саме ця ідея слугувала беззастережним керівним вказівником для відсіювання всіх інших особистісних мотивів, якими могла керуватися людина у своєму пошуку станів незвичайної реальності.

Другою характерною ознакою незвичайної реальності було те, що вона мала складові елементи. До таких складових елементів належали речі, дії і події, які індивідуум сприймав — певне, за допомогою своїх органів чуття — як внутрішній зміст того чи іншого стану незвичайної реальності. Повна картина незвичайної реальності складалася з елементів, що, як здавалося, мали водночас властивості елементів звичайної реальності й складових елементів звичайного сну, хоча ці дві групи не були рівноцінні між собою.

На мою особисту думку, складові елементи незвичайної реальності мали три унікальні відмітні риси: 1) сталість, 2) осібність, і 3) відсутність звичного консенсусу. Завдяки цим якостям вони займали самостійне положення як окремі дискретні одиниці, наділені легко розпізнаваною індивідуальністю.

Усі складові елементи незвичайної реальності мали сталість у тому сенсі, що вони були постійні. У цьому відношенні вони були подібні до складових елементів звичайної реальності, бо вони не змінювалися і не зникали, як це трапляється зі складовими елементами звичайних снів. Здавалося, що кожна деталь, яка утворюва-

ла той чи інший складовий елемент незвичайної реальності, мала свою власну конкретність, і я сприймав цю конкретність як виняткову сталу. Ця сталість була така яскраво виражена, що дозволила мені встановити критерій: у незвичайній реальності людина завжди мала здатність зупинитися, щоб досліджувати будь-який з її складових елементів протягом невизначено тривалого часу. Застосування цього критерію допомагало мені відрізнити стани незвичайної реальності, використовувані доном Хуаном, від інших станів дуже особливого сприйняття, які могли б видатися незвичайною реальністю, але не відповідали такому критерію.

Друга унікальна характерна ознака складових елементів незвичайної реальності — їхня осібність — означала, що кожна деталь цих складових елементів була відособленою, індивідуальною одиницею; здавалося, ніби кожна деталь була відокремлена від інших, або ніби ці деталі виникали по черзі. Також скидалося на те, що ця осібність складових елементів породжувала певний унікальний запит, який міг бути спільним для всіх: настійну потребу, внутрішнє спонукання об'єднати всі виокремлені деталі в одну повну загальну сцену, в одне складене ціле. Дон Хуан, безперечно, був свідомий цієї потреби і використовував її за кожної можливої нагоди.

Третя унікальна характерна ознака складових елементів незвичайної реальності — і при цьому найбільш драматична з них — це відсутність звичного консенсусу. Індивідуум сприймав ці складові елементи, перебуваючи у стані цілковитої самотності, що скоріше нагадувала самотність людини, яка сама спостерігає якусь незнайому сцену в звичайній реальності, ніж самотність сновидства¹. Оскільки сталість складових елементів незвичайної реальності давала індивідууму змогу зупинитися і досліджувати будь-які з них протягом невизначено тривалого часу, складалося враження, ніби вони були майже як елементи повсякденного життя; проте відмінність між складовими елементами цих двох станів реальності полягала в їхній здатності мати звичний консенсус. Під звичним консенсусом я маю на увазі мовчазну чи явну згоду

¹ Dreaming (англ.) — тут і в наступному абзаці може йтися як про сон, так і про сновидство.

щодо складових елементів повсякденного життя, яку люди надають одне одному в різноманітні способи. Для складових елементів незвичайної реальності звичний консенсус був недосяжний. У цьому відношенні незвичайна реальність була ближча до стану сновидства, ніж до звичайної реальності. І все ж, завдяки своїм унікальним характерним рисам сталості й особності, складові елементи незвичайної реальності мали захопливу якість їхнього реального існування і справжності, яка, очевидно, викликала в людині потребу у валідації їхнього існування за допомогою консенсусу.

Особлива мета правила. — Другою складовою концепції, що істинність правила підтверджувалася у незвичайній реальності, була ідея наявності у правила особливої мети. Цією метою було досягнення, за допомогою використання союзника, певної практичної цільової установки. У контексті вчення дона Хуана передбачалося, що правило пізнавали шляхом його підтвердження у звичайній і незвичайній реальностях. Проте найважливішим аспектом Вчення було підтвердження правила у станах незвичайної реальності; при цьому саме те, що підтверджувалося у діях та елементах, сприйманих у незвичайній реальності, і становило особливу мету правила. Ця особлива мета була пов'язана із силою союзника, тобто з використанням союзника спершу як засобу пересування, а потім як помічника, але дон Хуан завжди трактував кожний окремий випадок особливої мети правила як одне ціле, що імпліцитно охоплювало обидві ці сфери.

Оскільки особлива мета стосувалася маніпулювання силою союзника, вона мала невід'ємне продовження — маніпуляційні техніки.

Маніпуляційні техніки являли собою дійсні процедури, дійсні операції, використовувані в кожному випадку, пов'язаному з маніпулюванням силою союзника. Ідея, що союзником можна було маніпулювати, гарантувала його корисність у досягненні прагматичних цілей; при цьому маніпуляційні техніки були тими процедурами, які мали уможливити використання союзника.

Особлива мета й техніки маніпулювання становили одне ціле, що його мольфар мав точно знати для того, щоб ефективно розпоряджатися своїм союзником.

Вчення дона Хуана включало описані нижче особливі цілі правил двох згадуваних союзників. Я розташував їх у тому самому порядку, в якому він давав їх мені.

Першою особливою метою, яку перевіряли в незвичайній реальності, було випробування із союзником, що містився в *Datura innoxia*. Відповідна техніка маніпулювання полягала у ковтанні зілля, виготовленого з частини кореня *Datura*. Вживання цього зілля викликало неглибокий стан незвичайної реальності, який дон Хуан використовував для визначення того, чи мав я, як потенційний учень, спорідненість із союзником, що містився в цій рослині. Передбачалося, що це зілля має викликати або відчуття певного фізичного благополуччя, або сильне відчуття дискомфорту, і ці ефекти дон Хуан вважав, відповідно, ознаками спорідненості чи її відсутності.

Другою особливою метою було ворожіння. Воно також становило частину правила союзника, який містився в *Datura innoxia*. Дон Хуан вважав ворожіння формою особливого переміщення, виходячи з припущення, що союзник переносив мольфара у певну комірку незвичайної реальності, де той був здатний бачити події, невідомі йому за інших обставин.

Маніпуляційною технікою другої особливої мети був процес ковтання-всотування. Зілля, виготовлене з кореня рослини *Datura*, вживали всередину, а мазь, виготовлена з насіння *Datura*, втирали у скроневі й передні ділянки голови. Я використовую термін «ковтання-всотування», бо всотування мазі шкірою могло бути допоміжним чинником під час вживання зілля всередину у створенні стану незвичайної реальності, або навпаки, ковтання зілля могло відігравати допоміжну роль при його всотуванні через шкіру.

Ця маніпуляційна техніка вимагала використання, крім рослини *Datura*, також й інших елементів — у даному випадку це були дві ящірки. Передбачалося, що вони мали слугувати мольфарові як інструменти переміщення, що означало в цій процедурі дуже особливе сприйняття перебування в певній специфічній царині, де індивідуум був здатен чути слова, які промовляла ящірка, а потім візуалізувати все сказане нею. Дон Хуан пояснював це явище, як відповідання ящірками на запитання, поставлені їм для ворожіння.

Третя особлива мета правила союзника, який містився в рослинах *Datura*, стосувалася ще однієї особливої форми переміщення — тілесного польоту. Згідно із поясненням дона Хуана, мольфар, що використовує цього союзника, здатний літати у своєму фізичному тілі на величезні відстані; тілесний політ являв собою здатність мольфара переміщатися крізь незвичайну реальність, а потім повертатися за власним бажанням до звичайної реальності.

Маніпуляційною технікою третьої особливої мети також був процес ковтання-всотування. Зілля, виготовлене з кореня *Datura*, ковтали, а мазь з насіння *Datura* втирали у підшви ступень, у внутрішні частини обох ніг і в геніталії.

Третя особлива мета не була докладно підтверджена; дон Хуан дав зрозуміти, що він не розкрив інших аспектів цієї техніки маніпулювання, які б дозволяли мольфарові знайти відчуття напрямку під час переміщення.

Четвертою особливою метою правила було випробування союзника, який містився всередині *Psilocybe mexicana*. Це випробування не мало на меті визначити наявність чи відсутність спорідненості із союзником, а, скоріше, було обов'язковою першою спробою, або першою зустріччю із союзником.

У маніпуляційній техніці для четвертої особливої мети використовувалася курильна суміш із сушених грибів, змішаних з різними частинами п'яти інших рослин, жодна з яких, наскільки мені відомо, не мала галюциногенних властивостей. Правило надавало особливого значення акту вдихання диму з цієї суміші; тому вчитель використовував слово *humito* (маленький дим) для позначення союзника, який у ній містився. Проте я називаю цей процес «ковтання-вдихання», бо він поєднував у собі дві дії — насамперед ковтання, а вже потім вдихання. Через їхню м'якість гриби, висихаючи, перетворювалися на дуже дрібний порошок, який погано горів. Усі інші інгредієнти після сушіння являли собою щось на кшталт клаптів. Ці клапті згоряли у чашці люльки, тоді як грибний порошок, що не горів так легко, втягувався до рота і ковтався. За логікою речей, кількість проковтуваних сухих грибів була більша за кількість клаптів, що згоряли і вдихалися.

Ефект першого стану незвичайної реальності, викликаного *Psilocybe mexicana*, дав дону Хуану поштовх коротко розглянути п'яту особливу мету правила. Вона стосувалася переміщення — пересування за допомогою союзника, який містився у *Psilocybe mexicana*, усередину неживих предметів чи живих істот і крізь них. Імовірно, повна маніпуляційна техніка включала в себе, крім процесу ковтання-вдихання, ще й гіпнотичне навіювання. Оскільки дон Хуан лише коротко розповів про цю особливу мету й істинність його тверджень у подальшому ніяк не перевірялась, для мене було неможливо правильно оцінити будь-які її аспекти.

Шоста особлива мета правила, яка перевірялася в незвичайній реальності, також була пов'язана із союзником, що містився всередині *Psilocybe mexicana*, і стосувалася іншого аспекту переміщення, а саме — пересування шляхом прийняття іншої форми. Цей аспект переміщення був підданий максимально ретельній перевірці. Дон Хуан стверджував, що оволодіння ним вимагало надзвичайно старанної практики. Він казав, що союзник, який містився всередині *Psilocybe mexicana*, мав природну здатність викликати зникнення тіла мольфара, тому ідея прийняття іншої форми була логічною можливістю здійснювати пересування в умовах безтілесності. Іншою логічною можливістю здійснювати пересування було, природно, переміщення крізь предмети й живі істоти, про яке дон Хуан розповів лише дуже коротко.

Маніпуляційна техніка шостої особливої мети правила включала в себе не лише ковтання-вдихання, але також, за всіма ознаками, гіпнотичне навіювання. Дон Хуан застосовував таке навіювання під час перехідних стадій входження до незвичайної реальності, а також протягом початкової фази станів незвичайної реальності. За його твердженням, цей начебто гіпнотичний процес був, насправді, лише особистим контролем-спостереженням з його боку; це мало означати, що на той час він не розкрив мені повної техніки маніпулювання.

Ідея прийняття іншої форми не означала, що мольфар міг вільно приймати, під впливом моменту, будь-яку форму, яку лишень забажає; навпаки, вона передбачала тренування впродовж усього життя для досягнення якоїсь наперед визначеної форми. Наперед визна-

ченою формою, яку волів приймати дон Хуан, була форма ворони, тож у своєму вченні він надавав їй особливої ваги. Попри цей факт, він чітко давав зрозуміти, що ворона була його особистим вибором і що існувала безліч інших можливих наперед визначених форм.

ЧЕТВЕРТА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Правило підтверджувалося особливим консенсусом

Серед складових концепцій, що утворювали правило, критичне значення для його пояснення мала ідея того, що правило підтверджувалося особливим консенсусом; усі інші складові концепції самі по собі були недостатні для пояснення змісту правила.

Дон Хуан дуже чітко роз'яснив, що союзник не дарувався мольфару, але мольфар учився маніпулювати союзником через процес підтвердження його правила. Повний процес навчання передбачав перевірку правила як у незвичайній, так і в звичайній реальності. І все ж критично важливим аспектом Вчення дона Хуана було підтвердження правила в прагматичний та експериментальний спосіб у контексті того, що сприймалося індивідуумом як складові елементи незвичайної реальності. Проте ці елементи не підлягали звичайному консенсусу, а якщо індивідуум був нездатний дістати згоду щодо їхнього існування, то їхня сприймана реальність могла бути всього лише ілюзією. Оскільки чоловік перебував у незвичайній реальності сам по собі, хоч би що він сприймав, його самотність робила все сприймане дуже індивідуальним. Ця самотність й індивідуальні особливості сприйняття були наслідками того прийнятого за основу факту, що жодна інша людина не могла надати індивідууму звичного консенсусу на підтвердження сприйманих ним речей.

У цьому місці дон Хуан увів найважливіший складник свого вчення: він надав мені особливий консенсус щодо дій та елементів, які я сприймав у незвичайній реальності — дій та елементів, що, як він уважав, підтверджували правило. У вченні дона Хуана особливий консенсус означав мовчазну чи явну згоду щодо складових еле-

ментів незвичайної реальності, яку він як учитель надавав мені як учневі, що вчився його знанню. Цей особливий консенсус жодним чином не був обманом чи шахрайством, на кшталт згоди, яку двоє людей могли дати одне одному, описуючи складові елементи своїх індивідуальних снів. Цей забезпечуваний доном Хуаном особливий консенсус мав систематичний характер, і щоб надавати його мені, він, очевидно, потребував усієї сукупності своїх знань. Із набуттям систематичного консенсусу всі дії та елементи, сприймані в незвичайній реальності, ставали консенсуально реальними, і в класифікаційній схемі дона Хуана це означало, що правило союзника було підтверджене. Таким чином, правило мало зміст як концепція лише тією мірою, якою воно було предметом особливого консенсусу, бо без особливої згоди щодо його підтвердження правило залишалося б суто індивідуальною побудовою.

Через її критичне значення для пояснення правила, я прийняв ідею підтвердження правила за допомогою особливого консенсусу як четверту головну одиницю цієї структурної схеми. Оскільки ця структурна одиниця переважно являла собою взаємодію між двома індивідуумами, то вона складалася з 1) доброчинця, або провідника в одержуване учнем знання й надавача особливого консенсусу; 2) учня, або того, кому надавався особливий консенсус.

Невдача або успіх у досягненні операційної мети вчення залежали від цієї структурної одиниці. Таким чином, особливий консенсус був хисткою кульмінацією процесу, що складався з таких чинників: 1) Мольфар мав певну відмітну особливість — володіння союзником — яка відрізняла його від звичайних людей; 2) Союзник був силою, що мала особливу властивість наявності в нього правила; і 3) Унікальною відмітною рисою правила було його підтвердження в незвичайній реальності шляхом особливого консенсусу.

Доброчинець

Доброчинець був тим чинником, без якого підтвердження правила було б неможливе. Щоб надати особливий консенсус, він виконував два завдання: 1) готувати підґрунтя для особливого консенсусу щодо підтвердження правила, і 2) спрямовувати особливий консенсус.

Підготовка особливого консенсусу

Першим завданням доброчинця було підготувати ґрунт для створення особливого консенсусу щодо підтвердження правила. Як мій учитель, дон Хуан спонукав мене: 1) досвідчувати інші стани незвичайної реальності, що, як він пояснював, стояли далеко осторонь від станів, викликуваних для підтвердження правила союзників; 2) брати участь разом із ним в певних особливих станах звичайної реальності, які він, очевидно, створював сам; 3) пережити кожний досвід, докладно переповідаючи його йому. Завдання дона Хуана з підготовки особливого консенсусу полягало в тому, щоб посилювати й підкріплювати підтвердження правила шляхом надання особливого консенсусу щодо складових елементів цих нових станів незвичайної реальності, а також щодо складових елементів особливих станів звичайної реальності.

Усі інші стани незвичайної реальності, які я досвідчив за допомогою дона Хуана, викликалися шляхом приймання кактуса *Lophophora williamsii*, відомого широкому загалу як пейот. Зазвичай верхню частину кактуса зрізали і зберігали, поки вона не висихала, після чого її слід було жувати й ковтати, але в деяких особливих обставинах верхівка вживалася ще свіжою. Проте ковтання не було єдиним способом досвідчити стан незвичайної реальності, викликуваний *Lophophora williamsii*. Дон Хуан дав мені зрозуміти, що за певних виняткових умов виникали спонтанні стани незвичайної реальності, які він вважав дарунками або винагородою від сили, що містилася в цій рослині.

Незвичайна реальність, викликувана *Lophophora williamsii*, мала три відмітні риси: 1) вважалося, що її створювала певна істота, яку звали «Мескаліто»; 2) її можна було використовувати; 3) вона мала складові елементи.

Мескаліто вважався унікальною силою, подібною до союзника в тому сенсі, що він дозволяв людині виходити за межі звичайної реальності, але водночас це була сила, цілковито відмінна від союзника. Як і союзник, Мескаліто містився в певній рослині, кактусі *Lophophora williamsii*. Але на відміну від союзника, який просто

містився в рослині, Мескаліто і його рослина були одне ціле; сама рослина була центром відкритих виявів поваги, об'єктом глибокого шанування. Дон Хуан був твердо переконаний у тому, що за певних умов, таких як стан глибокої мовчазної покори Мескаліто, самий лише акт перебування поруч із цим кактусом міг викликати стан незвичайної реальності.

Але Мескаліто не мав правила, і з цієї причини він не був союзником, навіть хоча й був здатний перенести людину за межі звичайної реальності. Відсутність у нього правила не лише зумовлювала неможливість використання Мескаліто як союзника — оскільки без правила ним не можна було маніпулювати в якийсь мислимий спосіб — але також робила його силою, різуче відмінною від союзника.

Як прямий наслідок відсутності в нього правила Мескаліто був доступний будь-якому чоловікові без потреби у тривалому навчанні чи дотриманні маніпуляційних технік, як у випадку із союзником. Через його доступність без будь-якої попередньої підготовки Мескаліто називали захисником. Бути захисником означало, що він був доступний кожному. І все ж Мескаліто як захисник не був доступний усім, і з деякими індивідуумами він був несумісний. Згідно із твердженнями дона Хуана, таку несумісність спричинювало протиріччя між «непохитною моральністю» Мескаліто і власною сумнівною вдачею певного індивідуума.

Мескаліто також був учителем. Вважалося, що він виконував повчальні функції. Він був скеровувач, провідник до належного поведження. Мескаліто вчив правильного шляху. Донхуанова ідея правильного шляху, очевидно, була сенсом правильності, яка полягала не в доброчесності з погляду моралі, а в прагненні спрощувати поведінкові патерни з погляду ефективності, необхідність якої всіляко наголошувалась у його вченні. На думку дона Хуана, Мескаліто вчив спрощувати поведінку.

Вважалося, що Мескаліто був певною сутністю. І як такий, він мав визначену форму, що зазвичай не була постійна чи передбачувана. Ця якість імпліцитно означала, що Мескаліто по-різному сприймався не лише різними людьми, але також тією самою людиною в різних ситуаціях. Дон Хуан виражав цю ідею в термінах здатності Мескаліто

приймати будь-яку мислиму форму. Проте для індивідуумів, з якими він був сумісний, Мескаліто починав з'являтися у незмінній формі після того, як вони вживали його упродовж декількох років.

Незвичайну реальність, яку створював Мескаліто, можна було використовувати, і в цьому відношенні вона була тотожна незвичайній реальності, викликуваній союзником. Єдина відмінність полягала в обґрунтуванні головної причини для її пошуку, яке дон Хуан використовував у своєму вченні: передбачалося, що індивідуум мав прагнути діставати від Мескаліто «уроки правильного шляху».

Незвичайна реальність, яку створював Мескаліто, також мала складові елементи, і в цьому відношенні стани незвичайної реальності, викликувані Мескаліто й союзником, були тотожні. В обох випадках відмітними рисами складових елементів були сталість, осібність і відсутність консенсусу.

Інша процедура, яку дон Хуан використовував для підготовки ґрунту для особливого консенсусу, полягала в тому, щоб зробити мене співучасником у деяких особливих станах звичайної реальності. Особливий стан звичайної реальності був ситуацією, яку можна описати в термінах властивостей повсякденного життя, за винятком того, що могло бути неможливо дістати звичний консенсус щодо її складових елементів. Дон Хуан готував ґрунт для особливого консенсусу щодо підтвердження правила шляхом надання особливого консенсусу для складових елементів особливих станів звичайної реальності. Ці складові елементи були такими елементами повсякденного життя, чиє існування могло бути підтвержене лише самим доном Хуаном за допомогою особливої згоди. З мого боку це було одне з багатьох припущень, бо як співучасник в особливих станах звичайної реальності я вважав, що лише дон Хуан, як інший співучасник, може знати, які саме складові елементи утворювали особливі стани звичайної реальності.

На мою особисту думку, всі особливі стани звичайної реальності створював дон Хуан, хоча сам він ніколи цього не казав. Очевидно, він створював їх шляхом майстерного маніпулювання натяками й припущеннями, за допомогою яких він скеровував мою поведінку. Я назвав цей процес «маніпулювання сигналами». Він мав два

аспекти: 1) подавання сигналів стосовно навколишньої обстановки; 2) подавання сигналів стосовно поведження.

Під час навчання дон Хуан спонукав мене досвідчити два такі стани. Можливо, що перший із них дон Хуан створив за допомогою процесу подавання сигналів стосовно навколишньої обстановки. Дон Хуан обґрунтовував його створення тим, що мені було необхідно пройти випробування, щоб довести мої добрі наміри, і лише після того, як він надав мені особливий консенсус щодо його складових елементів, він погодився почати навчання. Під «подаванням сигналів стосовно навколишньої обстановки» я мав на увазі те, що дон Хуан уводив мене в особливий стан звичайної реальності шляхом виокремлення, за допомогою тонких натяків, деяких складових елементів звичайної реальності, які були частиною мого безпосереднього фізичного оточення. Виділені в такий спосіб елементи створювали в цьому випадку специфічне візуальне сприйняття кольору, яке дон Хуан неявно підтверджував.

Другий стан звичайної реальності, очевидно, міг бути створений за допомогою подавання сигналів стосовно поведінки. Завдяки тісному спілкуванню зі мною і дотриманню послідовного способу поведження, дону Хуану вдалося створити певний образ самого себе — образ, який слугував для мене своєрідним базовим патерном, за яким я міг упізнавати його. Потім, роблячи певні специфічні вибірккові відповіді, що ніяк не узгоджувалися зі створеним ним образом, дон Хуан був здатний перекручувати цей базовий патерн упізнавання. Таке перекручення, своєю чергою, могло замінити нормальну конфігурацію елементів, які пов'язувалися із цим патерном, на новий, несумісний із ним патерн, що вже не міг бути предметом звичного консенсусу; при цьому дон Хуан як співучасник того особливого стану звичайної реальності був єдиний, хто знав, які були його складові елементи, а отже, він був єдиною людиною, яка могла надати мені згоду щодо їхнього існування.

Дон Хуан створив цей другий особливий стан звичайної реальності також як певне випробування, як своєрідне пережиття свого вчення. Очевидно, обидва особливі стани звичайної реальності знаменували собою певний перехідний етап у вченні. Вони, зда-

валосся, були свого роду точками змикання. При цьому другий стан, імовірно, міг означати мій перехід на новий етап навчання, який характеризувався більш прямою взаємодією між учителем та учнем з метою досягнення особливого консенсусу.

Третя процедура, яку використовував дон Хуан для підготовки особливого консенсусу, полягала в тому, щоб після кожного стану незвичайної реальності й кожного особливого стану звичайної реальності я надавав йому докладний звіт про все, що досвідчив, а потім він виокремлював на власний вибір певні моменти зі змісту моєї розповіді, особливо наголошуючи на них. При цьому суттєвим чинником було скеровування результату станів незвичайної реальності, і моє імпліцитне припущення тут полягало в тому, що всі характерні риси складових елементів незвичайної реальності — сталість, осібність і відсутність звичного консенсусу — були закладені в них самих і не були результатом проводу дона Хуана. Це моє припущення ґрунтувалося на спостереженні, що складові елементи першого пережитого мною стану незвичайної реальності мали ті самі три характерні властивості, хоча дон Хуан навряд чи почав тоді якось його скеровувати. Отже, виходячи з припущення, що ці три характерні ознаки були загалом внутрішньо властиві цим складовим елементам незвичайної реальності, завдання дона Хуана полягало в тому, щоб використовувати їх як основу для скеровування результату кожного стану незвичайної реальності, викликаного *Datura inoxia*, *Psilocybe mexicana* та *Lophophora williamsii*.

Докладний звіт, який дон Хуан спонукав мене надавати йому після кожного стану незвичайної реальності, був моїм пережиттям цього досвіду. Він передбачав скрупульозне усне переповідання всього, що я сприймав протягом кожного стану. Пережиття мало два аспекти: 1) згадування подій та 2) опис сприйнятих складових елементів. Згадування подій стосувалося випадків і ситуацій, що їх я, як мені здавалося, сприймав під час досвіду, про який розповідав, тобто воно охоплювало всі події, що начебто мали місце, і всі дії, які я начебто зробив. Опис сприйнятих складових елементів був моїм звітом про специфічні форми й деталі складових елементів, що їх, як мені здавалося, я сприймав.

З кожного мого перепроживання дон Хуан відбирав певні одиниці за допомогою двох процесів: 1) надання ваги певним значущим місцям мого звіту, 2) заперечення будь-якої важливості інших частин мого звіту. Проміжок часу між станами незвичайної реальності дон Хуан використовував для тлумачення мого перепроживання відповідного досвіду.

Я називаю перший процес «наголошуванням», бо він мав наслідком інтенсивні розмірковування стосовно відмінності між тим, що дон Хуан вважав цілями, яких я мав досягти у стані незвичайної реальності, і тим, що я сам сприймав. Тож наголошування означало, що дон Хуан виокремлював певну частину моєї розповіді, зосереджуючи на ній основну частину своїх міркувань. Наголошування могло бути або позитивним, або негативним. Позитивне наголошування імпліцитно означало, що дон Хуан був задоволений тим, що я сприймав певний специфічний елемент, бо це відповідало цілям, досягнення яких у тому стані незвичайної реальності він чекав від мене. Негативне наголошування означало, що дон Хуан не був задоволений тим, що мені вдалося сприйняти, оскільки це, можливо, не відповідало його очікуванням, або ж він вважав, що цього недостатньо. Проте і в цьому разі він зосереджував основну частину своїх розмірковувань на даному фрагменті мого перепроживання з метою наголошення на негативному значенні мого сприйняття.

Другий застосований доном Хуаном процес відбору полягав у запереченні будь-якої важливості деяких частин мого звіту. Я називаю цей процес «відсутністю наголошування», бо він був протилежністю і противагою наголошуванню. Здавалося, що, заперечуючи важливість тих частин мого звіту, які стосувалися складових елементів, що їх дон Хуан вважав цілковито зайвими щодо мети його вчення, він буквально стирав моє сприйняття тих самих елементів у наступних станах незвичайної реальності.

Спрямування особливого консенсусу

Другим аспектом завдання дона Хуана як учителя було направляти особливий консенсус за допомогою скеровування результату кожного стану незвичайної реальності й кожного особливого стану

звичайної реальності. Дон Хуан скеровував цей результат за допомогою планомірного маніпулювання зовнішніми та внутрішніми рівнями незвичайної реальності й внутрішнім рівнем особливих станів звичайної реальності.

Зовнішній рівень незвичайної реальності стосувався її робочої організації. Він включав усю механіку, кроки, що вели власне у незвичайну реальність. Зовнішній рівень мав три чітко окреслені аспекти: 1) підготовчий період; 2) перехідні стадії; і 3) контроль з боку вчителя.

Підготовчий період був часом, що минав між одним станом незвичайної реальності та наступним. Дон Хуан використовував його для того, щоб давати мені прямі інструкції і розвивати загальний напрям свого вчення. Підготовчий період був критично важливий для налаштування станів незвичайної реальності, і через його повну прив'язку до цих станів він мав дві окремі частини: 1) період, що передував незвичайній реальності; 2) період після незвичайної реальності.

Період, який передував незвичайній реальності, був порівняно коротким проміжком часу, не більше двадцяти чотирьох годин. У станах незвичайної реальності, викликаних *Datura innoxia* та *Psilocybe mexicana*, цей період характеризувався прямими, драматичними й форсованими інструкціями дона Хуана стосовно особливої мети правила і маніпуляційних технік, що їх, як передбачалося, я мав підтвердити у наступному стані незвичайної реальності. У випадку з *Lophophora williamsii* цей період переважно був часом ритуального поводження, тому що Мескаліто не мав правила.

З іншого боку, період після незвичайної реальності був довгим часовим проміжком; зазвичай він тривав декілька місяців, і це давало дону Хуану достатньо часу для обговорення й роз'яснення подій, які мали місце протягом попереднього стану незвичайної реальності. Цей період був особливо важливий після вживання *Lophophora williamsii*. Оскільки Мескаліто не мав правила, переслідувана у незвичайній реальності мета полягала в перевірці його відмітних рис; дон Хуан окреслював ці характерні риси протягом усього тривалого періоду після кожного стану незвичайної реальності.

Другий аспект зовнішнього рівня являв собою перехідні стадії, тобто перехід зі стану звичайної реальності у стан незвичайної реальності, і навпаки. На цих перехідних стадіях обидва стани реальності частково накладалися один на одного, і використовуваний мною критерій для розрізнення етапів переходу й кожного зі станів реальності ґрунтувався на тому, що складові елементи перехідних стадій були якісь нечіткі й розмиті. Мені ніколи не вдавалося чітко сприймати їх або точно відновити їх у пам'яті.

З погляду сприйманого часу перехідні стадії протікали або миттєво, або повільно. У випадку *Datura innoxia* звичайний і незвичайний стани майже стикалися між собою, і тому перехід з одного стану в інший був різкий. Найпомітніші були переходи у незвичайну реальність. З іншого боку, *Psilocybe mexicana* викликав перехідні стадії, котрі я сприймав як уповільнені. Перехід зі звичайної у незвичайну реальність був особливо затягнутий і виразно сприйманий. Я завжди усвідомлював його чіткіше, можливо, через мій страх перед майбутніми подіями.

Перехідні стадії, викликувані *Lophophora williamsii*, здавалося, поєднували в собі риси решти двох. Насамперед, як перехід у незвичайну реальність, так і повернення до звичайної реальності були дуже добре помітні. Вхідження у незвичайну реальність було повільне, і я досвідчував його практично без жодного порушення моїх нормальних функцій; натомість повернення у звичайну реальність було дуже різкою перехідною стадією, яку я сприймав чітко, але з меншою здатністю оцінювати всі її деталі.

Третім аспектом зовнішнього рівня був контроль з боку вчителя, або фактична допомога, котру я як учень діставав у ході досвідчення того чи іншого стану незвичайної реальності. Я відніс контроль до окремої категорії, бо імпліцитно вважалось, що вчитель мав входити в незвичайну реальність разом зі своїм учнем у певній точці його вчення.

Під час станів незвичайної реальності, викликуваних *Datura innoxia*, контроль з боку дона Хуана був мінімальний. Він дуже сильно наголошував на важливості виконання всіх кроків підготовчого періоду, але після того, як я задовольняв цю вимогу, він надавав мені свободу рухатися далі самостійно.

У незвичайній реальності, викликуваній *Psilocybe mexicana*, ступінь контролю, навпаки, був надзвичайно високий, бо тут, за словами дона Хуана, учень потребував усебічного проводу й допомоги. Підтвердження правила вимагало прийняття іншої форми, а це, здавалося, передбачало необхідність проходження мною низки дуже специфічних коригувань у моєму сприйманні всього, що мене оточувало. Дон Хуан створював ці необхідні коригування за допомогою усних команд і порад на етапах переходу до незвичайної реальності. Інший аспект його контролю полягав у тому, щоб скеровувати мене протягом ранньої частини станів незвичайної реальності, наказуючи мені зосередити увагу на певних складових елементах попереднього стану звичайної реальності. Речі, на яких він фокусував увагу, очевидно, обиралися випадковим чином, бо важливим моментом був акт удосконалювання прийнятої мною іншої форми. Останнім аспектом контролю було повернення мене у звичайну реальність. Імплицитно вважалося, що ця операція також вимагала максимального контролю з боку дона Хуана, хоча я й не міг згадати фактичної процедури.

Необхідний контроль для станів, викликуваних *Lophophora williamsii*, був своєрідною сумішшю решти двох. Дон Хуан залишався поруч зі мною так довго, як міг, але при цьому не намагався у жодний спосіб скеровувати мене в незвичайну реальність чи виводити мене з неї.

Другий рівень диференційного порядку в незвичайній реальності був, очевидно, внутрішніми стандартами або внутрішньою організацією її складових елементів. Я називаю його «внутрішнім рівнем» і виходжу тут із припущення, що складові елементи зумовлювалися такими трьома загальними процесами, які, очевидно, були результатом проводу дона Хуана: 1) прогресія до виразності, 2) прогресія до ширшого поля оцінки, 3) прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності.

Прогресія до виразності являла собою очевидну тенденцію складових елементів кожного наступного стану незвичайної реальності ставати більш точними, більш виразними. Вона зумовлювала два окремі аспекти: 1) прогресію до чітко окреслених одиничних форм; і 2) прогресію до виразних загальних результатів.

Під прогресією до чітко окреслених одиничних форм малося на увазі, що складові елементи були туманно знайомі в ранніх станах незвичайної реальності, і ставали чітко окресленими й цілковито незнайомими в пізніших станах. Ця прогресія, очевидно, охоплювала два рівня зміни в складових елементах незвичайної реальності: 1) прогресуючу складність сприйманих деталей; і 2) прогресією від знайомих до незнайомих форм.

Прогресуюча складність деталей означала, що в кожному наступному стані незвичайної реальності дрібні деталі, котрі я сприймав як частини складових елементів, ставали дедалі складніші. Я оцінював складність з погляду мого усвідомлення зростання скомплікованості складових елементів, тоді як самі деталі не ставали надміру заплутані чи настільки складні, щоб приводити у замішання. Їхнє ускладнення скоріше стосувалося гармонійного збільшення кількості й чіткості сприйманих деталей від невиразного відчуття якихось непевних форм у ранніх станах до сприймання величезних, дуже складних сукупностей дрібних деталей у пізніших станах.

Під прогресією від знайомих до незнайомих форм малося на увазі те, що спершу форми складових елементів або були знайомими мені формами, які існували у звичайній реальності, або принаймні створювали відчуття чогось близького до реалій повсякденного життя. Але в наступних станах незвичайної реальності і окремі форми, і деталі, з яких вони склалися, а також патерни поєднання їхніх складових елементів ставали дедалі незнайоміші, аж поки, зрештою, я взагалі не міг їх ототожнити ні з чим, що будь-коли сприймав у звичайній реальності, а в деяких випадках вони навіть не викликали в мене відчуття чогось хоч трохи близького до сприйманого мною в повсякденному житті.

Прогресія складових елементів до виразних загальних результатів являла собою поступово зростаюче наближення загального результату, досягнутого мною в кожному стані незвичайної реальності, до загального результату, якого прагнув дон Хуан у тому, що стосувалося підтвердження правила; тобто незвичайна реальність викликала з метою підтвердити правило, і це підтвердження ставало дедалі виразнішим у кожній наступній спробі.

Другим загальним процесом внутрішнього рівня незвичайної реальності була прогресія до ширшого поля оцінки. Інакше кажучи, це було сприймане мною в кожному наступному стані незвичайної реальності розширення тієї області, на якій я міг реалізувати свою здатність до фокусування уваги. Суперечливим питанням у цьому відношенні було таке: або існувала визначена область, яка розширювалася, або ж це моя здатність сприймати могла зростати в кожному наступному стані. У вченні дон Хуана всіляко плекалася й підкріплювалася ідея, що це була певна область, яка розширювалася, і я називаю цю гадану область «полем оцінки». Його поступове розширення полягало, очевидно, в сенсорній оцінці складових елементів незвичайної реальності, що перебували в межах певного поля. Як видавалося, я оцінював й аналізував ці складові елементи за допомогою моїх органів чуття і, судячи з усього, я сприймав те поле, в якому вони виникали, як більш широке в кожному наступному стані.

Поле оцінки було двох видів: 1) залежне поле і 2) незалежне поле. Залежне поле являло собою область, в якій складові елементи були одиницями фізичного середовища, що входило в межі мого усвідомлення у попередньому стані звичайної реальності. Натомість незалежне поле було областю, в якій складові елементи незвичайної реальності, як здавалося, виникали самі собою, без будь-якого впливу фізичного середовища попередньої звичайної реальності.

Говорячи про поле оцінки, дон Хуан чітко давав зрозуміти, що кожний із двох союзників і Мескаліто мали властивість викликати обидві форми сприйняття. І все ж мені здавалося, що *Datura innoxia* мала більшу здатність створювати незалежне поле, хоча у випадку тілесного польоту — який я сприймав недостатньо довго, щоб його можна було оцінити — поле оцінки, судячи з усього, було залежне. *Psilocybe mexicana* мав здатність створювати залежне поле. *Lophophora williamsii* мав здатність створювати обидва поля.

Я виходив з припущення, що дон Хуан використовував ці різні властивості для підготовки особливого консенсусу. Іншими словами, у станах, викликуваних *Datura innoxia*, складові елементи, яким бракувало звичного консенсусу, існували незалежно від попередньої

звичайної реальності. У випадку *Psilocybe mexicana* відсутність звичного консенсусу зумовлювала наявність складових елементів, які залежали від середовища попередньої звичайної реальності. У випадку ж *Lophophora williamsii* деякі складові елементи визначалися їхнім оточенням, тоді як інші були незалежні від середовища. Таким чином, використання всіх трьох рослин разом, очевидно, мало на меті створити широке сприйняття відсутності звичного консенсусу щодо складових елементів незвичайної реальності.

Останній процес внутрішнього рівня незвичайної реальності являв собою прогресію, яку я сприймав у кожному наступному стані, в напрямку до більш прагматичного використання незвичайної реальності. Ця прогресія, очевидно, корелювала з тією ідеєю, що кожний новий стан був складнішим етапом навчання, і що зростаюча складність кожного нового етапу вимагала більш широкого і прагматичного використання незвичайної реальності. Ця прогресія була найпомітніша при вживанні *Lophophora williamsii*; одночасне існування залежного й незалежного полів оцінки в кожному стані робило прагматичне використання незвичайної реальності обширнішим, бо охоплювало обидва поля одразу.

Скеровування результату особливих станів звичайної реальності, очевидно, створювало певний порядок у внутрішньому рівні — порядок, який характеризувався прогресією складових елементів у напрямку до виразності; тобто в кожному наступному особливому стані звичайної реальності кількість різних складових елементів ставала більшою, а виокремлювати їх було легше. У процесі викладу свого вчення дон Хуан створив лише два особливі стани звичайної реальності, але мені все ж вдалося помітити, що в другому з них дону Хуану було простіше виокремити велику кількість складових елементів, і що легкість досягнення виразних результатів впливала на швидкість, з якою був створений цей другий особливий стан звичайної реальності.¹

¹ Процес валідації особливого консенсусу див. у Додатку А. (Прим. автора).

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК

Учень

Учень виявився останньою структурною одиницею робочого порядку. Учень був по праву тією структурною одиницею, яка надавала чіткості вченню дона Хуана, бо саме він мав прийняти всю повноту особливого консенсусу, що давався для складових елементів усіх станів незвичайної реальності і всіх особливих станів звичайної реальності, перш ніж цей особливий консенсус міг стати змістовною концепцією. Але в силу того, що особливий консенсус стосувався дій та елементів, сприйманих у незвичайній реальності, він передбачав дуже специфічний порядок концептуалізації, порядок, який приводив такі сприймані дії та елементи у відповідність із підтвердженням правила. Тому прийняття особливого консенсусу означало для мене, як для учня, прийняття певної точки зору, слушність якої підкріплювалася всім Вченням дона Хуана; тобто воно означало мій вихід на певний концептуальний рівень, що охоплював порядок концептуалізації, який робив Вчення доступним для розуміння в його власних термінах. Я називаю його «концептуальним порядком», бо саме цей порядок надавав зміст незвичайним явищам, які складали знання дона Хуана; він був тією значенневою матрицею, у яку були вбудовані всі окремі концепції, висвітлені в його вченні.

Отже, беручи до уваги, що мета учня полягала у прийнятті цього порядку концептуалізації, він мав лише два можливі варіанти: він міг або зазнати невдачі у своїх зусиллях, або досягти в них успіху.

Перший варіант, неприйняття концептуального порядку, також означав, що учень не досяг операційної мети вчення. Ідея невдачі була пояснена в темі чотирьох символічних ворогів людини знання; малося на увазі, що невдача була не просто актом припинення переслідування мети, але актом повного облишення пошуків під тиском, створюваним будь-яким із чотирьох символічних ворогів. Ця сама тема також чітко пояснювала, що перші два вороги — страх і ясність — були причиною поразки чоловіка на рівні учня, і поразка на цьому рівні означала, що учень не навчився того, як розпоряджатися союзником і що, як наслідок такої невдачі, він прийняв концеп-

туальний порядок у дуже обмеженому й хибному вигляді. Таким чином, його прийняття концептуального порядку було хибне в тому сенсі, що воно являло собою оманливе приєднання, або ілюзорну відданість учня змістові, який пропонувало вчення. Ідея полягала в тому, що, зазнавши поразки, учень не просто не в змозі розпоряджтися союзником, він залишається тільки зі знанням певних маніпуляційних технік, а також зі спогадами про сприйняті ним складові елементи незвичайної реальності, проте він не ототожнює їх із тим підґрунтям, яке могло б надати їм сенс у їхніх власних термінах. За цих обставин будь-який чоловік може виявитися змушений розробляти власні пояснення деяких довільно обраних ним самим частин явищ, які він досвідчив, і цей процес матиме наслідком хибне прийняття точки зору, що пропонувалася у вченні дона Хуана. Проте хибне прийняття концептуального порядку, очевидно, не було обмежене самим лише учнем. У темі ворогів людини знання імпліцитно вказувалося на те, що після досягнення мети навчання — керування союзником — людина все ще може зазнати поразки від ударів двох інших ворогів: сили і старості. У класифікаційній схемі дона Хуана така поразка імпліцитно означала, що чоловік перейшов до обмеженого або хибного прийняття концептуального порядку, як і переможений учень.

З іншого боку, успішне прийняття концептуального порядку означало, що учень досяг операційної мети — щиросердного прийняття точки зору, пропонованої у вченні. Інакше кажучи, його прийняття концептуального порядку було щиросердне в тому сенсі, що воно являло собою повне приєднання, абсолютну відданість учня змістові, вираженому в цьому порядку концептуалізації.

Дон Хуан ніколи не уточнював, в який саме момент або яким саме чином учень переставав бути учнем, хоча він чітко давав зрозуміти, що як тільки учень досягне операційної мети системи — тобто щойно він навчиться керувати союзником — він більше не потребуватиме вчителя, який би його вів. Ідея того, що може настати час, коли вказівки вчителя будуть не потрібні, імпліцитно означала, що учень міг досягти успіху в прийнятті концептуального порядку і, прийнявши його, набути здатність робити змістовні судження без учительової допомоги.

У тому, що стосувалося вчення дона Хуана, і до того моменту, коли я припинив своє учнівство, прийняття особливого консенсусу, очевидно, передбачало прийняття таких двох структурних одиниць концептуального порядку: 1) ідеї реальності особливого консенсусу; 2) ідеї, що як реальність звичного консенсусу повсякденного життя, так і реальність особливого консенсусу мали однакову прагматичну цінність.

Реальність особливого консенсусу

Головний корпус вчення дона Хуана, як він сам стверджував, стосувався використання трьох галюциногенних рослин, за допомогою яких він викликав стани незвичайної реальності. Застосування саме цих трьох рослин, очевидно, було питанням свідомого наміру з його боку. Було схоже, що він використовував їх, бо кожна з цих рослин мала інші галюциногенні властивості, які він інтерпретував як різну внутрішню природу сил, що містилися в них. За допомогою керування зовнішнім і внутрішнім рівнями незвичайної реальності дон Хуан використовував ці різні галюциногенні властивості, поки вони не викликали в мене як в учня сприйняття того, що незвичайна реальність являла собою досконало окреслену область, певну царину, яка існувала окремо від звичайного, повсякденного життя і чії внутрішні властивості відкривалися мені мірою мого просування далі.

Проте також було можливо, що приписувані рослинам різні властивості могли бути лише результатом власного Донхуанового процесу керування внутрішнім порядком незвичайної реальності, хоча у своєму вченні він розвивав ідею, що сила, яка міститься в кожній рослині, викликала стани незвичайної реальності, котрі відрізнялися один від одного. Якщо останнє твердження було істинним, то відмінності між ними з погляду структурних одиниць цього аналізу полягали, очевидно, у полі оцінки, яке індивідuum міг сприймати в станах, що їх викликала кожна із цих трьох рослин. Через особливості їхнього поля оцінки, всі три рослини сприяли створенню сприйняття досконало окресленої області або царини, яка складалася з двох частин: незалежного поля, названого цариною ящірок, або уроків

Мескаліто; і залежного поля, означуваного як область, у якій індивідуум міг пересуватися за допомогою своїх власних засобів.

Як уже було сказано, я використовую термін «незвичайна реальність» у сенсі екстраординарної, небуденної реальності. Для учня-початківця така реальність, безумовно, була неординарна, але навчання Донхуанового знання вимагало моєї обов'язкової участі й моєї відданості прагматичному й експериментальному практикуванню всього, що я дізнався. Це означало, що я як учень мав досвідчувати цілу низку станів незвичайної реальності, і що це безпосередньо здобує мною знання раніше чи пізніше зробить класифікації «звичайного» і «незвичайного» такими, що не матимуть для мене ніякого значення. Щиросердне прийняття першої структурної одиниці концептуального порядку мало привести до уявлення про існування іншої окремої, але більше не незвичайної царини реальності, «реальності особливого консенсусу».

Якщо взяти за головний засновок те, що реальність особливого консенсусу була окремою цариною, це б змістовно пояснило ідею того, що зустрічі із союзниками чи з Мескаліто мали місце у певній царині, яка не була ілюзорна.

Реальність особливого консенсусу мала прагматичну цінність

Той самий процес керування зовнішнім і внутрішнім рівнями незвичайної реальності, який, очевидно, породжував визнання реальності особливого консенсусу як окремої царини, мабуть, також зумовив моє сприйняття того, що реальність особливого консенсусу була практична і використовна. Прийняття особливого консенсусу щодо всіх станів незвичайної реальності, а також щодо всіх особливих станів звичайної реальності мало на меті зміцнити усвідомлення того, що він був рівнозначний реальності звичного консенсусу повсякденного життя. Ця рівнозначність ґрунтувалася на загальному уявленні, що реальність особливого консенсусу не була цариною, яку можна ототожнювати зі снами. Навпаки, вона мала сталі складові елементи, щодо яких було можливо досягти особливої згоди. Фактично, це була царина, в якій індивідуум міг сприймати все навколо себе у самохітний спосіб. Її складові елементи не залежали від чийось інди-

відуальних уявлень чи примх, а являли собою виразні речі або події, чие існування підтверджувалося всім корпусом Вчення в цілому.

Сенс цієї рівнозначності був ясно видний у ставленні дона Хуана до реальності особливого консенсусу — він ставився до неї як до чогось цілком практичного й самоочевидного; дон Хуан ніколи не демонстрував іншого ставлення, і від мене також вимагалось ставитись до неї винятково з практичного погляду і сприймати як щось природне й самозрозуміле. Проте факт, що ці дві царини вважалися рівнозначними, зовсім не означав, що в кожній із них можна було завжди поводитися в абсолютно однаковий спосіб. Навпаки, поведінка мольфара мала бути різною, бо кожна царина реальності мала властивості, які робили її придатною до використання в її власний спосіб. Визначальним чинником з погляду змісту, очевидно, була ідея того, що цю рівнозначність можна було вимірювати на основі практичної корисності. Таким чином, мольфар мав вірити, що було можливо переходити туди й назад з однієї царини до іншої, що вони обидві мали внутрішню властивість бути використовуваними, і що єдина відмінність між ними полягала в їхній різній придатності до використання, тобто у різних цілях, яким вони слугували.

Утім, їхня окремішність, очевидно, була лише відповідною побудовою, що підходила для мого конкретного рівня учнівства, і яку дон Хуан використовував для того, щоб спонукати мене усвідомити можливість існування іншої царини реальності. Але його дії більше, ніж його твердження, привели мене до переконаності в тому, що для мольфара існував лише один континуум реальності, який складався з двох чи, можливо, більшої кількості частин, на підставі яких мольфар робив судження, що мали прагматичну цінність. Щиросердне прийняття тієї ідеї, що реальність особливого консенсусу мала прагматичну цінність, могла надати переміщенню перспективу, сповнену змісту.

Якби я прийняв ідею того, що реальність особливого консенсусу можна було використовувати, бо вона мала внутрішні властивості придатності до використання, які були такі самі прагматичні, що й властивості повсякденного консенсусу, для мене було б логічно зрозуміти, чому дон Хуан так активно використовував поняття пе-

реміщення в реальності особливого консенсусу. Після прийняття прагматичного існування іншої реальності єдине, що мав робити мольфар — це вивчити механіку переміщення. Певна річ, що в цьому випадку переміщення мало бути специфічним, бо воно було пов'язане із внутрішніми прагматичними властивостями реальності особливого консенсусу.

РЕЗЮМЕ

Результати мого аналізу такі:

1. Поданий мною тут фрагмент Вчення дона Хуана складався з двох аспектів: робочого порядку, або змістовної послідовності, в якій всі окремі концепції його вчення були пов'язані одна з одною, і концептуального порядку, або значеннєвої матриці, до якої були включені всі окремі концепції його вчення.

2. Робочий порядок мав чотири головні структурні одиниці з їхніми відповідними складовими ідеями: 1) концепція «людини знання»; 2) ідея того, що людина знання мав допомогу особливої сили, називаної союзником; 3) ідея того, що союзник керувався певною сукупністю положень, називаною правилом; 4) ідея того, що підтвердження правила було предметом особливого консенсусу.

3. Ці чотири структурні одиниці співвідносилися одна з одною у такий спосіб: мета робочого порядку полягала в навчанні індивідуума того, як стати людиною знання; людина знання відрізнявся від звичайних людей, бо він мав союзника; союзник був особливою силою, яка мала правило; індивідуум міг здобути або приборкати союзника за допомогою процесу підтвердження істинності його правила в царині незвичайної реальності й шляхом отримання особливого консенсусу щодо цього підтвердження.

4. У контексті вчення дона Хуана ставання людиною знання не було якимось перманентним здобутком, а, скоріше, процесом. Тобто чинник, який робив індивідуума людиною знання, не являв собою винятково володіння союзником, а був боротьбою людини протягом усього її життя за те, щоб залишатися в межах певної системи

переконань. Водночас вчення дона Хуана мало на меті досягнення практичних результатів, і практична мета дона Хуана щодо навчання того, як стати людиною знання, полягала в тому, щоб навчити, як здобути союзника за допомогою опанування його правила. Таким чином, метою робочого порядку було надати індивідууму особливий консенсус щодо тих складових елементів, сприйманих у незвичайній реальності, що, як вважалося, були підтвердженням правила союзника.

5. Для надання особливого консенсусу щодо підтвердження правила союзника дон Хуан мав надати особливий консенсус для складових елементів усіх станів незвичайної реальності й особливих станів звичайної реальності, які він викликав у ході викладу свого вчення. Таким чином, особливий консенсус стосувався незвичайних явищ, і цей факт дозволяв мені припустити, що будь-який учень, шляхом приймання особливого консенсусу, підводився до прийняття концептуального порядку передаваного йому знання.

6. З погляду мого особистого етапу навчання я міг зробити висновки, що до того часу, коли я відмовився від учнівства, вчення дона Хуана культивувало прийняття таких двох структурних одиниць концептуального порядку: 1) ідеї того, що існувала певна окрема царина реальності, інший світ, який я називаю «реальністю особливого консенсусу»; 2) ідеї того, що реальність особливого консенсусу, або цей інший світ, можна було використовувати тією ж мірою, що й світ повсякденного життя.

Приблизно через шість років після того, як я почав учнівство, знання дона Хуана вперше набуло для мене цілісного і логічно зв'язного вигляду. Я збагнув, що він мав на меті надати мені щирий консенсус стосовно моїх особистих знахідок й отриманих даних, і хоча я відмовився від подальшого учнівства через те, що не був (і ніколи не буду) підготовлений переносити всі тяготи такого навчання, мій власний спосіб відповідати його стандартам щодо докладання особистих зусиль полягав у моїй спробі зрозуміти його вчення. Я відчував настійну потребу довести, нехай лише самому собі, що його вчення не було просто якимось дивацтвом.

Після того, як я впорядкував свою структурну схему і спромігся відкинути багато відомостей, які були зайві для мого первісного

намагання розкрити переконливість його вчення, мені стало ясно, що воно мало внутрішню зв'язність, певну логічну послідовність, які давали мені змогу розглядати все це явище цілком у світлі, що повністю розвіювало те відчуття химерності, яким було позначене все досвідчене мною раніше. Мені тоді стало очевидно, що моє учнівство було лише початком дуже довгого шляху. І всі ті напружені досвіди, крізь які я пройшов, що були такі приголомшливі для мене, становили лише дуже невеликий фрагмент певної системи логічної думки, ґрунтуючись на якій дон Хуан робив змістовні судження для свого повсякденного життя — надзвичайно складної системи переконань, дослідження якої було для мене досвідом, що приводив до ейфорії.

ПРОЦЕС ВАЛІДАЦІЇ ОСОБЛИВОГО КОНСЕНСУСУ

Валідація особливого консенсусу передбачала, в кожній точці, використання всієї сукупності знань вчення дона Хуана. Для пояснення цього кумуляційного процесу я проводжу валідацію особливого консенсусу відповідно до послідовності, в якій виникали стани незвичайної реальності й особливої звичайної реальності. Дон Хуан, очевидно, не дотримувався якоїсь однієї чітко визначеної процедури керування внутрішнім порядком незвичайної реальності й особливої звичайної реальності; судячи з усього, він виокремлював певні одиниці для скеровування в доволі плинкий спосіб.

Дон Хуан почав готувати ґрунт для особливого консенсусу шляхом створення першого особливого стану звичайної реальності за допомогою процесу маніпулювання сигналами щодо навколишньої обстановки. У такий спосіб він виокремлював певні складові елементи з поля звичайної реальності і, виділяючи їх, скеровував мене на сприймання прогресії в напрямку до виразності; у даному випадку це було сприймання кольорів, що, здавалося, виходили із двох невеличких ділянок на землі. Після виокремлення цих ділянок забарвлення вони стали позбавлені звичного консенсусу; очевидно, лише я один був здатен бачити їх і, таким чином, вони створювали особливий стан звичайної реальності.

Виокремлення цих двох ділянок на землі за допомогою позбавлення їх звичного консенсусу слугувало для встановлення першої сполучної ланки між звичайною і незвичайною реальністю. Дон Хуан скеровував мене на сприймання певної частини звичайної реальності в незвичний для мене спосіб, тобто він змінював певні звичайні елементи на речі, що потребували особливого консенсусу.

Відгомоном першого особливого стану звичайної реальності було моє перепроживання всього досвіду; з нього дон Хуан відібрав сприйняття різних ділянок забарвлення як одиниць для позитивного наголошування. Для негативного наголошування він виокремив розповідь про мій страх і втому, а також можливість нестачі в мене наполегливості.

Під час наступного підготовчого періоду він зосередив основну частину своїх розмірковувань на виокремлених ним одиницях і розвинув ідею можливості виявляти в навколишньому більше, ніж ми звикли. За допомогою одиниць, відібраних із мого перепроживання, дон Хуан також ознайомив мене з деякими складовими концепціями людини знання.

Як другий крок у підготовці особливого консенсусу щодо підтвердження правила дон Хуан викликав стан незвичайної реальності за допомогою *Lophophora williamsii*. Увесь зміст цього першого стану незвичайної реальності був досить розпливчастий і незв'язний, проте всі складові елементи були дуже добре визначені; я сприймав його відмітні риси сталості, осібності й відсутності звичного консенсусу так само чітко, як і в пізніших станах. Ці відмітні риси були не такі очевидні, можливо, через мою недостатню підготовленість — я вперше досвідчував незвичайну реальність.

Було неможливо з'ясувати вплив попереднього Донхуанового скеровування на фактичний перебіг цього досвіду; проте з того часу й надалі його майстерність у скеровуванні результату наступних станів незвичайної реальності була абсолютно очевидна.

З мого перепроживання цього він відібрав певні одиниці для скеровування прогресії до чітко окреслених одиничних форм і до виразних загальних результатів. Він узяв до уваги звіт про мої дії із собакою і пов'язав його з ідеєю того, що Мескаліто був видимою сутністю. Він був здатний приймати будь-яку форму; передусім, він був сутністю поза самою людиною.

Звіт про мої дії також допомагав дон Хуану встановлювати прогресію до ширшого поля оцінки; у цьому разі прогресія була в напрямку залежного поля. Дон Хуан робив позитивне наголошування

на ідеї того, що я рухався і діяв у незвичайній реальності майже так само, як робив би це у повсякденному житті.

Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності встановлювалася шляхом негативного наголошення на моїй нездатності приділяти логічну увагу сприйманим складовим елементам. Дон Хуан давав зрозуміти, що я міг би досліджувати ці елементи безсторонньо і ретельно; ця ідея породжувала дві загальні характерні ознаки незвичайної реальності: вона була прагматична й мала складові елементи, які можна було оцінювати за допомогою органів чуття.

Відсутність звичного консенсусу щодо складових елементів була породжена в драматичний спосіб за допомогою взаємодії позитивного й негативного наголошення на поглядах свідків, які спостерігали за моєю поведінкою під час того першого стану незвичайної реальності.

Підготовчий період, що розпочався після першого стану незвичайної реальності, тривав понад один рік. Дон Хуан використовував цей час для ознайомлення мене з іншими складовими концепціями людини знання, а також щоб відкрити деякі частини правила двох союзників. Він також викликав неглибокий стан незвичайної реальності, щоб перевірити мою спорідненість із союзником, який містився в *Datura inoxia*. Дон Хуан використовував усі мої розпливчасті відчуття протягом цього неглибокого стану для окреслення загальних відмітних рис цього союзника, протиставляючи його тому, що він виділив як характерні властивості Мескаліто, які можна сприймати.

Третій крок у підготовці особливого консенсусу щодо підтвердження правила полягав у тому, щоб викликати ще один стан незвичайної реальності за допомогою *Lophophora williamsii*. Попереднє скеровування з боку дона Хуана, очевидно, привело мене до сприймання цього другого стану незвичайної реальності у такий спосіб:

Прогресія до виразності створила можливість візуалізації певної сутності, чия форма дивовижно змінилася від знайомої форми собаки в першому стані до цілковито незнайомої форми антропоморфного складеного об'єкта, що існував, очевидно, поза мною.

Прогресія до ширшого поля оцінки була очевидна в моєму сприйнятті подорожі. Протягом цієї подорожі поле оцінки було як залеж-

ним, так і незалежним, хоча більшість складових елементів залежали від навколишніх умов попереднього стану звичайної реальності.

Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності була, мабуть, найбільш неординарною рисою мого другого стану. У складний і детальний спосіб мені стало очевидно, що в незвичайній реальності можна пересуватися.

Я також безсторонньо й ретельно досліджував її складові елементи. Я дуже чітко сприймав їхню сталість, осібність і відсутність консенсусу.

З мого перепроживання цього досвіду дон Хуан акцентував увагу на таких аспектах: Щодо прогресії до виразності він зробив позитивне наголошування на моєму звіті про те, що я бачив Мескаліто як певний антропоморфний складений об'єкт. Основна частина його розмірковувань щодо цього фрагмента розповіді зосереджувалася навколо ідеї, що Мескаліто міг бути вчителем, а також захисником.

Для того, щоб скерувати прогресію до ширшого поля оцінки, дон Хуан зробив позитивне наголошування на звіті про мою подорож, яка очевидно мала місце у залежному полі; він також зробив позитивне наголошування на моїй версії провідницьких сцен, які я бачив на долоні Мескаліто — сцен, що здавалися незалежними від складових елементів попередньої звичайної реальності.

Звіт про мою подорож і сцени, побачені на долоні Мескаліто, також дали дону Хуану змогу скеровувати прогресію до більш прагматичного використання незвичайної реальності. Спершу він висунув ідею про те, що можливо дістати провід; по-друге, він витлумачив ці сцени як уроки, що стосувалися правильного способу життя.

На деяких фрагментах мого перепроживання, які стосувалися сприймання непотрібних складених речей, узагалі не робилося ніякого наголошування, бо вони не були придатні для встановлення напрямку внутрішнього порядку.

Наступний, третій стан незвичайної реальності був викликаний для підтвердження правила союзника, який містився в *Datura inoxia*. Підготовчий період був важливий і помітний — таке було вперше. Дон Хуан розповів мені про техніки маніпулювання і відкрив, що особливою метою, яку я мав підтвердити, було ворожіння.

Судячи з усього, його попереднє скеровування трьох аспектів внутрішнього порядку дало такі результати: прогресія до виразності проявилася у моїй здатності сприймати союзника як певну якість; тобто я підтвердив його твердження стосовно того, що союзник був абсолютно невидимий. Прогресія до виразності також викликала особливе сприйняття серії образів, дуже подібних до побачених мною на долоні Мескаліто. Дон Хуан витлумачив ці сцени як пов'язані з ворожінням, або як підтвердження особливої мети правила.

Сприймання цієї серії сцен також мало наслідком прогресію до ширшого поля оцінки. Цього разу поле оцінки не залежало від навколишніх умов попередньої звичайної реальності. Судячи з усього, ці сцени не накладалися на складові елементи, на відміну від образів, які я бачив на долоні Мескаліто; насправді, не було жодних інших складових елементів, окрім тих, що були частиною цих сцен. Інакше кажучи, усе поле оцінки було незалежне.

Сприйняття повністю незалежного поля оцінки також виявило прогресію до більш прагматичного використання незвичайної реальності. Ворожіння передбачало можливість надання індивідуумом утилітарної цінності всьому побаченому ним.

З метою скеровування прогресії до виразності дон Хуан зробив позитивне наголошування на ідеї щодо неможливості пересування своїми власними засобами в незалежному полі оцінки. Він пояснював переміщення там як непряме, і зазначав, що в цьому конкретному випадку воно здійснювалося ящірками, які виконували роль інструментів. Для того, щоб установити напрямок другого аспекту внутрішнього рівня — прогресії до ширшого поля оцінки — він зосередив основну частину своїх розмірковувань на ідеї того, що сцени, які я сприймав і які були відповідями на моє ворожіння, можна було досліджувати і продовжувати так довго, як я того хотів. Для скеровування прогресії до більш прагматичного використання незвичайної реальності дон Хуан робив позитивне наголошування на ідеї, що для одержання придатного до використання результату тема, яка була предметом ворожіння, мала бути проста і чітка.

Четвертий стан незвичайної реальності також був викликаний для підтвердження правила союзника, який містився в *Datura innoxia*.

Особлива мета правила, що мало бути підтверджене, стосувалася тілесного польоту як ще одного аспекту пересування.

Одним із можливих результатів скеровування прогресії до виразності було сприйняття ширяння тілом крізь повітря. Це було гостре відчуття, хоча йому бракувало глибини всіх попередніх сприйнятів дій, які я, імовірно, виконував у незвичайній реальності. Очевидно, тілесний політ відбувався в залежному полі оцінки і, судячи з усього, він мав наслідком пересування за допомогою власної сили, що могло бути результатом прогресії до ширшого поля оцінки.

Два інші аспекти відчуття ширяння крізь повітря могли бути наслідком скеровування прогресії до більш прагматичного використання незвичайної реальності. Це було, по-перше, сприймання відстані — сприймання, яке створювало відчуття реального польоту, і по-друге, можливість діставати напрямок у процесі цього нібито реального руху.

Під час наступного підготовчого періоду дон Хуан розмірковував про здогадно шкідливу природу союзника, який містився в *Datura innoxia*. Він виокремив такі частини мого звіту: Для скеровування прогресії до виразності він зробив позитивне наголошування на моєму пережитті того, як я ширяв крізь повітря. Хоча я не сприймав складові елементи того стану незвичайної реальності з тією чіткістю, що стала звичною для мене на той час, моє відчуття руху було дуже виразне, і дон Хуан використовував його для посилення особливого результату руху. Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності встановлювалася шляхом зосередження основної частини розмірковувань на ідеї того, що мольфари могли літати на величезній відстані; це міркування зумовлювало можливість для індивідуума пересуватися в залежному полі оцінки, а потім переводити такий рух у звичайну реальність.

П'ятий стан незвичайної реальності був створений союзником, який містився всередині *Psilocybe mexicana*. Це був перший випадок, коли використовувалася ця рослина, і отриманий в результаті стан більше нагадував певний тест, ніж спробу підтвердити правило. Під час підготовчого періоду дон Хуан повідомив мені лише маніпуляційну техніку; оскільки він не розкрив особливої мети, яку потрібно

було перевірити, я не вважав, що цей стан був викликаний для підтвердження правила. І все ж попереднє скеровування внутрішнього рівня незвичайної реальності, очевидно, привело в кінцевому підсумку до таких наведених нижче результатів.

Скеровування прогресії до виразних загальних результатів викликало в мене сприйняття, що ці два союзники відрізнялися один від одного, і що кожний із них відрізнявся від Мескаліто. Я сприймав союзника, що містився всередині *Psilocybe mexicana*, як певну якість — безформну і невидиму, що створює відчуття безтілесності. Прогресія до ширшого поля оцінки мала наслідком відчуття, що всю навколишню обстановку попередньої звичайної реальності, яка залишалася в межах мого усвідомлення, можна було використовувати в незвичайній реальності; тобто розширення залежного поля оцінки, очевидно, охоплювало все. Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності створила особливе сприйняття, що я міг проходити крізь складові елементи в межах залежного поля оцінки, попри той факт, що вони, як здавалося, були звичайними елементами повсякденного життя.

Дон Хуан не вимагав від мене звичайного перепроживання цього досвіду; це було так, ніби відсутність особливої мети зробила цей стан незвичайної реальності лише продовженням перехідної стадії. Проте під час наступного підготовчого періоду він розмірковував про деякі свої спостереження щодо моєї поведінки, зроблені ним під час цього досвіду.

Він зробив негативне наголошування на логічній безпорадності, яка заважала мені повірити в можливість проходження крізь матеріальні об'єкти й живих істот. За допомогою цих розмірковувань він скеровував прогресію до виразного загального результату пересування крізь складові елементи незвичайної реальності, сприймані в залежному полі оцінки.

Дон Хуан використовував ті самі спостереження для скеровування другого аспекту внутрішнього рівня — ширшого поля оцінки. Якщо було можливо рухатися крізь матеріальні об'єкти й живих істот, тоді мало відповідно розширитися залежне поле оцінки; воно мало охоплювати все середовище попередньої звичайної реальності, яка

була в межах усвідомлення індивідуума в будь-який визначений момент часу, бо цей рух мав наслідком постійну зміну навколишніх умов. Із тих самих його розмірковувань також імпліцитно впливало, що незвичайну реальність можна було використовувати в прагматичніший спосіб. Пересування крізь матеріальні об'єкти й живих істот непрямо означало наявність чіткої переваги, недоступної мольфарові у звичайній реальності.

Після цього дон Хуан використав серію з трьох станів незвичайної реальності, викликаних *Lophophora williamsii*, для подальшої підготовки особливого консенсусу щодо підтвердження правила. Ці три стани розглядаються тут як одне ціле, оскільки вони мали місце протягом чотирьох днів поспіль, а упродовж кількох годин між ними я не мав ніякого спілкування з доном Хуаном. Внутрішній порядок усіх трьох станів також розглядається як одне ціле з наведеними нижче характеристиками. Прогресія до виразності дала в результаті сприйняття Мескаліто як видимої антропоморфної сутності, здатної навчати. Здатність давати уроки імпліцитно означала, що Мескаліто міг діяти на людей.

Прогресія до ширшого поля оцінки досягла тієї точки, в якій я сприймав обидва поля водночас, і я був нездатний провести відмінність між ними, крім як із погляду руху. У залежному полі оцінки я мав змогу рухатися моїми власними засобами і за власним бажанням, тоді як у незалежному полі я був здатний пересуватися лише за допомогою Мескаліто як інструменту руху. Наприклад, уроки Мескаліто включали низку сцен, які я міг лише спостерігати. Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності імпліцитно виражалася в ідеї того, що Мескаліто дійсно міг давати уроки правильного способу життя.

Під час підготовчого періоду, який ішов за останнім станом незвичайної реальності в цій серії, дон Хуан відібрав такі одиниці. Щодо прогресії до виразності він зробив позитивне наголошування на ідеях того, що Мескаліто був інструментом для пересування індивідуума в незалежному полі оцінки, і що Мескаліто був повчальною сутністю, здатною давати уроки за допомогою того, що дозволяв індивідууму входити до світу провидств. Він також розмірковував

про прихований сенс того, що Мескаліто вимовив своє ім'я і здогадно навчив мене кількох пісень; ці дві обставини були витлумачені як приклади здатності Мескаліто бути захисником. А той факт, що я сприймав Мескаліто як світло, наголошувався як імовірність прийняття ним, нарешті, абстрактної, постійної форми для мене.

Підкреслюючи важливість цих відібраних ним одиниць, дон Хуан скеровував прогресію до ширшого поля оцінки. Під час цих трьох станів незвичайної реальності я чітко сприймав, що залежне поле і незалежне поле були двома окремими аспектами незвичайної реальності, які мали однакову вагу. Незалежне поле оцінки було тією областю, в якій Мескаліто давав свої уроки, і оскільки ці стани незвичайної реальності здогадно викликалися лише для того, щоб діставати такі уроки, незалежне поле мало, за логікою, особливу вагу. Мескаліто був захисником і вчителем — це означало, що його можна було бачити; утім його форма зовсім не була пов'язана з попереднім станом звичайної реальності. З іншого боку, передбачалося, що індивідуум мав подорожувати, пересуватися в незвичайній реальності в пошуках уроків Мескаліто, і ця ідея імпліцитно означала важливість залежного поля оцінки.

Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності встановлювалася доном Хуаном за допомогою того, що він присвячував значну частину своїх розмірковувань урокам Мескаліто. Дон Хуан витлумачував ці уроки як украй необхідні для життя людини; з його тверджень чітко випливала можливість використання незвичайної реальності в прагматичніший спосіб, щоб діставати там для себе відправні точки, які мали цінність у звичайній реальності. Це було вперше, коли дон Хуан натякнув на таку можливість.

Наступний стан незвичайної реальності, дев'ятий у вченні дона Хуана, був викликаний для підтвердження правила союзника, який містився в *Datura inoxia*. Особлива мета, що мала бути підтвержена в цьому стані, була пов'язана з ворожінням, і попереднє скеровування внутрішнього рівня привело до таких результатів. Прогресія до виразного загального результату створила сприйняття низки пов'язаних між собою сцен, які нібито мали бути голосом ящірки, котрий розповідає події, що були темою ворожіння, а також відчуття

голосу, який справді описував такі сцени. Прогресія до незалежного поля оцінки мала наслідком сприймання обширного й чіткого незалежного поля, яке було вільним від зовнішнього впливу звичайної реальності. Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності привела в результаті до утилітарних можливостей використання незалежного поля. Цей окремий напрям був установлений розмірковуваннями дон Хуана щодо можливості знаходити в незалежному полі відправні точки для себе й використовувати їх у звичайній реальності. Таким чином, сцени ворожіння мали очевидну прагматичну цінність, бо вважалося, що вони давали бачення дій, виконуваних іншими, дій, до яких індивідуум не мав би доступу за допомогою звичайних засобів.

У наступному підготовчому періоді дон Хуан акцентував увагу на нових складових темах людини знання. Очевидно, він схилився до того, щоб зосередити подальші зусилля на зустрічах лише з одним із двох союзників — *humito*. Водночас він робив позитивне наголошення на ідеї того, що я мав близьку спорідненість із союзником, який містився в *Datura innoxia*, бо той дозволив мені стати свідком випадку гнучкості правила, коли я зробив помилку під час виконання однієї маніпуляційної техніки. Моє припущення, що дон Хуан був готовий припинити навчати мене правила союзника, який містився в *Datura innoxia*, ґрунтувалося на тому факті, що він не виокремив жодного фрагмента мого пережиття цього досвіду для скеровування внутрішнього рівня наступних станів незвичайної реальності.

Далі була серія з трьох станів незвичайної реальності, викликаних для підтвердження правила союзника, що містився в *Psilocybe mexicana*. Вони розглядаються тут як одне ціле. І хоча між ними проминув чималий час, протягом цих інтервалів дон Хуан не робив ніяких спроб висловити свої міркування про будь-які аспекти їхнього внутрішнього порядку.

Перший стан цієї серії був дуже невиразний; він швидко закінчився і його складові елементи не були чіткими. Він більше нагадував перехідну стадію, ніж якийсь стан власне незвичайної реальності.

Другий стан мав більшу глибину. Я вперше окремо сприймав стадію переходу до незвичайної реальності. Під час цієї першої пе-

рехідної стадії дон Хуан відкрив мені, що особлива мета правила, яку я мав підтвердити, була пов'язана з іншим аспектом пересування, аспектом, що вимагав його всебічного контролю; я визначив його як «пересування шляхом приймання іншої форми». Унаслідок цього вперше стали очевидні два аспекти зовнішнього рівня незвичайної реальності: стадії переходу і контроль з боку вчителя.

Дон Хуан використовував свій контроль під час цієї першої стадії переходу для того, щоб точно визначити подальше скеровування трьох аспектів внутрішнього рівня. Його зусилля були насамперед спрямовані на те, щоб дати виразний загальний результат за допомогою підведення мене до досвідчення чіткого відчуття, що я прийняв форму ворони.

Можливість набувати іншої форми, щоб дістати змогу пересуватися в незвичайній реальності, у свою чергу мала наслідком розширення залежного поля оцінки, єдиної області, де таке пересування могло мати місце.

Прагматичне використання незвичайної реальності визначалося за допомогою скеровування мене на зосередження моєї уваги на певних складових елементах залежного поля, щоб використовувати їх як відправні точки для пересування.

Під час підготовчого періоду, який ішов за другим станом цієї серії, дон Хуан відмовився висловлювати свої міркування з приводу будь-якої частини мого досвіду. Він розглядав другий стан, ніби це була просто інша продовжена стадія переходу.

Проте першорядне значення у його вченні мав третій стан серії. Це був стан, в якому процес скеровування внутрішнього рівня привів у своїй кульмінаційній точці до таких результатів: прогресія до виразності створила легке сприймання того, що я настільки повно прийняв іншу форму, що це навіть привело до чітких коригувань у способі фокусування очей і в моєму способі бачити. Результатом цих коригувань було моє сприймання нової грані залежного поля оцінки — дрібних деталей, з яких були утворені складові елементи — і це сприймання безперечно розширило поле оцінки. Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності в своїй кульмінаційній точці привела до усвідомлення мною того

факту, що в залежному полі оцінки було можливо пересуватися так само прагматично, як ходити пішки у звичайній реальності.

У підготовчому періоді після останнього стану незвичайної реальності дон Хуан запровадив інший вид пережиття. Він обирав області для згадування ще до того, як почув мій звіт; тобто він хотів почути лише те, що стосувалося прагматичного використання незвичайної реальності й пересування.

Із цих звітів він установив прогресію до виразності, роблячи позитивне наголошення на інтерпретації того, як я використовував форму ворони. І все ж він надавав особливої ваги лише ідеї пересування після прийняття цієї форми. Рух був тією областю мого пережиття, на якій він робив водночас позитивне й негативне наголошення в їхньому взаємовпливі. Дон Хуан давав позитивну оцінку звітові, коли в ньому підкріплювалася ідея прагматичної природи незвичайної реальності, або коли йшлося про сприйняття складових елементів, які дали мені змогу дістати загальне відчуття орієнтації під час здогадного пересування в залежному полі оцінки. Він негативно оцінював мою нездатність точно згадати природу чи напрямок такого пересування.

При скеровуванні прогресії до ширшого поля оцінки дон Хуан зосереджував свої розмірковування на моїй розповіді про особливий спосіб, в який я сприймав ті дрібні деталі, з яких були утворені складові елементи, що перебували в межах залежного поля. Його розмірковування привели мене до висновку, що якби було можливо бачити світ очима ворони, то залежне поле оцінки мало б поглибитися і розширитися, щоб охопити весь спектр звичайної реальності.

Для скеровування прогресії до більш прагматичного використання незвичайної реальності дон Хуан пояснив мій специфічний спосіб сприймання складових елементів як спосіб бачення світу вороною. І, за логікою, цей спосіб бачення передбачав входження в поле явищ, які перебували поза межами стандартних можливостей у звичайній реальності.

Останній досвід, записаний у моїх польових нотатках, був особливим станом звичайної реальності; дон Хуан створив його, викремивши складові елементи звичайної реальності за допомогою процесу подавання сигналів стосовно свого власного поведіння.

Загальні процеси, що використовувалися при скеровуванні внутрішнього рівня незвичайної реальності, дали такі результати під час другого особливого стану звичайної реальності. Прогресія до виразності мала наслідком легке виокремлення багатьох елементів звичайної реальності. У першому особливому стані звичайної реальності та дуже невелика кількість складових елементів, що були виокремлені за допомогою процесу подавання сигналів стосовно навколишньої обстановки, також були трансформовані в незнайомі форми, позбавлені звичного консенсусу; проте у другому особливому стані звичайної реальності його складові елементи були численні і, хоча й зберегли свою якість знайомих елементів, вони, можливо, втратили свою здатність мати звичний консенсус. Можливо, такі складові елементи охоплювали всю навколишню обстановку, яка перебувала в межах мого усвідомлення.

Дон Хуан міг викликати цей другий особливий стан, щоб зміцнити зв'язок між звичайною і незвичайною реальністю, показуючи можливість того, що якщо й не всі, то принаймні більша частина складових елементів звичайної реальності могла втратити свою здатність мати звичний консенсус.

Проте, на мій власний погляд, цей останній особливий стан був остаточним підсумком мого учнівства. Непереборний вплив жаху на рівень тверезої свідомості мав дуже специфічну властивість руйнування впевненості в тому, що реальність повсякденного життя була беззастережно реальна, упевненості, яку я, стосовно звичайної реальності, міг сам забезпечувати консенсусом необмежено. Як мені бачиться, увесь процес мого учнівства до цього моменту неухильно будувався таким чином, щоб привести мене до зруйнування цієї впевненості. Дон Хуан використовував кожний аспект своїх драматичних зусиль для того, щоб здійснити таке руйнування під час цього останнього особливого стану — факт, який спонукає мене вважати, що цілковите знищення цієї впевненості мало усунути останній бар'єр, який перешкоджав мені прийняти існування окремої реальності: реальності особливого консенсусу.

Додаток Б

НАЧЕРК СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ

Робочий порядок

ПЕРША СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Людина знання

Стати людиною знання було справою навчання.

Не було ніяких чітко виражених вимог.

Існували певні приховані вимоги.

Учень обирався безособистісною силою.

Той, що був обраний (*escogido*).

Рішення сили виражалися через знаки.

Людина знання мала непохитний намір.

Помірність і ощадливість.

Тверезість суджень.

Відсутність свободи нововведень.

Людина знання мала ясний розум.

Свобода пошуку своєї стежки.

Знання особливої мети.

Перебування у стані плинкості.

Стати людиною знання було питанням наполегливої праці.

Драматичні зусилля.

Ефективність.

Виклик.

Людина знання була воїном.

Вона мусила мати повагу.

Вона мала відчувати страх.

Вона мала бути повністю пробуджена і пильна.

Усвідомлення наміру.

Усвідомлення очікуваного потоку.

Вона мала бути впевнена в собі.

Досягнення стану людини знання було безупинним процесом.

Вона мала продовжувати свої пошуки й намагання стати людиною знання.

Вона була нестала.

Вона мала іти стежкою із серцем.

ДРУГА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Людина знання мала союзника

Союзник був безформний.

Союзник сприймався як певна якість.

Союзник, що містився в *Datura innoxia*.

Він був жінкоподібний.

Він мав власницьку вдачу.

Він був несамовитий.

Він був непередбачуваний.

Він мав згубний вплив на характер його прихильників.

Він був давцем надмірної сили.

Союзник, що містився в *Psilocybe mexicana*.

Він був чоловікоподібний.

Він був безстрашний.

Він був лагідний.

Він був передбачуваний.

Він мав благодотворний вплив на характер своїх прихильників.

Він був давцем екстатичних відчуттів.

Союзник був приборкуваний.

Союзник був засобом пересування.

Союзник, який містився в *Datura innoxia*, був непередбачуваний.

Союзник, який містився в *Psilocybe mexicana*, був передбачуваний.

Союзник був помічником.

ТРЕТЯ СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Союзник мав правило

Правило було негнучке.

Виняток, зумовлений прямим утручанням союзника.

Правило було недоповнюване.

Правило підтверджувалося у звичайній реальності.

Правило підтверджувалося у незвичайній реальності.

Стани незвичайної реальності.

Незвичайна реальність була використовна.

Незвичайна реальність мала складові елементи.

Складові елементи мали сталість.

Вони мали осібність.

Їм бракувало звичного консенсусу.

Особливі цілі правила.

Перша особлива мета, випробування (*Datura innoxia*).

Маніпуляційна техніка, ковтання.

Друга особлива мета, ворожіння (*Datura innoxia*).

Маніпуляційна техніка, ковтання-всотування.

Третя особлива мета, тілесний політ (*Datura innoxia*).

Маніпуляційна техніка, ковтання-всотування.

Четверта особлива мета, випробування (*Psilocybe mexicana*).

Маніпуляційна техніка, ковтання-вдихання.

П'ята особлива мета, пересування (*Psilocybe mexicana*).

Маніпуляційна техніка, ковтання-вдихання.

Шоста особлива мета, пересування шляхом прийняття іншої

форми (*Psilocybe mexicana*).
Маніпуляційна техніка, ковтання-вдихання.

ЧЕТВЕРТА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ

Правило підтверджувалося особливим консенсусом

Доброчинець.

Підготовка особливого консенсусу.

Інші стани незвичайної реальності.

Вони створювалися Мескаліто.

Він містився.

Його вмістище саме було силою.

Він не мав правила.

Він не потребував попереднього навчання.

Він був захисник.

Він був учитель.

Він мав певну форму.

Незвичайна реальність була використовна.

Незвичайна реальність мала складові елементи.

Особливі стани звичайної реальності.

Вони створювалися вчителем.

Подавання сигналів стосовно навколишньої обстановки.

Подавання сигналів стосовно поводження.

Пережиття досвіду.

Згадування подій.

Опис складових елементів.

Наголошування.

Позитивне наголошування.

Негативне наголошування.

Відсутність наголошування.

Спрямування особливого консенсусу.

Зовнішній рівень незвичайної реальності.

Підготовчий період.

Період, що передував незвичайній реальності.
Період після незвичайної реальності.
Перехідні стадії.
Контроль з боку вчителя.
Внутрішній рівень незвичайної реальності.
Прогресія до виразності.
Чітко окреслені одиничні форми.
Прогресуюча складність сприйманих деталей.
Прогресія від знайомих до незнайомих форм.
Виразні загальні результати.
Прогресія до ширшого поля оцінки.
Залежне поле.
Незалежне поле.
Прогресія до більш прагматичного використання незвичайної реальності.
Прогресія до виразності в особливих станах звичайної реальності.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК

Учень

Хибне прийняття концептуального порядку.
Щирозсердне прийняття концептуального порядку.
Реальність особливого консенсусу.
Реальність особливого консенсусу мала прагматичну цінність.

ЗМІСТ

Подяки	5
Планета «Кастанеда»	7
Коментар автора	9
Переднє слово Волтера Ґолдшмідта	21
ВСТУП.....	24
ЧАСТИНА ПЕРША: ВЧЕННЯ	
Розділ 1	38
Розділ 2	47
Розділ 3	86
Розділ 4	100
Розділ 5	118
Розділ 6	134
Розділ 7	145
Розділ 8	158
Розділ 9	168
Розділ 10	176
Розділ 11	191
ЧАСТИНА ДРУГА: СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ	204
Робочий порядок	205
ПЕРША СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ	
Людина знання.....	205
ДРУГА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ	
Людина знання мала союзника	214
ТРЕТЯ СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ	
Союзник мав правило.....	221
ЧЕТВЕРТА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ	
Правило підтверджувалося особливим консенсусом.....	231
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК	245
РЕЗЮМЕ	250
Додаток А. Процес валідації особливого консенсусу	253
Додаток Б. Начерк структурного аналізу	266

Літературно-художнє видання

КАРЛОС КАСТАНЕДА
ВЧЕННЯ ДОНА ХУАНА

Шлях знання індіанців Які

Переклад з англійської
Анни-Марії Кравець

Літературне редагування *Віталія Станкевич*
Макетування *Георгій Трохим*
Дизайн обкладинки *Гриця Ерде*

Підписано до друку 27.08.2018. Формат 60x84/16
Гарнітура Calibri. Умовн. друк. арк. 15,81
Наклад 2000 прим. Зам. № 7395

ТОВ «Видавництво Терра Інкогніта»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5159 від 22.07.2016

Адреса для листування:
а/с 88, м. Львів, 79000
info@terra-incognita.in.ua
www.terra-incognita.in.ua

Відділ продажу:
(068) 144 30 03
sales@terra-incognita.in.ua

Віддруковано ТОВ «Фактор-Друк»
61030 м. Харків, вул. Саратовська, 51, тел. (057) 717 51 85
Свідоцтво ДК № 174814 Серія А00

Карлос Кастанеда (1925 – 1998) – американський антрополог, автор серії книг, присвячених шаманізму і світогляду мезоамериканських індіанців. Польові щоденники автора про його учнівство в індіанського шамана дона Хуана Матуса перекладені на 17 мов світу, а сукупний наклад цих книг перевищує 28 мільйонів примірників.

Батько New Age, автор 12 бестселерів і альтернативної версії реальності – де люди схожі на ходячі писанки, де можна перетворитись на ворону, порозмовляти з койотом і винести зі сну коштовну річ так, як ми привозимо з далекої мандрівки сувенір. Кастанедівські терміни «місце сили», «зупинка внутрішнього діалогу», «сталкер» увійшли у повсякденне життя і стали загальноживаними. А це значить, що його книги справді міняють нашу стару «картину світу».

У 1960 році молодий аспірант-антрополог Каліфорнійського Університету Карлос Кастанеда відвідує Мексику з науковою метою – зібрати інформацію про лікарські рослини, які використовують індіанці у своїх цілительських практиках – та випадково знайомиться зі старим шаманом племені які Хуаном Матусом. Ця зустріч круто змінить не тільки його життя, а й життя багатьох мільйонів читачів по всьому світу, адже з неї почнеться відлік нової ери – ери New Age. Книга «Вчення дона Хуана» розповідає про перших п'ять років учнівства Кастанеди у загадкового індіанця, який посвятив його у таємниці мольфарства.

*У світі, де за нами полює смерть, нема часу скиглити і сумніватися.
Є лише час приймати рішення.*

У вас є все необхідне для екстравагантної мандрівки під назвою «життя».

Карлос Кастанеда

 ВИДАВНИЦТВО
TERRA INCOGNITA
PUBLISHING HOUSE